

בסייעתא דשמיא

ספר

רביעי קודש

חלק ראשון

הלכות ומנהגי ועניני יום החלאקה הק'

כולל כל סדר היום ומנהגיו לפי כל עדה ועדה

כולל מאמרים נפלאים בענינים אלו והמסתעף

נודע מאמר החכם, שכשם שא"א לבר בלא תבן כך א"א לספר
בלי שגיאות, לכן בקשתי שטוחה לכל אחי אהובי הלומדים
והמעיינים בספר שיודיעוני על כל הארה והערה שיהא להם,
יישר כוח עצום.

בגמ"ח ניתן להשיג:

- ♦ ספר רביעי קודש – בעניני חלאקה והכנסת הקטן לת"ת
- ♦ דף אכיל עם הפסוקים שכותבים על העוגה
- ♦ חותמת מיוחדת (דיו אכיל) עם הפסוק שכותבים על הביצה
- ♦ דפים מודפסים עם סדר הלימוד עם הקטן ביום הכנסתו לת"ת

יו"ל גם בסיוע

ניתן להשיג ספר זה (וכן את שאר ספרי המחבר
בס"ד) אצל שמעון פרידמן, ע"פ הכתובת:
ההגנה 420/3 אופקים פלאפון: 055-6763389

החידושים והליקוטים שבספר זה עלו לי ביגיעה עצומה מאוד מאוד, וכולי תחינה לפני מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא שספר זה יביא תועלת גדולה לכל המעיינים בו.

ויהי רצון מלפניך ה' אלוקי ואלוקי אבותי שספר זה שזיכת אותי לחבר יעלה לריח ניחוח לפניך כעולה וכקרבן ויותר מכך, ויעלה ויבוא לרצון מלפניך לייחד קובה"ו לייחדא שם הויה ב"ה בדחילו ורחימו ורחימו ודחילו שם י"ה בו"ה בייחודא שלים על ידי ההוא טמיר ונעלם בשם כל ישראל.

ויהי נועם ה' אלהינו עלינו ומעשה ידינו כוננה עלינו ומעשה ידינו כוננהו.

והנני מוסר מודעא שאם טעיתי באיזה מן החידושים ועלו לי שלא כהוגן, הרי הם בטלים ומבוטלים לא שרירין ולא קיימין, למען לא אהיה בכלל המגלה פנים בתורה שלא כהלכה ח"ו, ואקצץ בנטיעות ח"ו, וה' הטוב יכפר עוון.

לזכרון עולם בהיכל ה'

ספר זה נתרם לע"נ הרה"ג רבי
אברהם זצלה"ה ב"ר צבי נתן ז"ל

נלב"ע פסח שני ה'תשפ"ו

ת.נ.צ.ב.ה

תוכן ענינים

זולק ראשון – הלכות עניני ומנהגי יום הזולאקה

פתיחה.....ט

מקורות מנהג החלאקה וטעמיו.....יד

מקור מנהג התגלחת וענין השמחה ביום זה (יד) ♦ דברי הפוסקים על מנהג השמחה ביום זה (טו) ♦ טעמים לענין השמחה ביום תגלחת הקטן (טז) ♦ פירוש המילה "חלאקה" (יט).

מנהגים שונים שנהגו בעשיית התגלחת.....כא

מנהג שנהגו להמתין עם התגלחת לחוה"מ (כא) ♦ עשיית התגלחת בחוה"מ ע"י ספר ישראל עני (כב) ♦ מנהג שגילוהו הקטן בביהכ"נ (כג).

ענין התגלחת בגיל ג' שנים.....כו

ענין שמחנכים את הקטן בגיל ג' דוקא (כו) ♦ רמז נאה למנהג ישראל לגלח בגיל ג' שנים (לו).

גילאים נוספים שנהגין לעשות התגלחת.....לח

מנהג התגלחת בגיל ט' חודשים (לח) ♦ מנהג התגלחת מאז שהקטן מתחיל לדבר (לח) ♦ מנהג התגלחת בגיל שנתיים (לח) ♦ מנהג התגלחת בגיל ד' או ה' או ו' או ז' שנים (מ) ♦ מנהג עדת קודש התימנים בענין התגלחת (מ).

חינוך למצוות קודם ג' שנים.....מב

האם אפשר לקיים מצוות קודם ג' שנים (מב) ♦ ענין שמחנכין הקטן לציצית לא יאחר מאז שנעשה בן ג' שנים (מג) ♦ ענין שמחנכין את הקטן בגיל ג' שנים לכיסוי הראש (מה).

ענין הגילוח על ציון הרשב"י זי"ע.....נב

ענין גילוח הראש על ציון הרשב"י זי"ע ביומא דהילולא דיליה (נב) ♦ רמזים וטעמים למה נהגו לעשות התגלחת בל"ג בעומר (נג) ♦ תפילה שאומרים על הציון הק' כשמגלחין הילד (נז) ♦ עדיות נפלאות מספרי קורות העיתים על מנהג קדוש זה (נז) ♦ עדיות למנהג התגלחת על קברו של שמעון הצדיק ומקומות נוספים (ס) ♦ יש שנמנעים מעליה לציון הק' (סא) ♦ הדעות שאין מגלחין בל"ג בעומר אפילו תספורת החלאקה (סא).

תוכן ענינים

איחור והקדמת התגלחת סג

האם מותר להקדים או לאחר את התגלחת כדי לגלח בל"ג בעומר (סג) ♦ בהל' ערלה ג"כ אין תמיד ג' שנים שלימות (סו) ♦ הדעות הסוברות שאין להקדים או לאחר כדי לגלח בל"ג בעומר (זו) ♦ מי שלא עשו לו חלאקה (טו).

דין ימים שונים שחל בהם החלאקה ע

אם חל ביום ראשון (ע) ♦ אם חל ביום חמישי (עא) ♦ אם חל בשבת ויו"ט (עא) ♦ אם חל בראש חודש (עב) ♦ אם חל בפורים (עד) ♦ אם חל בפסח (עה) ♦ אם חל בימי הספירה (עה) ♦ אם חל בחודש סיון (עו) ♦ אם חל בימי בין המצרים (עו) ♦ אם חל בתענית ציבור (עז) ♦ אם נולד בחודש אדר ונפק"מ שונות בשנה מעוברת (עה) ♦ אם נולד ביום א' דר"ח כסליו (פא) ♦ אם נולד בין השמשות (פא) ♦ תינוק פג (פב).

סדר יום החלאקה וההכנות הנצרכות פג

אין להכין את הילד (פג) ♦ לבישת בגדי שבת לילד החלאקה ולהוריו (פג) ♦ האם האמא מחוייבת בחינוך בנה ונפק"מ האם צריכה להשתתף בתגלחת (פד) ♦ האם אפשר לגלח בלילה והדין בזה בליל ל"ג בעומר (צה) ♦ מי ומי ראוי שיגלחו את הקטן (צז) ♦ מנהג שמבקשין מחכם שיגלח שערות הקטן ושיברכו (צט) ♦ מעלת ברכת הצדיקים (קא) ♦ תפילה קודם התגלחת (קב).

סדר התספורת קג

נטילת ידים אחר התגלחת (קד) ♦ ענין עשיית הפיאות (קו) ♦ בענין אורך הפיאות ועד היכן מקום הנחתן (קז) ♦ דעת מרן האר"י ז"ל בענין אורך הפיאות (קיא) ♦ תפילה שאומרים אחר התגלחת (קיד) ♦ ענין ששוקלין השיער ונותנים צדקה כמשקל השיער וענין גניזת השערות (קטו) ♦ לבישת הציצית והכיפה (קז) ♦ ענין הסעודה ביום זה (קז) ♦ מנהג נתינת כסף לקטן ביום זה (קט).

תוכן ענינים

זוֹלָקָ שְׁנִי – סדר הכנסת הקטן לת"ת ומעלת מלמודי תשב"ר

סדר יום הבאת הקטן לתלמוד תורה..... קכג

מנהג הבאת הקטן לרב ביום שנעשה בן ג' שנים (קכג) ♦ מתי עושים את סדר ההכנסה לת"ת (קכח).

דינים שונים בזמן הראוי לעריכת הסדר..... קל

אם סדר התגלחת עושה בל"ג בעומר אימתי יעשה סדר ההכנסה לת"ת (קל) ♦
אם נעשה בן ג' שנים בשבת (קל) ♦ אם נעשה בן ג' שנים בבין המצרים ותשעת הימים ותענית (קלא) ♦ אם נעשה בן ג' שנים בסוכות (קלב) ♦ אם נעשה בן ג' בימי בין הזמנים (קלב) ♦ אם נולד בין השמשות אימתי יעשו סדר ההכנסה לת"ת (קלב) ♦ זמנים נוספים (קלב).

מעלת יום הכנסת הקטן לתורה וההכנות ליום זה..... קלד

המכנים בנו לתלמוד תורה כאילו הקריבו לפני הר סיני (קלד) ♦ יום שמכנים האב את בנו לת"ת הוי כאילו מקריבו קרבן להי"ת (קלה) ♦ התענית ביום זה (קלו) ♦ ענין התפילה על הילדים שיזכו להיות צדיקים (קלו) ♦ נוסח תפילה נפלא מבעל החזו"א זצ"ל (קמא) ♦ הכנת הקטן ליום זה (קמא) ♦ המאכלים שמכינים לסדר ההכנסה לת"ת (קמב) ♦ האם מותר לכתוב פסוקים על העוגה והביצים והאם מותר לאוכלם בשבת ויו"ט (קמו) ♦ חשש מחיקת פסוקים ושמות הקודש (קנג).

סדר היום מהבוקר עד ההכנסה לבית הרב..... קנו

ההשכמה ביום זה (קנו) ♦ נתינת צדקה ביום זה (קנו) ♦ כיסוי הילד (קנו) ♦ מסירת הילד לחכם (קנט) ♦ ענין הבאת התינוק ע"י האם ותפילה מיוחדת לאשה המביאה את בנה לת"ת (קס).

סדר הלימוד עם הקטן..... קסב

מרגילין את הקטן לנענע בגופו (קסב) ♦ לוח האותיות ומה כותבין בו (קסב) ♦ סדר נתינת הדבש על הלוח (קסח) ♦ סדר הבאת העוגה והפסוקים הכתובים עליה (קסח) ♦ סדר הבאת הביצה ואכילתה (קע) ♦ משיחת העוגה והביצה בדבש ומלחיכין את הנערים (קעא) ♦ חלוקת אגוזים אחרי התפילה (קעג) ♦ נתינת

תוכן ענינים

מעוות לילד ביום זה ומנהג זריקת המטבעות בזמן הלימוד (קעד) ♦ סדר מה שעושים אחרי הסדר הנז' (קעז) ♦ החזרת הקטן לאמו (קעז) ♦ המשך סדר היום (קעז) ♦ ענין הסעודה ביום זה (קעח) ♦ חשיבות קיום המנהג הקדוש הזה (קפ).

לשונות הראשונים..... קפד

דברי הרוקח (קפד) ♦ דברי המחזור ויטרי (קפד) ♦ דברי הכל בו (קפז) ♦ דברי האורחות חיים (קפח) ♦ סדר חינוך ילדים לר"א בר"י מבונא (קצ) ♦ סדר חינוך ילדים מספר האסופות (קצג) ♦ דברי הקב הישר (קצה).

דברים נוספים שמלמדים את הקטן..... קעז

ענין שמלמדים את הקטן פסוק תורה צוה לנו משה (קעז) ♦ מלמדים את הקטן לומר תורה תהא אומנותי (קצח) ♦ פסוקים נוספים שמלמדים את הקטן (קצט).

חיוב ומעלת מלמדי התינוקות..... רא

חיוב האב לחנך את בניו והרב את תלמידיו (רא) ♦ מעלתו העצומה של מלמד התינוקות (רב) ♦ מעלת לימוד התינוקות (ריז) ♦ בענין מקום שלומדים בו התשב"ר (רלא).

דרוש בענין לימוד תורה לתלמיד..... רלד

פתיחה

ישתבח הבורא ויתעלה היוצר הנה בס"ד עצומה זכיתי לסדר קונטרס שלם בענין סדר יום התגלחת, הנקרא בפי כל כל יום החלאקה, ובעזהי"ת סידרתי את כל עניני החלאקה החל מהתגלחת וכלה בסדר הלימוד שנוהגים לערוך כאשר הגיע הקטן לגיל ג' שנים, גם הבאתי בס"ד מנהגי ישראל השונים לכל עדה כפי מנהגיה הטובים, וכן הבאתי ענין התגלחת בציון הק' של רשב"י ובפרט ביום ל"ג בעומר הק', ואקוה שהדברים יהיו לתועלת בס"ד.

אודה לכל אלו שחלה עליהם חובת הודאה, ראשונים במעלה הורי היקרים הרה"ג ר' שמחה שליט"א ואימי מורתי תליט"א שכל הווייתו והורתי בקדושה מכוחם וזכותם, בודאי שהכל אינו שלי אלא משלהם שטרחו ועמלו לגדלני ולטפחני שאגדל כרצון הי"ת.

וכן אודה למו"ח הרה"ג ר' עוזיאל נוימן שליט"א ורעייתו חמותי תליט"א שבזכותם אני זוכה לשבת ולעסוק בתורה ובמנוחה, ואני זוכה לקבל מהם המון בתורה וירא"ש.

וכן אודה למורי ורבותי מעודי ועד היום הזה שטפחוני וגדלוני במסירות, ואשר קיבלתי מהם עצה ותושיה והכוונה נכונה בלימוד התורה הקדושה וירא"ש.

וכן אודה לזקני וזקנותי הרה"ג ר' בנימין טל שליט"א ורעייתו תליט"א, והרה"ג ר' דוד נתן נוימן שליט"א שהרבה למדתי מהם מהמסירות לתורה ולמצוות ולמעש"ט, וכן אודה על תפילותיהם הרבות ועזרתם תמיד מתי שצריך.

וכן אודה לנו"ב היקרה תליט"א שנותנת לי לעסוק בתורה במנוחת הדעת, ועושה כל מה שביכולתה לעזור לי לעלות בתורה וירא"ש כרצון הי"ת.

וכן אזכיר את המקום שמגדלים בו תורה הכולל החשוב "זכרון אליהו" ולכל בני החבורה היקרים שאני זוכה ללמוד מכולם הרבה בתורה וירא"ש, ואודה ג"כ למורינו ראש הכולל הרה"ג ר' יוסף הרשקוביץ שליט"א ועימו בקודש חתנו הרה"ג ר' ישעיהו שטראה שליט"א אשר דואגים לבני הכולל בצורה נפלאה ומעוררת השתאות.

וכן אודה לרה"ג מזכה הרבים **הרב גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א כהן גדול המהיר במלאכתו, ראש וראשון לכל דבר שבקדושה, אשר מסייע בעדי רבות בהוצאת הספרים, אברכהו בברכת הדיוט שימשיך להגדיל תורה ולהאדירה, מתוך בריאות ונהורא מעליא.

והנה מה שחשבתי להוציא חיבור בענין זה, הוא לכבוד השמחה הגדולה שניתנה בליבי בהכנס בני היקר עדיו לגדולות בעזהי"ת **משה חיים** נ"ו, יהי רצון שיגדל ויצמח לאילנא רברבא ויזכה לגדולת"ח אמיתי שיאיר את העולם בתורה ובמצוות, אמן כן יהי רצון.

והנה כאשר חיפשתי מעט מה ענין יום זה ומה הם הלכותיו והנהגותיו, ראיתי שיש בזה הרבה ענינים, וחשבתי ללקטם למקום אחד, ואע"פ שכבר נלקטו בזה כמה וכמה ספרים, אולם חשבתי דהרי לכ"א יש את היחודיות שלו לסדר את הדברים בצורה שלו (וכן שמעתי מכמה ת"ח שאמרו לי כן), וכשם שפרצופיהם כו', ובאיזהו מקומן הערתי והארתי לפי מה שהיה נראה לי, ואקוה שיהיה לתועלת הכלל בעזה"ת.

בסוף הקונטרס הבאתי מדברי חז"ל בענין מעלת מלמדי תינוקות, כיון שראיתי שיש בזה הרבה דברים שאינם ידועים לציבור, ורוב העולם רגיל לחשוב כי מלמד תינוקות הוא מקצוע פחות ואינו מכובד, ובדברי חז"ל מבואר להיפך שמעלתם חשובה וגדולה עד מאוד. ודבר זה מתחבר מאוד לנושאי מקד"ם, בענין הכנסת הקטן לבית הרב ללמוד תורה.

והנה בריש דברי חיבור זה אמרתי לחדד ענין מסוים אשר כאש בנעורת יבער בי, ואף שרחוק אני מאוד מלומר איזה הערה להמון עם, כ"ש לת"ח עצומים די בכל אתר אתר, אך בכל זאת עצור במילין לא אוכל, אדברה וירווח לי, הנה מצינו הרבה מנהגים בעמ"י שמקורם אינו ברור דיו, איך והיכן צץ ופרח המנהג ההוא, ובכל ענין כזה חדשים מקרוב באו חוקרים מגושמים תאבי כבוד ובצע, ודרכם הרע תמיד להטיל מום בקדשים בכל היקר והקדוש לנו, וכאשר יראו בעיניהם המגושמות איזה מנהג קדוש אשר לא נדע איה מקום מוצאו, המה מוכיחים כביכול כי מנהג זה נובע ממנהג הגויים וכדו', והנה כשם שאין מעניננו לענות לטיפשים מטופשים כאלה בענין כזביהם הגלויים לעיל כל, וכגון דעתם המשובשת בענין קדמות העולם והיווצרו מפיצוצים וכו', הנה לא היינו צריכים להתייחס לשאר הבליהם שמפרסמים במקומות שונים, וכל דבריהם מהבל יהבלו, אלא שכואב הלב שיש גם אנשים אשר ריח של תורה נודף מהם, והמה מתייחסים לטענות הכופרים כאילו יש בהם ממש, ולא מתביישים לקבוע זאת בספריהם כי ע"פ חוקר פלוני או אלמוני מנהג כזה או אחר נבע ממנהג גויי כל שהוא וכדו', וכמה חרפה יש בדבר.

אחר מהדוגמאות לזה, הוא ענין החלאקה שעמ"י נהגו בו מקדמת דנא לעשות עסק וענין מגילוח הראש, ואף שלא היה בהכרח מנהג מסויים לעשות זאת בגיל שלוש, אך עכ"פ עיקר המנהג לעשות עסק מזה בודאי היה מקדמת דנא, אלא שראיתי לכמה ת"ח אשר ריח של תורה ויראה נודף מהם, שציינו בספריהם ע"פ איזה חוקרים ארורים כי מנהג החלאקה נלקח מהגויים עובדי אלילים שהיו עושים עסק מענין גילוח הראש, ומשם נשתרבו לעם קדוש עפרא לפומייהו (של החוקרים) יסכר פי דוברי שקר.

והנה לולי שהיו מביאים דבר זה כמה ת"ח, לא היה ראוי להתייחס לטענות מטופשות כאלה וכנ"ל, בפרט שכל הראיות של החוקרים בנויים על ראיות שאין בהם חכמה ותבונה למי שמעט מוח בקודקדו, וכל מי שעסק לפחות מעט מחייו קצת בתורה לשמה, יעיד על זה, בפרט שלכל ויכוח בעולם יש מאות ואלפים מחקרים לצד אחד ולצד השני, וכ"א שרוצה להוכיח כצד מסויים יכול למצוא מאות ואלפי מחקרים לשיטתו, וממילא פשוט שאין לסמוך

על שום מחקר שלא נעשה ע"פ ת"ח ירא"ש שדעתם דעת תורה וששימשו ת"ח גדולים כל צרכם, וא"כ מה לנו להתייחס לטענותיהם.

אולם כיון שראיתי בכמה ספרים שהציגו כאילו יש ממש בטענותיהם (ולחכן הדברים הגיעו, דאנשים התחילו לדון בזה האם אין במנהג זה משום חוקת העכו"ם ר"ל מהאי דעתא), אמרתי לכתוב כל הנ"ל, בפרט שכל בר דעת יבין לדחות הדברים בקל, והוא, דראיתם היא כך, בספרות התורנית (כלשונם) לא מצינו איזכור למנהג זה פרט מלפני כ-500 שנה, מאידך מצינו אצל כתות שונות שנהגו בענין זה מלפני אלפי שנה, ומחמת דברים אלו יש לקבוע "בוודאות" כי מנהג זה נלקח מהגויים שעשו כן לשם ע"ז, והנה הרוואה מילי דשטותא כעין אלו ישתומם, ובודאי לא יוכל שלא למלאות פיו שחוק בעוה"ז, דהנה מה שלא הוזכר בספרים אין שום ראיה, הרי לא כתוב בשום ספר שיש ללכת על הרגליים ולא על הידיים, ומה שראינו אצל הגויים שמגלחים בניהם, אה"נ, אבל יש הבדל עצום, הגויים היו מגלחים ראשם לגמרי ולא היו משאירים הפיאות, ועמ"י שנהגו ג"כ במנהג זה השאירו הפיאות בשביל זה גופא להבדל מחוקות העכו"ם שמגלחים לגמרי (וכדברי הרמב"ם וכמה ראשונים ויתבאר בס"ד בפנים הקונטרס), נמצא כי הגויים נהגו לעשות עסק מהתגלחת משום חוק העכו"ם, ואנו נהגנו לעשות שמחה ביום התגלחת בשביל להבדל מהעכו"ם, ואדרבא נראה לומר שהגויים לקחו מנהג זה מהיהודים, וכידוע שהרבה מנהגים שיש אצל הגויים לקחווהו מהיהודים, והדברים פשוטים.

ולו יהיה שמנהג זה נתחדש "רק" במאות השנים האחרונות, הנה בודאי לא הונהג משום שראו כן אצל הגויים, מי יעלה על דעתו שטות כזאת, אלא ראו כי ענין זה יוכל להכניס הרבה ירא"ש בלב הרך המתחנך, לכן קבעו זאת ליום משתה ושמחה, בפרט שביום זה הנהיגו לחנכו בציצית וכיסוי הראש ולימוד האותיות, וכיון שביום זה נקבצו ובאו גם יחד כמה עניני חינוך יסודיים בצורת היהודי, לכן קבעו לעשות שמחה ומשתה ביום זה, להראות לקטן את חביבות ונועם המצוות הטהורות.

ובכאן יש ליתן את הדעת וללמוד מן הפרט אל הכלל, שאין שום אפשרות לקבוע משהו או לשנות זיז כל שהוא בהלכה ע"פ איזה מחקרים שע"פ דעת תורה אין להם שום בסיס ויסוד, והראיה על הנתונים צריכה להיות בעינים של תורה והכללים המסורים בידינו איך להבין את המציאות (כגון לבד גוד אסיק ואחית רוב מיגו חזקה נאמנות וכדו') ולא במשקפי המציאות המדומה של הפורקי עול למיניהם, ומה חבל שדבר זה נטשטש מעט בדורינו החשוך. וברוך ה' שלא נתנני טרף לשיניהם.

ושו"ר דברים נפלאים בצוואת הרה"צ ר' מרדכי הומינער (הובא בספר הנהגות הצדיקים ח"ג עמ' תנו אות יד) שכתב, דבזמן הזה שנתגברה הכפירה בעולם, אזי צריכים אנו להתחזק מאוד כנגד זה, היינו להדר ולשמור אפילו מנהג טוב שהוא מביא לחיזוק הדת, כמו מצוה זו של חינוך בנו בפיאות הראש, דביום זה צריכים לעשות משתה ושמחה.

ויש למנהג זה מקור בדברי חז"ל (ברכות דף יא.) משל לאחד שאומרים זקן מגודל, א"ל יהא כנגד המשחיתים, היינו אומרים ליהודי הרי יש לך זקן מגודל הרבה ומדוע לא תספר מעט מן

הזקן, עונה היהודי יהיה כנגד המשחיתים, כלומר כיון שנתרכו אנשים שמשחיתים את זקנם בגילוח התער כו', על כן אני עושה בעצמי משמרת למשמרת שלא אגע כלל בזקן אפילו במספרים, כיוצא בזה מעלה גדולה היא להשאיר הפיאות כנגד המתגלחים בתער, וכשם שביום תגלחת הראש עושים משתה ושמחה, כן כאשר תזכו להכניס את בניכם לת"ת, ביום זה תעשו משתה ושמחה לשמחה מאוד שזכיתם לקיים המ"ע הגדולה (דברים יא) ולמדתם אותם את בניכם, והשמחה הזאת תעשה רושם גדול על הילד למשך חייו. עכ"ד.

ועיין בשו"ת מהר"ם בריסק (ח"ב סימן צח) שביאר, דטעם השמחה ביום זה, הוא כי אז מניחין לקטן הפיאות שבראש אשר בזה ישונה מכל העמים, למען לא יתבולל ויתערב עמהם, והוא אות לבני ישראל כמו אות ברית קודש, ומובן הדבר שהובא בשדי חמד בשם כמה חכמי קדם, שהמנהג בירושלים לעשות שמחה בעת התגלחת, שהוא כעין השמחה שעושין בעת עשיית האות ברית קודש, וזכרון אחד עולה לשניהם, **סוף דבר נשמע שכל מנהג ישראל תורה שלמה היא, ומי שרוצה לעמוד על עומדו ברוח ישראל סבא לא יזיז אף יזיז כל שהוא ממנהגי אנשי מעשה יראי ה'.** עכ"ד.

גם מה שפקפקו בהא שנהגו לילך לצדיקים ואדמו"רים כדי לכבדם בגזיזת השערות ולקבל מהם ברכה, הנה לא רחוק בעיני לומר שנהגו בזה כבר מדורות הראשונים, דהנה מובא בהרבה ראשונים שביום שהקטן נכנס ללמוד תורה אזי מביאין אותו לפני הרב שילמדו, ואז עושין סדר מיוחד וכו' (כפי שהבאתי בחלקו השני של חיבורי זה), גם מובא במדרש ובראשונים שהזמן שמתחילין ללמד את הקטן אותיות הוא בגיל ג' שנים, ואסמכוהו אקרא (ויקרא יט) דג' שנים ערלים (כפי שיובא בחיבור זה בהרחבה).

ומבואר באורחות חיים (סדר רז"ל בת"ת) דאחר הסדר הנז' היה אביו סומכו ומביאו לפני כל זקן לברכו שיזכה לתורה ולחופה ולמעשים טובים, וכל מי שהיה בעירו גדול ממנו – הוא (הקטן) עומד ממקומו, ועומד לפני הגדול, והיה משתחוה לפניו שיתפלל בעדו, ללמדך שהן נאין ומעשיהן נאין וכל יצר מחשבותם היה לשמים כו'. עכ"ד. הנה מבואר שהיו נוהגים ביום זה לילך לצדיקים לקבל מהם ברכות.

מעשה נבוא אל המכוון, כיון שנהגו בגיל ג' שנים להביא את הקטנים לרב כדי שילמדו אותיות הקודש, וביום זה היו נוהגים ללכת לחכמים לקבל מהם ברכה, לכן הנהיגו חז"ל לגלח ביום זה את הקטן שהוא חינוך ראשון לירא"ש ואז שמים לו כיפה וציצית, וכיון שהלכו ביום זה לצדיקים התחילו ג"כ להנהיג שהחכם יגזוז ג"כ משערות ראשו של הקטן, כדי שהחינוך הראשון יעשה ע"י חכם וצדיק, ועי"ז ימשך עליו רוח קדושה למשך כל ימי חייו. וא"כ אינו רחוק לומר שכבר נהגו כן מזמן הראשונים, ואע"פ שדברי הם בהשערה בעלמא, מ"מ נראה לי שאמת ונכון הדבר.

ולסיום בדבר נאה, אביא כאן מה שראיתי בספה"ק עטרת ישועה (ל"ג בעומר) דהנה מנהג ישראל שנוהגים לגלח את הילד בהגיעו לגיל ג' שנים, ורבים וטובים נוהגים להמתין עם התגלחת ליום ל"ג בעומר, ומגלחים אותו על הציון הק'. והרמז לזה הוא ממש"כ (ויקרא יג)

והתגלח, ואות ג' גדולה, לרמז שהתגלחת היא בהגיע הילד לג' שנים, והוא פסוק ל"ג, רמז שעושים התגלחת בל"ג בעומר, והוא מקור טהור למנהגם של ישראל. עכ"ד.

וראיתי לידידי הרה"ג האדיר ר' משה חליוה מח"ס ענפי משה ושא"ס שהוסיף לרמז בזה (הובא בקובץ גם אני אודך ל"ג בעומר קובץ כ"ז עמ' ע) דהנה אותיות והתח מוהתגלח עולים בגימטריא לספ"ר היל"ד והאותיות ג"ל מהתגלח רומזים לל"ג בעומר, וליכא מידי דלא רמיזא באורייתא. עכ"ד.

ושו"ר בפרדס יוסף (פר' תזריע אות מח) שכתב ג"כ רמז בזה, דמילת והתגלח גימטריא תנ"ב כמו ג' התיבות ל"ג ימי"ם בעומ"ר עם הכולל. עכ"ד.

וזיכני הי"ת להדגיש כאן עוד נקודה נפלאה, דהנה בתוך תיבת והתגלח יש אותיות ל"ג, הרי לנו רמז שמנהג התגלחת הוא בל"ג בעומר.

ורמז נפלא עלה בדעתי בעזהי"ת, דהנה הפסוק (ויקרא יט) שלוש שנים יהיה לכם ערלים כתוב באותה פרשה ממש שכתוב בה הפסוק לא תקיפו פיאת ראשכם, וזהו רמז למנהג ישראל לחנך הקטן לפיאות הראש בגיל ג' דוקא.

ובזאת אסיים מעין הפתיחה בהודאה על העבר וזעקה הלהבא, ויהי רצון מלפני אבינו שבשמים שיהיו דברינו לרצון לפני אדון כל.

מקורות מנהג החלאקה וטעמיו

מקור מנהג התגלחת וענין השמחה ביום זה

הנה נהגו ישראל קדושים לגלח את ילדיהם בהגיעם לגיל ג' שנים, ואבאר בס"ד מקור הענין וענינו, ואח"כ אבאר מהות המנהג שנהגו לגלח על ציון הרשב"י זי"ע ובפרט ביום ל"ג בעומר יומא דהילולא דיליה.

ראשון לציון הנה הנם דברי המדרש (איכ"ר פר' ב סימן יז) וז"ל: בתולת בת ציון, בנים המצויינין במילה ובתגלחת ובציצית. וכ"ה בפסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים, פיסקא טז סימן ג). והובא ג"כ בשו"ת הרשב"א החדשות (סימן שסח) ובשו"ת התשב"ץ (ח"ג סימן צג) ובספר הזכרונות לר' שמואל אבוהב (סוף הל' פיאות הראש).

ועד"ז איתא בשיהש"ר (פר' ג) וז"ל: צאינה וראינה בנות ציון, בנים המצוינים לי בתגלחת במילה ובציצית. ע"כ. וכ"ה בפסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים, פיסקא א סימן ג).

הנה מבואר ממדרשים אלו שאחד מציוני עמ"י הוא בתגלחת, הרי שיש ענין גדול בתגלחת. ועוד שנקטו את התגלחת יחד עם מצות מילה וציצית ששקולות כנגד כל התורה (עיין תוספתא נדרים פ"ב ה"ו נדרים דף לב. ירושלמי נדרים פ"ג ה"ט דף יב: מדרש תהילים מזמור ו סימן א נדרים דף כה. שבועות דף כט. מנחות מג: ספרי זוטא פרק טו פסוק מ).

ועיין במדרש פנחס (דף כב.) שאמר הרה"ק ר' פנחס מקוריץ זי"ע, שהגלות המר הזה הוא מחמת שהולכין בנימוסיהן דהיינו בשערות (ובלשון אשכנז אמר: ווענט זיך דער גלות אין איין האר, היינו הגלות תלויה בחוט השערה), וכשיבוא משיח במהרה בימינו ידעו כל המדינות שהגלות שלהם היתה להם מחמת דבר קל. עכ"ל.

והביאו בשו"ת משנה שכיר (חאו"ח סימן טז) והוסיף, דהנה ידוע דיש גלות כללית ויש גלות פרטית, עיין רש"י מגילה (דף יט: ד"ה אתחלתא) דברכת גואל ישראל מיירי מגלות פרטית של כל בר ישראל בכל זמן ועונה, שהשי"ת גואל את האדם מכל צרותיו, ועל כן בעת שאומר האדם ברכה זו יכוין שה' יגאל אותו מצרותיו, ועל זה לחוד באה ברכה זו (ועיין בסמ"ג בהקדמה למצוות ל"ח בזה).

ועפ"ז נראה להוסיף על דברי הקדוש מוהר"פ הנ"ל, דכמו שהגלות כללית תלוי בשערות הראש לדעתו ז"ל, כמו כן תלוי כל גלות עצמו של האדם ג"כ בשערות שלו איך הוא מגלח עצמו, ואם יתדמה בתגלחת אל הגויים – אזי הוא ממשיך על עצמו שנאת הגויים, וכדברי רש"י בשבת (דף קלט. ד"ה אי בטלי יהירי), ואז יתרבו צרותיו ח"ו, ודברי מו"ה פנחס הנ"ל הם מתאימים עם דברי רש"י בשבת הנ"ל ודו"ק. עיין שם.

ועיין בבני יששכר (מאמרי חודש אלול מאמר ב אות ב) שכתב, דהנה דרשו חז"ל (ר"ה דף יז: ה' ה', אני הוא (ברחמים) קודם שיחטא ואני הוא (ברחמים) לאחר שחטא אדם ויעשה תשובה, הנה יש להבין, כי הלא לא נודע שום רמז בכתוב מזה, הגם שנכתב ב' פעמים הוי"ה אין כאן רמז דקאי על קודם החטא ואחר החטא, וגם יש להתבונן מהו הרבותא אני ה' ברחמים קודם שיחטא האדם, הלא עיקר החידוש הוא דאפילו כאשר יחטא האדם, מ"מ כשיעשה תשובה מתנהג השי"ת עמו ברחמים.

וביאר בזה בבנ"י, דהנה ידוע שי"ג מידות של רחמים הם נקראים כביכול י"ג תיקוני דיקנא קדישא (אדרא רבה דף קלא:), ולזה נצטוינו שלא לגלח הזקן, דבאתערותא דלתתא איתער עובדא לעילא, כשאנחנו נושאים על גופינו י"ג תיקוני דיקנא במצוותיו ית"ש, אזי אנחנו מעוררים י"ג מידות של רחמים לעילא, והב' שמות הוי"ה הקודמים בתורה לי"ג מידות הם מרמזים כביכול למצות פיאות הראש שנצטוינו שלא להקיף, והנה כל זה הוא מקובל בידינו מחכמי האמת (ע"ח שער א"א פ"ט) עד מפי משה מפי הגבורה.

והנה יש לחקור מפני מה עשה השי"ת ככה, שמצות פיאות הראש מישך שייכי גם בימי הקטנות כשעדיין אינו בן מצוה, כי גם לקטן צומחים פיאות הראש, והגם שקטן אינו בר מצוה, עם כל זה הגדול מצווה עליו שלא להקיפו (נזיר דף נו:), א"כ מישך שייכא המצוה גם בימי הקטנות, משא"כ פיאות הזקן לא שייכא רק בימי גדלות כשמגיע האדם לכלל בן מצוה, כי אין לו זקן בימי קטנות.

ונראה לומר, דזהו שדרשו רז"ל ה' ה', הנה מרמזין בדרשא זו למצות פיאות הראש, דהנה קיום המצוה הזאת היא גם בימי הקטנות, להורות לנו דגם המצוות שהאדם עושה בקטנות סלקא דעתך אמינא דהוה כמעשה קוף בעלמא, קמ"ל אני ה' ברחמים קודם שיחטא האדם, היינו אני מחשב לו מצוותיו שעשה גם בקטנות שלא הגיע עדיין לכלל חטא כי קטן הוא, עכ"ז מצוותיו שעשה תחשבנה לו בחשבון, והוא ממידת החסד והרחמים, ודרשו זה חז"ל מדחזינן דמצות פיאות הראש שייכים גם בקטנות, בין ותתבונן כי אי אפשר להרחיב הדברים. עכ"ד.

ולהלן אביא בס"ד הרבה מקורות למנהג קדוש זה, וכן אביא מקורות שכן נהג הק' האר"י ז"ל.

דברי הפוסקים על מנהג השמחה ביום זה

והנה בשו"ת פעולת צדיק (ח"ג סימן רלו) מבואר דהנהוג הוא, כשמתחילים לגלח לקטן כבן ב' שנים או ג' תחילת תגלחת הקטן עושים סעודה ומחולות של שמחה, ולזו הסעודה קורין לה סעודה של מצוה, וכן שמעתי כמה פעמים ממו"ז. ונפק"מ למי שנדר שלא ליכנס לשום

סעודה של רשות, או תלמיד חכם שאינו רשאי ליהנות מסעודת הרשות – בסעודה זו מותרים ליכנס.

והביא מה דאיתא בכתבי האר"י ז"ל, דבכל פעם שאדם עושה מצוה אין מספיק במה שעושה אותה, רק צריך שיכוין בעשייתה שמקיים מצות בוראו במה שצוהו, כך הפיאה, כי כשאדם מסתפר יכוין שאינו מניח שיחתכו לו הפיאה של ראש משני צדדיו, וגם אינו משחית פיאת הזקן וכו'. עכ"ל.

ומזה אנו למדים ג"כ שזו מצוה במה שאינו מניח לגלח הפיאות, ואף על פי שזה קטן הוא, המצוה היא של אב, כשאר מצוות שמוטל על האב לעשות לבנו קטן מטעם חינוך. עכ"ד.

והובא בספר קורות העיתים הנקרא אבן ספיר (ח"ב עמ' מז) דמנהג תימן שביום גילוח הראשונה עושים משתה ושמחה, כמו ביום הכניסה לברית קודש, ומלבישים אותו בגדי כבוד ותכשיטים, ומוליכים אותו לביהכ"נ, בלהקת מטיבי נגן תוף וכינור וחליל.

וכן הביא שם שכן מנהג הודו, בהגיע הילד לגיל ארבע או חמש שנים היו עושים יום משתה ושמחה, והנער נלקח לבית הכנסת בתהלוכת פאר, ושמה יגלחו את כל ראשו במספריים (על מנהג הודו יש לפקפק כאשר יראה הרואה, וכאשר יעויין שם), וישקלו את כל שערו בכך או בכך זה איש לפי ערכו, ויתנו את הכסף להקדש ביהכ"נ, או יחלקום לעניים. ע"כ.

וכתב מו"ר הגר"י טשזנר שליט"א בשערי תורת הבית (ח"ב עמ' נ אות ג) דבכל הדברים האלו שאין להם שורש ידוע בש"ס ובפוסקים, מי שקיבל דרך בזה מאבותיו או מרבותיו, ימשיך המסורת כפי מנהגם הטוב, ומי שלא קיבל דרך בזה, רשאי לעשות את הטוב בעיניו, ועכ"פ כדאי שישאל לרבו היאך ראוי לנהוג. עכ"ד.

ומובא בקובץ ד"ת (קלויזנבורג, שנה ט"ז גליון נא עמ' ג) דהמנהג שאין לומדים עם תינוק צורת האותיות עד שימלאו לו שלוש שנים, כי קודם כל יש לחנכו בקדושת היהדות, במה שמגלחים שערות ראשו, לעשות לו צורת יהדות, שהשערות מורים על מותרות ונטיות רעות, ומכסים הראש משום יראת שמים, ואח"כ מתחילים להרגילו בברכות ואמירת תורה צוה לנו משה וכו', ורק אז מתחילים ללמוד איתו צורת האותיות, ואחרי כל זאת הוא מגיע לבן חמש למקרא.

אבל כל עוד שאינו רגיל במקצת מצוות לא יתכן ללמדו תורה וצורת האותיות, ועי"ז מקיימים בו דבר האמור (משלי כב) חנוך לנער על פי דרכו, היינו להורות לו דצריך להתנהג בהתאם למה שלומד, ואז גם כי יזקין לא יסור ממנה שתהא חכמתו מתקיימת.

ולכן מתחילין ויקרא להורות שלימוד התורה יש לו קיום – רק אם לומדים בטהרה ובקדושה. ע"כ.

טעמים לענין השמחה ביום תגלחת הקטן

הנה טעם מצות (ויקרא יט) לא תקיפו כתב הרמב"ם (פי"ב מהל' עכ"ם ה"ב) שהוא משום שכן היו עושיין העכור"ם שהיו מגלחין פאתי הראש (וכן כתב במו"נ ח"ג פל"ז ובספר המצוות מל"ת מג ובספר החינוך מצוה רנא ועיין טור סימן קפא ובנו"כ שם וכן מובא בשו"ת מן השמים לרבי יעקב ממרויש מבעלי התוס' סימן כח, ועיין ג"כ בראב"ע ויקרא יט כז שענין מצוה זו לא לעשות כמעשה הגויים ולהיות מובדלים מהם), הנה ביום זה שאנו מחנכין למצוה זו אנו נוהגים לעשות שמחה, וצ"ב הטעם בזה.

והנה בכמה מקורות מובא כי השמחה ביום זה הוא על מצות הנחת פיאות הראש שזכינו לקיים, וכמבואר במשנת חסידים (מסכת אייר סיון פ"א משנה ו-ז) וז"ל: וביום ל"ג לעומר כו', אלא מצוה לשמוח שמחת רשב"י, ואם דר בא"י ילך לשמוח על קברו ושם ישמח שמחה גדולה, וכל שכן אם הוא פעם ראשונה שמגלח ראש בנו ומניח הפיאות שהיא מצוה. עכ"ל. מבואר שהשמחה הגדולה היא על מה שמניח לבנו פיאות הראש שהוא מצוה.

ובספר נחפה בכסף (ריש ח"ב פרי מפרי דף ז: טור א בנדמ"ח עמ' יח) כתב וז"ל: מעשה שהיה שבחול המועד של סוכות משנת אשר"י העם (תק"א), גילחו תגלחת ראשונה לקטן עם ספר ישראל בתופים ובמחולות בפרהסיא, כמו שנוהגים לעשות בשביל חיבוב מצות הפיאה שמניחים לו. עכ"ל. הרי מבואר בדבריו שהשמחה היא לחיבוב מצות הפיאה שמניחין לו.

וכן מובא בשערי תשובה (סימן תקלא סק"ז) וז"ל: והענין של השמחה, הוא מנהג א"י גם כן שעושיין שמחה בהתגלחת הראשונה של קטן שמחנכין אותו במצוות להיות לו פיאות הראש כו'. עכ"ל. מבואר שהשמחה היא על מה שמחנכין את הקטן למצוות שיהיו לו פיאות הראש.

ועיין בשדי חמד (ח"ד מע' ביהכ"נ אות י עמ' 231) שכתב ג"כ דתגלחת זו היא תגלחת מצוה שמניחים לקטן פיאה בראשו בתגלחת ראשונה, ונוהגין לעשות שמחה רבה משום חיבוב מצוה זו. עיין שם.

והנה שמעתי מכמה ת"ח שהקשו על האחרונים הנ"ל, דאיך יתכן לומר שהשמחה היא על מצות פיאות הראש, והרי אינו מקיים מצוה בזה שנמנע מל"ת, וא"כ מה שייך לומר שיש בזה מצוה של פיאות הראש, הרי רק נזהר מלא תקיפו.

אך אין בזה קושיא כלל, דהרי כן איתא בהדיא בגמ' (קידושין דף לט:): ישב ולא עבר עבירה, נותנים לו שכר כעושה מצוה, ומוקמינן דמיירי כגון שבא דבר עבירה לידו וניצול הימנה, וא"כ בזה שאנו מגלחים הקטן ונמנעים מהקפת הראש, הוי כבא לידו דבר איסור וניצול הימנו, ושפיר הוי כעושה מצוה.

ועיין בשו"ת דברי יציב (ליקוטים והשמטות סימן צו אות ג) שביאר מה טעם השמחה ביום תגלחת הקטן, דהנה בעיקר ענין גילוח השערות במלאת לנער ג' שנים יש להתבונן דמה חינוך למצוות שייך בכך כשהאיסור בזה על המקיף, כדנפסק בשו"ע (יו"ד סימן קפא ס"ה) המקיף את הקטן חייב, ובסעיף ו' ש"א שאפילו אשה מוזהרת בזה, וא"כ כיון שהאיסור על האב

להקיפו, במה מתחנך הקטן למצוות בזה, ומאיזה טעם ממתנינים מלגלחו עד מלאות לו ג' שנים.

אלא נראה דענין החינוך בזה, הוא להרחיקו מחוקות העכו"ם, דבשו"ע (יו"ד סימן קעח ס"א) איתא, אין הולכין בחוקות העכו"ם וכו' ולא יגדל ציצת ראשו כמו ציצת ראשם וכו', ובמה שמגלחין אותו ולא משאירים ציצת ראשו או בלורית וכדו' רק את הפאות, בזה מחנכין ומרגילין אותו במצות (ויקרא יח) ובחוקותיהם לא תלכו וגו', ומגלחים אותו במלאות לו ג' שנים לפי שאז מתחילים ללמוד עמו צורת האותיות ומביאין אותו לתלמוד תורה, ומראים שגם גילוח השיער הוא חינוך למצוה ולא משום ששיער ראשו הכביד עליו וכדו'. ע"כ.

עוד כתב בשו"ת דברי יציב (חיו"ד סימן קלג אות ז) דע"י גילוח השיער אנו מחנכין אותו שלא ילך בחוקות הגויים המגדלים בלוריות (עיין שו"ע יו"ד סימן קעח ס"א), ותיכף כשמתחיל ללמוד מלבד החינוך לתורה שבכתב ולתורה שבע"פ וכו"ל, אנחנו מחנכין אותו גם למנהגי ישראל שילך כדת משה וישראל, ובפרט בזמן הזה אשר ר"ל גברו המתפרצים, ונאמר (משלי כב) חנוך לנער על פי דרכו, היינו שלא יהלך בדרכי וחוקות הגויים, ואז אף כי יזקין בחינת זקן שקנה חכמה (קידושין דף לב:) לא יסור ממנה, והבן. עכ"ד.

ועיין ג"כ בשפע חיים (מכתבי תורה ח"ה סימן שנו) שכתב ג"כ, דענין גילוח השערות, הוא משום שע"י גילוח השיער אנו מחנכין אותו שלא ילך בחוקות הגויים המגדלים בלורית, ואנו רוצים לחנכו מלבד חינוך לתורה, גם למנהג ודת ישראל, שילך כדת משה וישראל, שלא ילך בחוקות הגויים.

ועיין בשו"ת מהר"ם בריסק (ח"ב סימן צח) שביאר, דטעם השמחה ביום זה, הוא כי אז מניחין לקטן הפאות שבראש אשר בזה ישונה מכל העמים, למען לא יתבולל ויתערב עמהם, והוא אות לבני ישראל כמו אות ברית קודש, ומובן הדבר שהובא בשדי חמד בשם כמה חכמי קדם, שהמנהג בירושלים לעשות שמחה בעת התגלחת, שהוא כעין השמחה שעושין בעת עשיית האות ברית קודש, וזכרון אחד עולה לשניהם, סוף דבר נשמע שכל מנהג ישראל תורה שלימה היא, ומי שרוצה לעמוד על עומדו ברוח ישראל סבא לא יזיז אף זיז כל שהוא ממנהגי אנשי מעשה יראי ה'. עכ"ד.

עוד טעם כתב בשו"ת דברי יציב (חיו"ד סימן קלג אות ד) במהות השמחה כשמגלחין התינוק, דהוא ע"פ מה דאיתא בנזיר (דף נז:): א"ל רב אדא בר אהבה לרב הונא ודידך מאן מגלח להון (וברש"י ותוס' שראה אותם מגולחים כל הראש עם הפאות), א"ל חובה, תקברינן חובה לבניה, כולוהו שני דרב אדא בר אהבה לא אקיים ליה זרעא לרב הונא, עיין שם, ואף שהאשה אינה מוזהרת על זה כמבואר שם בסוגיא, מ"מ חזינן שנענש רב הונא בזה. ונמצא דהוא מצילו ממוות בזה שמניח לו הפאות, ולהכי עושים יום משתה ושמחה.

ולפי הגמ' בנזיר הנ"ל אפשר"ל בטעם הדבר שמתחילין אז ללמוד עמו האותיות, דהנה י"ל בהא דנענש ר"ה אף שהאשה אינה מוזהרת על הקפת הראש, דמ"מ איסור מדרבנן יש,

וכמבואר בראב"ד (פי"ב מהל' עבודת כוכבים ה"ה) ובכס"מ שכן גם דעת הרמב"ם, ועיין בב"י ובב"ח (י"ד סימן קפא), ונראה שזה גם שיטת רש"י בנזיר (שם) וז"ל: א"ל רב אדא בר אבהה לר"ה לדידך, קטנים דאיתנהו מגולחין כל הראש כדאורחיהו דאינשי דקמגלחי להו כדי להברותן לאחר החולי וכו', עיין שם, ותמוה דמה בעי בזה, ולהנ"ל אתי שפיר דכיון דאיכא איסורא דרבנן התיר רק בכעין חולי. וכ"כ בברכת ראש שם.

והנה בשבת (דף לא). איתא, מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי וכו', גירני על מנת שתלמדני תורה שבכתב, גער בו והוציאו בנזיפה, בא לפני הלל גייריה, יומא קמא א"ל א' ב' ג' ד' למחר אפיך ליה, א"ל והא אתמול לא אמרת לי הכי, א"ל לא עלי דידי קא סמכת דעל פה נמי סמוך עלי. עיין שם. ולפיכך ע"י שאביו מגלח אותו ומניח לו הפאות, ואין מניחים שאמו תגלח ותקיף כל הראש משום דיש בזה עכ"פ איסור דרבנן, א"כ בזה אנו מחנכין אותו במצוות דרבנן, ולהכי מלמדין אותו א' ב' שיאמין גם בתורה שבע"פ.

וביתר שאת דלהכי מגלח אותו אביו, דכשמלמדו תורה הוא מרגיל אותו רק למצוות של תורה שבכתב, ובזה שמגלחו הוא ולא אמו מחנכו גם למצוות של תורה שבע"פ וכנ"ל.

וי"ל דלהכי אומרים בברית מילה, כשם שנכנס לברית – כן יכנס לתורה לחופה ולמעשים טובים (שבת דף קלז:), דגילוח השיער הוא רק מנהג בעלמא, וזה כשם שנכנס לברית דכשנולד הוא בלי שיער מגודל, כן יכנס לתורה ולחופה ולמעשים טובים כמנהג ישראל.

ואפשר לומר עוד בטעם מנהגנו דביום שמכניסים אותו ללמוד עושים לו תגלחת שער, לפי מאי דאיתא די"ג מידות של רחמים הם נקראים כביכול י"ג תיקוני דיקנא קדישא, עיין בני יששכר (מאמרי אלול מאמר ב אות ב) ועוד. ואיתא בספה"ק (עיין אגרא דפרקא סימן שלז) דלהכי מנהג ישראל אדם שעוסק בתורה ומתקשה באיזה דבר הוא מסלסל ומהפך בזקנו, דעי"ז הוא מעורר הי"ג מידות של רחמים שמכוונים כנגד י"ג מידות שהתורה נדרשת בהן. עיין שם. וידוע דב' המידות של רחמים ה' ה' הם מרמזים על מצות פאות הראש (עיין בני יששכר הנ"ל ובאגרא דפרקא ליקוטים סימן א). ולהכי אתי שפיר המנהג דכשתחילין ללמוד עמו תורה עושין לו ב' פאות, שע"ז יתעורר מי"ג מכילין דרחמי לפתוח ליבו לתורה בי"ג מידות שהתורה נדרשת בהם. [וע"ע בשפע חיים מכתבי תורה (ח"ה ריש סימן שנד)]. עכ"ד.

ולהלן בענין התגלחת בגיל ג' שנים יובא בעזה"ת עוד הרבה טעמים נכונים בענין השמחה הגדולה ביום זה.

פירוש המילה "חלאקה"

אגב גררא אביא כאן ביאור המילה שנשתרשה בפי ההמון "חלאקה", מאיזה שורש נגזרה מילה זו.

עיינ בטעמי המנהגים (הילולא דרשב"י פרק ל"ג בעומר בהערות הע' מה) שכתב, דשורש מילה זו נובע מלשון המקרא (בראשית כז) ואנכי איש חלק.

ובכתב שם טוב גאגין (עמ' תקצא) מבואר דתספורת בלשון ערבי הוא לקיא, חלאקה, וכן שגור בפי ההמון בארץ הקודש. וזה נראה טעם אמת ע"ד הפשט.

ואציין שראיתי בשו"ת הרמב"ם (בלאו, ח"ב סימן רמד) שהזכיר את המילה חלאקה ובתרגום שם מתורגם תגלחת.

והנה מזה שקוראים למנהג זה חלאקה, אין ללמוד כלל שמנהג זה נלקח מהערבים, רק יש ללמוד שמנהג זה היה מקובל יותר בין היהודים בארצות המזרח וקראו למנהג התגלחת לפי שפתם המדוברת (ועיין בהקדמתי לקונטרס זה).

מנהגים שונים שנהגו בעשיית התגלחת

מנהג שנהגו להמתין עם התגלחת לחוה"מ

הנה עיקר מנהג זה שנהגו לעשות עסק מגילוח השערות, כבר הוזכר בשו"ת הרדב"ז (ח"ב סימן תרח) שהיו רגילין בכל הגלילות להביא נדרים ונדבות כשהיו מגלחים את ילדם, ונותנים משקל השיער לצורך המקום להדליק עליו שעה ושמן ולשאר צרכיו וכו'. עיין שם.

וכן הוזכר מנהג זה בספר גן המלך (סימן סב) שמותר להשהות את שמחת התגלחת לחוה"מ, כדי להרגיל את השמחה במועד, ומצוה נמי איכא בכך. והובא בבאר היטב (סימן תקלא סק"ז) ובשו"ת רביד הזהב לבעל השתילי זיתים מגדולי רבני תימן (סימן יד) ובשו"ת פעולת צדיק למהרי"ץ מגדולי רבני תימן (ח"א סימן קעא) ובשו"ת אפרקסתא דעניא (ח"א סימן קסא) ובזכרונות אליהו מני (מע' פ סימן יח) ובשו"ת דברי יציב (ליקוטים והשמטות סימן צא אות א ובסימן צג). ועיין ג"כ בספר שולחן גבוה (סימן תקלא סקי"ג) שהעיד שראה מעשה כזה בירושלים.

ובשערי תשובה (סימן תקלא סק"ז) אחר שהביא דברי הרב גן המלך, כתב וז"ל: והענין של השמחה, הוא מנהג א"י גם כן שעושים שמחה בהתגלחת הראשונה של קטן שמחנכין אותו במצוות להיות לו פיאות הראש, ועיין בפרע"ח (שער ספירת העומר) שכתב בענין ההולכים על קבר רשב"י ור"א בנו במירנץ בל"ג בעומר, שראה את מורו האר"י ז"ל שהלך שם לגלח את בנו במשחה ושמחה בימים ההם. עכ"ל.

וע"ע בשו"ת פעולת צדיק (ח"ג סימן רמח) דנוהגים לגלח לקטן תגלחת ראשונה תגלחת מצוה אפילו כבן ג' או ארבע שנים ובפרהסיא, וכן מנהג העולם להשהות התגלחת עד חולו של מועד, ואין בזה מערבין שמחה בשמחה, וגם נוהגים להכות בכלי זמר לשמחת המצוה. עכ"ל.

ועיין ג"כ בספר שער המפקד (הלכות יו"ט וחוה"מ אות ה) דכ"ה מנהג עיה"ק ירושלים, להמתין לעשות התגלחת בחוה"מ.

והרב אברהם יפה שלזינגר רב ואב"ד גענף שוויץ מח"ס שו"ת באר שרים ד' חלקים (קובץ מבקשי תורה ח"ב תשנ"ז עמ' תשכו) מסיק, דלאחר התגלחת לחוה"מ יש בזה מצוה, ואם חל יום הולדת הג' שנים ביו"ט אחרון אין להקדים התגלחת, אלא לאחר מיד לאחר החג, ובסתמא בכל מה דאפשר – יש לקיים מצוה ושמחה זו ביום דמשלם לו ג' שנים.

וע"ע בהליכות אבן ישראל (ח"א עמ' רחצ) שמותר לגלח בחוה"מ תגלחת החלאקה, וכשהיו באים אצלו בימי חוה"מ עם ילדי החלאקה להתברך מפיו היה משתתף בשמחת התגלחת ומגלח כדרכו בכל השנה.

אולם יש לציין דדעת הגרש"ז אויערבאך (שלמי מועד דיני העומר עמ' תנה הליכו"ש פ"א אורחות הלכה הע' 83 ספר חינוך הבנים למצוות עמ' לה הע' קפה שולחן שלמה חוה"מ סימן תקלא ס"ו שש"כ פרק סו הע' קכז) שאין נוהגים לעשות התגלחת בחוה"מ. וכ"ד הגר"ח קניבסקי (תורת המועדים סימן תקלא סק"ה מועדי הגר"ח ח"א תשו' רסא קו' שו"ת עזרת אליעזר עמ' 81 תגלחת מצוה לב ציון עמ' טו תשו' ו שער המועדים פ"ג סי"א בהע' ועיין בספר ענפי משה על יו"ט חוה"מ סימן ו ספר יו"ט וחווה"מ כהלכתם עמ' קלו) והגר"ש אלישיב (אשרי האיש ח"ג עמ' תלא שער המועדים שם קובץ מבקשי תורה קובץ יט עמ' קה אך עיין בקובץ מוריה תשע"ז עמ' ער אות לב) וכ"ד המשנת יוסף (ח"ט סימן קלא).

וכ"ד מו"ר הגר"י טשזנר בשערי תורת הבית (ח"ב עמ' נא אות ז) דאין לגלח בחוה"מ, וכתב שאם חל יום ההולדת בחוה"מ פסח ימתינו עד ל"ג בעומר.

ובשו"ת באר משה שטרן (ח"ז סימן כ אות ד) כתב, דהיכא דחל החלאקה בחוה"מ או ביו"ט ראשון או אחרון, שפיר דמי לעשות החלאקה בחוה"מ, אך להמתין בכוונה לימי חוה"מ אינו נכון. וכ"כ בזמירות דברי יואל (מנהגי ל"ג בעומר אות שעג) בשם האדמו"ר מסאטמאר.

ובמכתבי השפע חיים (סימן שנו) כתב לגבי תינוק שנעשה בן ג' בחוה"מ, יש להתיר כיון שהמנהג לגלח בגיל ג' שנים דוקא, א"כ הוי צורך גדול וכמצטער דמי ושרי בקטן. ועוד דכיון שאין מגלחין קודם ג' הוי לדידן כיוצא מבית האסורים במועד דשרי לגלח לכו"ע. וכסברא זו כתב ג"כ בשו"ת דברי יציב (ליקוטים והשמטות סימן צג).

וע"ע בשו"ת דברי יציב (ליקוטים והשמטות סימן צד) דלפי המנהג בארה"ק שהמנהג לגלח במירון היה אפשר שנכון להמתין על ל"ג בעומר. ואם אין מנהג קבוע וקפידא במירון שלא לגלח בחוה"מ, יש לגלח שם בחוה"מ בשמחת המועד על ציון התנא האלקי זי"ע. עכ"ד.

וע"ע בכל האי ענינא בספר חינוך הבנים כהלכתו (ח"ב פרק נח סי"ב, עניני חלאקה מעמ' לח והלאה) ובספר חוה"מ כהלכתו (סוף פ"א) ובקדושת המועד (פ"ח ס"י ובהע' יד) ובהליכות אמרי סופר (ח"א עמ' רכו) ובספר בין פסח לעצרת (עמ' שמב) ובמבקשי תורה (חוה"מ עמ' תקדד ועמ' תשכג) ובמעדני אשר (ח"ו סימן לא ובסימן לג אות ג ובסימן לו) ובדברי ידידי הגאון האדיר ר' משה חליוה שליט"א בספרו ענפי משה על יו"ט וחווה"מ (סימן ו).

עשיית התגלחת בחוה"מ ע"י ספר ישראל עני

כתב בשדי חמד (אסיפת דינים מע' חוה"מ אות ה עמ' 3-12) בשם ספר חכמה ומוסר (דרך חקיקה הל' פסח אות ג) דמותר לספר הקטנים בחוה"מ על ידי ספר ישראל שאין לו מה לאכול, שאם יסתפר על ידי עכו"ם אין כל כך שמחה, ועוד דלא מסמנא מילתא לקטן לגלחו תגלחת ראשונה על ידי עכו"ם, וגם לכתחילה יכול להניחה לחול המועד.

וע"ע בספר התקנות והסכמות ומנהגים של עיה"ק ירושלים שנדפס בשנת תרמ"ג (מנהגים או"ח דיני יו"ט וחווה"מ אות עג דף נו:). בשם הרב מזבח אדמה (דף ז: טור ב או"ח סימן תקלא) דבעיה"ק נהגו לגלח הקטנים בבית הכנסת בשמחה גדולה והספר יהיה ישראל עני. והו"ד באורחות חיים (ספינקא, סימן תקלא אות ה).

ובשו"ת דבר משה (ח"א חאו"ח סימן מה) הביא דברי הגן המלך הנ"ל, וכתב דמותר לספר הקטן בחול המועד על ידי ספר ישראל, כיון דעל ידי ספר גוי אין כל כך שמחה. אי נמי דאין סימן טוב לספר לקטן בתגלחת ראשונה על ידי גוי, כיון דאיכא אנשי מעשה דנזהרים מלהסתפר על ידי גוי כלל על פי דברי הרב האר"י ז"ל. עכ"ד.

ובספר נחפה בכסף (ריש ח"ב פרי מפרי דף ז: טור א בנדמ"ח עמ' יח) כתב וז"ל: מעשה שהיה שבחול המועד של סוכות משנת אשר"י העם (תק"א), גילוהו תגלחת ראשונה לקטן עם ספר ישראל בתופים ובמחולות בפרהסיא, כמו שנוהגים לעשות בשביל חיבוב מצות הפיאה שמניחים לו. עכ"ל.

עוד כתב הרב נחפה בכסף, דאפילו להאוסרים התספורת בחול המועד, והתירו רק למצטער, יודו בתגלחת ראשונה של קטן שנוהגים לעשות שמחה של מצוה, דשרי לעשותו בחול המועד אפילו אינו מצטער, ושקולה היא השמחה של מצוה כנגד צערו של קטן בלא טעם מצוה וכו', והביא ראיה מדברי הרב גן המלך, ופירש שהתיר על ידי ספר ישראל מטעם שביאר הוא, דהיינו משום שמחה של מצוה, אלא שקיצר הרב גינת ורדים בענין מרוב פשיטותו, ומנהגן של ישראל תורה הוא. עכ"ד.

עוד כתב בספר זכרונות אליהו מני (מע' פ אות יח) וז"ל: וכן תגלחת של קטן שנוהגים לעשות בחוה"מ ועושים אותו היום שמחה, מותר ע"י ספר ישראל. עכ"ל.

ועיין להלן בסדר התגלחת שהבאתי מדברי האר"י ז"ל שע"ד הסוד אין לגלח כלל ע"י גוי.

מנהג שגילחו הקטן בביהכ"נ

הנה מנהג קדום אצל הספרדים בא"י לגלח הקטנים תגלחת ראשונה בביהכ"נ, וכפי שהביא הרב מזבח אדמה (דף ז: טור ב או"ח סימן תקלא) וכ"ה בספר התקנות והסכמות ומנהגים של עיה"ק ירושלים שנדפס בשנת תרמ"ג (מנהגים או"ח דיני יו"ט וחווה"מ אות עג דף נו:). וכן בשולחן גבוה (סימן תקלא סק"ג) העיד שראה מעשה כזה בירושלים שגילחו הקטן בחוה"מ בביהכ"נ. וכ"ה בספר אבן ספיר (ח"ב סימן מז) שמנהג התימנים לספר הקטן בבית הכנסת. וכן העיד בספר טל ירושלים למהר"ל פלטישאן מחסידי טשארטקוב (עמ' לח). וכן הובא בספר מסעות ירושלים (מונקאטש, סדר יום השמיני) שכן נהגו גם עדת החסידים. וכן נראה בקובץ אחיאסף (אות יד).

ויל"ע האם אין בזה משום בזיון ביהכ"נ, או שמא כיון דהוי מצוה שפיר דמי.

והנה מבואר בגמ' (נזיר דף מה.) וז"ל: ת"ר וגילח הנזיר פתח אהל מועד וגו' (במדבר ו) בשלמים הכתוב מדבר, שנאמר (ויקרא ג) ושחטו פתח אהל מועד, אתה אומר בשלמים הכתוב מדבר, או אינו אלא פתח אהל מועד ממש, אמרת, אם כן דרך בזיון הוא, רבי יאשיה אומר אינו צריך, הרי אמרה תורה (שמות כ) לא תעלה במעלות על מזבחי, ק"ו לדרך בזיון. ע"כ. וכ"ה בספרי (סדר נשא פסקא לה) ובמדרש (במדב"ר פר' י סימן כא).

הרי מבואר שתגלחת הוי דרך בזיון ואסור בביהמ"ק. ולכאורה הכי נמי בביהכ"נ, כיון דהוי דרך בזיון יש לאסור, ואף אם נאמר שאיכא מצוה בתגלחת הקטן, הרי גם תגלחת הנזיר הוי מצוה ובכל זאת אסור.

אולם יש לדחות, דהרי מבואר במשנה (מידות פ"ב מ"ה) דהנזיר היה מגלח בעזרת נשים, וכמבואר שם דבצד דרומית מזרחית היתה לשכת הנזירים, ששם הנזירין מבשלין את שלמיהן ומגלחיין את שערן, ומשלחים תחת הדוד. עיין שם. וכ"פ הרמב"ם (פ"ח מהל' נזירות ה"ג).

והנה הרי קדושת בית הכנסת פחותה מקדושת עזר"נ, דהרי מבואר בש"ס (ברכות דף נד.) ולא יכנס להר הבית במקלו, ובמנעלו, ובפונדתו, ובאבק שעל רגליו. וכ"ה עוד בגמ' (יבמות דף ו:) ובספרא (סדר קדושים פר' ג פרק ז אות ט). ומאידך לגבי ביהכ"נ מבואר בגמ' (ברכות דף סב:) דמותר להכנס במנעל, וכן מותר לרוק בביהכ"נ. וכ"פ הרמב"ם (פי"א מהל' תפילה ונש"כ ה"י) דאפשר להכנס במקלו במנעלו ובאפונדתו ובאבק שעל רגליו, ואם היה צריך לרוק ברוק בבית הכנסת. וכ"פ בשו"ע (סימן קנא ס"ד-ז).

וא"כ י"ל דכמו שבעזר"נ היו מגלחים הנזירים, הכי נמי כל תגלחת מצוה יהיה מותר עכ"פ בביהכ"נ שקדושתו פחותה כנ"ל.

ועיין בשדי חמד (ח"ד מע' ביהכ"נ אות י עמ' 231) שמסיק, דיש לדחוק ולהתיר, מכיון דתגלחת זו היא תגלחת מצוה שמניחים לקטן פיאה בראשו בתגלחת ראשונה, ומשום חיוב מצוה שמרבים בתופים ובמחולות, ומאחר שכ"כ רבה שמחת חיוב מצוה זו, וידוע כי בימים הראשונים אחר חורבן ביהמ"ק ל'ו אמר אדם צר לו המקום בירושלים, ולא היה נמצא בתים מרווחים להכיל בתוכם קהל ועדה, וכדי לעשות בפומבי וברוב עם שגם זה בכלל ריבוי שמחה התירו דוקא תגלחת מצוה זו. עכ"ל.

וע"ע בשו"ת לב חיים לגר"ח פלאג"י (ח"ב סימן קעב) שפקפק ע"פ הנ"ל שאסור. וכ"כ לאסור מצד שהקטן יושב שם בגילוי הראש, וזה אסור כפי המבואר בשו"ע (סימן צא ס"ה). והביא עוד בשם בנו ר' אברהם דמדברי השולחן גבוה נראה דשרי, דאי איכא איסורא מאי דוחקיהו לעשות תוך ביהכ"נ, ומסיק דרק לענין עזרות ביהכ"נ מותר, משום דלב ב"ד מתנה עליהן, ולכך אין למחות במסתפר שם, ודוקא ליושב שם בהווה, וכן לת"ח בבית מדרשו ולא לזולתו. עיין שם. וע"ע בדברי הגר"ח פ' בגנזי חיים (מע' גילוח אות מ).

ודקדק מדבריו השדי חמד (מע' ביהכ"נ שם) דלא התיר הגר"ח פ' אלא בעזרה, ואף זה לא התיר בשופי רק שלא למחות וע"פ התנאי שהזכיר, ומשמע דביהכ"נ כלל וכלל לא, וזה פשוט. עכ"ד.

וכן בשו"ת חינוך דחיי (סימן נה) פקפק בזה. וכ"ה בזכרונות אליהו לר' אליהו מני (מערכת פ' אות יח) וע"ע בשדי חמד (ח"ו מע' חוה"מ אות ה עמ' 231).

ודעת הגר"ח קניבסקי זצוק"ל שאין לגלח הקטן בביהכ"נ, ואף מקצת שערות כמנהג שחותכים הרבנים (תורתו מגן לנו קו' תגלחת מצוה עמ' קפב). וכן הביא בספר תגלחת מצוה לב ציון (עמ' טז תשו' י) דהשיב הגר"ח ק' דהוי דרך בזיון, והביא הגמ' בנזיר (דף מה.). וכ"פ בשו"ת מאורות נתן (סימן קיב) דאינו ראוי. אך דעת המשנ"י (חי"ג סימן נא) דלגלח מקצת שערות שפיר דמי. וכ"ד הגרע"י ביחור"ד (ח"ה סימן לה). ועיין ליקוט בענין זה בדעת גדולי דורינו בספר גם אני אודך (ל"ג בעומר ח"ב עמ' קעו-ז) תשו' מהרב מתתיהו גבאי שליט"א.

וע"ע בשדי חמד (מע' ביהכ"נ שם) דיש לאסור בעלמא (אי לא הוי מצוה ומחמת הצורך כנ"ל) תגלחת בביהכ"נ גם מצד גילוי הראש בביהכ"נ, דנחלקו בזה הפוסקים ודעת מרן לאסור (עיין ברכ"י סימן קנא סק"ט).

ענין התגלחת בגיל ג' שנים

ענין שמחנכים את הקטן בגיל ג' דוקא

הנה אף דמעיקר הדין אין חשש לגלח הקטן קודם ג' שנים, וכמבואר בגמ' (מוע"ק דף יד.) דקטן הנולד במועד מותר לגלחו במועד כו', הרי דאין חשש. וכן מנהג יהודי אשכנז וליטא וקהילות רבות מקדמת דנא שלא דקדקו לגלח דוקא בגיל ג' שנים. אך מנהג א"י הספרדים והחסידים לדקדק בדבר זה. ובזמן הזה מנהג זה נתפשט אצל רובא דעלמא. ועכ"פ גם מנהג זה שמדקדקין בגיל ג' שנים, מקורו טהור (ולאפוקי מהטועים בזה ר"ל, ה' יכפר בעדם), וכפי שיבואר בעזה"ת.

הנה איתא במדרש תנחומא (סדר וירא סימן כב) וז"ל: ביום השלישי וישא אברהם את עיניו וירא את המקום מרחוק (בראשית כב), ולמה ביום השלישי ולא ביום הראשון ולא ביום השני, כדי שלא יהיו אומה"ע אומרים הממו והלך ושחט את בנו, וירא את המקום מרחוק, אמר אברהם מה אעשה, אם אגלה לשרה – נשים דעתן קלה עליהן בדבר קטן, כ"ש בדבר גדול כזה, ואם לא אגלה לה ואגבנו ממנה בעת שלא תראה אותו – תהרוג את עצמה.

מה עשה, אמר לשרה תקנו לנו מאכל ומשתה ונאכל ונשמח, אמרה לו מה היום מיומים ומה טיבה של שמחה זו, אמר להם זקנים כמותינו נולד להם בן בזקנותם כדי לאכול ולשתות ולשמות, הלכה ותיקנה המאכל, כשהיו בתוך המאכל אמר לה את יודעת **כשאני בן ג' שנים** הכרתי את בוראי, והנער הזה גדול ולא נחנך, ויש מקום אחד רחוק ממנו מעט ששם מחנכין את הנערים אקחנו ואחנכנו שם, אמרה לו לך לשלום.

מייז וישכם אברהם בבוקר, ולמה בבוקר אמר שמא שרה תחזור בדיבורה ולא תניחני, אקום בהשכמה קודם שתקום היא, למה בהשכמה שזריזין מקדימין למצוות, שנאמר (ויקרא יב) וביום השמיני ימול בשר ערלתו, מלמד שכל היום כשר למילה, אלא זריזים מקדימים למצוות. ע"כ.

הרי מבואר במדרש זה שאברהם חניך את יצחק בנו בן ג' שנים. אך יש לדחות דאדברא מבואר במדרש שאברהם אבינו אמר והנער הזה גדול ולא נחנך, משמע שהיה גדול, ובאמת כן מבואר במדרש (כ"ר פר' נה סימן ד תנחומא סדר וירא סימן כג פר' שמות סימן א סדר עולם רבה פ"א) שיצחק היה בן 37 שנה כשנעקד. אך מ"מ מבואר שאברהם אמר לשרה שכמו שהוא הכיר את בוראו בגיל ג' שנים כו', הרי שיש ענין מיוחד בגיל ג' שנים.

ועכ"פ יש מקור אחר לזה, עיין בפסיקתא זוטריתא (במדבר דף קכח.) וז"ל: מי מנה עפר יעקב (במדבר כג), אמר מי יוכל למנות מצוות שעושים ישראל, משעה שנולד עד שעה ששב לעפרו, כשנולד אמו שומרת ימי לידה, אם זכר נימול לשמונה, נהיה בן חודש והוא בכור נפדה בחמש סלעים, **היה בן שלוש אביו מחנכו לתורה.** ע"כ. הרי רואים שבן ג' שנים מחנכין הקטן.

וכן מבואר במדרש תנחומא (סדר קדושים סימן יד) וז"ל: ונטעתם וערלתם (ויקרא יט), הכתוב מדבר בתינוק, שלוש שנים יהיה לכם ערלים שאינו יכול להשיח ולא לדבר, **ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קודש, שאביו מקדישו לתורה,** הילולים לה' – מהו הילולים, משעה שמהלל להקב"ה. ע"כ. הרי שבגיל גיל ג' שנים אב מקדיש את בנו לת".

והיינו שחינוך הקטן לתורה הוא בגיל ג' שנים, ולפי"ז י"ל דלכך אנו מחנכים אותו לחינוך הפיאות כשמגיע לגיל שלוש.

ורמז נפלא עלה בדעתי בעזה"ת, דהנה הפסוק (ויקרא יט) שלוש שנים יהיה לכם ערלים כתוב באותה פרשה ממש שכתוב בה הפסוק לא תקיפו פיאת ראשכם, וזהו רמז למנהג ישראל לחנך הקטן לפיאות הראש בגיל ג' דוקא.

ועיין ג"כ בזוהר (פר' קדושים דף פז.) וז"ל: בתר דנפק עד ג' שנין לא אית ליה חילא לעילא, דהא כדין אשתלים בשולא דיליה, לוי אתרעי מכלא תליתאה לאמיה דאתתקנת ביה ואסתכמת בהדיה, **בתר ג' שנין אתפקדת עליה חילא עלאה לעילא, ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קודש הילולים,** מאי קודש הילולים תושבחן לשבחא ליה לקודשא בריך הוא כו'. עיין שם. הרי שבג' שנים זוכה הנער לשבח את הקב"ה ונגמר בישולו.

ועיין ג"כ בפענח רזא (פרשת קדושים) וז"ל: ונטעתם כל עץ מאכל וגו' סמך לבן חמש למקרא, כי הבנים נמשלו לעץ ופרי בכ"מ, והנה ג' שנים יהיו לכם ערלים שאין בו שום לימוד כבערלים, **והרביעי יהיה כל פריו קודש הילולים, שמלמדין אותו ברכות ושבחות, תורה ציוה ושמע ישראל וכיוצא,** ובשנה החמישית תאכלו את פריו להוסיף לכם וגו', כלומר להוסיף עליו וללמדו תורה. עכ"ל.

וכן איתא בהגהת השו"ע (יו"ד סימן רמה ס"ח) וז"ל: ומ"מ מייד שיהיה בן ג' שנים שלימות מלמדין אותו אותיות התורה, כדי שירגיל עצמו לקרות בתורה. עכ"ל.

ומקור הדברים בביאור נחלת אבות לאברבנאל (פ"ה מכ"א) וז"ל: ומ"מ יש מפרשים שבן ג' שנים לאותיות, ומצאו להם סעד במדרש בפסוק (ויקרא יט) כי תבואו, בכתוב תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פריו, – בפריה של תורה הכתוב מדבר, כדאמר נוצר בכתוב (משלי כז) נוצר תאנה יאכל פריה, ורצ"ל שהאדם עץ השדה (דברים כ), הוא הולד, וביאתו הוא יציאתו לעולם, ואמר שג' שנים ויכנס בשנה הרביעית, **אז יקודש לשם בלימוד אותיות התורה,** ובשנה החמישית להוסיף לכם תבואתו, רצ"ל שיהיו מוסיפין בלימודו – שיכניסוהו למקרא. עכ"ל.

וכ"ב בדרכי משה (יו"ד סימן רמה סק"ד) וז"ל: וכתב הרב האברבנאל פרק בעשרה מאמרות (נחלת אבות לפרקי אבות פ"ה מכ"א) כי יש אומרים דאע"ג דבן חמש למקרא, בן שלוש שנים לאותיות ללמוד אותיות התורה, ומצאו להם סמך מן המדרש (תנחומא סדר קדושים סימן יד) שלוש שנים יהיה לכם ערלים ובשנה הרביעית קודש הילולים (ויקרא י), רצ"ל ללמוד אותיות התורה וכו'. עכ"ל. וכ"ה בפרישה (שם סק"ח).

וכ"כ רש"י (אבות שם) וז"ל: דכתיב ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קודש, שמחנכין אותו לאותיות. עכ"ל. וכ"כ הרע"ב (שם).

ועיין בבית הבחירה למאירי (אבות פ"ה) וז"ל: יש מפרשים שכן שלוש שנים לאותיות, ומצאו להם סעד במדרש (תנחומא סדר קדושים סימן יד) שדרשו דרך צחות והערה בפסוק (ויקרא יט) וכי תבואו אל הארץ ונטעתם כו' וערלתם ערלתו את פריו, בפריה של תורה הכתוב מדבר, כד"א (משלי כז) נוצר תאנה יאכל פריה, ורמז בה שהעץ הוא הולד, וביאת הארץ הוא יציאתו אל אויר העולם, ואמר שכל שלוש שנים ערלה, ובשנה הרביעית קודש הילולים, כלומר כשישלמו הג' שנים ויכנס לרביעית הקדישהו לה' ללמדו אותיות, ואמר אח"כ ובשנה החמישית להוסיף לכם תבואתו שיהיו מוסיפין בלימודו ויכניסוהו למקרא. עכ"ל.

וכ"כ במגדל עוז (גולות מים גולה ד-ז דף טז). וז"ל: בן ג' שנים מתחילין ללמדו האותיות, והקב"ה שמח ואוהב מאוד לימוד הקטן, ודגל"ו על"י גימטריא קט"ן אהב"ה, ונאמר (הושע יא) כי נער ישראל ואוהבהו כו'.

מצאו לו סמך מן התורה שלוש שנים יהיה לכם ערלים, ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קודש הילולים, ללמדו צורת האותיות והיכר הנקודות, ובשנה החמישית תאכלו את פריו להוסיף לכם תבואתו, מכאן ואילך ספי ליה כתורא. עכ"ל.

וכ"ה במנורת המאור (אלנאווה, פרק יא גידול בנים עמ' 121) וז"ל: כשהקטן מתחיל לדבר, מלמדו לומר תורה צוה לנו משה וגו', וכן פסוק ראשון של ק"ש, וכשיגדל יותר, מוסיף ללמדו מקצת פסוקים על פה, וכשיהיה בן שלוש שנים, יתחיל ללמדו האותיות. עכ"ל. וכ"ה בראשית חכמה (פרק גידול בנים).

ועיין בעקידת יצחק (פר' לך לך שער טז) שכתב וז"ל: אלא שכווננו בזה להמליץ ענין הערלה במיעוט השנים, לפי הכתוב האומר (ויקרא יט) שלוש שנים יהיה לכם ערלים, כי לפי ששלוש שנים הוא זמן הערלה באילן, הפנו הגזירה לומר שזמן הערלה יהיה שלוש שנים, כי האדם עץ השדה כדמותו וצלמו, ויהיה אומרו בן ג' שנים, כאומרו בעודו ערל והוא שבח ומעלה אצלו, כי על כן קראו אותו תחילה לגרים (ירושלמי ביכורים פ"א ה"ד) וכו'. עיין שם.

ואיתא באור החיים (ויקרא יט כג) וז"ל: ואמר ג' שנים יהיה לכם ערלים, פירוש אטומים שלא יצא מהם צפצוף תורה שהוא פרי מאכל (תנחומא סדר קדושים סימן יד), שעד שלוש שנים אין התינוק יכול לדבר, ובשנה הרביעית שהתחיל לדבר ילמדו לומר תורה צוה לנו, שמע ישראל, וזה יקרא קודש הילולים. עכ"ל.

ואיתא בקיצור של"ה (עניני ציצית בנדמ"ח עמ' פה) וז"ל: נער שיודע לדבר תיכף ילבישו אותו טלית קטן, כי מכח זה יזכה בקטנותו לנשמה רמה ונשגבה, ושורה עליו רוחא דקדושה והוא ע"פ הסוד, ולא כמו שנוהגין שאין מלבישין הנער ט"ק עד שהוא גדול קצת, ועי"ז שורה עליו רוחא דמסאבא ומכסה את מוחו מלהבין דברי תורה.

ולכל הפחות לא ימתין יותר מלהיות הנער בן ג' שנים שילבישוהו ט"ק, והסימן (דברים כ) כי האדם עץ השדה, כמו שהעץ הוא ג' שנים ערלים, וק"ל.

וכן הוא לענין להרגיל הנער מבן ג' שנים באותיות התורה, אע"פ שעדיין אין ראוי ללמוד, מ"מ כדי להשהות עליו רוח דקדושה ג"כ מטעם הנ"ל. עכ"ל.

וכ"ה באליה רבה (סימן יז סק"ג) שכתב וז"ל: ובספרי יראה (עיין קיצור של"ה חולין סוף עניני ציצית) כתבו להלביש לקטן טלית קטן כשיודע לדבר, ולפחות שיהא בן ג' שנים, וסימנך (דברים כ) כי האדם עץ השדה, כמו העץ הוא ג' שנים ערלים, **וכן להרגיל באותיות התורה**, דמכל זה יזכה בקטנותו לנשמה רמה. עכ"ל.

וכ"כ הבא"ח בספר עוד יוסף חי (פר' מסעי אות ט) וז"ל: ואמר (במדבר לג) אשר בקצה המדבר, נתן בזה סימן לתורה, **שהאדם יכנס באהלה אחר היותו בן שלוש שנים**, וכמ"ש המקובלים ע"פ (ויקרא יט) שלוש שנים יהיו לכם ערלים וברביעית יהיה כל פרי קודש הילולים לה', וזה נרמז אחר אותיות מדבר, כי אחר אות ב' יש ג' ואחר אות ר' יש ש' ואחר אות מ' יש נו"ן, ואחר אות ד' יש ה', הרי יש כאן אותיות ג' שנה, וז"ש ויחנו באתם הוא חג שמחת תורה שנקראת אתם אותיות אמת, אשר זמן כניסת האדם באהל שלה רמזו בקצה המדבר, דהיינו סוף אותיות מדבר שרמזו שם אותיות ג' שנה, **דאחר שיהיה בן ג' שנה**, אז יכנס באהלה של תורה. עכ"ל.

וכ"כ ג"ע הרב חיד"א בחומת אנך (פר' קדושים אות ט) וז"ל: ונטעתם כל עץ מאכל, סמך למה שאמרו בן חמש שנים למקרא, כי הבנים נמשלו לעץ ופרי, ושלוש שנים ערלים שאין מכניסין התינוק ללמוד, **והרביעי כל פרי קודש מלמדין אותו ברכות ושבתות**, א"נ **מלמדין אותו האותיות והנקודות**, ובשנה החמישית תאכלו את פרי שיודע מקרא להוסיף וכו', שמכאן ואילך מוסיפין ללמדו כל הארבעה ועשרים משנה ותלמוד. עכ"ל.

ולהלן (בסדר הכנסת הקטן לבית הרב) אביא בעזה"ת עוד מענין זה.

והנה איתא בזוהר (פר' לך לך בסתרי תורה דף עח: ט.) וז"ל: באילנא שלטא ערלה תלת שנין, בבר נש תלת סרי שנין דאקרון שני ערלה, כיון דאעברו על גופא אינון שנין ואתעברת נשמתא למפלח פולחנא קדישא פקידת לגופא לרעותא טבא לכפוף לההוא נחש דהא לא יכיל לשלטאה כמה דהוי, דכתיב (בראשית יב) ויקח אברם את שרי אשתו וגו' וכו'. עיין שם. וכן מבואר עוד בזוהר (פר' משפטים דף צח.).

הרי מבואר בדברי הזוהר שכשם שיש דין ערלה באילן, כן יש דין ערלה באדם שעד י"ג שנים יש בו דין ערלה. וכ"כ בדרך עץ חיים לרמח"ל (ד"ה ועתה נחזור לשורש הענין והלאה).

ומקרא מלא דיבר הכתוב (דברים כ) כי האדם עץ השדה, ואם כי פירשו חלק מהמפרשים דהיינו בתמיה, אכתי בפרוש האבן עזרא פירש כפשוטו. וע"ע באבן עזרא (בראשית ב ה תהלים א ג) וכ"ה ברמב"ן (שופטים שם) ובתורת האדם לרמב"ן (שער הגמול אות קנ"ה והדברים מפורשים) וכ"ה בבכור שור (שופטים שם) בנחלת אבות לאברבנאל (על אבות פ"ה מכ"א) בש"ך עה"ת (שם) בגור אריה (במדבר יד לז) במלבי"ם (שופטים שם, במדבר יט ב, שופטים ט ח, זכריה ד יד) בהעמק דבר (שופטים שם, דברים טז א) בנזר הקודש על ב"ר (פר' נד סימן ד) במעלות התורה לר"א אחי הגר"א (ריש הספר ד"ה אבל יובן) בשם משמואל (פר' בשלח שנת תעד"ר) בלבוש (חומ"מ סימן ח ס"א).

וכ"ה בהדיא בזוהר הקדוש (פר' ויקרא דף כד.) וז"ל: מנלן דאדם עץ אקרי, דכתיב כי האדם עץ השדה. עיין שם. וכן איתא עוד בזוהר (רע"מ פר' פנחס דף רטו: דף ריח. דף רנג.) עיין שם. ובתיקון"ז חדש (דף עז.) עיין שם. וכ"ה בהדיא לגבי קטן עד ג' שנים בזוהר (פר' קדושים דף פז.) וכ"ה במדרש תנחומא (סדר קדושים סימן יד). ועיין ג"כ בב"ר (פר' נג אות א) ובתנחומא (סדר וירא אות לג) ובפרקי דר"א (פרק כא).

ועיין בזוהר (פר' בלק דף רב.) דהתלמיד חכם הוא בחינת עץ. עיין שם. וכן איתא בתיקון"ז (תיקון ו דף כא.) וכן הוא בש"ס (תענית דף ז. וע"ע בקידושין דף מ:).

וכן כתבו בספה"ק באין ספור מקומות, דהאדם נמשל לעץ השדה, ואציין בעזה"י לאיזהו מקומן, עיין ריקאנטי (דברים כ סו"פ ה, כא ל) פענח רזא (פרשת קדושים) עקידת יצחק (פר' נח שער יב ד"ה אמנם המין פר' לך שער טז ד"ה ויאמר ה' אל אברם) אור החיים (ויקרא יג) אלשיך (דברים סו"פ כ איוב יד ז) סדר היום (פירוש משנת בן חמש שנים) ש"ך עה"ת (פר' קדושים יט כג) מהר"ל בדרך אבות (פ"ג מי"ז) תוס' יו"ט (שם) ח"א למהר"ל (סוטה דף לה. ד"ה מלמד שנשתרבה גיטין דף נח. ד"ה אמר רבה נדה דף כה. ד"ה תחילת ברייתו) תפארת ישראל (פ"ז ד"ה רק כי) נתיבות עולם (נתיב הענוה פ"ג ד"ה ובפרק אלו נאמרים) שם (נתיב הלשון פ"י ד"ה ובפרק אלו נאמרים) נצח ישראל (פ"ז ד"ה כי באמת) תפארת ישראל על המשניות (יכין סוכה פ"ג מ"ט אות נו אבות פ"ג מי"ז אות כג) יפה תואר על המדרש (בראשית פר' סא סימן ב) ענף יוסף על עין יעקב (ע"ז דף יט: אות מה) עץ יוסף על עין יעקב (סוכה דף כח. אות ו) רמח"ל בדרך עץ החיים (ד"ה הנה התורה) הרחב דבר (דברים לב ג) מהרש"א בח"א (יומא דף עב: ד"ה עשה בצלאל ב"ק דף צב: ד"ה מטייל) טור ברקת (סימן תקעב) פרי צדיק (עניני ט"ו בשבט אות ב) שבט מוסר (פרק כב ד"ה יראה האדם) תפארת שלמה (מועדים שמ"ע ד"ה אשרי איש) נועם אלימלך (פר' דברים) שם משמואל (פר' שמיני שנת תרפ"א) פרישה (יו"ד סימן רמה סק"ח) קיצור של"ה (עניני ציצית בנדמ"ח עמ' פה) א"ר (סימן יז סק"ג) שערי תשובה (שם סק"ד) חסד לאלפים (שם ס"א) ערוך השולחן (שם ס"ה) ליקוטי מהרי"ח (ח"ג סו"ס דיני ומנהגי ט"ו בשבט) בא"ח בספר עוד יוסף חי (פר' מסעי אות ט) הרב חיד"א בחומת אנך (פר' קדושים אות ט).

הנה מבואר מכל זה בס"ד כי האדם נמשל לעץ השדה, וכשם שבאילן ג' שנים הראשונות הם ערלה, ובשנה הרביעית יהיה קודש, הכי נמי הקטן בג' שנים הראשונות שולט בו בחינת

הערלה בתוקף, ואח"כ בתחילת שנה הד' יהיה קודש, ומחנכין אותו בגזירת השערות שהוא החינוך לסימן יהדות, וכן מלמדין אותו אותיות התורה הקדושה.

ועיין בספר אילה שלוחה כתבי הר"ן מבעל שו"ת בית נפתלי ממאד (סימן כו) שהביא בשם אביו הגאון (בעל הקול אריה) שיש רמז בפסוק (ויקרא יט) שלוש שנים יהיו לכם ערלים ובשנה הרביעית יהיה קודש, ומבואר דאין להקדים את התגלחת, ומנהג ישראל תורה.

ועיין בשו"ת ערוגת הבושם (סימן רי) שכתב דאין להקדים את התגלחת הראשונה לפני מלאות לילד ג' שנים, ע"פ מה דאיתא במדרש (מדרש תנחומא סדר קדושים סימן יד) ע"פ (ויקרא יט) שלוש שנים יהיה לכם ערלים ובשנה הרביעית יהיה כל פרי קודש, דמרמז לקטן שאביו מקדישו לתורה ולמצוות בשנה הרביעית דווקא, ולכן מניחים לו פיאות ומלבישים לו ט"ק וכו' מגיל זה. עיין שם.

והנה אפשר לבאר עוד בעזה"ת מדוע דוקא בגיל ג' שנים מתחילין לחנך את הקטן, דהיינו טעמא משום שאברהם בגיל ג' שנים הכיר את בוראו (עיין נדרים דף לב. ב"ר פר' ל סימן ח פר' סד סימן ד פר' צה סימן ג אסת"ר פר' ו סימן ג תנחומא סדר לך לך סימן ד פסיקתא רבתי פיסקא כא), והנה יסוד האמונה הוא אמונה בהי"ת, ושאיין עוד מלבדו.

והנה טעם מצות (ויקרא יט) לא תקיפו כתב הרמב"ם (פ"ב מהל' עכו"ם ה"ב) שהוא משום שכן היו עושין העכו"ם שהיו מגלחין פאתי הראש (וכן כתב במו"נ ח"ג פל"ז ובספר המצוות מל"ת מג ובספר החינוך מצוה רנא ועיין טור סימן קפא ובנו"כ שם וכן מובא בשו"ת מן השמים לרבי יעקב ממרויש מבעלי התוס' סימן כח, ועיין ג"כ בראב"ע ויקרא יט כו שענין מצוה זו לא לעשות כמעשה הגויים ולהיות מובדלים מהם), וא"כ בגיל ג' שנים שאז נשתרש בליבו האמונה מכח אברהם אבינו ע"ה, אזי מחנכים אותו במצוה זו של אמונה בה' והיבדלות מחוקות העכו"ם.

ואקדים עוד את דברי הרה"ק האוהב ישראל (פר' וירא) שכתב, דכל זרע ישראל היו כלולין במוחו ומחשבתו של אברהם אבינו ע"ה, כי הבן הוא כנוס במוח האב, נמצא שהמוח של אברהם אבינו ע"ה היה השורש של כל נשמות ישראל, וזרע אברהם הבאים אחריו עד סוף כל הדורות עקבות משיחא, ואם כן כשעשה איזה מצוה, עשה בשביל כל ישראל, היינו עם כל הכוחות שלו ועם כל הענפים העתידיים להתפשט ממנו, והרי הוא נחשב כאילו עשה המצוה עמהם ממש.

ומזה הגיע לזרעו אחריו שני טובות, א' כיון שהוא קיים כל מצוות התורה ודקדוקי מצוות ואף עירובי תבשילין (יומא דף כח:) אם כן כשעשה בשם כל ישראל והיה עבודה דרבים, אם כן כל אחד ואחד מישראל הבאים אחריו קיים כל התרי"ג מצוות ומצוות דרבנן, אך עדיין היה בכח.

ועוד נצמח מעבדות זה טובה גדולה לזרעו אחריו, עבור שעשה דרך ומסלול להם שיוכלו להשיג שכליות המצוות ולקיים אותן כתיקנן, מאחר שכבר קיימו את כל המצוות פעם אחת

בכח עם אברהם אבינו ע"ה, ואם כן בנקל יוכל כל אחד ואחד מישראל להוציא הדבר מכח אל הפועל ולקיים המצוות בפועל ממש, כיון שנפתח השער להם מימות אברהם אבינו ע"ה.

ועפ"י י"ל פירוש הגמרא (תדא"ר פרק כג) חייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשה אבותי, ולכאורה יפלא איך יוכל כל אחד לבוא למדריגת אברהם אבינו ע"ה והשגתו שהוא מרכבה לימין, אכן באמת אין הכוונה שיגיע למעשי אברהם בעצמו, רק למעשיו של אותו האדם עצמו שעשה בעודו כלול וכמוס בעצמותו של אברהם אבינו ע"ה, לפי שהיה אז כלול שם בשורשו.

נמצא שהוא בנקל לכל אדם, כיון שכל אדם עשה כבר כל המצוות כשהיה עדיין בכוחו של אברהם אבינו ע"ה, אם כן אינו צריך רק לשוב לשורשו ולכוחו של אברהם אבינו ע"ה כדי להוציא הדבר מכח אל הפועל, ואז יוכל להשיג בחינה של עשיית המצוות שעשה אז כשהיה בכוחו ועצמותו של אברהם אבינו ע"ה, וזה שכתוב למעשי אברהם, רצ"ל למעשי עצמותו שעשה בעודו כלול וכמוס בתוך אברהם במוחו ועצמותו.

וזה שאמר הכתוב (בראשית יח) כי ידעתיו לשון אהבה וחיבה, רצ"ל אני אוהבו, ומתחיל לספר בשבחיו במעלת קיום מצוותיו, למען אשר יצוה לשון צוותא וחיבור, היינו שמכוין בעשיית כל מצוה לייחד ולחבר עצמו את בניו ואת ביתו אחריו עד סוף כל הדורות ועושה המצוה עמהם, וזה שאמר ושמרו לשון עבר, שהרי הוא נחשב כאילו כבר עשו בעצמם כל המצוות, ונמצא שכבר שמרו דרך ה' אף שעדיין היה בכח, וגם עשה דרך סלולה לזרעו אחריו שיהא בנקל אחר כך להם לעשות צדקה ומשפט. עכ"ד.

הרי עולה מבואר מדברי האוהב ישראל, דאברהם אבינו ע"ה סלל את הדרך לכל זרעו אחריו, וא"כ עפ"י י"ל דכשם שאברהם שהוא הכיר את בוראו בגיל ג' שנים, כן הכין הדרך לזרעו אחריו שבגיל ג' שנים יש כח ועזר מלמעלה להכנס בחינוך הקודש לאמונה בהי"ת, ולכן אז מגלחין הילד ומשאירים לו פיאות, להראות הבדלתו מאומות העולם, ובזה יזכה לחינוך בקדושת אמונת ישראל.

עוד איתא בנועם אלימלך (פר' דברים) על מה דאיתא בגמ' (יומא דף כח:) קיים אברהם אבינו ע"ה כו' אפילו עירוב תבשילין, והיינו שהיה מקדש ומטהר את כל רמ"ח אבריו ושם"ה גידיו כל איבר במצוה השייך לה, דכל מצוה ומצוה יש לה עולם בפני עצמה, ואברהם אבינו על ידי שהיה עובד הי"ת מאהבה השיג את כל מצוה בשורשה, ואפילו מצוה דרבנן יש לה שורש ועיקר בדאורייתא בעולם המיוחד לה.

וזהו בן שלוש שנים הכיר אברהם את בוראו (נדרים דף לב.), דעיקר צריך האדם להתקדש ולהטהר עצמו מיד בהגיעו לשכל מקטנותו, והיינו שלוש שנים יהיה לכם ערלים ובשנה הרביעית יהיה כל פרי קודש הלולים לה' (ויקרא יט), דאדם נקרא פרי ששורשו הוא למעלה והוא אינו אלא כפרי הגדול באילן, וצריך האדם תיכף ומיד בשנה הרביעית להיות כל פרי קודש הלולים לה', כמש"כ (עין איכה ג) אשרי הגבר כי ישא עול מנעוריו, ואברהם אבינו על

ידי עבודתו שלימה באהבה רבה פעל והשפיע לנו שורש קדושה שנהיה אנחנו גם כן יכולים לילך בדרכיו לעבוד הבורא ברוך הוא באהבה. ע"כ.

והנה כשם שאברהם אבינו ע"ה נכנס לחינוך האמונה בגיל ג' שנים, לכן דבר זה נשרש גם לזרעו אחריו שמחנכין את הקטן לאמונה בהי"ת, ולהפרד מחוקות העכו"ם בגיל ג' שנים דוקא, והוא טעם נכון.

ועיין בשו"ת מהר"ם בריסק (ח"ב סימן צח) שכתב, דאיכא טעמא רבה לגלח הקטן במלאות ג' שנים כמו חינוך התורה (כפי שיבואר בעזה"ת בענין סדר חינוך הילדים ביום הכנסם ללמוד התורה הק').

דהנה כתיב בפרשת קדושים (יט) לא תקיפו פיאת ראשכם ולא תשחית את פיאת זקנך, דהן מצינו לשון הקפה כשאנו רוצים לחבר ולהתאים שני דברים ביחד נקרא הקפה, כמו מקיפין שני חביות (ביצה דף לב:), או מקיפין בבועה (חולין דף מו:), והן האותיות שבפיאת (צד) ראשיכם ופיאת (צד) זקניך, דהיינו האות הראשון והאחרון של תיבת ראשיכם הוא רם, ובתיבת זקנך הוא זך, וקאמרה התורה"ק שלא תקיפו ותחברו אליכם את פיאת ראשכם היינו אותיות רם, שלא תהיו בעיניכם רמים וגבוהים, למען שלא תשחית את האותיות שבפיאת זקנך שהיא זך, שאם תהיו רמים בעיניכם, אי אפשר להיות זך בלי שמרים, ממילא אם אנו רוצים להקדיש את הבן לתורה, צריכין לשרש ולעקור כל דבר המביאו לידי גאווה וגאון.

והנה ידוע דהתורה נמשלה למים, כמבואר בגמ' (תענית דף ז.) מה מים מניחים גבוה למקום נמוך, כך אין דברי תורה מתקיימים אלא במי שדעתו שפלה, ומי שיש לו אפילו רק שמץ גאווה א"א לו לרכוש חכמת התורה, וכמאמרם ז"ל (פסחים דף סו:) כל המתיהר – אם חכם הוא חכמתו מסתלקת ממנו, ומכל שכן שא"א ללמוד תורה בכוונה זכה ורצויה בלי שמרים מהיצה"ר והפניות, וכדי שיהיה תורתו זכה וצלולה וברורה, צריך מקודם לשבור ולהכניע את עצמו, וממילא אם אנו רוצים להקדיש את הבן לתורה, צריכין לשרש ולעקור כל דבר המביאו לידי גאווה.

והן ידוע שהשערות הנאות מביא את האדם להיות מתגאה בהם, כדאיתא בנדרים (דף ט:) בשמעון הצדיק, וכדאיתא בסוטה (דף ט:) במשנה באבשלום שנתגאה בשערו.

ומעתה מניחין את הקטן לגדל פרע שיער ראשו כל הג' שנים, שזה הודו ותפארתו כשקווצותיו תלתלים, ואח"כ בהגיע לשנה הרביעית שצריך להקדישו לתורה, כדאיתא במדרש, חותך גאות שלו למען להרגילו במידה זו, ויהיה מקודש ומסוגל ללימוד התורה.

והוסיף, דמניחין לו הפאות שבראש אשר בזה ישונה מכל העמים, למען לא יתבולל ויתערב עמהם, והוא אות לבני ישראל כמו אות ברית קודש, ומוכן הדבר שהובא בשדי חמד בשם כמה חכמי קדם, שהמנהג בירושלים לעשות שמחה בעת התגלחת, שהוא כעין השמחה שעושין בעת עשיית האות ברית קודש, וזכרון אחד עולה לשניהם, סוף דבר נשמע שכל מנהג

ישראל תורה שלימה היא, ומי שרוצה לעמוד על עומדו ברוח ישראל סבא לא יזיז אף זיז כל שהוא ממנהגי אנשי מעשה יראי ה'. עכ"ד.

ועיין בשו"ת דברי יציב (ליקוטים והשמטות סימן צא אות ב) דהנה מובא בשו"ע (יו"ד סימן רמה ס"ח) דמיידי שיהיה בן ג' שנים שלימות מלמדין אותו אותיות התורה, והוא מהתנחומא (סדר קדושים סימן יד) וערלתם ערלתו וגו' הכתוב מדבר בתינוק וכו', ובשנה הרביעית יהיה כל פרוי קודש שאביו מקדישו לתורה וכו', עיין שם. ואפשר לומר למה דאיתא בכתבים (פרע"ח שער הסליחות פ"ז) שפיאות הראש הם בבחינת הקודמת לדיקנא בסוד י"ג מכילין דרחמי, ולזה לפמש"כ באגרא דפרקא (סימן שלז) מנהג ישראל, אדם כשעוסק בתורה ומתקשה באיזה דבר הוא מסלסל ומהפך בזקנו וממשמש בו, והלא דבר הוא, ויש לומר בזה, דהנה הזקן מרמז ל"ג מידות של רחמים, וידוע ד"ג מידות שהתורה נדרשת בהן מכוונים נגד י"ג מידות של רחמים וכו', עיין שם, לכן מיידי שמתחילים לחנכו באותיות התורה מחנכים אותו למצות פיאות הראש הקודמת לזקן, והבן. עכ"ד.

וע"ע בדברי קודשו (חיו"ד סימן קלג אות ד) שביאר בטעם מנהגנו דביום שמכניסים אותו ללמוד עושים לו תגלחת שער, דהוא לפי מאי דאיתא (עיין בני מאמרי אלול מאמר ב אות ב) ד"ג מידות של רחמים הם נקראים כביכול י"ג תיקוני דיקנא קדישא, ואיתא בספה"ק (עיין אגרא דפרקא סימן שלז) דלהכי מנהג ישראל אדם שעוסק בתורה ומתקשה באיזה דבר הוא מסלסל ומהפך בזקנו, דע"ז הוא מעורר הי"ג מידות של רחמים שמכוונים כנגד י"ג מידות שהתורה נדרשת בהן. עיין שם. וידוע דב' המידות של רחמים ה' ה' הם מרמזים על מצות פיאות הראש (עיין בני יששכר הנ"ל ובאגרא דפרקא ליקוטים סימן א), ולהכי אתי שפיר המנהג דכשמתחילין ללמוד עמו תורה עושין לו ב' פיאות, שע"ז יתעורר מ"ג מכילין דרחמי לפתוח ליבו לתורה ב"ג מידות שהתורה נדרשת בהם. [וע"ע בשפע חיים מכתבי תורה (ח"ה ריש סימן שנד)].

ועיין בשו"ת וישב הים (ח"ג סימן כט אות ד) שביאר ענין התגלחת דוקא לאחר ג' שנים, והקדים להביא דברי מרן האר"י ז"ל בכמה מקומות (עיין פרי עץ חיים שער הק"ש פרק כח ובשער המצוות פר' קדושים במצות פיאות הראש) שהשערות הן מותרי מוחא. ופירוש הענין, דכיון שבבחינת המוחין, אפילו במוח חכמה שהוא שורש חסד, ישנן שורש אל הדינים (עץ חיים שער א"א פ"ו דף סג: טור ב), לכן מותרות הדין מתבררים ונדחים לחוץ בבחינת השערות, והנה יוצא לן מזה שבזמן הקטנות שהמוחין הם בחינת דינים תקיפין דשם אלהי"ם וכנ"ל, לכן השערות של הקטן הם תוקף הדין ביותר, ויש בהם אחיזה גדולה אל החיצונים, אבל בזמן הגדלות שאז המוחין הם מבחינת שמות הוי"ה שהם חסד, אזי השערות שהן לעולם מותרי מוחא, אינן כל כך בחינת דין.

ומעתה מובן הטעם שנהגו לא לספר שערות ראש הקטן, ובפרט תוך שלוש השנים הראשונות, שהם עיקר שנות הערלה לכולי עלמא, דבזמן התגברותם וחוזקם של הדינים והקליפות אין נכון להתגרות בהם, וכמו שמצאנו כמה דוגמאות לזה, כגון מה שכתב האר"י

ז"ל שאין נותנים צדקה בלילה (פרי עץ חיים שער מנחה ומעריב פ"ב ובברכי יוסף או"ח סימן רלה סק"ה בשם הירושלמי שביאר שם להדיא כטעם הנ"ל דאין להתגרות בהם בזמן שליטתן), וכן מהא דאין קורין מקרא בלילה (שער המצוות פר' ואתחנן דף לה:), ועיין בספר קיצור הכוונות לרמח"ל (בכוונת הסליחות לחודש אלול) בטעם שאין אומרים ויעבור בתחילת הלילה עד חצות, וכן מהא דאין מסתפרין לאחר חצות היום (שער המצוות פר' קדושים דף כד:), והטעם בכולם הוא שאין להתגרות בחיצונים בזמן שליטתן. הרי לך מזה שלעולם השערות הם בחינת דין, ואפילו בראש הגדול, אלא שבראש הקטן הם דינים תקיפים ביותר, שלכן יש טעם נכון ומספיק שלא לספר שיער הקטנים להיותם דינים תקיפין ביותר, כיון שאין להתגרות בחיצונים בזמן יניקתם מהם.

והוסיף ע"ד האפשר, דלפי הטעם הנ"ל, יוצא דימי הקטנות נסתיימו בשנתיים דאז הוא גמר זמן היניקה, ומשנה השלישית ואילך מתחילים ימי הגדלות, וכמו שביאר האר"י ז"ל בכמה דוכתי, ובפרט בעץ חיים שם שכתב שבעיבור המוחין הם תוקף הדין ביותר (בסוד אל"ם דאלה"ם), ובשנתיים דיניקה שאחר הלידה, הם עדיין דינים קשים (בסוד שם אלה"ם), ומתחילת שנה השלישית מתחילים להכנס המוחין דגדלות שהם הויו"ת, ונשלמים להכנס ביי"ג שנים ויום אחד (עיין שם שער כה דרוש ג ודרוש ו), ולפי זה יש מקום לומר שמתחילת שנה השלישית ואילך הוא זמן תספורת השערות, ואפשר דעדיף להמתין עד גמר שלוש שנים שאז נגמר שנה ראשונה דגדלות גם כן. עיין שם.

ועיין בסידור עם פירוש מהר"ד מלאדי (ח"א דף קסט:) טעם ע"ד הסוד מדוע מגלחים הקטן בהגיעו לגיל ג' שנים, והוא, דהנה בגמ' (חולין דף קלה.) איתא, דראשית הגז נוהג בארץ ובחו"ל, כדכתיב (דברים יח) גז צאנך תתן לו, וכתיב (איוב לא) ומגז כבשי יתחמם, והנה כבשים בשין דגושה, הוא לשון כובש עוון, ישוב ירחמנו יכבוש עוונתינו (מכה ז), וכן לוי"ם (במדבר ח) והעבירו תער כו', שיש יניקת החיצונים משערות, אבל נזיר (במדבר ו) קדוש יהיה גדל פרע כו'.

ובן ג', הוא על דרך בן ג' שנים הכיר אברהם את בוראו (עיין לעיל משנ"ת בטעם זה), כי ג' שנים ערלה, ונותן לכהן בחינת (שמות לד) ורב חסד כו', ואהרן בן שלוש ושמונים שנה בדברם אל פרעה (שמות ז), כי שלוש בחינת ערלה, ערלת לבבכם (דברים י), ואח"כ הכיר ג"כ את בוראו. עכ"ד.

ועוד י"ל ביאור נפלא מדוע מגלחים את הקטן בגיל ג' שנים, והוא ע"פ דברי רבינו בחיי (במדבר ו ג) דשערות האדם הם כוחו. וגם מפורסם אצל כל חכמי הקבלה כי השערות המה צינורות השפע. והנזיר קדוש כי שערותיו הארוכות משפיעות לו כוחות קדושה, אלא שבקל יכול להטמאות ואז צינורות השפע יהפכו לרועץ, לכוחות הטומאה.

וזהו שמוכא בגמ' נדרים (דף יט:) אמר שמעון הצדיק מימי לא אכלתי אשם נזיר טמא אלא אחד, פעם אחת בא אדם אחד נזיר מן הדרום, וראיתיו שהוא יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו סדורות לו תלתלים, אמרתי לו וכו' אמר לי וכו' ונסתכלתי בבבואה שלי ופחז עלי יצרי וכו'.

העבודה שאגלחך לשמים, מייד עמדתי ונשקתיו על ראשי, אמרתי לו בני כמוך ירבו נזויר נזירות בישראל. ע"כ. והיינו טעמא דשמעון הצדיק שלא רצה לאכול אשם נזיר טמא, כי הנזיר כוחות נפשו גדולים, אך בקל יכול להופכם לכוחות הטומאה, לכן לא רצה לאכול מקרבן נזיר טמא, מלבד פ"א ששם מוכח היה שהנזיר השתמש עם כוחותיו רק לקדושה.

והנה בגיל ג' שנים יוצא התינוק מג' שנות הערלה כמבואר לעיל, והיינו שיוצא מג' שנים שבהם כוחות הטומאה אצלו בתוקף, ולכן אז בדרך כלל הוא מתחיל לדבר (כפי שנת' לעיל) כי אז מתחיל לחיות ונכנסים בו כוחות הקדושה, כי הדיבור הוא החיות של האדם, כדכתיב (בראשית ב) ויהי האדם לנפש חיה, ומתרגמין לרוח ממללא, והיינו שהנפש חיה היא הדיבור.

וממילא מבואר מדוע מגלחים אז את שערותיו, להורות שאנו מקדישים את כל כוחות נפשו רק לקדושה ולמצוות, ולכן מייד מחנכין אותו ע"י השערות במצות פאות הראש והבדלו מחוקות העכו"ם. והבן.

ועיין בשו"ת מספר הסופר (ח"ב סו"ס מט) שכתב, דאמנם אין מקור למנהג לגלח התינוק בן ג' שנים, אך כבר אמרו חז"ל (ביצה דף ד:) שלחו מתם אל תשנו ממנהג אבותיכם, והוא מנהג נכון מקורו טהור, והביא את המדרש שהבאתי לעיל בתולת בת ציון בנים המצויינים במילה ובתגלחת ובציצית.

רמז נאה למנהג ישראל לגלח בגיל ג' שנים

רמז נאה מצינו בעטרת ישועה (ל"ג בעומר) למנהג ישראל שנוהגים לגלח את הילד בהגיעו לגיל ג' שנים, ורבים וטובים נוהגים להמתין עם התגלחת ליום ל"ג בעומר, ומגלחים אותו על הציון הק'. והיינו ממש"כ (ויקרא יג) והתגלח, ואות ג' גדולה, לרמז שהתגלחת היא בהגיע הילד לג' שנים, והוא פסוק ל"ג, רמז שעושים התגלחת בל"ג בעומר, והוא מקור טהור למנהגם של ישראל. עכ"ד.

וראיתי לידידי הרה"ג האדיר ר' משה חליוה מח"ס ענפי משה ושא"ס שהוסיף לרמז בזה (הובא בקובץ גם אני אודך ל"ג בעומר קובץ כ"ז עמ' ע) דהנה אותיות והתח מוהתגלח עולים בגימטריא לספ"ר היל"ד והאותיות ג"ל מהתגלח רומזים לל"ג בעומר, וליכא מידי דלא רמיזא באורייתא. עכ"ד.

ושו"ר בפרדס יוסף (פר' תזריע אות מח) שכתב ג"כ רמז בזה, דמילת והתגלח גימטריא תנ"ב כמו ג' התיבות ל"ג ימ"ם בעומ"ר עם הכולל. עכ"ד.

וזיכני הי"ת להדגיש כאן עוד נקודה נפלאה, דהנה בתוך תיבת והתגלח יש אותיות ל"ג, הרי לנו רמז שמנהג התגלחת הוא בל"ג בעומר.

ורמז נפלא עלה בדעתי בעזהי"ת, דהנה הפסוק (ויקרא יט) שלוש שנים יהיה לכם ערלים כתוב באותה פרשה ממש שכתוב בה הפסוק לא תקיפו פיאת ראשכם, וזהו רמז למנהג ישראל לחנך הקטן לפיאות הראש בגיל ג' דוקא.

גילאים נוספים שנוהגין לעשות התגלחת

מנהג התגלחת בגיל ט' חודשים

הנה מנהג יהודי צפון אפריקה לגלח הקטן בגיל ט' חודשים, ועושים משתה ושמחה ומנגנים, וביום ההוא מזמינים הקרובים לשמחה זו (עיין בספר מריח ניחוח קר' החלאקה עמ' מה).
והובא שם עוד, כי יש בני אדם לחביבות המצוה ולחביבות בנם המתחנך למצוה שוקלים שערותיו בכסף ומחלקים אותו לצדקה, רמז לדבר ראשית גז צאנך תיתן לי, וישראל קרויים צאן (ולהלן אביא עוד כמה מקורות למנהג זה). ועיין שם עוד מנהגים מענינים.
וכן מובא בספר היכל עבודת ה' (ח"ב עמ' קעט) דהמנהג לגלח בגיל תשעה חודשים.
וכ"ה מנהג כמה קהילות במרוקו לגלח בגיל תשע חודשים, עיין בספר יהדות מרוקו (עמ' 143-4) ובספר נתיבות המערב (מנהגי מרוקו עמ' 140).

מנהג התגלחת מאז שהקטן מתחיל לדבר

ויש הנוהגים לגלח מאז שהקטן מתחיל לדבר, עיין בספר מטעמים (אות ש' ערך שערות עמ' 104-5) ובאוצר כל מנהגי ישורון (סימן י אות א), וגיל זה הוא קודם ג' שנים, עיין לעיל מש"כ בענין מקור המנהג שמחנכין הקטן בגיל ג' שנים.

מנהג התגלחת בגיל שנתיים

הנה בנטעי גבריאלי (תגלחת הילדים פ"ב הע' ב) הביא, דמנהג חסידות סקווירא לגלח הילד בהגיעו לגיל שנתיים. וכן הובא בספר מנהג ישראל תורה (ח"ב הל' ימי העומר עמ' שנד).
ושו"ר ג"כ בכתב עת זרע יעקב דחסיד סקווירא (גליון כח עמ' רלד-מה אות יא) שכתב שכן מנהגם. וכן הובא בספר לעבדך באמת (עמ' תקל-א) בשם הרה"ק ממכנובקה שבסקווירא נהגו לעשות פאות לילדים בגיל שנתיים. אך לחינוך האותיות הקפידו דוקא ללמדו בגיל ג' שנים.

וכנראה יסוד המנהג ע"פ מש"כ אצל אברהם אבינו ע"ה (בראשית כא ח) ויגדל הילד ויגמל ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק, וכתב רש"י דהיינו לסוף כ"ד חודש.

והיינו שאברהם עשה סעודה ביום הגמל את יצחק בגיל שנתיים, ולכאורה אז התחיל לחנכו. ואולי מכאן יש מקור לענין התגלחת בגיל שנתיים.

והוא ע"פ מש"כ (ש"א א) לגבי שמואל הנביא, ותעלהו עימה כאשר גמלתו בפרים שלושה ואיפה אחת קמח ונבל יין ותביאהו בית ה' שלו. הרי שחנה הביאה את שמואל בגיל שנתיים לבית ה', הרי שהחינוך מתחיל מגיל שנתיים.

וע"ע ברשב"ם (שם) וז"ל: ויגמל, נבדל מן הדדים, כדכתיב בשמואל (ש"א א) עד גמלך אותו. ביום הגמל וגו', שעשה אז משתה כמו שמצינו בשמואל כאשר גמלתו הביאתו שילה וקרבות עמו. ע"כ.

ושו"ר ברכינו בחיי (בראשית כא ח) וז"ל: ביום הגמל את יצחק, מנהג העולם שיעשה אדם סעודה ביום שנולד לו בן או ביום המילה לכבוד המצוה, ומה שאיחר אברהם לעשות משתה יצחק עד יום הגמל אותו, יתכן לפרש **שמיים גמלו הניחו לתלמוד תורה**, ואין לתמוה, שהרי בן ג' שנים הכיר אברהם את בוראו, על כן לא רצה לעשות הסעודה לא ביום הלידה ולא ביום המילה והניח הדבר עד יום הגמל אותו, **כדי שישמח בבנו בשמחת התורה**, שכתוב בה (תהילים יט) פקודי ה' ישרים משמחי לב, וכענין שכתוב (ישעיה כח) את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב, כי תיכף שנגמל נתקדש להיות פרוש ונבדל לעבודת ה' ומזומן להיות עולה תמימה. וידוע עוד כי אין אהבת האב לבן לא ביום הלידה ולא ביום המילה אלא ביום שנגמל, ואז תתחזק אהבתו יותר ויותר. ע"כ.

הרי עולה מדברי רבינו בחיי שביום שנגמל הקטן, והיינו בסוף שנתיים ימים, אזי מחנכין את הקטן לת"ת, ואזי עושים סעודה כדי שישמח בבנו בשמחת התורה, ואז תתחזק האהבה יותר ויותר. ועפ"ז י"ל שנהגו לגלחו ביום זה כיון שעתה נכנס בחינוך התורה.

וכן מבואר ברד"ק (שם) וז"ל: משתה גדול, אפשר כי כן היה מנהגם, או עשהו אברהם אבינו זה ליצחק משמחתו בו, ומשנשלמה יניקת הולד מתחיל לדבר וראוי לחנכו באותיות, ואמרו רז"ל בן שלוש שנים לאותיות. עכ"ל.

הרי שבגיל שנתיים מתחיל הקטן לעסוק בתורה, ואז המנהג לעשות משתה (וקצת יש רמז מדבריו שיש לעשות השמחה בגיל שלוש שנים).

שו"ר במגדל עוז ליעב"ץ (גולות מים גולה ג אות ג דף טו:) שכתב וז"ל: ולפי פשט הכתוב עשה אברהם משתה גדול ביום שגמל יצחק מחלב אמו (בראשית כא), לפי שהיו מפרישין אותו מיד לתורה ולעבודת השם יתברך, ככתוב (ישעיה כח) את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים. עכ"ל. ולכאורה מבואר בדברי היעב"ץ שמבן שנתיים כבר מחנכין אותו לתורה ולעבודת השי"ת.

ומנהג נדבורנא, דאף שלא היו נוהגים לעשות התגלחת בגיל ב' שנים, אבל על קאפ"ל (כיפה) הקפידו מאוד מגיל ב' שנים (בחצה"ק נצו"י ס"ד).

ועיין בספר אורחות רבינו (ח"א עמ' רלג) דהמנהג בבית מרן הקה"י לגלח בגיל שנתיים וללא כל מאורע מיוחד.

מנהג התגלחת בגיל ד' או ה' או ו' או ז' שנים

הנה בכתר שם טוב גאגין (עמ' תקצא) מובא, דמנהג א"י שבמלאות לנער ד' שנים, הוריו יאבו לספר שערות ראשו בפעם הראשונה, ומזמינים את קרוביהם ומיודעיהן. אך כתב שבמדינתו (לונדון) לא נודע מנהג זה. ועיין בספר ויצבור יוסף בר (ח"ד פכ"ו סימן טו) דהמנהג הוא שמגלחין בגיל שלוש ארבע שנים.

ובאבן ספיר (ח"ב עמ' מז) הביא מנהג שלא יגלחו שערות ראש בניהן, עד שיהיו לבני ארבע וחמש שנים.

ועיין בשולחן גבוה (סימן תקלא סק"ב) שראה מעשה שגילחו בירושלים בן חמש שנים בחוה"מ של סוכות בתוך בית הכנסת בשמחות וגיל ע"י ספר ישראל. וכן מבואר בשלמי ציבור (סימן תקלא) דהמנהג הוא שמגלחין הקטן בן חמש שנים.

ועיין בנטעי גבריאל (תגלחת הילדים פ"ג ס"א ובהע' לשם עמ' לז-ח) דהיו כאלה בא"י שנהגו לגלח ילדיהם כבני שש וכבני שבע. ויש כאלה שנהגו אף בגיל ארבע.

מנהג עדת קודש התימנים בענין התגלחת

הנה בספר הליכות תימן (עמ' קלג) הובא מנהג מענין, שמנהגם לגלח הילדים בשעה שמגלחים החתן ליום חתונתו, כל מי שקרובי החתן ושכניו שיש לו כבן שלוש שנים מכניסו לאולם, מושיבים אותו באמצע האולם על גבי שנים או שלושה כרים להיות לו גרם מעלות, סביבו מתאספים כל הנערים הנמצאים שם, הספר ניגש אליו ומגלחו בפעם הראשונה בחייו, מניח לו הפאות ומסלסלן לקיים מצות (ויקרא יט) לא תקיפו פאת ראשכם, ומעתה הולך הילד עם סימנים מסולסלים ככל היהודים, אחרי הגילוח התזמורת פוצחת בשיר והמשוררים שרים השיר דלהלן "אהוב יברך הילד הזה לברכה, ברוך יברך הילד הזה לברכה, גיבור יברך הילד הזה לברכה, יהיה כמשה שזכה ושעלה למלוכה", וכן לפי סדר א"ב דגול מרבבה יברך את הילד הזה וכו', אחרי השיר אומרים הלל, בעת התגלחת והשיר מכניסים הורי הילד לאולם

כלי גדול קלוע מגומא ונצרים מלא צימוקים וסוכריות, ומחלקים לכל אחד ואחד מן הילדים הנמצאים שם מלוא חופנים, ואף הגדולים לוקחים מעט למתק את הפה, השמחה הולכת וגדלה בבית חתן היום, וביחוד כשיש כמה ילדים המתגלחים בפעם הראשונה, שהרכבה בתי אבות מביאים מיני מתיקה ופרפראות. ע"כ. וכן הביא ג"כ בספר מסע מירון (עמ' עדר).

וכע"ז מבואר בהיכל עבודת ה' (ח"ד עמ' קפ) שבטקס התספורת שרים פזמון שתחילתו "אחרי מצוות א-ל תרדופו, למען ירבו ימיכם, השמרו ואל תקיפו, אחי, פיאת ראשכם" כו'. עיין שם.

ועיין בשו"ת פעולת צדיק (ח"ג סימן רלו) דהנהוג הוא כשמתחילים לגלח לקטן כבן ב' שנים או ג' תחילת תגלחת הקטן עושים סעודה ומחולות של שמחה, ולזו הסעודה קורין לה סעודה של מצוה, וכן שמעתי כמה פעמים ממר"ז. ונ"מ למי שנדר שלא ליכנס לשום סעודה של רשות או ת"ח שאינו רשאי ליהנות מסעודת הרשות – בסעודה זו מותרים ליכנס. עכ"ד.

וע"ע בדבריו (ח"ג סימן רמח) דנוהגים לגלח לקטן תגלחת ראשונה תגלחת מצוה אפילו כבן ג' או ארבע שנים ובפרהסיא, וכן מנהג העולם להשהות התגלחת עד חולו של מועד, ואין בזה מערבין שמחה בשמחה, וגם נוהגים להכות בכלי זמר לשמחת המצוה. עכ"ל.

וע"ע בספר מצפונות יהודי תימן (עמ' 63) דמנהג יהודי תימן לגלח בגיל ג' שנים **בערך**.

חינוך למצוות קודם ג' שנים

האם אפשר לקיים מצוות קודם ג' שנים

הנה י"א דאין לקיים מצוות קודם ג' שנים, וזה דבר תימה, וגם מוכח מכ"מ בתלמוד לא כך, עיין בסוכה (דף כח.) מעשה וילדה כלתו של שמאי הזקן ופחת את המעזיבה וסיכך על גבי המטה בשביל הקטן. ע"כ. וע"ע בירושלמי (יבמות פ"א ה"ו דף ח:) ראה את רבי יהושע וקרא עליו (ישעיה כח) את מי יורה דעה, זכור אני שהיתה אמו מולכת עריסתו לבית הכנסת בשביל שיתדבקו אזניו בדברי תורה. ומובא בפוסקים הרבה מענין לקדש התינוק בנט"י וכדו', ושכל דבר מגונה יכול להשפיע טבע רע על התינוק, כגון חלב נכרים ושירי עגבים וכדו'.

ועיין בסדר היום (פירוש משנת בן חמש שנים) שהביא דיש מי שמדקדק שאין מוליך אותו כל זמן שלא הגיע לג' שנים, ואפילו ברביעית אינו חושש עד שיגיע לשנה הה', וראיתם מפירות האילן שכתוב בהם ג' שנים יהיה לכם ערלים, שעדיין הם ברשותו של סמא"ל, ואין ליהנות מהם, ובד' צריך הילולים, ובה' תאכל את פרי, והוא הדין נמי לענין הולד, כל זמן ג' שנים אין לנו שיעסוק בחפצי שמים כלל מפני שהוא תחת שעבודו של סמא"ל ואפילו מעט מזער, אבל בה' ראוי לעסוק, וספינא ליה כתורא (עיין כתובות דף נ. ב"ב דף כא.), ולפי דרכו נקט התנא ה' שנים דווקא.

וכתב הסדר היום, דאין בדברים אלו ממש, וראיותיו מפירות האילן אינה ראייה, כי פרי האילן לא נברא אלא לצורך הגוף ולהנאתו, והוא מחלקו של סמא"ל, ולכן ראוי לתת לו חלק מה לבדו ולא נעבור בגבולו, אבל פרי האדם לא נברא אלא להשלים נפש אחת ולעבוד עבודה שלימה כל ימי חייו ויתפאר ליוצר בראשית, והלואי היה אפשר שיוכל לעבוד מיום שנולד, אלא שהולך וגדל גדולתו מעט מעט, כדכתיב (תהילים לט) אך בצלם יתהלך איש. עיין שם.

ועיין בשו"ת מהר"ם בריסק (ח"ב סימן צח) שהביא דברי הערוגת הבושם שמדמה ענין התגלחת לענין ערלה ג' שנים, וכתב דאף אם נאמר שלענין חינוך לתורה אין להקדים לפני ג' שנים, מ"מ לענין מצוות אפשר להקדים לחנך לפני שמלאו לילד ג' שנים. ואמנם לענין תגלחת דעתו שאין להקדים קודם ג' שנים וכדלעיל.

ועיין בתשובות והנהגות (ח"ב סימן רמו) שכתב, דלענין ברכות מחנכין גם קודם ג' שנים, והיינו תיכף כשמתחיל לדבר, כמבואר בביאור הגר"א (סימן רמה סק"ט) שהביא (על דברי הרמ"א שמיד כשיהיה בן ג' שלימות מלמדין אותו אותיות התורה, כדי שירגיל עצמו לקרות בתורה) את דברי התנחומא (הנ"ל) וערלתם ערלתו, הכתוב מדבר בתינוק בן שלוש שנים, יהיה לכם

ערלים, שאינו יכול לא להשיח ולא לדבר, ובשנה הרביעית יהיה כל פרי קודש, שאביו מקדישו לתורה, הילולים לה', שמהלל להקב"ה וכו', ומסיים הגר"א, והעיקר כמש"כ בגמרא (סוכה דף מב.) משיתחיל לדבר וכו', ורק לסימני יהדות כפיאות וכו' תלוי בבן ג' שנים. עיין שם.

ועיין בשו"ת וישב הים (ח"ג סימן כט אות ד) שכתב שענין זה תלוי לפי ב' הביאורים בטעם התגלחת בגיל ג' שנים, דלפי הטעם שזהו משום שבג' שנים אז תוקף הדין ביותר, וכיון שהשערות הם דינים, אין להתגרות בדינים ולגלחם בזמן הקטנות שהוא זמן דין, וא"כ לפי"ז אין ראייה לשאר עניינים דמטו להו משום דין ערלה, כגון הא דאין מוליכין אותו לבית הספר כל זמן שלא הגיע לשלוש שנים, ושאין מלבישים אותו טלית קטן וכיסוי הראש, ושאין להנהיג אותו שיעסוק בחפצי שמים כלל, דיש לומר דדוקא לגבי שערות הראש יש טעם מיוחד בפני עצמו שאין לספרם בקטנות, משום שהם תוקף הדין ואין להתגרות בהם, אבל מעבר להא דאין מספרין שערות ראש הקטן, אדרבא יש לחנכו מקטנותו לתורה ולמצוות, ואין שום טעם להמנע מלחנכו בזה.

אך לפי הטעם השני, דמה שאין מגלחים שערות ראש הקטן, הוא משום ג' שני ערלה שנוהג בקטן, אזי אפשר לצדד ולהבין שיש לנהוג בשני הקטנות עד גיל שלוש, למנוע מהקטן ענייני תורה ומצוות והנהגות דקדושה, וכדעת הרב המפרש בספר סדר היום (והרב סדר היום גופיה פליג עליו). עש"ב.

ועיין בכתב עת זרע יעקב (גליון כט עמ' קמא-נה אות ה ובהע' ג) דהנה מבואר בסוכה (דף מב.) שקטן היודע לדבר אביו מלמדו תורה, וזמן זה כבר מגיע הרבה קודם מגיל שלוש שנים, אלא ע"כ שלא הקפידו משום שלוש שנים יהיו ערלים, רק בלימוד ה'אלף בית' מתוך הכתב, ולא בשאר מצוות. עכ"ד.

ועיין בקובץ ד"ת (קלויזנבורג, שנה ט"ז גליון נא עמ' ג) דהמנהג שאין לומדים עם תינוק צורת האותיות עד שימלאו לו שלוש שנים, כי קודם כל יש לחנכו בקדושת היהדות, במה שמגלחים שערות ראשו, לעשות לו צורת יהדות, שהשערות מורים על מותרות ונטיות רעות, ומכסים הראש משום יראת שמים, ואח"כ מתחילים להרגילו בברכות ואמירת תורה ציוה לנו משה וכו', ורק אז מתחילים ללמוד איתו צורת האותיות, ואחרי כל זאת הוא מגיע לבן חמש למקרא.

אבל כל עוד שאינו רגיל במקצת מצוות לא יתכן ללמדו תורה וצורת האותיות, ועי"ז מקיימים בו דבר האמור (משלי כב) חנוך לנער על פי דרכו, היינו להורות לו דצריך להתנהג בהתאם למה שלומד, ואז גם כי יזקין לא יסור ממנה שתהא חכמתו מתקיימת. ולכן מתחילין ויקרא להורות שלימוד התורה יש לו קיום – רק אם לומדים בטהרה ובקדושה. ע"כ.

ענין שמחנכין הקטן לציצית לא יאחר מאז שנעשה בן ג' שנים

איתא בפלא יועץ (ערך ציצית) וז"ל: וראוי לחנך את הקטנים במצוה זו, והיתה להם טלית קטן תחת בגדיהם תדיר, ובזה יקנו סדר קדושה, ויהיה להם סיוע על התורה ועל העבודה. ע"כ.

עוד איתא בקיצור של"ה (שער האותיות בנדמ"ח עמ' כז) דיש ללבוש לקטן ציצית מאז שיודע לדבר.

עוד איתא שם (עניני ציצית בנדמ"ח עמ' פה) וז"ל: נער שיודע לדבר תיכף ילבישו אותו טלית קטן, כי מכח זה יזכה בקטנותו לנשמה רמה ונשגבה, ושורה עליו רוחא דקדושה והוא ע"פ הסוד, ולא כמו שנוהגין שאין מלבישין הנער ט"ק עד שהוא גדול קצת, ועי"ז שורה עליו רוחא דמסאבא ומכסה את מוחו מלהבין דברי תורה.

ולכל הפחות לא ימתין יותר מלהיות הנער בן ג' שנים שילבישו ט"ק, והסימן (דברים כ) כי האדם עץ השדה, כמו שהעץ הוא ג' שנים ערלים, וק"ל. עכ"ל.

וכ"ה באליה רבה (סימן יז סק"ג) שכתב וז"ל: ובספרי יראה (עין קיצור של"ה חולין סוף עניני ציצית) כתבו להלביש לקטן טלית קטן כשיודע לדבר, ולפחות שיהא בן ג' שנים, וסימנך (דברים כ) כי האדם עץ השדה, כמו העץ הוא ג' שנים ערלים. עכ"ל. והו"ד בשערי תשובה (סק"ד) ובחסד לאלפים (ס"א) וביפה ללב (שם) וכ"כ בלב חיים (ח"א סימן קא).

וכ"כ בשבט מוסר (פרק לא) וז"ל: משנעשה הקטן בן ג' שנים, יעשה לו תיכף טלית קטן ולא ימתין יותר (מקובלים ז"ל). עכ"ל.

ובערוך השולחן (או"ח סימן יז ס"ה) וז"ל: ומנהגינו כשהתינוק בן ג' שנים לובשים אותו בציצית, וסימנך (דברים כ) שלוש שנים יהיה לכם ערלים, והאדם הוא עץ השדה, ומרגילים אותו באותיות התורה, כן כתבו ספרי היראים. עכ"ל.

והנה מהקיצור של"ה והא"ר ושאר הפוסקים שכתבו שלכתחילה יש להלבישו ט"ק מאז שיודע לדבר, ועכ"פ לא להמתין מלהלביש ט"ק יותר מג' שנים ומדמים ענין זה לערלה, מבואר שאדרבא יש ענין להקדים, רק שלא יאחר יותר מג' שנים.

ובספר ארץ חיים (סימן תצג ס"ב) הובא דמלבישין הט"ק בגיל ג' שנים.

ונראה לבאר הטעם שמחנכין להלביש ציצית דוקא בגיל ג' שנים, ע"פ המבואר במדרש (איכ"ר פר' ב סימן יז) וז"ל: בתולת בת ציון, בנים המצויינין במילה ובתגלחת וביציצית. וכ"ה בפסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים, פיסקא טז סימן ג) וכע"ז בשיהש"ר (פר' ג) ובפסיקתא דרב כהנא (מנדלבוים, פיסקא א סימן ג).

הרי שתגלחת וציצית הם מג' הציונים המיוחדים של עמ"י, והנה כיון שבגיל ג' שנים מחנכין את הקטן לתגלחת, לכן בו ביום מחנכין אותו ג"כ במצות ציצית.

ועיין בספר אמרי טוב (פר' שלח בפר' ציצית אות לה) כתב, דע"י מצות יכול לשמור את נפשו מכל רע בכח שם שד"י, כי שד"י ישמך מכל רע בכח מצות ציצית שמחנכין תינוקות ישראל שילכו בציצית, כי צריך להלביש בנו בציצית כשהוא בן חצי שנה, ואז נשמר התינוק מכל רע, וזה הוא שד"י ציצית עולה בראשי"ת ע"ה, כי ראשית מכל עבודת ישראל הוא לחנך תינוקות ישראל במצות ציצית, כי הוא ראשית העבודה ועיקר החן והיופי של ישראל וכו' – מי שמקיים מצות ציצית כתיקונה, כי ימצא חן בעיני אלקים ואדם ויכול להיות ישראל בשלימות, ושד"י ישמור אותו מכל רע מכח מצות ציצית. עכ"ד.

ובספר עשר אורות (מע' י אות ה) הובא שבבית הרה"ק מרוזין זי"ע הלבישו לבניו ט"ק מעת היותם בן חודש ומעלה.

וכן הובא בספר בירורי חיים (ח"ד עמ' תנו הע' סג) דהרה"ק מרוזין הלביש ט"ק ליוצאי חלציו כשמלאו להם ל' יום.

ובצוואת אדמו"ר מוהרש"ב (עמ' 137) מבואר, שנוהגים להלביש הציצית מאז שהתינוק מתחיל לדבר.

ובדעת נוטה (ח"ב עמ' שיב) הובא מהגר"ח קניבסקי זצוק"ל, דיש ענין להלביש ט"ק לילד פחות מבן ג' שנים השומר על נקיות גופו, כדי להרגילו במצוה זו. וכ"ה באורחות רבינו (ח"א הוראות אות מא).

ועיין בכתב עת זרע יעקב (גליון כט עמ' קמא-נה אות ז ובהע' כ) בשם אדמו"ר סקווירא שמזמן שמחזיקים עצמם בנקיות יכולים כבר להרגילם במצוה זו, אבל למעשה אין צריכים להזדרז להלבישו קודם ג' שנים, והטעם שתלוי בהחזקה בנקיות, היינו בפשטות משום כבוד המצוה, שלא יטנפו הציצית. וצא ולמד עד היכן הזהירו הפוסקים בכבוד הציצית, עיין בסימן כא (סעיף ב-ג). וכן כתב בשו"ת חיי הלוי (ח"ד סימן קיא אות ג) שכן מנהג סקווירא. וכן מבואר בשו"ת רבבות אפרים (ח"א סימן יח).

ענין שמחנכין את הקטן בגיל ג' שנים לכיסוי הראש

הנה מצות כיסוי הראש, נזכרה בהרבה מקומות בתלמוד, ועיין בביאור הגר"א (סימן ח סק"ו) שציין הרבה מקורות.

ועיקר ענין כיסוי הראש הוא משום ירא"ש, כמבואר בגמ' (קידושין דף לא.) וז"ל: רב הונא בריה דרב יהושע לא מסגי ארבע אמות בגילוי הראש, אמר שכינה למעלה מראשי. ע"כ.

וכן מבואר בזוהר (פר' בלק דף קפז.) וז"ל: דתנן לא יהך בר נש בגילוי דרישא ד' אמות, מ"ט דשכינתא שריא על רישיה. ע"כ.

וע"ע בגמ' (שבת דף קיח:) וז"ל: אמר רב הונא בריה דרב יהושע תיתי לי דלא סגינא ארבע אמות בגילוי הראש. ע"כ.

ועיין בזוהר (רע"מ פר' פנחס דף רמה:) וז"ל: דהכי אוקמוה מארי מתניתין אסור לתלמיד חכם למיהך ד' אמות בגילוי הראש, משום (ישעיה ו) מלא כל הארץ כבודו, כל שכן בברכה ובאדרכת שמא קדישא למהוי בגילוי הראש. ע"כ.

וע"ע בזוהר (רע"מ פר' נשא דף קכב:) וז"ל: עלה אתמר (במדבר יב) ותמונת ה' יביט, (תהלים צט) אך בצלם יתהלך איש, ובגין דאיהי על רישיה דבר נש אסיר ליה לבר נש למיזל ד' אמות בגילוי דרישא, דאם היא אסתלקת מעל רישיה דבר נש מייד אסתלקו חיים מניה. ע"כ.

וע"ע בגמ' (קידושין דף לג.) וז"ל: רבינא הוה יתיב קמיה דר' ירמיה מדיפתי, חלף ההוא גברא קמיה ולא מיכסי רישא, אמר כמה חציף הא גברא, א"ל דלמא ממתא מחסיא ניהו, דגיסי בה רבנן. ע"כ. הרי שאדם שהולך בלי כיסוי ראש הוי זלזול וקלות ראש.

ועיין בספר מורה נבוכים (ח"ג פנ"ב) וז"ל: וגדולי חכמינו ז"ל היו נמנעים מלגלות ראשם, להיות השכינה מחופפת על האדם ומסוככת אותו. עכ"ל.

ובספר היראה לרבינו יונה (בתחילתו ד"ה וינעל מנעליו) איתא וז"ל: ומעת קומו להתהלך על הדרך, יכפוף קומתו וישוח ראשו, כי השכינה למעלה מראשו, ולכן נכון לכסות ראשו ואל יהיה בגילוי הראש. עכ"ל.

וע"ע דברים נוראים בזה במס' כלה (פ"א הט"ז) וז"ל: פעם אחת היו זקנים יושבים בשער, ועברו לפנייהם שני תינוקות, אחד כיסה את ראשו ואחד גילה את ראשו, זה שגילה את ראשו, ר' אליעזר אומר ממזר, ר' יהושע אומר בן הנדה, ר' עקיבא אומר ממזר ובן הנדה, אמרו לו לר' עקיבא, היאך מלאך ליבך לעבור על דברי חביריך, אמר להן זה אני אקיימנו, הלך אצל אמו של תינוק, וראה שהיתה יושבת ומוכרת קיטנית בשוק, אמר לה, בתי, אם את אומרת לי דבר שאני שואלך, אני מביאך לחיי העולם הבא, אמרה לו השבע לי, היה ר' עקיבא נשבע בשפתיו ומבטל בליבו, אמר לה, בנך זה מה טיבו, אמרה לו כשנכנסתי לחופה נדה הייתי, ופירש ממני בעלי ובא עלי שושביני, והיה לי בן זה, נמצא התינוק ממזר ובן הנדה, אמרו גדול היה ר' עקיבא שהוביש את רבותיו, באותה שעה אמרו ברוך ה' אלהי ישראל שגילה סודו לר' עקיבא בן יוסף. ע"כ.

וע"ע שם (פ"ב ה"ב) שמובא עוד תוספת בזה וז"ל: אחד גילה את ראשו, שמע מינה גלוי ראש עזות תקיפא הוא. ע"כ.

הרי שתינוק שמגלה ראשו זהו סימן לעזות פנים ושורש פגום מאוד.

עוד טעם לזה הוא כדי להבדל מהגויים שהולכים בגילוי הראש, עיין בט"ז (סימן ח סק"ג) ובשו"ע הרב (מהדו"ת סימן ב ס"ו) ובחידושי חת"ס על הש"ס (נדרים דף ל: ד"ה ובחוקותיהם) ובתשו' (ח"ה סימן קצא ד"ה אמנם כן מתפשט).

ועיין בשו"ת מהר"י מברונא (סימן לד) דאנן דדיירינן בין האומות ואינהו אזילי בגילוי הראש וחשיב כחוקות הגויים ולא מינכר ביניהון אלא בכיסוי הראש, חשוב השתא כעובר על דת יהודית. ע"כ.

עוד טעם הובא בשו"ע הרב (מהדו"ת סימן ב ס"ו) דעכשיו בזמן הזה שכולם דרכם לכסות ראשם לעולם אסור לילך או אפילו לישב בגילוי הראש משום צניעות, שהרי זה כמגלה בשרו המכוסה, ומסיים השו"ע הרב דגם הקטנים נכון לכסות ראשם. עכ"ד.

ועיין בויק"ר (פר' יט סימן ד) שהפליגו בחומרת מי שלא נזהר בכיסוי הראש, וז"ל: ד"א בעצלתים ימך המקרה (קהלת י), על ידי שהאדם הזה מתעצל לכסות את ראשו כראוי, ימך המקרה, הרי הוא נעשה דאומטיקום. ע"כ. (פירש העץ יוסף שם וז"ל: הוא מי שהוא חולה וחושש בעינו, וגירסת הערוך ריומתקוס, והוא בעל חולי הנזילה בלשון יוני, והבאה מקרירות, ופירוש ימך המקרה היינו הראש או המוח שהוא על הגוף כתקרה, שימך ויתקרה ויזול).

ועיין בספר אוצר ישראל (אות ג ענין גילוי ראש) שביאר כוונת המדרש, דצ"ל דומיניקום, כלומר אחד מקדושיהם, דהיינו כומר, והיינו משום (ויקרא יח) ובחוקותיהם לא תלכו. עכ"ל. וזהו כהטעם לעיל שכיסוי הראש הוא משום חוקות העכו"ם.

וע"ע בפוסקים גדר חובת כיסוי הראש האם הוא מעיקר הדין או מצד מידת חסידות, במס' סופרים (פי"ד הט"ו) בתרומת הדשן (ח"א סימן י ח"ב פסקי מהרא"י סימן רג) ובספר המנהיג (סימן מה וסימן מט וצ"ע) ובתשב"ץ קטן (סימן תקמז) ובכל בו (סימן יא) ובאורחות חיים (הל' תפילה אות מח) ובאו"ז (הל' שבת סימן מג) ובטור ושו"ע (סימן ב ס"ו) ובדרכי משה (סק"ב) ובב"ח (סק"ו) ובפרישה (סק"ו) ובברכ"י (סק"ב-ה) ובמחב"ר (סק"ב) ובשו"ע הרב (מהדו"ת ס"ו) ובשערי תשובה (סק"ו) ובבאר היטב (סק"ו) ובא"ר (סק"ד) ובעולת תמיד (סק"ה) ובפמ"ג (מש"ז סק"א) ובעטרת זקנים (ס"ו) ובמ"ב (סק"א) ובטור ושו"ע (סימן ח ס"ב) ובב"י (ס"ב) ובדרכי משה (סק"ד-ה) ובב"ח (סק"ה) ובפרישה (סק"ה) ובביאור הגר"א (סק"ו) ובמג"א (סק"ג) ובט"ז (סק"ג) ובערוך השולחן (ס"ו) ובטור ושו"ע (סימן צא ס"ג-ד) ובב"ח (סק"ה) ובב"י (סק"ג-ד) ובפר"ח (סימן מז ס"א) ובשו"ת מהרש"ל (סימן עב) ובחידושי חת"ס על הש"ס (נדריים דף ל: ד"ה ובחוקותיהם) ובבכור שור (שבת דף קיח:) ובשבת של מי (שבת שם) ובצמח צדק ליובאוויטש (סימן טט) ובשו"ת מהריט"ץ החדשות (סימן ר) ובשו"ת אפרקסתא דעניא (ח"ד ענינים שונים סימן שסב) ובשו"ת שבות יעקב (ח"ג סימן ה) ובשו"ת צי"א (ח"ד סימן ח ובחי"ב סו"ס יג) ובמכתבי שפע חיים (ח"ה סימן שנד) ובשו"ת משנ"ה (חי"ח סימן ה-ו) ובשו"ת מים חיים משאש (ח"א חאו"ח סימן כג) ובשו"ת יד חנוך (סימן נה) ובשו"ת ישכיל עבדי (ח"ו סימן א) ובשו"ת יבי"א (ח"ו חאו"ח סימן טו ח"ט סימן א) ובשו"ת יחו"ד (ח"ד סימן א) ובשו"ת אג"מ (חי"ד ח"ד סימן יא אות ג ובחאו"ח ח"א סימן א ובחור"מ ח"א סימן צג ובאו"ח ח"ד סימן ב וסימן מ סיי"ד) ובשו"ת באר משה שטרן (ח"ח סימן מ) ובשו"ת מאמר מרדכי (מבוא, כיסוי הראש וברכה עליו) ובשו"ת דברי יציב (ליקוטים והשמטות סימן צא) ובשולחן הטהור ראטה (מאמר הצניעות פ"ה) וע"ע באורך בכל ענין זה בכתב עת זרע יעקב (גליון כ עמ' תפד-צה גליון כא עמ' רלח-נד

גליון כב עמ' רנט-סז גליון כג עמ' רמד-נ גליון כה עמ' דש-כ). ויש כאן עוד הרבה מראי מקומות והאריכו בזה רבנן והלא בספרת'ם, וכאן אין המקום להאריך ויאמר לקוצרים ה' עמכם ולדעתי נושא זה תופס חיבור בפנ"ע).

והנה יש ענין לחנך ג"כ הקטנים למצוה זו, כמבואר בגמ' (שבת דף קנו:) וז"ל: דאימיה דרב נחמן בר יצחק אמרי לה כלדאי – בריך גנבא הוה, לא שבקתיה גלויי רישיה, אמרה ליה כסי רישך, כי היכי דתיהוי עלך אימתא דשמיא, ובעי רחמי, לא הוה ידע אמאי קאמרה ליה, יומא חד יתיב קא גריס תותי דיקלא, נפל גלימא מעילויה רישיה, דלי עיניה חזא לדיקלא, אלמיה יצריה, סליק פסקיה לקיבורא בשיניה. ע"כ. מבואר שמצות כיסוי הראש מגיל קטן הוא כדי שיהיה לילד ירא"ש.

ועיין במגן אברהם (סימן ב סק"ו) דאף שמעיקר הדין קטנים הולכים בגילוי הראש, מ"מ נכון לכסות ראשם דתהוי עליהם אימתא דשמיא. וע"ע באלף למטה על מט"א (סימן תרטז סק"ה).

וע"ע בערוך השולחן (סימן ב סעיף י) שכתב וז"ל: והענין שהראש שבו המוח שהוא מקור החכמה והיראה אין לו להתגלות לפניו יתברך שמלא כל הארץ כבודו, כמו שאין לעמוד במקום קדוש בגילוי ראש, ואם אינו עושה כן עזות יצרו מתגבר עליו גם בלא הרגשה, והנה יש מן הגדולים הסוברים שמעיקר הדין יש איסור בזה, ויש שסוברים שזהו רק ממידת חסידות, אמנם אם כה ואם כה – הנסיון יעיד על זה (ובמקום ההכרח כמו בערכאות הקיר"ה שמדינא דמלכותא אין לילך בכיסוי הראש בשם מותר, אך שלא במקום הכרח מי שרוצה לזכות ביראת ה' ישמור את עצמו מזה, ודי למבין, ודוק). עכ"ל.

וע"ע בצמח צדק (פסקי דינים או"ח סימן ב אות ה) שכתב, דגם הקטן אביו מחנכו שלא ילך בגילוי הראש. ע"כ.

ועיין בשולחן הטהור לאדמו"ר מראטה (מאמר הצניעות פ"ה) וז"ל: וא"כ מה מאוד צריך להשגיח ולהזהר על התינוקות שלא ילכו אפילו רגע אחד בגילוי הראש, ולהרגילים בזה אפילו הקטני קטנים למען תהיה יראת ה' על פניהם, וגם בשעת השינה יזהרו לכסות ראשם היטב, כי זה מביא ומכניס מורא שמים וצניעות ואל יקל בעיניך דבר זה. עכ"ל.

ויש שהחמירו ממידת חסידות שגם כשנופל לקטן הכיפה בעת השינה, להחזירה עליו, עיין בדולה ומשקה (עמ' 5) בשם הגר"ח קניבסקי זצוק"ל.

ויש כמה מנהגים מאיזה גיל לחנך את הקטן למצוה זו.

יש נוהגים לחנכו מאז שהוא נולד, וכ"ה בנט"ג (תגלחת הילדים סימן טז ס"ה הע' יב) דכ"ה מנהג מאטעסדארף, וכן נהג מהרי"ץ דושינסקי. וכן הביא בשם עוד כמה ספרי מנהגים. וכ"ה בבית ישראל השלם (ח"ח עמ' שג במנהגי מאטעסדארף) וכ"ה בספר סגולות ישראל (מע' ג אות כט) שזה סגולה שלא יהיו הבנים גנבים. וכן מנהג צאנז (עיין מכתבי השפע חיים ח"ה סימן שנד ועיין שו"ת דברי יציב ליקוטים והשמטות סימן צא אות ח).

ובדעת נוטה (ח"א דיני לבישת הבגדים תשו' קעא) מובא כי מרן הקה"י היה מייעץ להלביש כיפה מיום הלידה.

וכן במנהגי מהרי"צ הלוי דינר (שבת פ"י הע' מ) הובא דבבית המהרי"צ היו שמים הכיפה מיום הולדת התינוק.

ועיין בדברי ר"י הגוזר (בספר זכרון ברית לראשונים הל' מילה עמ' קד בדין מהדרין את המילה) שכתב, והמצנפת של מעיל על ראשו. עיין שם.

וכן מובא בספר קיום התורה (פ"ב אות ח דף כו:) דמלבישין כיפה לילד כבר מאז שהוא בעריסה.

ויש נוהגים לחנכו מאז שנכנס בברית של אברהם אבינו ע"ה, עיין באגרות מהרש"ב מליובאוויטש (ח"ב עמ' תתק) וכ"ה בנט"ג (שם) בשם מהרי"ץ מליובאוויטש בשם הבעש"ט. וכן מנהג חסידי חב"ד.

ויש הנוהגים לחנכו בזה מאז שמתחיל ללכת, כמוכא בנט"ג (שם הע' יג) שכ"ה מנהג טשערנאביל. ומנהג לעלוך ונדבורנא להלביש כיפה קודם ג' שנה. ומנהג שעדליץ לחנכו משעה ששומר עצמו בנקיות.

ועיין ג"כ בדעת נוטה (ח"א דיני לבישת הבגדים תשו' קסט) דיש להלביש כיפה מאז שהתינוק אינו זורקו מעליו.

וכ"כ באוצר הידיעות השלם לר' יחיאל מיכל שטרן שליט"א (ח"א פנ"ח עמ' רי) דיש להשים כיפה מאז שהילד מבין.

ובשו"ע המקוצר לגר"י רצאבי (יו"ד ח"ב סימן קסא סק"ו) הובא, שמנהג בני תימן להניח הכיפה לתינוק מאז שיכול התינוק ללבוש כיפה, דכיון שטעם הנחת הכיפה אינו מטעם חינוך אלא מטעם שמועיל לירא"ש, א"כ יש לנהוג זאת גם קודם שהגיע הקטן לדין חינוך.

ויש הנוהגים מאז שהוא בגיל שנה, וכמוכא בספר טוב ירושלים לר' בן ציון ידלר (פ"ב עמ' מט).

ובספר לעבדך באמת (עמ' תקל-א) מובא בשם הרה"ק ממכנובקה דמנהג סקווירא שגם הקטנים מאוד ילכו בכיסוי הראש.

ומנהג נדבורנא, דאף שלא היו נוהגים לעשות התגלחת בגיל ב' שנים, אבל על קאפ"ל (כיפה) הקפידו מאוד מגיל ב' שנים (בחצה"ק נצו"י ס"ד).

וכן מובא בזכרון יעקב ליפשיץ (ח"ב עמ' 141) שמלבישים הכיפה מאז שהקטן נגמל.

ויש המקפידים להלביש הכיפה דוקא בגיל ג' שנים, וכ"ה מנהג בעלזא, כמוכא בנט"ג (שם הע' טז) וכן הביא בשם הגאון מסערדאהעלי שהקפיד על כך וכן הגאון מצעהלים.

ובשו"ת משנ"ה (ח"ד סימן ב) כתב, שהמנהג מאבותינו ורבותינו הקדושים ומזקני הדור להלביש כיפה מגיל שלוש שנים. וכ"כ בשבט הלוי (ח"א סו"ס נח אות ג).

ועיין במכתבי השפע חיים (ח"ה סימן שנד) שנהגו העולם להקל להלביש כיפה רק מגיל ג' שנים, כדי שלא להכביד על ראשו של התינוק עם שערו, ועוד שהתינוק משליכו מעליו. אך כשמגלחין אותו בגיל שלוש שנים, בודאי נכון להקפיד שיהיה ראשו מכוסה תמיד.

וכ"ה בשו"ת דברי יציב (ליקוטים והשמטות סימן צא) דמגיל ג' בודאי יש להקפיד, דהרי הא בהא תליא, כיון שבן ג' שנים כבר מחנכין אותו לאותיות התורה, כברמ"א (יו"ד סימן רמה ס"ח) מהתנחומא (סדר קדושים סימן יד) והפיאות קודמין אצלו מהזקן וכנ"ל (כפי שהובא לעיל בענין התגלחת בגיל ג' שנים) מהאגרא דפרקא דמרמז לי"ג מידות שהתורה נדרשת בהן. ובפרט שללימוד התורה צריך יראת שמים, ותורה בגימטריא יראת (ספר חסידים סימן קנו), ולהכי כסי רישך כי היכי דתהוי עליך אימתא דשמיא (שבת דף קנו:). וגם שלא יזכיר השם בגילוי ראש ח"ו, וכמ"ש בט"ז (סימן ח סק"ג). וכיון שכבר חייב ללמדו אותיות התורה, צריך ליזהר בזה מאוד. ולזה נהגו כל ישראל ללבוש ציצית לתינוק בן ג' שנים, משום שנאמר בהם (במדבר טו) וזכרתם את כל מצוות ה' והבן. עכ"ד.

הכיפה צריכה לכסות את רוב הראש, וכפי שעוררו על כך הפוסקים.

ועיין בזה בתשובות והנהגות (ח"א סימן יג) ובליקוטי מהרי"ח (ח"א סדר לבישת הבגדים) בשם הייטב פנים (מאמר דורש טוב אות כג) דהכיפה צריכה לכסות את כל הראש. וע"ע בשו"ת האלף לך שלמה (סימן ג) ובשו"ת שואל ונשאל לרבינו כלפון משה הכהן מחכמי ג'רבא (ח"ג סימן קלה) ובאורחות רבינו (ח"א עמ' ה) ובקונטרס הזכרונות (סימן ב ס"ב) ובדעת נוטה (ח"א דיני לבישת הבגדים תשו' קעד) ובדולה ומשקה (עמ' 2) ובברכת הבית (ש"א סכ"ב) ובתשורת שי (ח"ב סימן לח) ובמעשה איש (ח"ה עמ' כג) אולם עיין באג"מ (או"ח ח"א סימן א) וע"ע בשו"ת יחו"ד (ח"ד סימן א).

וכל המרבה ומהדר שהכיפה תהיה גדולה יותר – הרי זה משובח, וכפי שעולה מדברי המהרש"א (ח"א שבת דף קנו:): שהקשה מאי רבותא דרנב"י שאמו הלבישה לו כיפה, והרי שאר אינשי ג"כ צריכין כיסוי הראש כמבואר בגמ' בקידושין, ותירץ דאימו דרב נחמן ב"י דקדקה לכסות ראשו טפי שיהיה לו כובד ראש ביותר. עיין שם.

הנה מבואר בדברי המהרש"א, שאמו של רנב"י דקדקה לכסות ראשו ביותר, והיינו בכיסוי גדול (וכפי שממשיך המהרש"א דהיינו גלימא של ת"ח), כדי שבזכות זה יהיה לו ירא"ש ביותר, הרי שלפי גודל הדקדוק בזה כן גודל הירא"ש.

ודורשי רשומות אמרו כי כיפה מלשון שכופה, היינו שמכניע עצמו לפני ה'. וכן באדיש אומרים ירמיקא"ל והיינו מלשון ירא מא"ל.

וכן ראיתי שמביאים בשם האדמו"ר מהר"י מבעלזא זצוק"ל דירמולק"א הוא אותיות ירא מאלקים (עיין באוצר הידיעות השלם לר' יחיאל מיכל שטרן שליט"א ח"א פנ"ח עמ' ריא).

וכן ראיתי בספר טוב ירושלים לר' בן ציון ידלר (פ"ב עמ' מט) דירמולק"ע הוא מלשון ירא מאלו"ה.

ושו"ר בספר גנוזות הגר"א (עמ' קנג) שהביא בשם הגר"א שאמר דהכיסוי ראש נקרא ירמאלוקי, והוא ע"פ הגמ' (שבת דף קנו:) כסי רישיך כי היכי דתהוי עליך אימתא דשמיא, ולכן נקרא ירמאלוקי כי הוא נוטריקון ירא מאלוקי.

ענין הגילוח על ציון הרשב"י זי"ע

ענין גילוח הראש על ציון הרשב"י זי"ע ביומא דהילולא דיליה

הנה איתא בשער הכוונות (ענין ספירת העומר דרוש יב) וז"ל: והר"ר יונתן שאג"ש העיד לי שבשנה הא' קודם שהלכתי אני אצלו ללמוד עם מורי ז"ל, שהוליך את בנו הקטן שם עם כל אנשי ביתו, ושם גילחו את ראשו כמנהג הידוע, ועשה שם יום משתה ושמחה. עכ"ל.

ואיתא בפרי עץ חיים (שער כב פ"ז) וז"ל: גם העיד לי הרי"ס ששנה אחד קודם שהכרתי אותו, שהלך שם לגלח את בנו במשתה ושמחה בימים ההם. עכ"ל. מבואר שהאר"י ז"ל היה הולך לגלח את בנו בל"ג בעומר.

וכן מבואר במשנת חסידים (מסכת אייר סיון פ"א משנה ו-ז) וז"ל: וביום ל"ג לעומר אין להתאבל ביום כלל על החורבן, שלא יענש, אלא מצוה לשמוח שמחת רשב"י, ואם דר בא"י ילך לשמוח על קברו ושם ישמח שמחה גדולה, וכל שכן אם הוא פעם ראשונה שמגלח ראש בנו ומניח הפאות שהיא מצוה, ויזהר שאפילו בהיות שם החכמים הלומדים שלא ילך על הציון שלו או של בנו לבדו אם לא יהיה צדיק גמור, כי השד ששמו תנ"י (עיין בשער המצוות פר' ואתחנן דף לו.) יכול לכופו ולהחטיאו. עכ"ל.

וכ"כ בספר לחם מן השמים (ענין ספיה"ע) וז"ל: טוב לילך למירון על ציון רשב"י בל"ג בעומר ואשתו ובניו, ולגלח שם בניו במשתה ושמחה בימים ההם, כי יש שורש בזייר"א. עכ"ל. וכ"ה בנגיד ומצוה (דף סד.) ובזכר דוד (פרק לח) ובלשון חכמים (סימן לב) ובארץ חיים (סימן תצג ס"ב).

ועיין בשו"ת שם אריה (סימן יד סוף ס"ז) שהביא ג"כ דהאר"י ז"ל הלך לשם ביום ל"ג בעומר לגלח בנו (כי מנהג א"י כשמגלחים בניהם פעם ראשון ומניחים פאת ראשם עושים משתה ושמחה גדולה), והוא מילתא בטעמא לכבוד התנא הקדוש זיע"א. עיין שם.

וכתב בספר א"י (סימן יח ס"ג) דבני א"י בעיקר החסידים נוהגים לביל ל"ג בעומר לגזוז את שערות הילדים בני שלוש, כדי לחנכם בפיאות הראש, ורבים מביאים את הילדים למירון לגזיזת השערות. עיין שם.

ועיין בשו"ת אור לציון (ח"ג פרק יז הע' ג) שכתב, דאף לדעת מרן השו"ע (סימן תצג ס"ב) שאין מסתפרים אלא עד ל"ד בבוקר, ודאי שאין צריך לשנות ממנהג ישראל לספר הקטנים בל"ג בעומר, וביותר שתספורת הקטנים היא משום חיבוב מצוה של איסור הקפת הראש,

שמשיירים הפיאות ולא מגלחים אותם, וכמו שכתב גם בשו"ת נחפה בכסף (ח"ב דף יח.). עכ"ד.

אולם עיין בספר מסע מירון (עמ' קלד) וז"ל: היהודים שהיו יושבים בנוה המדבר חבאן, הוא חצרמות אשר מירכתי תימן, היו מקיימים את החאלאקע למחרת ביום ל"ד בעומר שהיו קוראים לו ל"ד לכראדא (לשער). עכ"ל. הרי שהקפידו לגלח דוקא ביום ל"ד לעומר. וכ"א יאחז מנהגו הטוב.

רמזים וטעמים למה נהגו לעשות התגלחת בל"ג בעומר

הנה רמז נאה מצינו בעטרת ישועה (לל"ג בעומר) למנהג ישראל שנוהגים לגלח את הילד בהגיעו לג' שנים, ורבים וטובים נוהגים להמתין עם התגלחת ליום ל"ג בעומר, ומגלחים אותו על הציון הק'. והיינו ממש"כ (ויקרא יג) והתגלח, ואות ג' גדולה, לרמז שהתגלחת היא בהגיע הילד לג' שנים, והוא פסוק ל"ג, רמז שעושים התגלחת בל"ג בעומר, והוא מקור טהור למנהגם של ישראל. עכ"ד.

וזיכני הי"ת להדגיש כאן עוד נקודה נפלאה, דהנה בתוך תיבת והתגלח יש אותיות ל"ג, הרי לנו רמז שמנהג התגלחת הוא בל"ג בעומר.

וראיתי לידידי הרה"ג האדיר ר' משה חליוה מח"ס ענפי משה ושא"ס שהוסיף לרמז בזה (הובא בקובץ גם אני אודך ל"ג בעומר קובץ כ"ז עמ' ע) דהנה אותיות והתח מוהתגלח עולים בגימטריא לספ"ר היל"ד והאותיות ג"ל מהתגלח רומזים לל"ג בעומר, וליכא מידי דלא רמיזא באורייתא. עכ"ד.

ושו"ר בפרדס יוסף (פר' תזריע אות מח) שכתב ג"כ רמז בזה, דמילת והתגלח גימטריא תנ"ב כמו ג' התיבות ל"ג ימי"ם בעומ"ר עם הכולל. עכ"ד.

ורמז נפלא עלה בדעתי בעזה"ת, דהנה הפסוק (ויקרא יט) שלוש שנים יהיה לכם ערלים כתוב באותה פרשה ממש שכתוב בה הפסוק לא תקיפו פאת ראשכם, וזהו רמז למנהג ישראל לחנך הקטן לפיאות הראש בגיל ג' דוקא.

עוד י"ל בטעם המנהג לגלח בל"ג בעומר, דהנה ביום זה פסקו תלמידי ר"ע מלמות (עיין מאירי יבמות דף סב: טור ושו"ע סימן תצג דרשות ר' יהושע אבן שועיב דרשת יו"ט ראשון של פסח דף מא: אבודרהם עמ' רמה בשם אבן הירחי ספר המנהגי הל' אירוסין סוס"י קו משמו של הרז"ה אורחות חיים הל' קידושין אות כא בשם הרז"ה רבינו ירוחם נתיב ה ח"ד דף מד: שו"ת התשב"ץ ח"א סימן קעח מנהגים דבי מהר"ם הל' תחינה ספר המנהגים חילדיק מנהגי חודש אייר וימי ספיה"ע), ואז ר"ע הלך ושנה לרבנותו שבדרום והתחילה מסורת התורה מחדש (יבמות דף סב: ב"ר פר' סא סימן א), ועל כן תחילת חינוך הילד עושין ביום זה שאז היה תחילת מסורת התורה.

וכעת שמעתי ביאור נוסף בשם הרה"צ המשפיע ר' יעקב מאיר שכטר שליט"א (ושו"ר מקור הדברים בספר ונכתב בספר מאמר כוחו דרשב"י עמ' דש) שביאר בטעם מנהג ישראל להביא את הילדים ולקיים בהם מצות פיאות הראש ותגלחת הראשונה ליד ציונו הק' של הרשב"י במירון, והוא על פי המבואר בש"ס (שבת דף קלח:) דרשב"י הבטיח כי לא תשכח מפי זרעו, ולכן בתחילת חינוך הילדים כשמכניסים אותם לתלמוד תורה, אז הוא הזמן הנכון להביאם אל רשב"י, ואז אנו כאומרים לרשב"י זי"ע הלא הבטחתם שלא תשכח התורה מפי זרעו, הנה הבאנו לכם איפוא את זרעינו המיועדים להכנס לחדרי תורה, שזכותם תגן שלא תשכח התורה מפייהם. עכ"ד.

עוד יש לבאר בטעם מנהג זה ע"פ המבואר בגמ' (מעילה דף יז.-): שפעם אחת גזרה המלכות גזירה שלא ישמרו את השבת, ושלא ימולו את בניהם, ושיבעלו את נדות, הלך רבי ראובן בן איסטרובלי וסיפר קומי, והלך וישב עמהם וכו', לבסוף הכירו בו שהוא יהודי החזירם, אמרו מי ילך ויבטל הגזירות ילך ר' שמעון בן יוחאי שהוא מלומד בניסים כו'. ע"כ. מבואר דרבי ראובן בן איסטרובלי הסתפר בתספורת של הגויים ולא הצליח לבטל את הגזירה, ומאידך רשב"י נשאר בהופעתו היהודית והצליח לבטל את הגזירה, ועל כן אנו מגלחין ביום זה בציונו של רשב"י הק' להראות שאנו מחנכין הקטן על תואר יהדות, כמו שנהג רשב"י.

ועיין בשו"ת אפרקסתא דעניא (ח"א סימן קסא) שביאר ב' טעמים למה מגלחין בל"ג בעומר, טעם א', דהרי במדרש (סדר קדושים סימן יד) איתא, ונטעתם וערלתם (ויקרא יט), הכתוב מדבר בתינוק, שלוש שנים יהיה לכם ערלים שאינו יכול להשיח ולא לדבר, ובשנה הרביעית יהיה כל פרוי קודש, שאביו מקדישו לתורה, הילולים לה' – מהו הילולים, משעה שמהלל להקב"ה. ע"כ. הנה קאמר המדרש הילולים – שמהלל להקב"ה, ולכן מעכבין עד ל"ג בעומר, דהוא יום הילולא דרשב"י, והו"ל קודש הילולים, תרי משמע, הילולא דמהלל אבי הבן להקב"ה ביום הילולא דרשב"י.

ועוד ביאר בטעם שייכות גזיזת השערות בל"ג בעומר, ע"פ מש"כ בספר הכונות דבל"ג בעומר הוא זמן סילוק או המתקת הדינים, והשערות הם מסטרא דדינא, ועיין זוה"ק (פר' בהעלותך דף קנא:), לכן גוזזין השערות בו ביום ורחמים גוברים. עכ"ד. ועיין עוד במה שהאריך בשו"ת וישב הים (ח"ג סימן כט).

עוד ראיתי בספר ודרשת וחקרת (עמ' רחצ) דמה שמגלחין על ציון הרשב"י הוא לסימן טוב, כמו שמושחים את המלכים על המעיין, וכמו שרשב"י זכה להשאיר אחריו בן כמותו, כן אנו מתפללין ומבקשין שנוכה שהבן יהיה צדיק.

וזה מרומז בפסוק (ויקרא יט) לא תקיפו פיאת ראשכם ולא תשחית את פיאת זקניך, שאם תקפיד במצות פיאת הראש, תזכה שלא ישחת פיאת הזקנים ותהיה כמותם ממש כרשב"י ובנו, והיינו כי ר"ת פ'את ר'אשיכם ו'לא ת'שחית הוא תיבת פרות, והיינו שהפירות יהיו דומים לשורשן.

וכתב בשו"ת דברי יציב (חיו"ד סימן קלג אות ה) דהנה הטעם שאין מסתפרין בימי הספירה ע"פ מרן האר"י ז"ל הוא משום שהם ימי קטנות ואח"כ הוא גדלות וכו', ואולי לכך נהגו ליקח הקטנים לגלחן שמה על ציון הקדוש של רשב"י, שזה תחילת גדילתם והכנסתם ללימוד התורה אשר תורת חסד על לשונה (משלי לא), ובפרט שרשב"י חיבר הזוה"ק בלשון תרגום, והוא אשר גינה מלכות חייבתא, וא"ל לבריה חזי כמה חביבין מצוות על ישראל, וכל היכי דהוי מחי רבי אלעזר הוי מסי ר"ש (שבת דף לג:). עכ"ד.

עוד יש לבאר ע"פ מה דאיתא בגמ' (סוכה דף מה:): וז"ל: ואמר חזקיה אמר רבי ירמיה משום רשב"י יכול אני לפטור את כל העולם כולו מן הדין מיום שנבראתי עד עתה, ואילמלי אלעזר בני עמי, מיום שנברא העולם ועד עכשיו, ואילמלי יותם בן עוזיהו עמנו, מיום שנברא העולם עד סופו. ע"כ. הרי דבכוחו של רשב"י לפטור את כל העולם כולו מן הדין.

ואיתא בזוהר (פר' ויחי דף רכה.) שאמר רשב"י על עצמו בזה"ל: אבל דא מהניא להו, דאנא שכיח בעלמא ואנא סימנא בעלמא, דהא בחיי לא יתיב עלמא בצערא, ולא אתדן בדינא דלעילא. ע"כ. מבואר שבימי רשב"י העולם לא היה בצער ולא נידון בדין שמים.

ואיתא בספר חסידים (סימן תריא) וז"ל: וכן רשב"י שרצה לפטור את העולם מן הדין, מפני שכך אמר, ראיתי בני עליה והם מועטים אם שנים הם אני ובני הם, ואמר כך, אני עשיתי זכויות הרבה וקיבלתי צער ועינויים הרבה במערה, ולא בשביל עוונותי, הרי עינויים שלא כדין קיבלתי, ואותם הייתי שוקל כנגד עינוי שראוי לבוא לרשעים על עוונותיהם, ובזה הייתי פוטרם מן הדין מיום הדין, ואם יש להם זכות בזה לא יפסידו. ואם זכות אין להם, גן עדן אין להם, אע"פ שפטורין, כי לא יתכן לתת עוה"ב למי שלא עמל בו. עכ"ל. מבואר מדברי הס"ח דרשב"י מציל את העולם מן הדין, אך לא מזכה אותם לחיי העוה"ב.

ועיין בירושלמי (ברכות פ"ט ה"ב דף סה.) וז"ל: רבי חזקיה בשם רבי ירמיה כך היה רשב"י אומר יקרב אברהם מן גביה ועד גביי, ואנא מקרב מן גביי ועד סוף כל דרי, ואין לא – יצרף אחיה השילוני עמי ואנא מקרב כל עמא. ע"כ.

וביאר בפני משה (שם) וז"ל: יקרב, זכות אברהם מאצלו כלומר מזמנו ועד זמני. ואין לא, ואם לא יספיק זכותו, יצרף אחיה השילוני עמי, ואני מקרב כולי עלמא לעולם הבא. עכ"ל. הרי דרשב"י מקריב את כל עמ"י לעוה"ב. וצ"ל דע"י שפוטר מן הדין, ממילא מקרב את עמ"י לעוה"ב, אך דוקא בתנאי שיש בידם זכויות, אך זה פשיטא דכל יהודי יש בידו זכויות לרוב, דאפילו רשעי ישראל מלאין מצוות כרימון כידוע (ברכות דף נז. מגילה דף ו. חגיגה דף כז.).

ועיין באבות דר' נתן (פרק טז ה"ד) וז"ל: רשב"י אמר, מהיכן שאין ישראל רואים פני גיהנם לעולם? משלו משל למה הדבר דומה, למלך בשר ודם שהיה לו שדה זיבורית באו בני אדם והשכירוהו בעשרת כורין חיטים בשנה, זבלוה עדרוה השקוה וכסחוה, ולא הכניסו ממנה אלא כור אחד חיטים בשנה, אמר להם המלך מהו זה, אמרו לו אדוננו המלך אתה יודע בשדה שנתת לנו, שמתחילה לא הכנסת ממנה כלום, ועכשיו שזבלנוה וכיסחנוה והשקנוה מים, לא

הכנסנו ממנה אלא כור אחד חיטים בלבד, כך עתידים ישראל לומר לפני הקב"ה רבש"ע אתה יודע ביצר הרע שהוא מסית בנו, שנאמר (תהילים קג) כי הוא ידע יצרנו. ע"כ. הרי לנו מעלת רשב"י שמלמד זכות על עמ"י, עד שאינם רואים פני גיהנם.

ועיין במדרש תנחומא (סדר בחקותי סימן ג) וז"ל: רבי שמעון אומר בין עושין תשובה ובין אין עושין תשובה, כיון שהגיע הקץ מייד נגאלין, שנאמר (ישעיה ס) אני ה' בעיתה אחישנה. ע"כ. הרי דרשב"י אומר דעמ"י נגאלין אפילו אינם עושים תשובה, וי"ל דרשב"י לשיטתו שאין ישראל רואין פני גיהנם, דבכוחו לפטור את כל העולם כולו מן הדין.

ועיין בספרי הק' דא רשב"י שביארתי באורך איך רשב"י יכל לפטור את כל העולם כולו מן הדין.

והנה השערות הם דינים, וא"כ כאשר מגלחים את השערות הרי מורידים ומכניעים את הדינים, ובוזה יבואר מה שנהגו לגלח הקטן דוקא על ציונו הק' של רשב"י, כיון שבכוחו לבטל הדינים מעמ"י, לכן מבטלים שם שערות הראש שהם הדינים. שו"ר טעם זה בספר מנהגי קודש ל"ג בעומר (עמ' קמו) בשם האדמו"ר מסאדיגורה.

עוד טעם י"ל ע"פ המבואר בטעמי המנהגים (הילולא דרשב"י פרק העליה למירון, הערות להערות הע' 4) וז"ל: בעינינו ראינו שהרבה חשוכי בנים (ל"ע) שנדרו נדר שבהולד להם בן, יקראו את הבן הנולד "שמעון" על שם רשב"י, או שנדרו שיעשו את התגלחת הראשונה של הילד במירון, ונושעו בזכות התנ"א רשב"י. עכ"ל. הרי מבואר שמי שנדר לעשות התגלחת על ציון הרשב"י הרי זה סגולה לבנים.

וכבר רשב"י בחיי חיותו ריפא עקרות, וכהוא עובדא דאיתמר במדרשא (שיה"ר פר' א אות ב) מעשה באשה אחת בצידן ששהתה עשר שנים עם בעלה ולא ילדה, אתון גבי ר' שמעון בן יוחאי, בעיין למשתבא דין מדין, אמר להון חייכון כשם שנדווגתם זה לזה במאכל ובמשתה, כך אין אתם מתפרשים אלא מתוך מאכל ומשתה.

הלכו בדרכיו ועשו לעצמן יו"ט, ועשו סעודה גדולה ושכרתו יותר מדאי, כיון שנתייבשה דעתו עליו אמר לה בתי ראי כל חפץ טוב שיש לי בבית וטלי אותו ולכי לבית אביך, מה עשתה היא, לאחר שישן רמזה לעבדיה ולשפחותיה ואמרה להם שאוהו במטה וקחו אותו והוליכוהו לבית אבא.

בחצי הלילה ננער משנתיה, כיון דפג חמריה אמר לה בתי, היכן אני נתון, אמרה ליה בבית אבא, אמר לה מה לי לבית אביך, אמרה ליה ולא כך אמרת לי בערב כל חפץ טוב שיש בביתי טלי אותו ולכי לבית אביך, אין חפץ טוב לי בעולם יותר ממך.

◆ הארות והוספות ◆

א. באמת יש הרבה להאריך בזה, ובחסידי ה' חיברתי חיבור שלם בענינים אלו, וקראתיו בשם "אהבתי אתכם אמר ה'", אלא שכעת שמעתי מכמה ת"ח דאין ראוי לפרסם דברים אלו.

הלכו להם אצל רבי שמעון בן יוחאי ועמד והתפלל עליהם ונפקדו, ללמדך מה הקב"ה פוקד עקרות אף צדיקים פוקדים עקרות, והרי דברים קל וחומר, ומה אם בשר ודם על שאמר לבשר ודם שכמותו אין לי חפץ בעולם טוב ממך נפקדו, ישראל המחכים לישועת הקב"ה בכל יום ואומרים אין לנו חפץ טוב בעולם אלא אתה על אחת כמה וכמה, הוי (שיה"ש א) נגילה ונשמחה בך. ע"כ.

היינו שמבואר במדרש דרשב"י רצה להמשיך הישועה דוקא ע"י שמחה של מצוה, על כן נהגו עמ"י לעשות שמחה בתגלחת על ציון הרשב"י, כדי שעיי"ז יזכה הילד והוריו לשפע ישועות וקדושה מן שמיא.

תפילה שאומרים על הציון הק' כשמגלחין הילד

תפילה שנהגו לאומרה על ציון הרשב"י כשמגלחין את הילד (תפילה מזמן האר"י ז"ל נדפסה בספר מסע מירון עמ' סד):

יהי רצון מלפניך ה' אלקי האלקים ואדוני האדונים, שבזכות כל הצדיקים והחסידים מיום שנברא העולם ועד סופו, ובזכות תורתך הקדושה והטהורה ושמותיך הקדושים שבה, ובזכות מצות פיאות הראש שציוותנו בתורתך (ויקרא יט) לא תקיפו פיאת ראשכם, ובזכות התנא רבי שמעון בר יוחאי זי"ע, וכמו שזכה זה הנער לפיאות הראש, כן יזכה לתורה לחופה למצוות ולמעשים טובים ויורה הוראות בישראל בחיי אביו ובחיי אמו, אמן נצח נצח סלה. ואומר מזמור (תהילים קנ) הללו קל בקדשו.

ועיין בהליכות שלמה (מועדים ח"ב פי"א אורחות הלכה הע' 83) שהובא כת"י של הגרש"ז אויערבאך לאב שכנו עשה חלאקה בט"ו באב, ובתוה"ד כתב בזה"ל: בו ביום תהיינה עיניך נשואות לאבינו שבשמים שיגדל ויצליח בתורה ויראת שמים, ויהיה לכם לתפארת וברכה. עכ"ל.

עדויות נפלאות מספרי קורות העיתים על מנהג קדוש זה

הנה אביא כעת בס"ד עדויות נפלאות ממנהג ישראל קדוש זה לגלח הקטנים במירון ביום ל"ג בעומר.

עיין בספר חיבת ירושלים (מאמר רננו צדיקים אות ד) וז"ל: ויהי בבוקר אחר התפילה (ביום ל"ג בעומר) עושים תגלחת לבנים קטנים בפעם הראשון כמש"כ בפרע"ח, ונהגים שמוליכים

מקודם את התינוק המתגלח לציון ר"י הסנדלר בתוף ומחול, וחוזרים לחצר רשב"י ומגלחים שם סמוך לפתח ביהמ"ד ומברכים מי שבירך, ויש מביאים בניהם מארצות רחוקות שנודרים להניח מצות הפיאה במקום הקודש, וממתנים על שעת הכושר לילך אפילו שיהיה הילד בן כמה שנים, והרי שמחה שמחת מצוה גוררת מצוה, וכל היום שמחה וששון ליהודים. עכ"ל.

עוד כתב בספר קורות העיתים (מאורעות בשנת תקצ"ד עמ' סט) וז"ל: בנים קטנים הצריכים לגזוז שערם בפעם הראשון, אין גוזזים בביתם רק ממתנים להילולא הלז באים הנשים ומביאים שם בניהן, וכל אחת מביאה נר גדול כמידת בנה, ומתחיל החכם לגזוז קצת, ואחר כך משלמת אימו הגויזה ולעשות לו פיאת הראש, ובליל ל"ד בעומר עושין ככל הנ"ל ג"כ לכבוד ר' אלעזר בנו המונח ג"כ שם עימו, וליל שלישי הולכין לקבר ר' יוחנן הסנדלר, וגם שם עומד עמוד כנ"ל ועושין ג"כ כנ"ל. עכ"ל.

ועיין בספר מסע מירון (עמ' כז) וז"ל: אחר התפילה יצאתי אל חצר הקודש והנה כבר קול קריות החצר הומה, נוע הניעו עמודיה, ברעש שמחת תגלחת הבנים, בני ציון היקרים, המסולאים בפז בני שלוש שנה, בטח אֲדַמָּה כי מי שלא ראה שמחה זו לא ראה שמחה מימיו, הילדים המה מארצינו הק', מירושלים צפת טבריא, מלובשים בלבושי שש וארגמן, כובע ישועות מוזהב על ראשם, מחותלים בשרשרות זהב אצדעה וצמיד, איש איש מאשר לו, ואם אין לו וישאל משכנו ומגר ביתו, להדר ולפאר את הבן יקיר ילד שעשוע, והמה יושבים על קדקד אבותיהם מאירים כשמש בגבורתו ובנועם פניהם, שביבי חן יציצו מגבות עיניהם כמגדלי שן צואריהם, אף כארגמן דלת ראשיהם סדורים בתלתלים על קצותיהם, מלאים זיו ומפיקים נוגה מכל עבריהם, ואבוקות דולקות בידיהם, וגם האבות בגדי הוד שבת ויו"ט מלבושיהם, מפוזים ומכרכרים כן בכל מיני שירה וזמרה, מכבדים מכירים ויודעים בתגלחת שיער ראשיהם, מנסכים יין עסיס, גם רקח מרקחת לכל האנשים, חוזרים למנגינותיהם. עכ"ל.

עוד מובא בספר מסע מירון (עמ' קלד) וז"ל: היהודים שהיו יושבים בנוה המדבר חבאן, הוא חצרמות אשר מירכתי תימן, היו מקיימים את החאלאקע למחרת ביום ל"ד בעומר שהיו קוראים לו ל"ד לכראדא (לשער). עכ"ל.

ובשיירי מנחה (סימן י אות ה) מובא בזה"ל: בשנה זו זכיתי להיות בל"ג בעומר על ציון המצויינת קוה"ק דרשב"י זי"ע במירון, וראיתי שמה בעיני כל הלילה עד חצות היום ערב שב"ק השמחה והריקודים בתופים ובמחולות, ממש כשמחת בית השואבה, וכאור בוקר באו חסידים ואנשי מעשה לבושים בגדי שבת עם בניהם הקטנים, ושם גיזו את ראשם, ומכבדים את כל אחד ואחד שיגלח קצת את בנו ולברכו שיזכה לגדלו שיהיה ת"ח ירא שמים, ומחלקים מיני מזונות, ומברכים לחיים לאבי הקטנים שיגדלם לתורה וירא"ש, והאבות לקחו את בניהם הקטנים על כתפיהם, וכך היו מרקדים ומזמרים עמהם שעות הרבה. עכ"ל.

ועיין בספר מסעות ירושלים (מונקאטש, סדר יום השמיני) וז"ל: אחר הדברים האלה הובא לביהמ"ד תינוק בן שלוש שנים, והמנהג לגלח שערותיו בל"ג בעומר כמו במירון שמביאין על הציון הקדוש דרשב"י זי"ע הילדים של בני ג' שנים לספר ולגלח שערותיהם

שמה בשמחה ובטוב לבב, ואביהם של הילדים הולכים במלבושי שבת והשטריימל על ראשיהן, ועושין ריקודים נפלאים, ומשבחין ומפארין ומעריצין ומקדישין וממליכין את שם האל המלך ית"ש בשלהבת קודש, אשרי הזוכה ורואה בשמחתם.

והילד היה לבוש בבגדים נאים, יפה עינים וטוב רואי בצלם אלקים, פיאות ראשו מתקנים, וגילחו אותו בביהמ"ד, וחילקו מיני מזונות עם משקה, ובטוב לב רקדו במחול, והאב לקח הילד ובין כתפיו שכן, וגם קרוביו וכהנה לקחוהו על הכתף ורקדו עמו סביב סביב, ומאוד היה נחמד למראה עינינו תמונת קודש הלזה המתנשא לכל לראש משמחת לב ומאירת עינים, וכדאי להוליד בנים אשר יראת ה' חופף על פניהם, ולשמוח עמהם בשמחה של מצוה ואהבה כזו, כי הם חיינו ואורך ימינו. עכ"ל.

ועיין בספר שערי ירושלים (שער ט) וז"ל: ובבוקר אחר התפילה מגלח כל איש את בניו הקטנים בשעה הראשונה, כי כן המנהג באה"ק שבתגלחת הראשונה מכל זכר תהיה על קבר איזה צדיק, במשתה ושמחה, ומחלק לעק"ך (עוגה מתוקה מדבש), יין נשפך כמים, ומוליכים את הנער המתגלח בראשונה לקבר ר' יוחנן הסנדלר בתוף ומחול בשיירי זמרה, ואחרי כן שבים לחצר רשב"י ומגלחים אותו אצל פתח הביהמ"ד, ורבים מביאים בניהם מארצות רחוקות לקיים מצות פיאות הראש במקום הקדוש, כל היום ההוא גיל וששון ליהודים, כל הביהמ"ד והחצר והחדרים והגגות וחוף לחצר מלא על גדותיהם, לפעמים יהיו בלי גוזמא מעשרה עד חמישה עשר אלף איש אנשים ונשים וטף, קול ההמון נשמע למרחוק מאוד, וגם בליל ל"ד לעומר מעלים נרות לכבוד הבאים ביום ל"ג בעומר, ומרבים בשמחת מצוה. עכ"ל.

ומובא בספר טל ירושלים למהרי"ל פלטישאן מחסידי טשארטקוב (עמ' לח) וז"ל: ואגב זה אדבר מענין קטנים, תגלחת שלהם שקורים חלאקין כו'.

ונהנה כשהייתי במירון היו אומרים שהיו בערך שבעים קטנים, מהספרדים והאשכנזים, אשר הביאו אותם ממקומות הסמוכים למירון, וכל איש חוטף הקטן שלו מתוך השמחה על כתפיו, והקטן יושב כך, ואביו רוקד עמו, וכל המשפחה באים עמו על שמחה זו למירון, ומי שהוא מהמשפחה חוטף הקטן על כתפיו ורוקד עמו איש מאיש בתוך הרקידה, וזה הדבר נתעכב לא שעה אחת ולא שתיים, רק לפי גודל השמחה, וכולם יחד, ספרדים ואשכנזים, רוקדים ברקידה עם הקטנים על כתפיהם, ומזמרים בשירות ותשבחות, ובעלי כלי זמר מנגנים בכלי שיר.

ומה שהקטנים יושבים כך על הכתף, זה אינו מדרך הטבע, רק מי שיש לו הארה, מרגיש ממש שזה כח הצדיק רשב"י שרוצה בהשמחה ונהנה ממה שמגדילים השמחה ביותר מטבע האנושי, והנה הילדים יושבים במרכב על הכתף ואוחזין בו בידיהם שלא יפלו מגודל הרקידה.

ובעיני ראיתי כמה קטנים מגודל השמחה שלהם לקחו הידים והכו כף אל כף, והיו יושבים כך, והיו מרקדים עמם, וזה אי אפשר להיות ע"פ הטבע, ואביו ואימו של הקטן, עושים לקטן

שלהם כתונת חדשה ומלבושים חדשים, אפילו מנעלים חדשים מחוט ועד שרוך הנעל, הכל חדש, חגורה חדשה יארמילקע עם שפאניר, ועושים לו מלבוש עליון לאביל עם שפאניר על הקאלנר ועל הארביל, מאחוריו נתפר משפאניר אותיות "לכבוד רבי שמעון בן יוחאי".

אחר הרקידה והשמחה הולכים כל העולם שבשם בשמחה ובכלי זמר כנ"ל, לרבי יוחנן הסנדלר, ושם עושים על קברו התגלחת ברבות עם בשמחה, וחוזרים בשמחה לשמחת רשב"י, ומי שהוא במירון מרגיש בחוש שהשמחה הוא בכוח הרשב"י. עכ"ל.

ועיין בקובץ אחיאסף (אות יד) וז"ל: ירדנו ובאנו אל תוך המדרש, ולפני מראה מפליא, בתוך הרעש וההמולה של ההמון אשר בבית, מתאספים יהודים שונים ועל זרועותיהם ילדים קטנים בני שלוש הלבושים מכנסיים יפים וקפוטות קטנות ונקיות, ועל ראשיהם מצנפות עגולות מוזהבות בשפתו העשויות לכבוד ההילולא והתספורת, מתחת למצנפת הילדים נשקף סבך של שערות הראש והפיאות בלתי מסורקות, האבות מחלקים יין מגדנות וממתקים לכל עובר, ויהודי אחד מבאי הבית ניגש ובידו מספריים, ובזהירות בדברי פיוס לילד הוא מתחיל לגוזז את קצת פיאותיו. עכ"ל.

עדינות למנהג התגלחת על קברו של שמעון הצדיק ומקומות נוספים

איתא בספר שערי ירושלים (שער ט) וז"ל: המנהג בירושלים לילך למערת רבי שמעון הצדיק בל"ג בעומר, אנשים ונשים וטף בשירים ושמחה, כי לפני המערה יש מישור גדול מאוד ונחמד ונאה, מלא עצי פרי תנובה ודשא כגן ה', ועושים תגלחת לבניהם כשימלאו להם ג' שנים ללידתם, ואוכלים ושותים ושמחים כיום מועד, ועומדים צפופים מרוב העם, ואחר כך נכנסים למערה עד שנתמלאה, ודולקים שם נרות הרבה, יצאה כת הראשונה נכנסת כת שניה, וכן כל היום ההיא, ומשם הולכים למערת כלבא שבוע ולמערת הסנהדרין, ובשתי שעות בלילה חוזרים לבתיהם לשלום. ע"כ.

ועיין בספר שבחי ירושלים (הקדמון, שנת רפ"ב - לפני 500 שנה) שהמנהג לעשות תגלחת במירון בקיבוץ גדול, רמז למה שנוהגים כיום בירושלים לעשות את התגלחת הראשונה והפיאות לילד אצל קברו של שמעון הצדיק.

וביאר בזה ע"פ מה דאיתא בגמ' נדרים (דף יט): אמר שמעון הצדיק מימי לא אכלתי אשם נזיר טמא אלא אחד, פעם אחת בא אדם אחד נזיר מן הדרום, וראיתיו שהוא יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו סדורות לו תלתלים, אמרתי לו וכו', אמר לי וכו', ונסתכלתי בבבואה שלי ופחז עלי יצרי וכו' העבודה שאגלחך לשמים, מייד עמדתי ונשקתיו על ראשי, אמרתי לו בני כמוך ירבו נוזרי נזירות בישראל. ע"כ. נמצא ששמעון הצדיק התפעל כל כך מתגלחת שהוא לשם

שמים, ולכן גם בתגלחת לילדים שעושים להם את פיאות הראש שהיא לשם שמים, הולכים על קברו להתברך אצלו.

והוסיף בנטעי גבריא (תגלחת הילדים עמ' נג) דלכאורה יש להקשות, אם פחז עליו יצרו למה לא גילח שערותיו מייד, ונדר נזירות והמתין עוד ל' יום. ואולי יש לומר דהתלתלים היו פיאותיו שאסור לגלח אותם, רק נזיר לאחר שגמר נזירותו, נמצא שהיה כאן ענין של גילוח פיאות לשם שמים, ולכן הולכים לקברו לקיים את התגלחת כדי להשאיר פיאות.

ובזה מדויק מה שאמר לו מה ראית להשחית שערך זה הנאה, ולכאורה הלא השערות נשרפות תחת דוד זבח השלמים, והאיך יקרא לכך השחתה, אמנם לפי הנ"ל שהיה שערות הפיאות ושייך בהם לשון השחתה, כדכתיב (ויקרא יט) לא תשחית פיאת זקנך. עכ"ד.

ומובא בספר טל ירושלים למהרי"ל פלטישאן מחסידי טשארטקוב (עמ' לח) וז"ל: ואגב זה אדבר מענין קטנים, תגלחת שלהם שקורים חלאקין, ופעה"ק בימי הקיץ הספרדים הולכים על קבר שמעון הצדיק, ובימי החורף לוקחין הקטן לביהכ"נ או לביהמ"ד ועושים התגלחת בשמחה ומשתה. עיין שם.

ועיין בדברי ר' יעקב ספיר (בעל אבן ספיר) בקובץ הלבנון (שנת תרכ"ה) הובא בנטעי גבריא (תגלחת הילדים עמ' נב) וז"ל: אומרים בירושלים על מערה אחת גדולה בצפון העיר, שבמישור אשר מנגד לשער שכם באב אל עמוד, ששם קבר רבי שמעון הצדיק, וקוראים לה מערת שמעון הצדיק, ובכל שנה בל"ג בעומר יוצאים שמה כל בני העיר, אנשים ונשים וטף, כמו שעושין היום במירון אצל קבורת רשב"י.

עוד הביא בשם ספר תבואת הארץ, לר' יהוסף שווארץ שאנשי ירושלים שאינם נוסעים למירון הולכים למערת כלבא שבוע ואל מערת הסנהדרין. ע"כ.

יש שנמנעים מעליה לציון הק'

אף שעולה מכל הנ"ל, כי יש ענין גדול לעלות למירון וכו', עכ"פ מי שיודע שלא יוכל להזהר לשמור את עיניו וכדו' בדרכים וכן בציון הק', שב ואל תעשה עדיף.

וכבר כתב מרן הראש"ל צ"חזונו (יו"ט עמ' עדר אות מג) דבזמן האחרון שאין הצניעות נשמרת במקום הקדוש אשר במירון בל"ג בעומר, שומר נפשו ירחק מהם, ושב ואל תעשה עדיף. וכ"כ בספרו יחזה דעת (ח"ה סימן לה).

הדעות שאין מגלחין בל"ג בעומר אפילו תספורת החלאקה

הנה בספר אורח דוד הנהגות הגר"ד בהר"ן (אות רכא) מובא, שכשאמרו לו על אחד מנכדיו שעושה חלאקה בל"ג בעומר, התפלא הרי אנו נוהגים כהאר"י ז"ל שלא מסתפרים עד ערב חג השבועות.

אך יל"ע בכוונתו, דאי מצד חומרא וחסידות מדברי קבלה, הרי בדברי מרן האר"י ז"ל מבואר בהדיא דאין קפידא לגלח הקטנים בל"ג בעומר, ואי מצד עיקר הדין, בודאי מותר לגלח עכ"פ מיום ל"ג בעומר לדעת הרמ"א, או ביום ל"ד לדעת מרן השו"ע (עיין בסימן תצג ס"ב-ג ובנו"כ שם). וצ"ע.

ועיין שם בהע' שהביא ביאור מר' משה ברוך לויין זצ"ל, דדעת הגר"ד בהר"ן שמש"כ דהאר"י ז"ל גילח בנו בל"ג בעומר הוא קודם שנודע לו שאסור לגלח כל ימי הספירה. וע"ע בספר שורשי מנהגי אשכנז (ח"ג עמ' 256-7).

איחור והקדמת התגלחת

האם מותר להקדים או לאחר את התגלחת כדי לגלח בל"ג בעומר

הנה מנהג ישראל לגלח הילד בל"ג בעומר על ציון הרשב"י, וכפי שהובא לעיל, ויל"ע בכה"ג שהילד נעשה בן ג' מעט קודם ל"ג בעומר או אחר ל"ג בעומר, האם מותר להקדים או לאחר כדי לגלח בל"ג בעומר.

והנה עיין בספר גן המלך (סימן סב) וז"ל: ומותר להשהות שמחת התגלחת שעושין לקטן עד המועד כדי להרגיל את השמחה במועד, ומצוה נמי איכא בכך. עכ"ל. הרי שלצורך מצוה מותר להשהות התגלחת, ואף מצוה יש בכך, ולכאורה הכי נמי י"ל דמותר להשהות התגלחת כדי לגלח על ציון הרשב"י בל"ג בעומר. וכן ראיתי שלמד בשו"ת משנ"ה (חלק יח סימן רצא).

ודוחק לומר שכוונת הגן המלך היא להשהות מהזמן שהכבירו שערות הקטן, דאינו נכון לומר בכה"ג "להשהות", וגם לא מובן כלל מהו "מותר", וכי קס"ד דיש איסור בכה"ג. אלא בע"כ דהכוונה שיש זמן קבוע שהיו מגלחין את הקטן (כל אחד לפי מנהגו) וקמ"ל דמותר להשהות התגלחת מזמן זה לימי חוה"מ.

והו"ד הרב גן המלך בבאר היטב (סימן תקלא סק"ז) ובשערי תשובה (שם סק"ז) ובשו"ת רביד הזהב לבעל השתילי זיתים מגדולי רבני תימן (סימן יד) ובשו"ת פעולת צדיק למהרי"ץ מגדולי רבני תימן (ח"א סימן קעא) ובשו"ת אפרקסתא דעניא (ח"א סימן קסא) ובשו"ת דברי יציב (ליקוטים והשמטות סימן צא אות א ובסימן צג) ובשולחן גבוה (סימן תקלא סק"ג) ובשערי תשובה (שם סק"ז) ובשו"ת דבר משה (ח"א חאו"ח סימן מה) ובשדי חמד (אסיפת דינים מע' חוה"מ אות ה עמ' 3-12) בשם ספר חכמה ומוסר (דרך חקיקה הל' פסח אות ג) ובספר שער המפקד (הלכות יו"ט וחוה"מ אות ה) ובספר נחפה בכסף (ריש ח"ב פרי מפרי דף ז: טור א בנדמ"ח עמ' יח) ובספר זכרונות אליהו מני (מע' פ אות יח).

והרב אברהם יפה שלזינגר רב ואב"ד גענף שוויץ מח"ס שו"ת באר שרים ד' חלקים (קובץ מבקשי תורה ח"ב תשנ"ז עמ' תשכו) מסיק, דלאחר התגלחת לחוה"מ יש בזה מצוה, ואם חל יום הולדת הג' שנים ביו"ט אחרון אין להקדים התגלחת, אלא לאחר מיד לאחר החג, ובסתמא בכל מה דאפשר – יש לקיים מצוה ושמחה זו ביום דמישלם לו ג' שנים.

גם מהא שגזז האר"י ז"ל את שערות בנו בל"ג בעומר, כפי שהובא בס"ד לעיל, לכאורה יש להוכיח שמותר להקדים או לאחר את התספורת של בנו כדי לגזוז בל"ג בעומר, דקשה לומר בדיוק אז נולד בנו של האר"י ז"ל.

והנה המנהג תמיד לגלח בל"ג בעומר, ואף כשלא מגלחין במירון, והביא בנטעי גבריאל (תגלחת הילדים פי"ב ס"א ובהע' ו) שכן נתפשט המנהג מכמה דורות, וכן העיד כ"ק אדמו"ר מראחמיסטריווקא (ארה"ב) שגם אם אין עושין תגלחת במירון רק בשאר ערים באה"ק, המנהג לדחותו או להקדימו לעולם לל"ג בעומר, והראיה שבימים ההם היה קשה לילך למירון, ועכ"ז היה מסתפרין באה"ק רק בל"ג בעומר. ע"כ.

ועיין בספר מסע מירון (עמ' קלו) דהמנח"א ממנוקאטש הורה לגלח ביום ל"ג בעומר תינוק שנעשה בן ג' בכ"ד מנ"א. הרי דשפיר דמי להקדים התגלחת לל"ג בעומר.

וכן הביא בספר מנהג ישראל תורה (ח"ב הל' ימי העומר עמ' שנב-ג) בשם המנח"א ממנוקאטש דאינו בדקדוק אם יחסרון עוד ג' ירחים מהג' שנים או פחות מג' כלבוד, ושפיר דמי להקדים או לאחר כדי לגלח את הקטן בל"ג בעומר בציון הרשב"י זי"ע.

וכן בספר הילולא דרשב"י (עמ' צח) הביא בשם הגאון ממנוקאטש דאין לחוש אם מקדים עד ג' חודשים קודם שמלאו לילד ג' שנים. ולבסוף כתב שיעשה כפי מנהג א"י. ועכ"פ עולה מדבריו דענין ג' שנים לא נתבאר בשום מקום, משא"כ המקום (קבר הרשב"י) והזמן (ל"ג בעומר) נתבאר בדברי מרן האר"י ז"ל.

וכן מבואר במנהגי בעלזא (עמ' נד) בשם המהר"א מבעלזא שאם התינוק יעשה בן ג' מעט אחר ל"ג בעומר, אין חשש להקדים את התגלחת לל"ג בעומר.

וכן מבואר בספר תבואות הארץ (עמ' רכח) ובשו"ת דברי יואל (סימן כו) שמותר לגלח בל"ג בעומר גם אם חסרו לו ג' חודשים. וכ"ה בעדן ציון (עמ' רנא) ובקורות העיתים (עמ' ט).

עוד הובא בשם האדמו"ר מסטאמר זי"ע, דאם נעשה בן ג' קודם ל"ג בעומר יעשו התגלחת בל"ג בעומר, ואם נעשה בן ג' אחר ל"ג בעומר יגלחו אות בערב שבועות (כתב עת זכור לאברהם תשנ"ג במאמרו של ר' בצלאל לנדוי עמ' תקה).

ובנטעי גבריאל (תגלחת הילדים פי"ב עמ' סב הע' א) כתב שכן ג"כ מנהג באבוב. עיין שם.

וכ"ד האדמו"ר מערלוי (הליכות והנהגות אמרי סופר ש"ד פ"ה אות יב) דאם נעשה בן ג' סמוך לל"ג בעומר לפניו או לאחריו מותר לעשות בל"ג בעומר. ובהע' שם הובא דבסוף חייו היה מורה שאפילו ג' חודשים לפניו או אחרי יש לעשות בל"ג בעומר.

ובספר הילולא דרשב"י (עמ' צח) כתב שקיבל מהזקנים שמגיל שנתיים וחצי אפשר להקדים כדי לגלח בל"ג בעומר.

וכן הורה הרה"ק מתולדות אהרן בקבלה מזקני ירושלים (זכור לאברהם ח"ג סימן מד אות יג).

וכן הוראת הגר"מ הלבפשטאם זצ"ל, דשפיר דמי לאחר או להקדים כדי לגלח בל"ג בעומר אפילו חצי שנה קודם או אחרי (עיין בספר גם אני אודך ל"ג בעומר ח"ב עמ' יט-כ).

וכן דעת הגר"ש אלישיב (הליכות איש הנהגות הגר"ש עמ' קסג ובהליכות חג בחג ספיה"ע פ"ז הע' 58) והאור לציון (עיין בספר החלאקה לר' יגאל עזרא שליט"א הע' ג עמ' 12-3).

וע"ע בספר פניני שיח (עניני חלאקה עמ' קכז סימן שעה) דהגר"ח קניבסקי השיב לאחד ששאלו בגוונא שהחלאקה חל ביום כ"ח באייר, וענה הגר"ח דיעשה החלאקה בל"ג בעומר.

ושו"ר בתשובות ונהגות (ח"ב סימן רמו) שכתב, דקשה להורות בדבר שסתום ואין לזה מקורות כדי הצורך, אבל למעשה בחרו"ל נראה שבודאי אין לשנות מיומו משנעשה בן ג' שנה ואין להקדים, שהלא סמכו שלא להקדים מקרא (ויקרא יט) ג' שנים ערלים יהיה, שעד ג' שנה אין מתחילים בסימני יהדות.

ואף שמחנכים אותו לברכות קודם, והיינו תיכף כשמתחיל לדבר, כמבואר בביאור הגר"א (סימן רמה סק"ט) שהביא (על דברי הרמ"א שמיד כשיהיה בן ג' שלימות מלמדין אותו אותיות התורה, כדי שירגיל עצמו לקרות בתורה) את דברי התנחומא (הנ"ל) וערלתם ערלתו, הכתוב מדבר בתינוק בן שלוש שנים, יהיה לכם ערלים, שאינו יכול לא להשיח ולא לדבר, ובשנה הרביעית יהיה כל פרוי קודש, שאביו מקדישו לתורה, הילולים לה', שמהלל להקב"ה וכו', ומסיים הגר"א, והעיקר כמש"כ בגמרא (סוכה דף מב.) משיתחיל לדבר וכו', ולהאמור מנהגינו לענין תורה ללמדו משיתחיל לדבר, אבל לסימני יהדות כפיאות וכו' תלוי בבן ג' שנים.

ושמועה שמעתי שרבינו החזו"א זצ"ל אמר לא להקדים שזה מזיק לזכרון הילד, אבל לא נתברר לי מקור השמועה ואמיתותה. (אנכי המחבר הדל ניסיתי לברר שמועה זו מפי ספרים, ואביא כאן מאשר ראיתי, עיין בקונטרס עזרת אליעזר ירחי לידה וברית מילה עמ' 82, דהגר"ח קניבסקי השיב לו לגבי שמועה זו האם נכונה, "אולי". וע"ע בזה בספר משנת יהושע עניני שמחות שונות עמ' פח, וע"ע בפסקים ונהגות דיני ג' השבועות דאמר הגר"מ שטרנבוך בשם החזו"א דזה מזיק לזכרון, אלא שהגר"ח קניבסקי אמר שלא שמע כזה דבר מהחזו"א, ולכן למעשה עדיף לחכות לג' שנים ולא להקדים, ועיין בספר פניני שיח עניני חלאקה עמ' קכז סימן שעד, דהגר"ח השיב שלא שמע שמועה כזאת בשם החזו"א).

ולמעשה יש להסתפר ביומו דוקא, אבל בארץ ישראל שרבים נוסעים למירון לספר, הלוא יש בהכנסתו בסימני יהדות בשמחה וברבים מעין קידוש השם ברכים, וכן הקדוש האר"י ז"ל נהג לנסוע למירון לגלח בנו בל"ג בעומר ולכן שאני, ואף שמצוה חביבא בעידניה, כאן ברוב עם הדרת מלך והיינו במירון בל"ג בעומר, ורבי שמעון גופא שמח, ויש להוסיף האי שמחה לשמחה, ושומר מצוה לא ידע דבר רע (קהלת ח), לכן יש משפחות שמקדימין ומגלחין שמה אף שאינו עוד בן ג' שנה, וכמנהג האר"י ז"ל.

ולכן במירון שפיר בסמוך לפניה ולאחריה יש נוהגין להסתפר שמה, ושמעתי שכן הורו כמה אדמורי"ם, אבל בחרו"ל העיקר שלא להקדים לספר בל"ג בעומר, אבל לאחר עד ל"ג בעומר או חוה"מ, בבאה"ט ושע"ת (סימן תקלא סק"ז) מתיר, עיין שם. ויבקש ברכה מת"ח וצדיקים שיזכה לגדלו להיות גדול בתורה וצדיק. עכ"ד.

וע"ע בשו"ת אפרקסתא דעניא (ח"א סימן קסא) שהאריך בזה, ומסיק דאף שאין טוב לאחר את התגלחת בסתמא, דהרי כבר אמרו חז"ל (פסחים דף סח:): חביבה מצוה בשעתה, דכיון דאסמכין למנהג זה אקרא דג' שנים ערלים יהיו, ודאי אין להקדים, וגם אין לעכבו בתורת ערל בבחינת זו אפילו יומא חדא, ומי בא בסוד ה' לדעת כמה טיבותא לתינוק בקיום בו מצות חינוך ביומא דמישלם זימניה, עיין יו"ד (סימן רסב) ובפ"ת (שם סק"ב) בשם נבי"ת (יו"ד סימן קסו).

אך לצורך מצוה כמו לענין התגלחת בל"ג בעומר במירון על קבר הרשב"י זיע"א שפיר דמי. **והוסיף** עוד, דהרי במדרש (סדר קדושים סימן יד) איתא, ונטעתם וערלתם (ויקרא יט), הכתוב מדבר בתינוק, שלוש שנים יהיה לכם ערלים שאינו יכול להשיח ולא לדבר, ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קודש, שאביו מקדישו לתורה, הילולים לה' – מהו הילולים, משעה שמהלל להקב"ה. ע"כ. הנה קאמר המדרש הילולים – שמהלל להקב"ה, ולכן מעכבין עד ל"ג בעומר, שהוא יום הילולא דרשב"י, והו"ל קודש הילולים, תרי משמע, הילולא דמהלל אבי הבן להקב"ה ביום הילולא דרשב"י. עכ"ד.

ומובא בנטעי גבריאל (תגלחת הילדים פי"ב עמ' סד הע' ז) דמנהג לעלוב בא"י שלעולם מגלחין בל"ג בעומר, ילד שנעשה בן שלוש לפני חנוכה עושין לו החלאקה בל"ג בעומר הקודם, ואם נעשה בן ג' מחנוכה ואילך מסתפרין בל"ג בעומר שלאחריו. וכן הובא בספר מועדי קודש (פי"ח הע' 45) בשם הרה"ק ר' דוד מלעלוב. וכן נהג הגה"ק בעל שומר אמונים זצ"ל.

וע"ע בספר יסוד צדיק (עמ' עז) בשם המהר"ש מזוועהיל דאפשר להקדים התגלחת לל"ג בעומר אפילו חצי שנה לפני, ועדיף להקדים מאשר לאחר.

ועיין בשו"ת שבט הקהתי (ח"ד סימן קמג) שכתב דאם התחילו לגזוז שערותיו של קטן בן הג' בל"ג בעומר, מותר לגמור התספורת אחר ל"ג בעומר. וכ"ה בספר תגלחת מצוה לב ציון (עמ' טו תשו' ז ובעמ' לה) בשם הגר"ק זצוק"ל. וכ"ה באורחות רבינו (ח"ב עמ' צו) בשם החזו"א.

בהל' ערלה ג"כ אין תמיד ג' שנים שלימות

יש לציין שהרי גם בהל' ערלה מבואר בגמ' (עיין ר"ה דף י.:-) דאם נטעו את האילן מ"ה יום קודם ר"ה הרי זה נחשב שנה אחת לענין ערלה, הרי שגם בפחות מג' שנים האילן יוצא מדין ערלה.

שו"ר בעזהי"ת ג"כ בשבט הלוי (ח"ח סימן רו) שתמה על הראיה מדין ערלה לענין חינוך ג' שנים, שהרי בערלה גופא קיי"ל דמשכחת פחות מג' שנים, דאם נטע מ"ה יום לפני ראש השנה בט"ו מנ"א, עד ר"ה שנה ראשונה ועוד ב' שנים, וצריך לחכות רק עד ט"ו בשבט אע"פ

שהוא הרבה פחות מג' שנים, כמבואר בשו"ע (יו"ד סימן רצד ס"ד) ובפוסקים מש"ס (פ"ק דר"ה).

ושוב כתב, דהגה"ק בעל ערוגת הבושם הביא מערלה דפעמים בעינן ג' שנים שלימות כשנטע פחות ממ"ד יום לפני ר"ה כידוע בהלכה, אמנם יתכן שהגה"ק ז"ל ידע שיש מנהג כזה לחכות דוקא עד ג' שנים שלמים מפי חסידים ואנשי מעשה. עיין שם.

וכ"כ מו"ר הגר"י טשזנר שליט"א בשערי תורת הבית (ח"ב עמ' נא אות ה) דהרי לפעמים די בשנתיים וחצי ולפעמים לפי כמה שיטות צריך ג' שנים וחצי, ותלוי באיזה זמן בשנה נטעו את האילן (עיין בהל' ערלה ביו"ד סימן רצד סעיפים ד-ה ובנו"כ שם), וא"כ ה"ה לענין התגלחת, אין צורך להקפיד על ג' שנים שלימות.

הדעות הסוברות שאין להקדים או לאחר כדי לגלח בל"ג בעומר

הנה יש נוהגים בכל אופן לגלחו בו ביום שנעשה בן ג' שנים, כיון שהמנהג שאין מתחילין ללמוד קודם התגלחת, לכן יותר טוב לגלחו בו ביום, וכ"ה בשפע חיים (ח"ה סימן שנו-ח). וכן מנהג דעהש ונדבורנא (נטעי גבריאל תגלחת הילדים פי"ב הע' יב עמ' סג).

וכן בשו"ת תורת יקותיאל (סימן מז) כתב, שאין לאחר התגלחת לאחר ג' שנים, ויש לגלחו בו ביום כדי להסיר ממנו הערלה.

וכתב בשו"ת דברי יציב (חיו"ד סימן קלג אות ו-ז) דהנה האר"י ז"ל לא הזכיר כלל מהמנהג להתחיל לימוד התורה באותו יום של התגלחת, וכנראה שלא נהגו כן הספרדים, וכדחזינו שגם המחבר לא הזכירו בהלכות ת"ת ונקט סתם (ביו"ד סימן רמה ס"ה) משיתחיל לדבר. עיין שם.

אכן לפי שיטת הרמ"א (שם בס"ח) שמיד שמגיע לג' שנים מלמדו תורה, ומנהג אבותינו שלא היו מתחילין ללמדו תורה לפני התספורת, יותר טוב לגלחו מיד שמלאו לו ג' שנים דאל"כ יגרום לו ביטול תורה (ובסימן שפד הנ"ל שיותר ללמדו תורה, וכתבו הפוסקים משום ביטול תורה לכו"ע, עיין שם), ואין צריך להמתין עד ל"ג בעומר.

והא דהאר"י ז"ל עשה הגילוח בל"ג בעומר, אולי דאז מלאו לו ג' שנים או קצת לפני זה, או אפשר כיון שהיה במירון לא רצה לשנות ממנהג אנשי המקום, ושם לא היה מנהג זה, אבל לפי מנהג אבותינו שהתחילו ללמדו מיד כשהגיע לג' שנים, ועשו לו אז התספורת וכמה דברים המובאים ברוקח וכל בו הנ"ל, אין לאחר אלא לגלחו מיד, ולנהוג עמו כדרך אבוב"ק בכמה ענינים מהרוקח וכל בו כידוע.

ובש"ך (סק"ח) כתב שלא נהגו עכשיו אותם המנהגים של הרוקח והכל בו וכו', אך במקום שנהגו אין לשנות, עיין שם, ובודאי שכל מה שנהגו והחזיקו ממנהגים אלו, אף אם לא בכל מכל כל, מ"מ מה שנהגו אין לשנות, ובפרט שהש"ך סיים ואין לשנות כמ"ש ברוקח שם, וברוקח שם כתב ואל ישנה אדם מן המנהג וכו', והרי יש לנו להתחיל תיכף לחנך בנינו ויוצ"ח בדרכי אבותינו הקדושים. עיין שם.

ועיין בשו"ת ערוגת הבושם (סימן רי) שכתב דאין להקדים את התגלחת הראשונה לפני מלאות לילד ג' שנים, ואיתא במדרש (מדרש תנחומא סדר קדושים סימן יד) ע"פ (ויקרא יט) שלוש שנים יהיה לכם ערלים ובשנה הרביעית יהיה כל פרוי קודש, דמרמז לקטן שאביו מקדישו לתורה ולמצוות בשנה הרביעית דווקא, ולכן מניחים לו פיאות ומלבישים לו ט"ק וכו' מגיל זה, ולפי"ז אם נעשה הילד בן שלוש לאחר ל"ג בעומר אין להקדים את תגלחתו לל"ג בעומר. עיין שם.

הרי מבואר בדבריו דאין להקדים את התגלחת כדי לגלח בל"ג בעומר, ומשמע דעכ"פ לאחר את התגלחת שפיר דמי.

ועיין בשו"ת מהר"ם בריסק (ח"ב סימן צח) שהביא דברי הערוגת הבושם הנ"ל, ומסיק ג"כ דלענין גילוח השערות נראה דיש קפידא לא להקדים קודם ג' שנים, כיון דאיכא טעמא רבה שיחיה דייקא במלאות ג' שנים כמו חינוך התורה. והו"ד בשלימות לעיל (בענין טעם התגלחת ביום ג' שנים). וגם מדבריו נראה דרק להקדים יש קפידא אך לאחר התגלחת אין חשש.

ועיין בספר אילה שלוחה כתי הר"ן מבעל שו"ת בית נפתלי ממאד (סימן כו) בשם אביו הגאון (בעל הקול אריה) שיש רמז בפסוק (ויקרא יט) שלוש שנים יהיו לכם ערלים ובשנה הרביעית יהיה קודש, ומבואר דאין להקדים את התגלחת, ומנהג ישראל תורה. עכ"ד. והנה גם מדבריו נראה דלאחר התגלחת אין חשש.

ועיין בספר גדולת יהושע (ח"א עמ' מה אות מו) בשם הגה"ק מנאסאד זצ"ל דמה שיש בעוה"ר כמה בנים שאינם מהוגנים ר"ל, היינו מפני שגוזזים השערות קודם שנעשה בן ג' שנים או מאחרין הזמן ומגלחין ביום אחר. עיין שם.

ובנטעי גבריא (תגלחת הילדים פ"ב עמ' סב הע' א) הביא בשם הגה"ק מנאסאד דלעולם יש קפידא שלא להקדים ולא לאחר, חוץ מבימי הספירה שאז יש לגלחו בל"ג בעומר בין להקדימו בין לאחרו, וכן עמא דבר.

עוד הביא בנטעי גבריא (תגלחת הילדים פ"ב הע' ג' עמ' לו) דמנהג רוזין להקפיד שלא להקדים התספורת לפני הגיעו לג' שנים, חוץ מימי הספירה שהקדימו או איחרו לספרו בל"ג בעומר.

והביא עוד בשם מחותנו הגה"צ מערלוי שהיה נוהג להביא את ילדיו למהר"א מבעלזא לספרם במלאות להם ג' שנים, והקפיד לגלחם רק במלאות להם ג' שנים ולא קודם, ולאחר מילדיו שמלאו לו ג' שנים בת"ב ציוה לספרו למחרתו, ומופלא הדבר שהיה אצל בנו הגאון

ר' זלמן שמלאו לו ג' שנים ביום ג' תשי"ז, שנה שנסתלק הרה"ק ביום כ"א אב, ציוה לספרו בל"ג בעומר הקודם. ע"כ.

ועיין בתשובות וביאורים (סימן קח) שמסיק, דאין להקדים התגלחת קודם לג' שנים כדי לגלח בל"ג בעומר במירון, דאף את"ל שיש יותר ענין לגלח במירון מאשר לגלח בגיל ג' שנים, הרי סו"ס הרי יוכל לאחר את התגלחת לל"ג בעומר ולא להקדים. ולפי"ז מבואר ג"כ דכל הקפידא הוא דוקא להקדים אך אין קפידא לאחר.

ועיין בשערי הלכה ומנהג (ליובאוויטש, ח"ב סימן רכב) שכתב, דאין נכון לעכב את התגלחת דחביבה מצוה בשעתה, ויש בזה טובה לבן. וכ"כ באג"ק (ח"א עמ' ה) שלא לאחר השעה טובה ומוצלחת, ומי יודע אם ביום אחר שרוצים לעשותו וועט מען צוטרעפין לעת רצון כזו.

עוד הובא בשערי הלכה ומנהג (שם) לגבי היכא דהקטן נעשה בן ג' בימי הספירה, דלכתחילה אין לספר שערותיהם של ילדים אלא בל"ג בעומר, אע"פ שיש למצוא היתר לספר ילדים בכל ימי הספירה וכדחזינן שהתירו בחוה"מ. עיין שם.

וכ"ה בליקו"ש (ח"ז עמ' שמט) דאף שמדינא מותר לספר הקטן בימי הספירה, כדאי לעשות בל"ג בעומר, ובפרט שמנהג בני ישראל לגזור את שערותיהם ביום זה.

מי שלא עשו לו חלאקה

מי שלא עשו לו חלאקה בגיל שלוש יכול לעשות כן אף בגיל יותר מבוגר (כגון בעלי תשובה, וכן גוי שזכה להתגייר), עיין בנטעי גבריאל (תגלחת הילדים פ"ג ס"ג עמ' לח) בשם האדמו"ר מליובאוויטש זצ"ל.

דין ימים שונים שחל בהם החלאקה

אם חל ביום ראשון

קטן שמלאו לו שלוש שנים ביום ראשון, יש נוהגים להקדים את התספורת לערב שבת קודם חצות, והולכת הילד לחדר ושאר עניני חינוך לעשות ביום ראשון, וכפי המבואר בנטעי גבריאל (תגלחת הילדים פ"י ס"ב ובהע' שם) בשם הגאון מפאפא, שכן היה מנהג צדיקים להקדים התגלחת כשהיה סמוך ליומא דפגרא. וכן העיד הגאון בעל שו"ת ולאשר אמר מסעודהעלי, שראה כמה פעמים אצל הגה"ק מהרי"ד מבעלזא שחיפש תמיד על יומא דפגרא וציוה לגלחו אז. ושאל את הגאון מפאפא מדוע לא מורה כדברי זקינו בעל ערוגת הבושם שכתב שאין להקדים התגלחת קודם ג' שנים, והשיב, שאלמלא היה יודע זקינו שמנהג בעלזא להקדים על יומא דפגרא לא היה מכריע כן, שידוע שבטלה דעתו למנהגי בעלזא. ע"כ. וכ"כ הגאון רבי אשר אנשיל כ"ץ מסעודהעלי זצ"ל תלמידו הנאמן של בעל ערוגת הבושם, שאין קפידא ביום מלאות ג' שנים דיקא, דהא חזינן באה"ק מנהג שהולכין למירון בל"ג בעומר. עכ"ד.

וכן מובא בספר מנהג ישראל תורה (ח"ב הל' ימי העומר עמ' שנב-ג) בשם קו' חנוך לנער בשם הגה"צ מו"ה יוסף גרינוואלד אב"ד פאפא שכתב, דבתינוק שנעשה ג' שנים ביום א' בשבוע, נכון לעשות התגלחת בעש"ק לכבוד שב"ק, דכן היה מנהג כמה צדיקים דכשהיה סמוך ליומא דפגרא היו מקדימין קצת לעשות התגלחת ביומא דפגרא, אך שאר חינוך מצוה שהמנהג לעשות ביום ההוא להתחיל לימוד אלפא ביתא ולהלבישו ט"ק, בזה תמתין עד יום א'. ע"כ.

ויש נוהגים תמיד לגלח את הילד בערב שבת קודם חצות מפני כבוד השבת, בין ביום הולכתו לחדר ובין קודם, וכפי שהובא בנטעי גבריאל (תגלחת הילדים פ"י ס"ג) שכ"ה מנהג בעלזא, ורק בימי הספירה יש להקדים או לאחר לל"ג בעומר.

ועיין בשבט הלוי (ח"ח סימן רו) שתמה על הראיה מדין ערלה לענין חינוך ג' שנים, שהרי בערלה גופא קיי"ל דמשכחת פחות מג' שנים, דאם נטע מ"ה יום לפני ראש השנה בט"ו מנ"א עד ר"ה שנה ראשונה ועוד ב' שנים, וצריך לחכות רק עד ט"ו בשבט אע"פ שהוא הרבה פחות מג' שנים, כמבואר בשו"ע (יו"ד סימן רצד ס"ד) ובפוסקים מש"ס (פ"ק דר"ה).

ולכן היכא דנהיה הקטן בן ג' ביום ראשון, פשיטא שאין להחמיר למעשה, ואין שום חשש לגלחו כבר מערב שב"ק. עכ"ד.

וע"ע בספר הליכות והנהגות אמרי סופר (ש"ד פ"ה אות ח) דהאדמו"ר מערלוי הורה דתמיד טוב להקדים התגלחת ליום ו' עש"ק, כדי לקיים מצוות התגלחת לכבוד שב"ק.

אולם בנטעי גבריאָל (תגלחת הילדים פ"י הע' א) לענין היכא שהחלאקה חל בשבת, הביא בשם ספר הדרת קודש להגאון יד יחיאל מיכל מניזניאב (דף לט). שהרה"ק מהרי"מ מגליבא (חתן הרה"ק רבי מאיר מפרימשלאן זי"ע) ציוה אותו ללמוד אותיות התורה וגם לעשות תגלחת ביום ראשון. וכ"כ בשו"ת מקדשי השם (ח"א סימן עו). וכ"כ בגדולת יהושע שכן הורה הגה"ק מנאסאד. וכן מובא בליקו"ש (חי"ד עמ' שעח) כי אין לגזוז השערות קודם מלאות ג' שנים. וכן מנהג באבוב ונדבורנא.

ולפי"ז י"ל דגם בנידון דידן יש לגלח ביום ראשון דוקא, ולא להקדים ליום שישי.

וכן עולה לפי הוראת הגר"ח קצצוק"ל (דרך שיחה ח"ב עמ' רסה) דהיכא שנעשה בן ג' בשבת, יש לגלחו ביום א'. ומבואר דעדיף תמיד לאחר מאשר להקדים.

אם חל ביום חמישי

אם חל ביום חמישי יש שנהגו לחכות עם התגלחת ליום שישי, וכן מנהג חסידי סקווירא (כתב עת זרע יעקב גליון כח עמ' רלד-מה אות טו). והוא ע"פ המבואר במהרש"ל (הגה"ט סימן רס) והובא בב"ח ומג"א וט"ז (סימן רס סק"א) דלכתחילה יש לגלח ביום שישי, דביום חמישי לא מינכרא שהוא לכבוד שבת. וכן נפסק בשו"ע הרב (שם ס"א ועיין בקו"א שם) שזהו מצוה מן המובחר לגלח בע"ש ממש. ע"כ.

וכ"ה במנהגי בעלזא (עמ' נד) בשם מהר"א מבעלזא שביום חמישי לא יגלחו אפילו אם חל אז ל"ג בעומר.

ורוב העולם אינם מקפידים על זה, וכן מבואר בשו"ת חיי הלוי (ח"ד סימן קיא אות ד). והוא ע"פ המבואר בנו"כ בשו"ע (שם) שמוכח במשנה (תענית פ"ב מ"ז פ"ד מ"ז) דמגליחין ביום ה' לכבוד השבת. וכ"ה בשולחן הטהור קאמראנא (סי"ג) ובערוך השולחן (ס"ו) ובתוספת שבת (סק"ג) ובשיירי כנה"ג ויד אהרן (הגב"י סק"א) דהיכא שיש צורך בודאי יוכל לגלח שערות ראשו ביום ה' בלי חשש. עיין שם. וכן מסיק בכה"ח סופר (שם סקט"ו) דסוגיין דעלמא דאין חוששין לזה, וכשיש איזה סיבה מלגלח ביום ו' מגלח ביום ה'. עכ"ד. וא"כ בודאי שתגלחת הקטן בזמנו הוא דבר שיש בו צורך.

ובפרט אם חל אז ל"ג בעומר בודאי אין חשש, עיין נטעי גבריאָל (תגלחת הילדים פ"ב ס"ה).

ובשו"ת שיח יצחק (סימן רכט) מובא, דבאופן שחל ר"ח אייר ביום ו', כיון שא"א להסתפר אז משום צוואת ר"י החסיד, לכן מותר להסתפר ביום חמישי.

אם חל בשבת ויו"ט

אם מלאו לילד ג' שנים בשבת או יו"ט, מובא בשפע חיים (ח"ה סימן שנה ושנט) שיגלחוהו בערב שבת ויו"ט, ואין בזה הקפידא של שלוש שנים יהיה ערלים, כיון שעדיין אין מחנכין אותו למצוות. וכ"ה בשו"ת דברי יציב (ליקוטים והשמטות ריש סימן צב ובסימן צו) וכ"ה בשבט הלוי (ח"ה סימן רו) ובשו"ת ויען יוסף (חאו"ח סימן שיד) וכן מבואר בשו"ת חיי הלוי (ח"ד סימן קיא אות ד) בשם מוהר"צ מבאבוב. וכ"ה בתפארת נפתלי (מכתבים עמ' פו) בשם הרבי מסאטמאר.

וע"ע בספר הליכות והנהגות אמרי סופר (ש"ד פ"ה אות ח) דהאדמו"ר מערלוי הורה דתמיד טוב להקדים התגלחת ליום ו' עש"ק, כדי לקיים מצוות התגלחת לכבוד שב"ק.

וכן הביא בנטעי גבריאל (תגלחת הילדים פ"י הע' א) בשם הגה"צ מזאלישא בשו"ת מקדשי השם (ח"א סימן עו) וקו' הצוואה (שחיבר הגה"צ מסטריזוב שהביא מנהגי הגה"ק מהרמ"ל מסטריזוב זצ"ל אשר קיבל מהגה"ק מצאנז), וכן מנהג בעלזא.

אולם הביא בשם ספר הדרת קודש להגאון יד יחיאל מיכל מניזניאב (דף לט.) שהרה"ק מהרי"מ מגליבא (חתן הרה"ק רבי מאיר מפרימשלאן זי"ע) ציוה אותו ללמוד אותיות התורה וגם לעשות תגלחת ביום ראשון. וכ"כ בשו"ת מקדשי השם (ח"א סימן עו). וכ"כ בגדולת יהושע שכן הורה הגה"ק מנאסאד. וכן מובא בליקו"ש (חי"ד עמ' שעח) כי אין לגזוז השערות קודם מלאות ג' שנים. וכן מנהג באבוב ונדבורנא.

וכן הורה הגר"ח"ק זצוק"ל (דרך שיחה ח"ב עמ' רסה) דהיכא שנעשה בן ג' בשבת, יש לגלחו ביום א'.

אם חל בראש חודש

הנה בצוואת ריה"ח (אות מח) הובא שאין לגלח השערות בר"ח. והו"ד להלכה בדברי האחרונים, עיין במג"א (ריש סימן רס) ובשו"ע הרב (ס"א) ובמשנ"ב (סק"ז) ובמורה באצבע (סימן ד אות קלו) ובקיצור שו"ע (סימן עב ס"ד) ובעוד, והנה מהפוסקים הנ"ל מוכח דגם לצורך מצוה אין להתיר, שהרי כתבו דאף בערב שבת אין להתיר, ובער"ש הרי הוי צורך מצוה. אלא שהעיר על דבריהם בתהילה לדוד (שם) שהרי בצוואת ריה"ח לא מיירי בערב שבת, ואדרכא בער"ש י"ל דמותר, דשומר מצוה לא ידע דבר רע (קהלת ח). ע"כ. ואף דיש מקומות שריה"ח הזהיר גם במקום מצוה, מ"מ אין לך בו אלא חידושו, והיכא דאתמר אתמר, והיכא דלא איתמר לא איתמר.

ומעתה יל"ד לענין חלאקה שחל בר"ח, האם מותר לעשות התגלחת, או יש לדחות או להקדים למועד אחר. דמצד אחד הרי מבואר בהרבה פוסקים דגם לצורך מצוה אין להתיר, וא"כ אין להתיר גם לצורך מצות החלאקה, אך שמא חלאקה הוא מצוה רבה שהגיע זמנה, ואין לאחרה דהוי כמצוה עוברת, וכפי שעולה מדברי גן המלך ושע"ת ושאר פוסקים דהוי חינוך מצוה, או שמא י"ל לאידך גיסא דגם לפי התהילה לדוד שהתיר לצורך מצוה הוא דוקא לצורך מצוה גמורה, ולא בחלאקה שהוא רק ממנהגא.

שו"ר בשו"ת מהר"ם בריסק (ח"ב סימן צט) שכתב, דמאחר שיש קפידא שלא לגלחו מקודם, וגם אין לאחרו דשהיי מצוה לא משהינן, לכך י"ל דיש לגלחו ביום ר"ח עצמו, וכדאי היא האמונה והמצוה שמוחזקת לנו מאבותינו שלא יזיק כלל להילד אם יגלחו אותו בר"ח כדי לקיים המצוה, ושומר מצוה לא ידע דבר רע, וכמו שיש מקילים להתגלח בערב שבת.

וכן הביא בנטעי גבריאל (תגלחת הילדים פי"א הע' ב) שכן הורה הגר"ש וואזנר, וכן עשה מעשה רב כ"ק אדמו"ר מהרב"צ מבאבוב זצ"ל לבנו שמלאו לו ג' שנים בר"ח כסליו וסיפרו בו ביום, ונתן טעם לדבר, שאין זה תספורת אלא חינוך למצות פיאות הראש, ושומר מצוה לא ידע דבר רע.

וכן הובא בקובץ מבית לוי (גליון ג' עמ' נד אות יא) בשם הגר"ש וואזנר דתספורת חלאקה שעושים לבן במלאות ג' שנים מותרת בר"ח. וכן הסיק בשו"ת דברי שלום (ח"ו סימן סד) דקטן אינו בר חיובא בשמחת וסעודת ר"ח, לכן אין לאסור לו התגלחת בו ביום.

וע"ע בספר בירורי הלכה (סימן ל) בשם הדברי יציב שיש לעשות התגלחת בר"ח, מב' טעמים, א', דבמקום מצוה לא מיירי צוואת ריה"ח, וכאן הוי מצוה. ב', צוואת ריה"ח מיירי כשכוונתו להוריד השערות, משא"כ כאן כוונתו לעשיית הפיאות.

אולם בשו"ת מאור יהושע מהגה"ק מנאסאד (סימן ב) מובא, דבכה"ג שחל בר"ח יש לאחר התגלחת. וכן הביא בספר מנהג ישראל תורה (ח"ב הל' ימי העומר עמ' שנב) וכ"ה בשמו בספר גדולת יהושע (ח"א עמ' מה אות מו) וכ"ה בשבעים תמרים על ס"ח (סימן יד) וכ"כ בליקו"ש (חי"ג עמ' רסב) וכן הורו האדמו"ר מסאטמאר והגרשז"א (נטעי גבריאל תגלחת הילדים פי"א הע' א הליכות ומנהגי ר"ח פט"ז הע' יז). וכ"ה בתפארת נפתלי (מכתבים עמ' פו) ובעטרת השולחן (יו"ד סימן קצח) בשם האדמו"ר מסאטמאר. וכן מנהג חסידי סקווירא (כתב עת זרע יעקב גליון כח עמ' רלד-מה אות יב). וכ"ד האדמו"ר מערלוי (הליכות והנהגות אמרי סופר ש"ד פ"ה אות י) וכן הורה הגר"ח ק"ק זצ"ל (גם אני אודך תשו' הגר"ח ק"ב סימן צט מועדי הגר"ח ח"ב תשו' ג תגלחת מצוה לב ציון עמ' טו תשו' ה) וכ"ה בשו"ת שיח יצחק (סימן רכט) שאין לגלח בר"ח. וכ"ה בשו"ת שרגא המאיר (ח"ח סימן עד) ע"פ מה ששמע ממהר"א מבעלזא בענין אחר, עיין שם.

ובחוט שני (שבת ח"ד עמ' שיט) כתב ג"כ דאין לעשות התגלחת בר"ח, ואפשר להקדים התגלחת.

וכן מסיק בשו"ת חיי הלוי (ח"ד סימן קיא) וכתב, שהנוהגים לגלח בגיל שנתיים מאחרים לאחר ר"ח, והנוהגים לגלח בגיל ג' שנים מקדימים לגלח לפני ר"ח.

וכן בספר מנהגי קודש ל"ג בעומר (עמ' קמו) מובא בשם האדמו"ר מסאדיגורה שלא לעשות החלאקה בר"ח, כיון שר"ח הוא יו"ט והשערות הם דינים.

וי"א דיש לספרו ערב ר"ח ביום חמישי אחה"צ, כמבואר בשפע חיים (ח"ה סימן שנט) ובשו"ת דברי יציב (ליקוטים והשמטות סימן צב), וביאר בזה, מדוע אין לגלח הקטנים בר"ח, שכמו דנשים אין עושות מלאכה במועד משום שלא נתנו נזמיהם לעגל (כמבואר בטור סימן תיז), בבחינת עולם התיקון שאור הלכנה כאור החמה, והכי נמי קטנים שלא טעמו טעם חטא, ומהאי טעמא נמי הוא מנהג נתינת מעות ר"ח למלמדי תינוקות (עיין ב"ח סימן טיט), משום דאצלם הוי יום טוב, והבן. עכ"ד.

ואם חל ר"ח בער"ש והקטן נעשה בן ג' בשבת, לכאורה תלוי בב' הדיעות לעיל בגוונא שחל החלאקה בשבת אם יש להקדים התגלחת ליום שישי, וא"כ הכי נמי יקדימו ליום ה', או דעדיף לאחר ולפי"ז גם בנידון דידן יש לגלח ביום א'.

ולענין ליל ר"ח, יש להקל יותר, והוא ע"פ המבואר בא"א בוטשאטש (סו"ס תיז) ובספר מילי דחסידותא על ס"ח (סימן נז) דצואת ריה"ח לא נאמרה על ליל ר"ח.

וכן לענין ב' ימים של ר"ח יש להקל יותר ביום א' דר"ח, והוא ע"פ המבואר ביד אפרים (קו"א לצואת ריה"ח ליקוטי בתר ליקוטי סימן נז עמ' נה) דצואת ריה"ח לא נאמרה על א' דר"ח כשיש ב' ימי ר"ח.

ועיין במועד לכל חי (סימן ו אות ג) שהביא בשם שו"ת חסד לאברהם (סימן טו) דהיכא דנוהג להסתפר בערב ראש חודש ושכח וחל יום רביעי ויום חמישי, דיסתפר בחמישי מפני כבוד השבת, וכתב על זה הרב המל"ח, דיש צד לומר דאלימ מילתא דחמירא סכנתא, ויותר טוב שיסתפר ברביעי דהוא מחודש שעבר. עיין שם.

אם חל בפורים

אם נהיה בן ג' בפורים, דעת הגר"ח קניבסקי זצוק"ל דאין לגלחו בפורים (עיין בספר תורתו מגן לנו קו' תגלחת מצוה עמ' רה, ובספר תגלחת מצוה לב ציון עמ' לג, ובספר כל משאלותיך עמ' שכה, ובספר אלא ד"א פס"ד ס"ד), דהרי העושה מלאכה בפורים אינו רואה סימן ברכה לעולם ולא יצמחו לו שערות. וכן מובא בשו"ת שבט הקהתי (ח"ו סימן רנט) שאם חל בפורים יאחרו התגלחת. והוא ע"פ המבואר בשו"ת בית דוד (או"ח סימן תצז) ובבא"ח (ש"א פר' תצוה אות כא) וביפה ללב (סימן תרצו סק"א) דאין מגלחין בפורים. וכ"ה בשו"ת דבר משה (סימן עד) ובשו"ת

פרי האדמה (דף מד:) ועיין בכה"ח סופר (סימן תרצו סק"א). ועיין בפתחי שערים (מגילה דף ה: ד"ה ורבי) דאין לגלח בפורים כדי שלא יכנס לרגל מנוול. עיין שם.

אולם עיין בבית דוד וביפה ללב שם שכתבו דהיכא שחל פורים בערב שבת שפיר דמי לגלח, והיינו דמכיון דהוי מצוה שפיר דמי, ולפי"ז י"ל דגם חלאקה כיון דהוי מצוה שפיר דמי.

וע"ע בשו"ת דברי מלכיאל (ח"ה סו"ס רלו) דנראה מדבריו ג"כ דבפורים שחל בער"ש מותר דהוי מצוה, ולפי"ז י"ל דגם החלאקה הוי מצוה ושפיר דמי.

וכן מבואר בנטעי גבריא (תגלחת הילדים פ"י ס"ה) דשפיר דמי לעשות תגלחת החלאקה בפורים. וכן הסיק הגר"מ גרוס שליט"א בספר ובשנה הרביעית (פ"ב ס"ז ובהע') דמותר כמו בחוה"מ, ואף במקומות שלא נהגו בחוה"מ, מ"מ בפורים שרי דקלישא איסורו.

אם חל בפסח

אם חל בפסח, י"א לגלח בערב פסח, כמובא בנטעי גבריא (תגלחת הילדים פ"ב ס"א ובהע' ג) שכן מנהג בעלזא בחו"ל, וכן הורה הגאון מפאפא זצ"ל ועוד רבנים. והביא בשם כ"ק אדמו"ר מסאטמאר זצ"ל, דלפעמים היה מורה לגלח בער"פ, ולפעמים היה מורה להמתין עד ל"ג בעומר. וסיפר האדמו"ר מדעשה שליט"א שאצלו היה מעשה ששאל מכ"ק אדמו"ר מסאטמאר זצ"ל על תגלחת נכדו שיום מלאות ג' שנה חל בחוה"מ פסח, ונענה שיגלח בחוה"מ פסח, עכ"ד, והבין בכך שהורה לו כן לפי שהוא מגזע בית דעשה.

וכבר הובא לעיל דהרבה נהגו להמתין עד ל"ג בעומר.

אם חל בימי הספירה

אם חל בימי הספירה בודאי יגלח בל"ג בעומר, וכפי שהובא לעיל.

ולפי שורת הדין יש להקל בקטן גם בשאר ימי הספירה, דכל מי שמותר לגלח בחוה"מ מותר בימי הספירה (כמבואר בביה"ל סימן תצג ד"ה נוהגים). ורק לפי המחמירים בחוה"מ יש להחמיר גם בימי הספירה. וכן מבואר בשו"ת אול"צ (ח"ג סימן יז אות ג) שאינם בכלל אבילות כזאת שהוא רק ממנהגא ולא מדינא דגמ'. וכ"כ בהליכות חג בחג (ספיה"ע פ"ז הע' 59) בשם הגר"ש אלישיב. וכן האריך במכתבי שפע חיים (ח"ה מכתב סימן שנו) ובשו"ת דברי יציב (ליקוטים והשמטות סימן צה ובחלק יו"ד סימן קלג אות ה).

אולם יש המחמירים בזה (עיין בברכת שמים לגאב"ד קאשווי או"ח סימן קלא שו"ת נהרות איתן ח"א סימן לח וע"ע בשערי הלכה ומנהג ח"ב סימן רכב ובליקו"ש ח"ז עמ' שמט).

אם חל בחודש סיון

י"א שקטן שמלאו לו ג' שנים בחודש סיון יש לחכות לערב שבועות (למי שלא נוהג להקדים לגלח בל"ג בעומר), וכמבואר בשו"ת מקדשי השם (ח"א סימן עו) שכן הורה בעל מנח"א ממונקאטש זצ"ל שהוא הכנה לקבלת התורה, ובפרט שמהרוקח נראה שהחינוך לתינוק יתחיל בשבועות. כפי שיובאו כל המנהגים בזה בחלק השני של ספר זה.

ומובא בנטעי גבריאל (תגלחת הילדים פ"ב עמ' סז הע' כ) שכן הורה כ"ק אדמו"ר מסאטמאר זצ"ל.

אם חל בימי בין המצרים

אם נהיה בן ג' בימי בין המצרים, אזי י"א שיש לאחר התגלחת, כיון שיש בזה שמחה יתירה (משנת יעקב סימן תקמא שערי הלכה ומנהג ח"ב עמ' שג שבעים תמרים על ס"ח סימן יד שו"ת משנת יוסף ח"א סימן צג אות א וכ"ה בשו"ת רבבות אפרים ח"א סימן שלו אות ב ובספר בנתיבות ההלכה קובץ מד עמ' 479 בפסקי הגר"א גרינבלאט וכן הורה האדמו"ר מסאטמאר והגאון מפאפא וכ"ד האדמו"ר מערלוי כמובא בספר הליכות והנהגות אמרי סופר ש"ד פ"ה אות יא וכן הוראת הגר"ק כמובא בגליון מים חיים מס' 239 ובתורת המועדים סימן תקנא סקי"ט ובמועדי הגר"ח ח"א תשו' שכא ובפניני שיח עניני חלאקה עמ' קכז סימן שעו וכ"ה בברכות שמים סימן קלא ובשערי הלכה ומנהג ח"ב עמ' שיג וכ"ד אדמו"ר מהרב"צ מבאבוב כמובא בנטעי גבריאל תגלחת הילדים פ"א הע' ב וע"ע בספר חנוך לנער פכ"א ס"א שו"ת ויען יוסף ח"ב סימן שיד בהג"ה שיש להקדים).

ומ"מ לענין שאר עניני חינוך כמו לבישת הכיפה וט"ק י"א דאין לאחר (עיין בנטעי גבריאל תגלחת הילדים פ"כ ס"ז).

ויש שאין חוששין, כיון שיש צורך היום לגלחו כדי להסיר הערלה, מלבד שבוע שחל בו דאז אין לגלחו (תורת יקותיאל מהדו"ק סימן מז שפע חיים מכתבי תורה ח"ה סימן שס ועיין דברי יציב ליקוטים והשמטות סימן צז וסימן צח ועיין רבבות אפרים שם וכ"ד הגר"ש אלישיב כמובא בתורת המועדים שם ובספר בנתיבות ההלכה קובץ מד עמ' 451 ובספר אשרי האיש חאו"ח ח"ג פס"ח אות טז וכ"ה בפסקים והנהגות דיני ג' השבועות אות ה' בשם הגר"מ שטרנבוך וכ"ד הרב וואזנר כמובא בקובץ מבית לוי גליון יג עמ' כ אות ד אך שלא יעשה ברוב עם, ולכתחילה עדיף לעשות קודם ימי בין המצרים, וכ"ה בשמו בספר בנתיבות ההלכה שם עמ' 468).

ועיין בספר ישיב אברהם (ח"א עמ' שעב-ג) שכתב בדעת התורת יקותיאל ודעימיה שרק התגלחת יעשו בימי בין המצרים, אך השמחה יעשו אחר ימי בין המצרים.

ויש שנהגו לאחר התגלחת היכא שחל בט' הימים (מועדי הגר"ח ח"א תשו' שכא בשם הגר"ק זצ"ל ועיין לעיל וצ"ע, וכ"ד אדמו"ר מהרב"צ מבאבוב כמובא בנטעי גבריאל תגלחת הילדים פ"א הע' ב, חוברת דבר מלכות פר' אמור ו' אייר תש"ט עמ' כב, וכ"ה בשערי נחמה עמ' סז אות יא בשם הגריש"א זצ"ל).

ויש שנהגו לגלח גם בשבוע שחל בו (מנהג חסידות דעהש).

ועיין בישא יוסף (או"ח ח"ד עמ' קסח-ט) בשם הגרי"ש אלישיב שמותר לגלח תגלחת החלאקה בימי בין המצרים, אולם כיון שדעתו באופן כללי שאין צריך לעשות החלאקה בגיל ג' שנים דוקא, לכן יותר טוב להקדים תגלחת לקודם י"ז בתמוז, ואם היו מגיעים לשאול את הגרי"ש אחר שהתחילו ימי בין המצרים, היה מורה שעדיף לאחר לאחרי תשעה באב, והובא שם שנראה שעיקר הטעם היה לא רק מצד איסור תספורת, אלא מצד תוספת השמחה שיש בזה. עיין שם.

וע"ע בשו"ת דברי יציב (ליקוטים והשמטות סימן צו) דאם החלאקה חל ב"ז בתמוז, יקדים לגלח בערב הצום אחה"צ.

וע"ע בשו"ת דברי יציב (ליקוטים והשמטות סימן צח) שכתב בגוונא שהחלאקה חל בז' אב שחל בערב שב"ק, דנראה שיספר אותו בערב שב"ק, ואפילו קודם חצות, לפי המבואר במג"א (סימן תקנח סק"א) דפשוט דכשחל ביום ו' הכל מותר לכבוד שבת, ובכך יחנך אותו בד' עניינים, א) פיאות הראש, ב) הסרת הבלורית, ג) מניעה מתספורת בז' אב, ד) תספורת לכבוד שבת קודש. עכ"ד.

ועיין בספר אלא ד"א (פנ"ג סי"ח) דבגוונא שת"ב חל ביום ה', אזי הגר"ק נמנע ביום ו' מלגזוז שערות לילד שנעשה בן ג', דאף שמותר להסתפר, מ"מ הוא אינו מספר ממש רק גוזז שערות לא לשם תספורת, וזה לא הותר.

אם חל בתענית ציבור

אם נעשה בן ג' בתענית ציבור, אין איסור מעיקר הדין לספר, דלצורך מותר, אך יותר ראוי לעשותו ביום שמחה.

ועיין בשו"ת שבט הקהתי (ח"ו סימן רנט) שכתב ג"כ שאין ראוי לעשות התגלחת בתענית ציבור, דאף שמותר לגלח ביום זה, מ"מ תגלחת זו שהיא תגלחת של שמחה, מסתבר שלא כדאי לעשותה בתענית ציבור, דלא הוי סימנא טבא. עכ"ד.

וכ"ה בשו"ת דברי יציב (ליקוטים והשמטות סימן צו) דאם החלאקה חל ב"ז בתמוז, יקדים לגלח בערב הצום אחה"צ.

אם נולד בחודש אדר ונפק"מ שונות בשנה מעוברת

אם חל החלאקה בחודש אדר, הנה יש בזה כמה חילוקי דינים, דאם נולד באדר א' ושנת החלאקה היא בשנה רגילה, אזי יעשה החלאקה בחודש אדר (ע"פ שו"ע סימן נה ס"י וכ"ה במחזור מעגלי צדק ח"א דף סד: ובמנהגי וורמזא לרי"ל קירכום מכון ירושלים עמ' רפג והט"ז יו"ד סימן שו סק"ח וש"ך שם סקט"ז ועיין שו"ת הלכות קטנות ח"ב סימן קעד ושו"ת שבוי"י ח"א סימן ט ושו"ת בנין ציון ח"א סימן קנ ושו"ת חתן סופר סימן צט).

ואם נולד באדר ב' ושנת החלאקה היא בשנה מעוברת יעשה החלאקה באדר ב' (ע"פ שו"ע ומקורות הנ"ל).

ב' דינים אלו נלמדים מהמבואר בגמ' (מגילה דף ה.) דחודשים אתה מונה לשנים ואי אתה מונה ימים לשנים, ולפי"ז השלמת השנה תהיה באופן הא' בחודש אדר ולא שבט, ובאופן הב' באדר ב' (ע"פ דברי ספר האגור בסוה"ס הצעות וחידות דף עב.).

וכן יש ללמוד מהמבואר בגמ' (ערכין דף לא:): אמר ר' אבא בר ממל מכר שני בתי ערי חומה אחד בט"ו באדר ראשון ואחד באחד באדר השני, זה שמכר לו באדר השני כיון שהגיע יום אחד באדר של שנה הבאה עלתה לו שנה, זה שמכר לו בט"ו של אדר הראשון לא עלתה לו שנה עד ט"ו באדר של שנה הבאה, ואמר ר' אבא בר ממל נולדו לו שני טלאים אחד בט"ו של אדר ראשון ואחד בא' באדר השני, זה שנולד בא' באדר השני כיון שהגיע יום א' באדר של שנה הבאה עלתה לו שנה, זה שנולד לו בט"ו באדר הראשון לא עלתה לו שנה עד ט"ו באדר של שנה הבאה, ופירש רש"י, נולדו לו שני טלאים והם בכורות ומוזהר להקריבן בתוך שנתן, דכתיב (דברים טו) תאכלנו שנה בשנה. ע"כ.

הרי מבואר בהדיא דהשלמת השנה למכר באדר א' הוא באדר של שנה פשוטה.

ואין לומר דשאני גבי בתי ערי חומה, דכתיב (ויקרא כה) תמימה, ובכור יליף מיניה בגזירה שוה דשנה שנה כדאיתא בגמרא, אבל לשאר דברים לא, דהרי כתוב בהגהות מרדכי (יבמות סימן קטז) דחודש העיבור הוי בכלל, וא"כ כי היכי דליכא למימר בבתי ערי חומה ובכור דאותו של ט"ו באדר ראשון משלים שנה לט"ו בשבט, הכא נמי לענין שאר דברים אותו שנולד בכ"ט לאדר ראשון לא אמרינן דמשלים שנה בכ"ט לשבט, אלא צריך להמתין עד כ"ט באדר (ע"פ מרן הבית יוסף סימן נה).

מי שנולד באדר סתם, ושנת החלאקה חלה בשנה מעוברת, יש לומר שיעשה החלאקה באדר ב' (ע"פ דברי המהר"י מינץ בתשו' סימן ט והרמ"א שם).

ואולם לפי המבואר בלבוש (סימן תרפה ס"א) לכאורה י"ל דלגבי חלאקה הדין שונה, דכתב וז"ל: מי שנולד באדר בשנה פשוטה ובשנת י"ג שלו נתעברה השנה, נתעברה לו ולא נעשה בר מצוה עד אדר השני, ואע"ג שאין מעבירין על המצוות, טעמא אחרינא איכא הכא, שהרי כשהוא נעשה בר מצוה נעשה ג"כ בר עונש בבית דין של מטה, ולמה נכניס אותו לעונשים קודם שהגיע זמנו, שהרי הוא נולד באדר פשוטה שהיה מזלו מזל דגים, ואדר ראשון בשנת העיבור אין מזלו מזל דגים עד אדר השני, שאין אדר הראשון אלא תשלומים לחודשים שעברו בג' שנים להשלים חודשי הלבנה לחודשי החמה, כדי שתגיע החמה בחודש ניסן שהוא חודש האביב למזלה שהוא מזל טלה, כי כשתגיע החמה לאלו המזלות היא מתקרבת אלינו ואז מתחילין הפירות שבארץ ישראל להתבשל, ונעשה חודש ניסן חודש אביב אשר בו תלוי העיבור כו', וא"כ באדר הראשון עדיין חמה במזל דלי הוא, הלכך אין מכניסין אותו להיות בר מצוה ובר עונשין עד אדר השני, ואסמכוה (ירושלמי כתובות פ"א ה"ב) אקרא דכתיב (תהילים נז) אקרא לאלהים עליון לאל גומר עלי, שהוא גומר ומסכים עם בית דין של מטה בעיבורם, ושלא לענוש את זה עד שנשלם שנת י"ג שלו על פי שקבעוהו בית דין. ע"כ.

הרי מבואר דהטעם בנעשה בר מצוה שנתעברה לו השנה, הוא משום דלמה לנו להכניסו בעונשין קודם שהגיע זמנו, ולפי"ז יש לדון ולומר דבעושה חלאקה אדרבא יש לנו להקדים חינוכו לאדר א', משום דאין מעבירין על המצוות כדברי הלבוש.

ולאידך גיסא י"ל דטעמא רבה איכא לדחות החלאקה לאדר ב', בזמן שבודאי נעשה בן ג' שנים, שהרי מה שאין מקדימין החלאקה לגיל ג' שנים הוא מטעם ג' שנים ערלים, וא"כ שפיר אין להקדים החלאקה ולעשותו בשנות הערלה.

עוד יל"ד ע"פ שיטת המהר"ש הלוי (חאו"ח סימן טז) שנעשה בר מצוה באופן הנ"ל באדר א'. אך הפר"ח (סימן נה ס"י) דחה דבריו, והוכיח מדברי הירוש' והבבלי כמהר"י מינץ. וכן הכריע הפמ"ג (א"א סק"י) וכ"ה בקרבן העדה (שיירי קרבן בפ"ק דמגילה פ"א ה"ה ד"ה הדא) ובשלטי גיבורים (סימן נה שם) ובמחבר"ר (קו"א סק"א ובסימן תרצו סק"א) ובשערי תשובה (סקי"א) וביד אהרן (הגב"י שם) ובחסד לאלפים (ס"ד) ובשלמי ציבור (דף פ.) ובכה"ח סופר (סקס"א) ובסידור בית עובד (דיני הקדיש אות יג) ובכה"ח פלאגי (סימן יג סק"ב) ובקיצור שו"ע (סימן טו ס"ב) ובשו"ת רב פעלים (ח"ב חחו"מ סימן י) ובשו"ת בית אפרים (אבהע"ז ח"ב סימן נט) ובשו"ת חתן סופר (סימן צט).

ולמעשה ראיתי בנטעי גבריאל (תגלחת הילדים פ"א ס"ח) דיש לעשות התגלחת באדר ב'. וכן הובא בספר מקדש ישראל על פורים (סימן ד) בשם הרצ"ה מספינקא. וכן הכריע בספר תגלחת מצוה (פ"ג ס"ג) דבכל אופן נקטינן דעדיף לאחר מלהקדים.

ואולם עיין בספר חינוך ישראל (סקי"ח) דיש כאן צדדים לכאן ולכאן ויש לעשות שאלת חכם, והטעם הוא ע"פ דברי הלבוש הנ"ל.

באופן שנולד באדר א' ושנת החלאקה בשנת מעוברת, יל"ע מתי יעשה החלאקה, האם באדר ב' (ע"פ המג"א סק"י והעולת תמיד סק"ה), או יעשה החלאקה באדר א' וכן הכרעת הפוסקים (ע"פ מהר"י מינץ בתשו' סימן ט וכן הכרעת הפר"ח ס"י והלבוש סימן תרפה ס"א והא"ר סימן נה סק"ט) והבאר היטב סק"א והמגן גיבורים שם באורך והמחבר סק"ד והמ"ב סקמ"ג והמקו"ח שם וחסד לאלפים ס"ד וערוך השולחן ס"ד והכנה"ג הגב"י שם וישועות יעקב סק"ו ומאמ"ר סק"י"ג וכה"ח סופר סקנ"ט והזכור לאברהם ח"א סק"ק ועיקרי הד"ט סימן ג אות ז ואות יג וקיצור שו"ע סימן טו ס"ב וסידור בית עובד דיני הקדיש אות יב ושלמי ציבור דף פ. וכה"ח פלאגי סימן יג סק"ב והשבו"י ח"א סימן ט והמעיל צדקה סימן כא ומהר"ש הלוי חאו"ח סימן טז ושו"ת חת"ס חאו"ח סימן יד ויל"ע מסימן קסג ושו"ת מהר"ם בריסק סימן סח ושו"ת חתן סופר סימן צט).

באופן שנולד בחודש אדר ושנת החלאקה בשנה מעוברת, יל"ע איזה חודש עיקרי, האם אדר א' או אדר ב', ובגמ' (מגילה דף ו:): לכאורה מוכח דאדר א' הוא החודש העיקרי, ורק מטעם למיסמך גאולה לגאולה עושים פורים באדר ב' (ע"פ התרומה"ד סימן רצד), אך יש לומר דהתם היה צד לומר באדר א' משום דאין מעבירין על המצוות, לכן צריך טעם מיוחד, ולעולם אדר ב' הוא החודש העיקרי (ע"פ תשו' מהרי"ל סימן לא אות ג), ועפ"י ז"ל דבחלאקה יעשה באדר א' דהרי אין מעבירין על המצוות, מאידך י"ל דמקפידין על ג' שנים שלימות שלא יהיה בשנות הערלה. ובתוס' (נדרים דף סג: ד"ה מכלל) מבואר שאדר ב' הוא החודש העיקרי, שהרי בכל השנים חודש אדר חסר ויש בו כ"ט יום, ובשנה מעוברת אדר א' מלא והשנה חסר, הרי שהשני הוא העיקרי. ועוד האריכו בזה הפוסקים (עיין שו"ע סימן תקסח ס"ז ובנו"כ שם, ויש לחלק ע"פ המבואר בשו"ת מהר"י וויל חידושי דינין והלכות סימן ה, וכן יש לדחות ע"פ המבואר בשו"ת מהרי"ל סימן קד דאקדומי פורענותא לא מקדמינן וזה לא שייך בחלאקה).

ואם נולד בשנה מעוברת בל' אדר א' שהוא א' דר"ח אדר ב', ושנת החלאקה היא שנה פשוטה, יל"ע אימתי יעשה החלאקה, האם אזלינן בתר יום החודש דהיינו ל' אדר, ויעשה החלאקה בל' שבט א' דר"ח אדר, כיון דב' ימי ר"ח כיום ארוך וא"כ הרי נולד בתחילת אדר ב' ולכן נשלמה שנתו בתחילת אדר (ע"פ שו"ת בנין ציון ח"א סימן קנא ומנחת יצחק ח"ו סימן ח וח"ח סימן ז ושו"ת ויען יוסף חאו"ח סימן לג ובשו"ת אבן ישראל ח"ט סימן סג וע"ע במוע"ז ח"ז סימן רנ בהע').

או שמא יש לחכות עד א' ניסן, כיון שלא מחשיבים את ב' ימי ר"ח כיום ארוך, ולפי"ז יוצא שנולד בסוף אדר א' וא"כ דין השלמת שנתו בסוף אדר, וכיון שבשנה פשוטה אין ל' אדר ממילא נשלמה שנתו בא' ניסן (ע"פ בירור הלכה ח"א וח"ג שם ושכן צידד הגר"י קניבסקי ושם ח"ד סימן נה עמ' נ בשם הגריש"א והגרשז"א וע"ע בשו"ת בנין אב ח"א סימן א ועמק התשובה ח"ב סימן ה).

ואם נולד בשנה פשוטה בל' שבט שהוא א' דר"ח אדר, ושנת החלאקה היא שנה מעוברת, יל"ע האם יעשה החלאקה בל' אדר א' שהוא א' דר"ח אדר ב', והטעם הוא דב' ימי ר"ח חשיבי כיום ארוך, ולפי"ז נחשב שנולד בחודש אדר וא"כ לא נשלם השנה עד תחילת אדר ב' (ע"פ שו"ת בנין ציון ח"א סימן קנא והישועות יעקב סק"ו ועיין באשי ישראל פט"ו הע' כו בשם

הגרש"ז ובשו"ת שבט הלוי ח"י סימן קה סוף אות א ובמוע"ז ח"ז סימן רנ ובשו"ת יד יצחק ח"ג סימן נד).

או שיעשה החלאקה בל' שבט שהוא א' דר"ח אדר א', דהרי בכה"ג נשלמה השנה בסוף שבט, ומה אכפ"ל שאח"כ יש אדר א', ומשא"כ בנולד באדר ועכשיו שנה מעוברת, דאז נשלמה השנה דוקא באדר ב' כיון דאדר א' אינו נחשב אדר (הגר"ש הומינר בשם המהרי"ל דיסקין והגר"ש מסלנט בספר מבין שמואל סימן ו וכ"ה בתורת הגר"ש מסלנט ח"א עמ' קט-י ועיין מג"א סימן תקסח סק"כ ונו"כ שם וכ"ה בספר בירור הלכה מהדו"ק סימן נה עמ' קלג ובח"ו שם בשם הגר"ש מסלנט והמהרי"ל דיסקין ועוד אחרונים וכ"ה בשו"ת שבט הלוי ח"י סימן קה סוף אות ב ובשו"ת אהל יהושע ח"ב סימן קח ובחסד לאברהם תאומים מהדו"ק סימן נה ובשו"ת מהרש"ג ח"א חיו"ד סימן כז ובשו"ת ויען יוסף סימן לג), ועוד טעם שהרי ל' שבט שייך להשלמת השעות של חודש שבט ואינו קשור לחודש אדר (עיין שבט הלוי ח"י סימן קה אות א).

באופן שנולד בחודש ניסן בשנה פשוטה, ושנת החלאקה בשנה מעוברת, לא יעשה החלאקה עד חודש ניסן (ע"פ שו"ע סימן נה ס"ט מהגהות מרדכי יבמות סימן קטז).

אם נולד ביום א' דר"ח כסליו

אם נולד ביום א' דר"ח כסליו, ובשנת החלאקה חודש חשוון חסר ור"ח כסליו אינו אלא יום אחד, יל"ע אם יעשה החלאקה בכ"ט בחשוון, כדמשמע בגמ' (נדרים דף ס:) דבאמת יום א' של ר"ח שהוא ל' לחודש שייך לחודש שעבר, אלא שבלשון בני אדם קורין אותו ר"ח, ויש בזה דעות שונות לענין דינים שונים האם יום ל' שייך לחודש שעבר או לא (עיין באבן העזר סימן קכו ס"ו), והכרעת כמה פוסקים לענין בר מצוה דאינו נעשה בר מצוה רק עד ר"ח כסליו, דהרי עדיין לו יהיה לו שנה עד שיעבור כ"ט יום מחשוון דבעינן י"ג שנים שלימות (עיין מג"א סק"י וא"ר סק"ט ויד אהרן הגב"י שם ושלמי ציבור דף פ. ושו"ע הרב סי"ג ומ"ב סקמ"ה וכה"ח סופר סק"ס ודרך החיים דיני קדיש בעשרה ס"ד וסידור בית עובד דיני הקדיש אות טו וכף החיים פלאגי סימן יג אות ב ועמודי השולחן על קיצור שו"ע סימן טו ס"א).

ואם נולד בר"ח כסליו שהיה רק יום אחד ובשנת החלאקה יש ב' ימי ר"ח כסליו, י"ל שיעשה החלאקה בל' חשוון (ע"פ תשו' הב"ח סימן קמה וחיודשי רעק"א על השו"ע סימן נה ס"י ומ"ב סוף סקמ"ה ודרך החיים דיני קדיש בעשרה ס"ד), ולדעה הראשונה הנ"ל יל"ע דשמא יש לעשות החלאקה ביום ב' דר"ח, דיום א' דר"ח נחשב יום שלושים של חודש שעבר, אולם יש לחלק קצת (ע"פ הא"ר סק"ט).

אם נולד בין השמשות

אם נולד בין השמשות, יל"ע האם יש לעשות החלאקה ביום הבא, כיון שיש כאן ספק אם נשלמו שני הערלה, מאידך י"ל דעדיף להקדים מצד זריזין מקדימין למצוות.

וראיתי בספר ישראל והזמנים (סימן נט) שדעתו, דיש לאחר התגלחת, והביא שכן הורה ג"כ הגה"ק מסאטמר. וכן הורה הנטעי גבריא'ל (תגלחת הילדים פ"א ס"ג) דעדיף לאחר התגלחת משום שמקפידים שלא להקדימו, אך הרוצה לגלחו בו ביום יכול לעשות כן, כיון דהוי ספק במנהג ישראל יש להקל, ובפרט לפי מה שילפינן מערלה, והרי בערלה לא בעינן ג' שנים שלימות (כפי שהבאתי לעיל בס"ד).

ובקונטרס חנוך לנער (עמ' קצו) כתב דלכאורה יש להקדים משום דזריזין מקדימין למצוות לגלחו ולחנכו למעלות התורה, ושוב כתב דלפי סברת ג' שנים ערלים צ"ע, דלפי"ז אין להקדים.

אם נולד זמן מה לאחר השקיעה יש להורות לגלחו בתאריך של היום הקודם, ובפרט אם ההורים נוהגים כשיטת ר"ת, כמבואר בנטעי גבריא'ל (שם ס"ד).

תינוק פג

לענין תינוק פג שגדל תקופת זמן באינקובטור יש למנות השנים מזמן שנולד, כמבואר בספר ובשנה הרביעית לגר"מ גרוס (ח"א פ"ב סק"ב), וכ"ה ע"פ המבואר בחשוקי חמד (פסחים דף מב.) בשם הגריש"א, וכ"ה בתורת היולדת (עמ' שצא) וע"ע בספר נשמת אברהם (חיו"ד עמ' קצד ועמ' רפא) ובתשובות והנהגות (ח"ג סימן של) ובשו"ת יבי"א (ח"ט חיו"ד סימן לז אות ב).

סדר יום החלאקה וההכנות הנצרכות

איך להכין את הילד

עתה אביא בעזה"ת כל סדר היום הגדול הזה, וכן כמה הוראות נחוצות.

קודם כל כדאי להסביר לילד בתקופה קודם התגלחת, שבעזה"ת עוד מעט זמן יגלחוהו וישאירו לו פיאות, ולהראות לילד ילדים קטנים שמספרים את שערותיהם ואינם בוכים אלא שמחים בזה וכדו', כדי להרגילו לענין זה. (וניתן ג"כ לקנות ספרונים מצויירים שמסבירים את הענין של החלאקה בדרך מענינת ומושכת).

ראוי ג"כ להסביר לילד על מעלת ענין מעמד זה, כל חד לפום חורפיה, כיון שהעיקר בתגלחת זו הוא חינוכו להבדלה מחוקות הגויים.

לבישת בגדי שבת לילד החלאקה ולהוריו

הנה מובא בספרים שהמנהג הקדום היה ללבוש בגדי שבת לילד החלאקה, ויש נוהגים להלבישו בגדי שבת חדשים, וכן הוריו לובשים בגדי שבת.

ועיין בספר טל ירושלים למהרי"ל פלטישאן מחסידי טשארטקוב (עמ' לח) וז"ל: ואביו ואימו של הקטן, עושים לקטן שלהם כתונת חדשה ומלבושים חדשים, אפילו מנעלים חדשים מחוט ועד שרוך הנעל, הכל חדש, חגורה חדשה יארמילקע עם שפאניר, ועושים לו מלבוש עליון לאביל עם שפאניר על הקאלנר ועל הארביל, מאחוריו נתפר משפאניר אותיות "לכבוד רבי שמעון בן יוחאי".

ועיין בספר מסעות ירושלים (מונקאטש, סדר יום השמיני) וז"ל: והילד היה לבוש בבגדים נאים, יפה עינים וטוב רואי בצלם אלקים, פיאות ראשו מתוקנים.

ועיין בספר מסע מירון (עמ' כז) וז"ל: הילדים המה מארצינו הק', מירושלים צפת טבריא, מלובשים בלבושי שש וארגמן, כובע ישועות מוזהב על ראשם, מחותלים בשרשרות זהב אצדעה וצמיד, איש איש מאשר לו, ואם אין לו וישאל משכנו ומגר ביתו, להדר ולפאר את הבן יקיר ילד שעשוע.

ולגבי המנהג שההורים ג"כ לובשים בגדי שבת, עיין בשיירי מנחה (סימן י אות ה) וז"ל: וכאור בוקר באו חסידים ואנשי מעשה לבושים בבגדי שבת עם בניהם הקטנים וכו'. וכן מובא בספר

מסע מירון (שם) ובמסעות ירושלים (שם) ובנטעי גבריאלי (תגלחת הילדים פ"ט ס"ג). וכ"כ בספר חינוך הבנים כהלכתו (עניני חלאקה עמ' ל ס"ג) וכתב דיל"ע מה הדין בתשעת הימים האם הותר להורים ללבוש בגדי שבת. עיין שם.

האם האמא מחוייבת בחינוך בנה ונפק"מ האם צריכה להשתתף בתגלחת

הנה כיון שחינוך החלאקה הוא החינוך הראשון לירא"ש כפי הנהוג בהרבה מקהילות ישראל, על כן אמרתי לסדר כאן את עיקרי הסוגיא מי חייב בחינוך הבן האם רק האב או גם האם, ויהיה בזה ג"כ נפק"מ האם האם צריכה להשתתף בתגלחת, וזה החלי בעזרת ה' צורי וגואלי.

הנה איתא בנזיר (דף כט.) וז"ל: קסבר איש חייב לחנך בנו במצוות, ואין האשה חייבת לחנך את בנה. ע"כ. ומוכח לכאורה דהאם אינה חייבת בחינוך בנה.

וכן לכאורה מוכח ממה דאיתא שם (דף נז:) לחד מ"ד דנשים מותרות להקיף את הקטן משום שאינן בכלל השחתה. וצ"ב דהא עכ"פ תיפוק ליה שמצווה לחנך את בנה, אלא מוכח לכאורה שאינה מצווה לחנך את בנה. אך יל"ד בראיה זו ע"פ המבואר שם באחרונים שהקשו תיפו"ל מצד ספיה לקטן, ולפי מה שביארו דמיירי במקום חולי, ועוד תירוצים, א"כ אין ראיה לנידון דידן ודוק. ועיין שם בקרן אורה שבאמת נראה מדבריו שאין לאם דין חינוך. ועיין בתוס' וראשונים שם דגם אשה שמקיפה גדול ליכא איסורא, ובע"כ שאינו ענין לדין חינוך, והאריכו בזה הראשונים והאחרונים ואכ"מ.

וכן מוכח לכאורה מכ"מ בש"ס (סוכה דף מב. ערכין דף ב:) שכתוב דקטן היודע לשמור תפילין אביו לוקח לו תפילין, יודע לדבר אביו לומדו תורה. משמע דדוקא אביו מחוייב לחנך את בנו. וכן דקדק בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס קרימונה סימן ר).

וכן נראה מלשון הרמב"ם (פי"ז מהל' מאכלות אסורות הכ"ח) וז"ל: אע"פ שאין בית דין מצווין להפריש את הקטן, מצוה על אביו לגעור בו ולהפרישו כדי לחנכו בקדושה, שנאמר (משלי כב) חנוך לנער על פי דרכו וגו'. וכ"מ עוד מדברי הרמב"ם (פ"ג מהל' אבל הי"ב).

וכ"כ הריטב"א (עירובין דף פב: ד"ה לימא תהוי כו') דהיכא שאין אב אין מי שחייב לחנך את הקטן. עיין שם.

אך עיין ברש"י (חגיגה דף ב.) וז"ל: אי זהו קטן כו', אבל מכאן ואילך, אע"פ שאינו חייב מן התורה, הטילו חכמים על אביו ועל אמו לחנכו במצוות. ע"כ. הרי מוכח מדברי רש"י שהאם ג"כ חייבת בחינוך בנה. וכן למד הירד דוד (שם) וכן מוכח עוד ברש"י (סוכה דף ב: ד"ה מדרבנן).

אך עיין בחקרי לב (ח"א חאו"ח דף קכח: סימן ע להל' שבת סימן שמג) שכתב דאין כוונת רש"י דיש חיוב לאם לחנך את בנה, אלא כוונת רש"י שהאם ממילא מביאתו. עיין שם.

ובגליון מהרש"א (בחגיגה שם) הבין כדברינו שמוכח מרש"י שהאם מחוייבת לחנך את בנה, והק' ע"ד רש"י מהמבואר בנזיר שאין חיוב חינוך על האם. ותירץ דהגמ' בנזיר מיירי דוקא לשיטת ר"ל, אך לשיטת ר' יוחנן ל"צ להגיע לזה ובאמת הוא ס"ל דהאם חייבת בחינוך בנה.

וכן באורח מישור (נזיר שם) כתב דלר' יוחנן אדרבא האם מחוייבת לחנך בנה, וק"ל כר"י לגבי ר"ל מלבד ג' מקומות. וכ"ה במעשה רוקח (סימן שמג) וכ"כ בערוך לנר (סוכה דף ב: ד"ה ואיחי בדרבנן) וכ"כ בחיבורו ביכורי יעקב (סימן תרמ סק"ה).

וכ"כ בברכ"י (סימן שמג סק"ז) דלר' יוחנן שפיר האם חייבת לחנך את בנה. וכן מוכח מלשון הש"ס קא סבר ולא מתרץ בפשיטות דאין האם מחוייבת לחנך את בנה, משמע דלא ק"ל הכי (ורגילים לדקדק כך, כמבואר בספר התרומה הל' א"י ד"ה והשתא הוכחתי וכ"ה בסמ"ג סוף עשה קלג, וע"ע בברכ"י סימן רנז סק"ב עין זוכר מע' ו אות יד שו"ת חיים שאל ח"ב סימן לא סק"ה). אך למעשה מסיק שאין האם מחוייבת לחנך את בנה.

ובאמת שכדברי הרבנים הנ"ל נמצא בהדיא בחידושי ר' אברהם מן ההר (נזיר דף כט:) וז"ל: ומסתברא דר' יוחנן סבר דבין אב בין אם חייבין לחנך במצוות אחד בן ואחד בת, דלריש לקיש הוא דאצטרכינן למימר קסבר וכו'. עכ"ל.

ועיין בחקרי לב (ח"א חאו"ח סימן ע להל' שבת סימן שמג דף קכח:) שמפקפק בתירוץ זה, אך נראה לומר אחר המחי"ר דמסתמא אם היה רואה דברי ר"א מן ההר היה מיישב ביאור זה ולא מדחהו.

ועיין במלוא הרועים (אות ח' חינוך סק"א) שפלפל לומר דגם ר' יהודה ס"ל כר' יוחנן שהאם מחוייבת בחינוך בנה. עיין שם.

עוד מבואר בחידושי רבינו פרץ (נזיר שם) דדוקא בנזירות האם פטורה מלחנך את בנה, משא"כ בשאר מצוות האם חייבת לחנך את בנה כמו האב. וכ"כ בחקרי לב (ח"א חאו"ח סימן ע להל' שבת סימן שמג דף קכט.) בדעת הת"י ודעימיה. ועיין במהר"ח או"ז (סימן יא) ודוק.

וכ"כ בקרן אורה (נזיר שם) דרק נזירות כיון דלא הוי מצוה חיובית לכך לא מצווה לחנך את בנה, אבל במצוה חיובית שפיר גם האם חייבת בחינוך בנה. עיין שם. וכ"כ בהערות הגרי"ש אלישיב (סוכה דף פב. חגיגה דף ב.).

ועד"ז כתב במרומי שדה (נזיר דף כט.) דבזהירות מצוה שאינו מוטל על הקטן כשיגדיל כמו נזירות, בזה רק האב מצווה לחנך את הבן, ואין האשה חייבת, אבל אלה המצוות שיהיו מחוייבים כשיגדלו פשיטא דגם האם חייבת.

ועיין כע"ז במשנת יעבץ (חאו"ח סימן ע אות ו) דדוקא בנזיר אין האם מצווה לחנך את בנה, כיון שאין מצוה להיות נזיר והקטן לא חשיב בר חיובא בזה, והוי רק דין לאפרושי מאיסורא

שהוא ענין לחנכו בקדושה, משא"כ מצות סוכה שהקטן עצמו הוא בר חיובא (ואף לשיטת רש"י בברכות דף מח. שאין הקטן בר חיובא במצוות, מ"מ יש ענין לחנכו למעשה המצוות) ממילא גם האם חייבת בחינוך כזה. עיין שם עוד.

ובערוד לנר (סוכה שם) כתב, דאף שאין מצוה לאם לחנך את בנה, אך מ"מ לאפרושי מאיסורא מחוייבת, ולכן מבואר בגמ' שהילני הייתה מחוייבת לחנך את בניה. עיין שם.

ועיין במאירי (נזיר שם) שביאר דאין כוונת הגמ' שם לענין חינוך, ובודאי מצוות שיש חיוב לעשותן גם האב וגם האם חייבים לחנכו בזה, ובמצוות התלויות ברצונו של האדם ובנדבת ליבו כגון נזירות בזה גם לאב אין דין חינוך, אלא יש הלכה למשה מסיני שהאב יוכל להדירו בזה, וההלכה נאמרה דוקא באב ולא באם.

והביא המאירי ראיה שזהו הלכה למשה מסיני, דאי לא"ה איך יתכן שרבנן יטילו חינוך בכה"ג שהקטן לא מצווה בנזיר מדאורייתא וא"כ יש איסור של הקפת הראש, וגם מביא חולין בעזרה, וכן מביא כשנטמא חטאת העוף ונמצא כהן אוכל נבילה אחר שאינה חטאת ראויה, אלא בע"כ שדין זה הוא מהלכה למשה מסיני שהאב יכול להדיר בנו בנזירות, והלכה זו נאמרה באב ולא באם. עכ"ד.

וע"ע בחת"ס (חידושי סוגיות סימן כד) שהוכיח מדברי התוס' ישנים (יומא דף פב. ד"ה בן ח' בן ט') שכתב בתירוק קמא, שלבני הילני היה אב ולכן חניכה אותם למצות סוכה, דמבואר דהיכא שיש אב האם מחוייבת לחנך בשליחות האב. וכ"כ בחידושי חת"ס על הש"ס (יומא דף פב. ד"ה ועד"ז נ"ל ליישב ובד"ה ת"י ד"ה בן שמונה וכו').

ועיין בתרומת הדשן (סימן צד) שהביא צדדים לכאן ולכאן האם דוקא האב חייב בחינוך או גם האם, ומסיק דיש להחמיר בזה שגם האם חייבת בחינוך.

ועיין במאירי (יומא דף עח:) שכתב וז"ל: מ"מ אביו ואמו מצווים להפרישו ולגזור בו כדי להפרישו לקדושה. הרי שגם האם מצווה בחינוך בניה.

ובחקרי לב (סימן ע להל' שבת סימן שמג) ביאר בזה ע"פ המבואר דג' שותפין יש באדם, וא"כ האב והאם שוים לגבי בניהם. ומה שבכל מקום נקיט הש"ס אביו, היינו שאב קודם ויש סיפוק בידו יותר מהאם.

וכן מסיק בשו"ת בית יהודא למהר"י עייאש (חאו"ח סימן כב ד"ה ומיהו) שהאם מחוייבת לחנך את בנה. וכן באלף המגן על המט"א (סימן תרטז סק"ו) מסיק, דטוב לחוש ולהחמיר שהאם חייבת בחינוך בנה. וכ"ה בהגהות מהר"א אזולאי על הלבוש (סימן תרמ אות א) ובשו"ת שואל ומשיב (מהדו"ק ח"ג סימן קיט) וכ"כ המהר"ם בנעט (סימן שמג על המג"א שם) ובערוך השולחן (סימן שמג ס"א סימן תרמ ס"ב).

ועיין בדרשות חת"ס (ח"א דרוש יח דרוש לכ"ז אלול תקצ"ז דף שסט. והובא ג"כ בתורת משה סוף דברים דרוש לכ"ז אלול) שכתב, דיש פוסקים דס"ל שאין האם מחוייבת לחנך את בנה, ויש

להוכיח מחנה שכן מחוייבת, דהרי חנה נדרה את בנה בניזיר בקטנותו, והקב"ה הסכים על ידה ששמע אל תפילתה ואל נדרה, וגם הרי ראינו בעלי שהסכים על ידה, אלא ע"כ מוכח מכאן שחייבת בחינוך בנה. ועיין שם עוד בענין חיוב האם בחינוך בנה. והובא ג"כ בחידושי חת"ס על הש"ס (עירובין דף סג. ד"ה והענין).

והנה דעת המאירי (נזיר שם) שאם אין לקטן אב, אזי האם חייבת בחינוכו.

ובשו"ת אמרי יושר (ח"א סימן ג) האריך לבאר דבכה"ג שאין אב, האם מחוייבת לחנך את בניה מדין אפטרופוס שחייב לחנך, כמבואר בשו"ע (חור"מ סימן רצ סט"ו) עיין שם. וכן מבואר ברמב"ם (פי"א מהל' נחלות ה"י) וכן מוכח בתוס' (פסחים דף פח. ד"ה שה). והוא ע"פ המבואר בגמ' (גיטין דף נב.) דאפטרופסים צריכין לקנות לולב לקטנים וכו'. וכ"ה בתוספתא (תרומות פ"א ה"י ובבב"ב פ"ח ה"י) וע"ע בשדי חמד (כללים מע' הח' כלל נט).

וכן בחקרי לב (ח"א חאו"ח סימן ע להל' שבת סימן שמג דף קכו:--ח.) כתב, דכשמת האב האם חייבת לחנך את בניה מדין אפטרופוס. וכן הביא בספר פתח הדביר (ח"ב סימן רכה סק"ה דף ק. ובח"ד סימן שמג סק"ד דף רעג:). וכן מסיק בכה"ח (סימן שמג סק"ט) דהכי מסתבר. וכ"פ בשערי תשובה (סימן תרמ סק"ב) ובא"ר (סימן תרמ סק"ד) ובשו"ת שאלת שלמה (ח"ב סימן סה) וכ"כ בשו"ת אפרקסתא דעניא (ח"א סימן קסא). ועפ"י כתב בשדי חמד (כללים מע' הח' כלל נט) דאין להוכיח מרש"י דס"ל שהאם מחוייבת בחינוך דהא איכא למימר דמיירי כשאין אב שאז גם האם חייבת.

אך עיין בחקרי לב (סימן ע וסימן עד) דלשיטות שהאם אינה מצווה בחינוך, גם אפטרופוס אינו חייב לחנכם, ומה שאמרו שעושה להם המצוות, הוא משום שזכות הוא לקטנים וזכין לאדם שלא בפניו. עיין שם.

והנה בשיטה לחכמי אווירא (נזיר שם) מוכח דהאם פטורה ממצות חינוך בנה בכל אופן, והילני חניכה בניה למצוה בעלמא. וכן מוכח בשיטמ"ק (נזיר שם) בשם התוס' רא"ש. וכן מבואר בתוס' ישנים (יומא דף פב. ד"ה בן ח' בן ט'). וכן הביא ביד מלאכי (כללי הדינים כללי החי"ת ס"ק רנב).

וכן בשו"ת מהר"ם מרוטנבורג (דפוס קרימונה סימן ר) כתב דיש בזה ג"כ סברא, דכיון דלא מיפקדה למולו ולפדותו וללמדו תורה ובכל מצוות בן המוטלות על האב, כל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, וההיא דהילני המלכה (סוכה דף ב:) דהיתה יושבת יחד עם שבעת בניה בסוכה, מחמרת על עצמה היתה, אי נמי היה להן אב. עכ"ד. הרי מבואר דס"ל שאין האם מחוייבת בחינוך בנה.

ועיין בגליון הש"ס (סוכה דף ב: ד"ה הילני) שהקשה ע"ד הת"י ודעימיה, דא"כ איך אמרינן בגמ' וכ"ת קטן שאין צריך לאמו מדרבנן הוא דמחייב, ואיהי בדרבנן לא אשגחא, הא אפילו מדרבנן היא לא מחייבת לחנך אותם. וכן הקשה החת"ס בחידושו ליומא (דף פב. עמ' קצז)

ועיין שם מש"כ ליישב בזה. ובאמת שכבר קדמם בקושיא זו התרומת הדשן (ח"א סימן צד) שכתב דבסוגיין מוכח דלאו למצוה בעלמא חניכתו.

ובפשטות יש ליישב, דזהו גופא מה שהילני לא אשגחא בדרבנן, כיון דבאמת לא מחוייבת בחינוך בניה. ושו"ר שכ"כ בפנ"י (סוכה שם ד"ה וכן תימרו קטן כו') ולכך אמרו בגמ' שכל מעשיה היו ע"פ חכמים, וא"כ על הב"ד מוטל לחנכן, ומדלא אמרו לה דבר הוכיחו בגמ' שסוכה למעלה מכ' כשרה.

עוד היה אפשר לומר בס"ד, דיש ב' מיני חינוך, יש מצות חינוך פרטית שהקטן יעשה כל מצוה ומצוה, וזה שייך דוקא באב שמצווה לחנך את בנו, ויש עוד מין חינוך והוא חינוך שהבן יזכה ללכת בדרכי יושר, וע"ד הכתוב (משלי כב) חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה, ומצות חינוך זה שייכת על האב והאם בשווה שהבן ילך בדרך טובים, וזה כוונת הת"י שעשתה כן למצוה בעלמא והיינו מצד מין החינוך השני, אלא שזהו קצת דוחק דא"כ באמת יש עליה חיוב ממש, ולא נכון לומר רק למצוה בעלמא.

וע"ע בקה"י (ברכות סימן כד סוכה סימן ב) שכתב לבאר דברי הת"י, ע"פ שיטת התוס' (בברכות דף מח.) שגם על הקטן מוטל חיוב מדרבנן להתחנך במצוות, ועל האב מוטל לדאוג שהקטן יקיים חיוב זה, והילני דאגה שבניה יוכלו לקיים חיובם מדרבנן, וזה עשתה למצוה בעלמא אע"פ שאינה מחוייבת בכך, וזהו מה שאמרו בגמ' וכ"ת איהי בדרבנן לא אשגחא, היינו שלא השגיחה שהקטנים יקיימו את החיוב שלהם מדרבנן, וממילא שפיר יש להוכיח מזה שסוכה יותר מכ' פסולה דהא עשתה ע"פ חכמים, והיו צריכים לדאוג שבניה יקיימו את החיוב דרבנן שלהם לקיים מצוות.

וע"ע בהגהת מיימוני (פ"ב מהל' שביתת עשור אות כ) שהביא בשם ר"י דחינוך קטנים ליתא אלא באב.

והנה בתוס' (עירובין דף פב. ד"ה קטן בן שש) מבואר, דהאם חייבת בחינוך בנה, שכתב דאע"ג דאין מערבין אלא לדבר מצוה, מ"מ קטן יוצא בעירוב אמו משום דקטן נמי איכא מצוה לחנכו. לכאורה מוכח מדברי התוס' דהאמא מחוייבת בחינוך בנה, דאי כוונת התוס' למצוה בעלמא, הרי אין האשה מדרת את בנה בנזיר משום שאינה מחוייבת לחנכו כמבואר בנזיר, ואע"ג שאם תדיר את בנה הוי מצוה, מ"מ כיון שאינה מחוייבת אינה יכולה להדיר, א"כ אי נאמר שיש רק מצוה לחנך א"כ איך תוכל לערב על בנה, ומאי שנא עירוב מנזירות, אלא בע"כ שמחוייבת לחנך בנה ולכן יכולה לערב על בנה, והסוגיא בנזיר היא לפי ר"ל ואנן לא קי"ל בזה כוותיה. ובאמת שהתרומת הדשן (סימן צד) הוכיח מדברי התוס' הללו שיש לאם מצוה לחנך את בנה. וביאר באורח מישור (נזיר שם) שראיתו לפי ההסבר הנ"ל, והוסיף, דדברי התוס' שלאם יש מצוה לחנכו, לאו דוקא וכוונתו שבאמת גם מחוייבת לחנך את בנה.

ועיין במג"א (סימן שמג סק"א סימן תרטז סק"ב סימן תרמ סק"ג) שכתב דאין האם מחוייבת בחינוך בנה, והוכיח כן מהסוגיא בנזיר, וכתב שכן מוכח בתרומה"ד (סימן צד). אך קשה

דהמעין בתרומה"ד יראה דמסיק להחמיר בזה שהאם כן מחוייבת בחינוך בנה, וע"פ הראיה הנ"ל מהתוס' בעירובין. וכן ראיתי שהקשה באורח מישור (נזיר שם).

ועיין במחצה"ש על המג"א (סימן שמג שם) שמאריך לבאר כוונת המג"א, ומסיק דיש לדחות הראיה הנ"ל מהתוס' בעירובין, דשאני עירוב דאין חוב לקטן שיוצא בעירוב אמו, אדרבה זכות הוא לו, לכן רשאת האם לחנכו בזה, וכן בסוכה כיון דליכא טירחא לקטן במה שיושב בסוכה, וכמו שכתב תרומת הדשן בתחילת דבריו לפי תירוץ ר"י דאם טורח לקטן אין להזקיקו כו', לכן כיון דאיכא קצת מצוה באם, רשאית היא בכך, אבל להדיר בנה בנזיר, דצער הוא לבן, וכיון דהאם אינה חייבת לחנכו, משום מצוה קצת אינה רשאי לצער הקטן. אך למעשה מסיק שלא כדבריו. עכתו"ד.

וכן בתוספת שבת (סימן שמג סק"א) הקשה על המג"א והסכים עם האורח מישור, ואמנם כתב לבאר כוונת המג"א דס"ל שיש לדחות הראיה מהתוס' בעירובין, דיש לחלק בין הסוגיא בנזיר לדין עירוב, דבזנזיר כיון שאינה מחוייבת אין לה כח להדירו בנזירות, אך לענין עירוב שעיקר הטעם שקטן יוצא בעירוב אמו שאינה צריכה לזכות בשבילו, היינו כיון דכרוך אחריה הוי כירך אמו, אלא דהתוס' ס"ל דמ"מ לא עדיף טפי מהיא גופא שאינה מערבת לדבר הרשות, וא"כ קטן דלא שייך במצוות הוי כדבר הרשות, ועל זה כתבו התוס' בתירוץ ראשון דמ"מ כיון דכרוך אחריה ולא סגיא ליה בלא אמו, הקילו חז"ל טפי לומר דבטל לגבי אמו, ובתירוץ השני כתבו דכיון דבקטן איכא מצוה כדי לחנכו במצות שפיר יוצא בעירוב אמו, כוונתם דאף שאין אמו מחוייבת לחנכו, מ"מ כיון דאביו מחויב לחנכו במצוות, א"כ גם הקטן שייך מיהו במצוות, א"כ הרי יכולה לחנכו במצוה ושפיר מקרי עירוב לדבר מצוה, ובזה נדחה ראית התרומת הדשן.

וזה היה כוונת המג"א שהעתיק רק דברי התרומת הדשן הראשונים ולא האחרונים, דלכאורה הוא מלתא דתמיה על המג"א שיעלים עיניו מלראות סוף דבריו בזה, ולפי הנ"ל יפה כיון דהוא ס"ל שאין ראיה מהתוס' בעירובין, דהרי הראיה בנויה על זה שאין לחלק בין עירוב לנזיר, אך כיון דשפיר י"ל דיש חילוק ממילא אין ראיה, וא"כ אין מקור להחמיר בזה שהאם מחוייבת בחינוך בנה. אך למעשה מסיק התו"ש שלא כדברי המג"א. (ולעיקר ביאורו של התו"ש, החיד"א במחב"ר סימן שמג סק"ב לא ניח"ל בתירוץ זה, כיון שלא מצינו שהאחרונים משמיטים חלק מדברי הראשונים, משום דלא ס"ל כדבריהם).

וע"ע בקצות השולחן (בדה"ש סימן קמז סק"ב) שכתב ג"כ דיש לחלק בין נזירות לעירוב, וא"כ אין ראיה מהתוס' בעירובין, די"ל דבנזירות יוצא שגדולים יעברו כמה איסורים דרבנן, שחיטת חולין בעזרה ואיסור אכילת נבילה, ואף דמדאורייתא מוקים הגמ' שאין איסור שחיטת חולין בעזרה מדאורייתא, ואין שחיטה לעוף מן התורה, הרי עכ"פ מדרבנן איכא איסורא, ולכן כיון דאין האם מחוייבת לחנך את בנה, א"כ לא יכולה להדיר את בנה בנזירות כיון דעי"ז יגרם איסורים דרבנן, ודוקא אב שמחוייב בחינוך, א"כ חיובו דוחה האיסורים

דרבנן, משא"כ בעירוב שאת האיסור עושה הקטן כשיוצא חוץ לתחום, א"כ שפיר מהני המצוה שהקטן עושה ע"י חינוך שיהיה מותר לצאת.

ועוד כתב לחלק, דגבי נזירות דבעינן שתחול הנזירות על הבן, א"כ יש בזה גדר בעלות על הבן וזה שייך דוקא באב שחייב לחנך את בנו, ובעלות הבן נמסרה לאב ולכן חלה הנזירות, משא"כ אמו שאינה מחוייבת, א"כ אין לה בעלות על הבן שתוכל להדירו בנזירות אע"פ שיש לה מצוה לחנך. עכ"ד.

ועיין בברכ"י (סימן שמג סק"ז) דמסיק כדברי המג"א שהאם אינה חייבת לחנך את בנה. וכ"כ במחב"ר (סק"ב) דאפשר להשיב על כל הראיות, ובחינוך דהוי מדרבנן יש להקל כסברת הפוסקים את האם מחינוך הבנים. וע"ע בעין זוכר (מע' ח אות כ).

וכן במטה אפרים (סימן תרטז ס"ו) כתב שאין חינוך אלא על האב, אך האם אינה מחוייבת לחנך את בנה. וכן פסק ג"כ בשו"ת שיבת ציון (סימן סא) עיין שם היטב. וכ"פ בשו"ע הרב (סימן שמג ס"ד סימן תרטז ס"ד סימן תרמ ס"ד) ובישועות יעקב (סימן רכה סק"א) וכן נראה בקיצור שו"ע (סימן קסה ס"א) וכן כתב בבאר היטב (סימן שמג סק"ב) וכ"ה בפמ"ג (א"א סימן רכה סק"ה) וכן מסיק בחקרי לב (ח"א חאו"ח סימן ע להל' שבת סימן שמג דף קכט). שיש לילך אחרי רוב הפוסקים שאין דין חינוך לאם.

וע"ע במקו"ח לבעל החו"י (קיצורי הלכות סימן תרמ ס"ב) דבסוגיא בנזיר מבואר שאין האם מצווה לחנך את בנה, ותמה על התרומה"ד שנעלם ממנו גמ' זו. ובכל אופן כתב (שם ריש סימן שמג) דהאם מחוייבת לחנך את בנה למונעו מעבירות, והיינו שרק במצוות עשה אינה מחוייבת, אך לאפרושי מאיסורא בודאי מחוייבת.

אמנם באלף למטה על המט"א (סק"ו) כתב דעכ"פ יש מצוה על האם לחנך את בנה.

וכ"כ בקצות השולחן (בדה"ש סימן קמז סוף סק"ב) דאף אם אין חיוב לאם לחנך את בנה, מ"מ לכו"ע יש לה מצוה לחנך את בנה.

וע"ע בפמ"ג (פתיחה כוללת ח"ב אות ט"י) וע"ע באורך בשו"ת חקרי לב (ח"א חאו"ח סימן ע להל' שבת סימן שמג) ובשו"ת אהל משה (ח"ב סימן קה) ובשו"ת בצל החכמה (ח"ה סימן ד) ובשו"ת יבי"א (ח"ו סימן כט) ובשו"ת משנ"ה (ח"ג סימן רלא).

והמ"ב (סימן שמג סק"ב סימן תרטז סק"ה סימן תרמ סק"ה) לא הכריע בפלוגתא זו. וכן החיי אדם (ח"א כלל סו ס"ב) לא הכריע.

מלבד כל זאת, הנה לפי הראשונים (עיין רשב"א וריטב"א ושאר ראשונים ביבמות דף קיד. וכן ברשב"א ושאר ראשונים בנדה דף מו: ובשו"ת הרשב"א ח"א סימן קכח וברא"ם ר"פ אמור ובתשו' סימן עט-פ ובתוס' שבת דף קכא. ד"ה ש"מ ותוס' ר"ה דף לג. ד"ה תניא ותוס' ערכין דף ב: ג. ד"ה אין מעכבין ובטור ושו"ע ונו"כ סימן שמג ס"א וכן ביו"ד בטור ושו"ע ונו"כ סימן שעג ס"א ובחיי אדם כלל סו ס"ג) שאין הבדל בין האב לשאר כל ישראל בענין חינוך, א"כ בודאי דגם האם חייבת בחינוך כשאר כל ישראל.

אולם עיין במג"א (סימן תרמ סק"ג) שכתב דאין האם מצווה לחנך את בנה, אך י"א שהבית דין כן מצווים לחנך. ומשמע דיתכן שהאם תהיה פטורה והבי"ד יהיו חייבים. ובא"ר (שם סק"ד) כתב דאם אין לו אב ואם הבי"ד מצווים לחנכו במצוות עשה, אך לאפרושי מאיסורא אינן חייבים. וי"א להיפך, עיין במקורות הנ"ל.

ועיין בדברי רש"י (עירובין דף צו: ד"ה אין מערכין) שכתב וז"ל: אין בית דין מוזהרין למונען מלתקוע ביו"ט של ר"ה דבעו לחנוכינהו במצוות. עכ"ל. הרי שיש מצות חינוך על הבי"ד לחנך את הקטן במצוות עשה.

ועיין בלבושי שרד (על המג"א שם) שכתב דדוקא בית דין מצווין לחנכו במ"ע, אך אדם אחר לא, ולמעשה הניח בצ"ע.

ואולם בביכורי יעקב לבעל הערוך"נ (סימן תרמ סק"ה) כתב דלפי מאי דקי"ל שגם הבי"ד מצווין לחנך, אזי חיוב זה הוא על כל אדם להכריח את הקטן לקיים מצות עשה. עיין שם.

מעתה נבוא לדון, האם האמא צריכה להשתתף בחלאקה, שהוא חינוך הראשון של הקטן.

והנה לפי המבואר מכל הנ"ל דיש צדדים רבים לחייב אם בחינוך בנה, ואף לדעות שאין האם מצווה לחנך את בנה נתבאר שעכ"פ מצוה איכא בזה, וא"כ שפיר יש לומר דהאם צריכה להשתתף בחלאקה שהוא חינוך ראשון של הקטן לתורה וירא"ש.

ובפרט לפי המבואר בחוט שני (סימן שמג סוף סק"א) שכתב, דאף להנך ראשונים דאשה פטורה מלחנך את בנה, הני מילי בחינוך דרבנן שהוא חיוב לחנך באופן פרטי את הקטנים במצוות, אבל חינוך לירא"ש ודאי שמוטל גם על האם, וזהו אל תיטוש תורת אמך, ומסתברא שכולם חייבים בזה, ויותר מוטל על המתעסקים בפועל עם הקטן. עכ"ד.

וא"כ בודאי י"ל דלענין חלאקה שהוא חינוך לירא"ש שפיר חייבת אם הקטן כהאב, ושתייהם שוים בחיוב זה, וא"כ צריכה להשתתף בחינוך זה.

וכבר כתבתי בס"ד לעיל דאיכא למימר דיש ב' מיני חינוך, יש מצות חינוך פרטית שהקטן יעשה כל מצוה ומצוה, וזה שייך דוקא באב שמצווה לחנך את בנו, ויש עוד מין חינוך והוא חינוך שהבן יזכה ללכת בדרכי יושר, וע"ד הכתוב (משלי כב) חנוך לנער על פי דרכו גם כי יזקין לא יסור ממנה, ומצות חינוך זה שייכת על האב והאם בשווה שהבן ילך בדרך טובים, ולפי"ז יתכן שאין פלוגתא דכו"ע מודו דדין חינוך פרטי על כל מצוה זה שייך דוקא לאב, ודין חינוך כללי שילך הקטן בדרכי יושר כו"ע מודו דשייך גם על האם. ושו"ר יסוד סברא זו במשנת אליהו (סוכה סימן ג ד"ה וכ"מ).

וא"כ שפיר האם חייבת בחינוך החלאקה, שהוא חינוך כללי לילך בדרכי יושר של היהדות ובמנהגים הקדושים והטהורים שנהגו בהם מאז ומעולם.

וע"ע בשו"ת שבט הלוי (ח"א סימן סח) דאף אם אין האם מחוייבת בחינוך, הרי בפועל עיקר המצוה מוטל עליה, וכעין מצות פ"ו דאף שאינה מחוייבת, הרי עכ"פ א"א לקיים בלעדה.

גם בתשובות והנהגות (ח"ב סימן כה) כתב, דמפתחות החינוך נמצאים בידי האם שמצויה בבית, והיא בזה כמלמדתו תורה.

בפרט לפי מה דאיתא במס' חיבוט הקבר (אוצר מדרשים מדרש גן עדן גיהנם עמ' 94) וז"ל: החמישי מכה את אביו ואת אמו ואומר להם, מפני מה לא הדרכתם את בניכם ללמוד תורה ומעשים טובים, כדי שיעשה מצוות ומעשים טובים ויפרוש ממעשים רעים, מייד נותנין לו רשות להכות את אביו ואת אמו, ואם קרא ולא קיים מלקין אותו בפניהם. ע"כ. הרי שגם האם מצווה על חינוך בניה, ונענשת על זה. והביא מדרש זה בראשית חכמה (שער היראה פרק יב) וכן הוא עוד באוצר המדרשים (מעשיות עמ' 327) ועיין ג"כ בכה"ח סופר (סימן רכה סקי"ד) וברוח חיים (שם סק"ב).

ואיתא בשל"ה (שער האותיות אות דל"ת דרך ארץ אות כו) וז"ל: והנשים מצוות על תוכחת בניהם כמו האב, **ויותר מהם**, מטעם שהם פנויות ומצויות יותר בבית, ממה נפשך, אם האב תלמיד חכם, אז הוא טרוד מאוד בגירסא, לא יוכל לעיין בכל עת ובכל שעה על מעשה הנער, ואם הוא טרוד במשא ומתן ובהליכת דרכים, אז על הרוב אין האיש בביתו כו'.

ויען כי טבע הנשים רכות, על כן החיוב מוטל על הנשים ללבוש כלי גבר, רצוני לומר להיות לה אבירות לב להוכיח בשבט מוסר, ולהכות אותו הכאות בטוב, גם כי ישווע ויזעק, לבלתי שמוע אליו, עד שיסור מדרך הרע וילך בדרך הטוב והישר.

ודרך רמז אני אומר (איכה ד) ידי נשים רחמניות בשלו ילדיהן, רצוני לומר, אותן הנשים שמרחמין על ילדיהן לבלתי הכות אותם, הן מבשלות אותם, כלומר ממיתות אותם, כאילו היו שוחטין אותם, ומבשלין אותם כבשר בהמה, וחיה, ועוף. עכ"ל.

ועיין במנורת המאור אבוהב (פ"א נר ג' כלל ו ח"ב אות קסח) וז"ל: וצריך שיבחרנה משכלת ויודעת לייסר את בניה שיהיו הגונים וילמדו מטבעה וממידותיה, שבזה חייבת האשה יותר מבעלה, כמו שמצינו בבת שבע, כדגרסינן בפרק בן סורר ומורה (סנהדרין דף ע:): דברי למואל מלך משא אשר יסרתו אמו (משלי לא), אמר רבי יוחנן משום רשב"י מלמד שכפפתו אמו ונתנתו על העמוד, אמרה לו מה ברי ומה בר בטני ומה בר נדרי, הכל יודעין שאביך ירא שמים הוא ועכשיו יאמרו אמו גרמה לו וכו'. ע"כ.

וכן מבואר במגדל עוז ליעב"ץ (ברכות גבעון תעלה ג אות כה) דאף שהאם אינה מצווה בחינוך בניה, מ"מ נשים צדקניות מגדלות בניהם לתורה ולמצוות ורודות אותם, כמו שמצינו בבת שבע שהייתה כופתת לשלמה ומייסרתו, ואומרת לו מה ברי ומה בר בטני, ועל ידי כך זוכות לחיי עוה"ב.

עוד כתב (שם אות כו) דגם בחינוך קיום מצוה מצינו בהילני המלכה שהושיבה בניה הקטנים בסוכה. עכ"ד.

וכבר מבואר בכ"מ בתלמוד שעיקר החינוך מוטל על כתפי האם, עיין ביבמות (דף סג). דאיתא, דיינו שמגדלות את בנינו.

ועיין בברכות (דף יז.) וז"ל: גדולה הבטחה שהבטיחן הקב"ה לנשים יותר מן האנשים, שנאמר (ישעיה לב) נשים שאננות קומנה שמענה קולי בנות בוטחות האזנה אמרתי, אמר ליה רב לרבי חייא נשים במאי זכיין, באקרוי בנייהו לבי כנישתא, ובאתנויי גברייהו בי רבנן, ונטרין לגברייהו עד דאתו מבי רבנן. ע"כ.

וכן איתא בסוטה (דף כא.) וז"ל: רבינא אמר לעולם זכות תורה, ודקאמרת אינה מצווה ועושה, נהי דפקודי לא מפקדא, באגרא דמקרין ומתניין בנייהו ונטרין להו לגברייהו עד דאתו מבי מדרשא. ע"כ.

ואיתא שם במהרש"א (בח"א ד"ה באגרא) דהאשה מצויה בביתה יותר מהאיש ואומרות לבניהן לילך לבית הספר, ויש לכוין בזה בקרא דכתיב (שמות יט) כה תאמר לבית יעקב ותגיד לבני ישראל, ודרשו בזה (מכילתא סדר יתרו מסכתא דבחודש פר' ב) כה תאמר לבית יעקב אלו הנשים בלשון רכה, ותגיד לבני ישראל אלו הזכרים דברים קשים כגידין, ולכאורה למה הקדים הנקבות לזכרים, אלא לפי שכלל הנקבות בנתינת התורה אף שאין האשה מצווה על לימודה, נתן טעם ואמר כה תאמר לבית יעקב שהן הנשים שתגיד לבני ישראל ויהיה תגיד נסתר לנקיבה, והיינו שהיא תגיד לבניהן שילמדו, ותטרח היא בלמידתם, ובשכר זה יהיו הנשים בכלל קבלת התורה, וזה שדקדק הכתוב לקרות הנקבות במקום הזה בית יעקב והזכרים בני ישראל, לפי שהיא מצויה בביתה היא מוכנת טפי לצוות בניה על כך. עכ"ד.

וכבר דרשו חז"ל (שמו"ר פר' כח סימן ב) וז"ל: כה תאמר לבית יעקב, אלו הנשים כו', למה לנשים תחילה כו', כדי שיהו מנהיגות את בניהן לתורה. ע"כ.

וכתב רבינו בחיי (שמות יט ג) שהאשה הטובה היא סיבה לתורה, שהיא יכולה להמשיך את בנה לבית המדרש, לפי שהיא מצויה בבית, והיא מרחמת עליו בכמה מיני געגועין כדי להמשיך אותו אחר לימוד התורה מנעוריו, כמש"כ (משלי כב) וגם כי יזקין לא יסור ממנה, ולכן ראויה האשה להתפלל לשם יתברך בשעת הדלקת הנר של שבת שהיא מצוה מוטלת עליה שיתן לה ה' בנים מאירים בתורה, כי התפילה יותר נשמעת בשעת עשיית המצוה, ובזכות נר שבת שהוא אור תזכה לבנים בעלי תורה הנקראת אור, שנאמר (שם ו) כי נר מצוה ותורה אור, וכן דרשו רז"ל (שבת דף כג:) האי מאן דרגיל בשרגי הויין ליה בנים תלמידי חכמים. עכ"ד. והביא דבריו במטה משה (סימן תיז) ובמג"א (סימן רסג סק"א) ובבאר היטב (סק"ט) ובא"ר (סק"א) ובשיירי כנה"ג (הגה"ט סק"ח) ובמשנ"ב (סק"ב) ובקיצור שו"ע (סימן עה ס"ב) ובשל"ה (מס' שבת נר מצוה אות כו) ובדרשות חת"ס (דרוש ג' לז"ך אלול תק"ע דף שנו:).

ועיין במחצית השקל (שם סק"א) וז"ל: ראוי שתתפלל כו', דאמרינן (שבת דף כג:) ורש"י שם ד"ה בנים) אמר רב הונא כל הרגיל בנר הויין ליה בני תלמידי חכמים, דכתיב (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור, על ידי נר מצוה זוכה לתורה אור, לכן ראוי שתתפלל בשעת הדלקה שיהיו בניה תלמידי חכמים, כי בשעת קיום המצוה, התפילה על השכר המיוחד לאותו מצוה רצויה יותר לפניו יתברך. עכ"ל.

ועיין באגרת התשובה לרבינו יונה (אות נט-ס) וז"ל: תהא האשה זהירה להתפלל ערב ובוקר וצהרים (עיין ברכות דף כ:), ובסוף תפילתה יהא עיקר תחנוניה על בניה ועל בנותיה שיהו יראי שמים, ושיהו בניה מצליחים בתורה, כי עיקר זכותה של אשה לעולם הבא כשבניה ובנותיה עובדים את השם יתברך ויתעלה ועושים רצונו ויראים אותו, וכשהיא בבית עולמה – ובניה יש בליבם יראת שמים ועוסקים בתורה ובמצוות, נחשב לה הדבר כאילו היא בחיים ועושה כל המצוות, והיא במעלות עליונות בעולם הבא.

כשהיא נותנת צדקה, תתפלל באותה שעה בידיים נקיות שיהו בניה יראי שמים ומצליחים בתורה ובמצוות, מפני שתפילתו של אדם נשמעת בשעה שהוא עושה מצוה (תוספתא מעשר שני פ"ה הי"ד).

כשהאשה מדלקת את הנר בערב שבת כו', ותתפלל באותה שעה על בניה, שיהיו בניה מאירים בעולם בתורה ובמצוות, ותתפלל ותאמר יהי רצון שיהיו בני מאירים בעולם בתורה ובמצוות וביראת שמים, מפני שתפילה זו נאה להתפלל בשעה שהאירה נר של שבת, כענין שנאמר (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור. עכ"ל.

וכ"כ במנורת המאור אלנקאווה (פ"ח כבוד שבתות וימים טובים עמ' 597) וז"ל: ותתפלל באותה שעה על בניה שיהיו יראי שמים ומצליחין בתורה ובמצוות וביראת שמים, מפני שתפילה זו נאה להתפלל בשעה שתדליק נר של מצוה, ויאיר, שנאמר (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור. עכ"ל.

ועיין בכף החיים פלאגי' (סימן כז אות כו) שכתב, דהאשה **חייבת** להתפלל כשתדליק נרות על חיי בעלה ועל בניה, ושיזכו לתורה. עיין שם.

ותצא דינא דבודאי יש להחמיר ולומר דהאם חייבת לחנך את בניה, ואדרבא היא העיקר בחינוך הילדים, וא"כ בודאי צריכה להשתתף בתגלחת החלאקה.

ובאמת בספר קורות העיתים (מאורעות בשנת תקצ"ד עמ' סט) מובא וז"ל: בנים קטנים הצריכים לגזוז שערם בפעם הראשון, אין גוזזים בביתם רק ממתנים להילולא הלז **באים הנשים ומביאים שם בניהן**, וכל אחת מביאה נר גדול כמידת בנה וכו'. עכ"ל. הרי היה מנהג שהנשים מביאות את הילדים. וכ"ה בזיו המנהגים (עמ' קה) ובהיכל עבודת ה' (ח"ד עמ' קעט) דיש נשים צדיקות שנהגו לגזוז שיער הראשון הנגזז למצוה. עיין שם.

וכן נהוג אצל הרבה אנשים שהאם משלימה תגלחת הבן, ועושה לו פיאות, והיינו מטעם הנ"ל שעיקר חיוב חינוך מוטל עליה, לכן מכבדים אותה להתעסק בחינוך הראשון של הקטן.

ועכ"פ בודאי שיש להקפיד שגם האב יהיה נוכח בזמן חינוך התגלחת, ואף יטול חלק במצוה זו, וכדברי האפרקסתא דעניא (ח"א סימן קסא) ע"פ השיטות שחינוך מוטל על האב ולא על האם.

וכן עולה ממה שאמרו חז"ל (מדרש תנחומא סדר קדושים סימן יד) שאביו מקדישו לתורה, משמע דודאי נכון יותר שיהיה אביו דוקא בחינוך זה, וכמה גדולים דברי חכמים לקיימם דברים ככתבן, ומהאי טעמא נמי חייב אדם לומר בלשון רבו, וזהו בכלל מה שאמרו חז"ל (שבת דף סג.) כל העושה מצוה אחת כמאמרה אין מבשרין אותו בשורות רעות. עכ"ד.

וכ"כ בשו"ת דברי יציב (חיו"ד סימן קלג אות ד) דיש ענין שהאב דוקא יעשה התגלחת, ע"פ מה שביאר במהות השמחה כשמגלחין התינוק, שהוא ע"פ מה דאיתא בנזיר (דף נו:) א"ל רב אדא בר אהבה לרב הונא ודידך מאן מגלח להון (וברש"י ותוס' שראה אותם מגולחים כל הראש עם הפאות), א"ל חובה, תקברינון חובה לבניה, כולוהו שני דרב אדא בר אהבה לא אקיים ליה זרעא לרב הונא, עיין שם, ואף שהאשה אינה מוזהרת על זה כמבואר שם בסוגיא, מ"מ חזינו שנענש רב הונא בזה. ונמצא שהוא מצילו ממוות בזה שמניח לו הפאות, ולהכי עושים יום משתה ושמחה.

והנה יל"ע מדוע נענש ר"ה, והרי האשה אינה מוזהרת על הקפת הראש, אלא י"ל דמ"מ יש איסור מדרבנן, וכמבואר בראב"ד (פי"ב מהל' עבודת כוכבים ה"ה) ובכס"מ שכן גם דעת הרמב"ם, ועיין בב"י ובב"ח (יו"ד סימן קפא), ונראה שזה גם שיטת רש"י בנזיר (שם) וז"ל: א"ל רב אדא בר אהבה לר"ה לדידך, קטנים דאיתנהו מגולחין כל הראש כדאורחיהו דאינשי דקמגלחי להו כדי להברותן לאחר החולי וכו', עיין שם, ולכאורה צ"ב מה הוצרך רש"י לומר שמגלחין הקטן לאחר החולי וכו', אלא בע"כ צ"ל דכיון דאיכא איסורא דרבנן, לכן התירו רק בכעין חולי. וכ"כ בברכת ראש שם.

ולפי"ז י"ל דע"י שאביו מגלח אותו ומניח לו הפאות, ואין מניחים שאמו תגלח ותקיף כל הראש, משום דיש בזה עכ"פ איסור דרבנן, א"כ בזה אנו מחנכין אותו במצוות דרבנן שאסרו לאשה להקיף את בנה – שיאמין גם בתורה שבע"פ (ועיין שם עוד מה שביאר לפי דרכו מה שמלמדין את הקטן א"ב ישר והפוך).

ולכך י"ל דדוקא האב צריך לגלח את בנו, דכשמלמדו תורה הוא מרגיל אותו רק למצוות של תורה שבכתב, ובזה שמגלחו דוקא הוא ולא אמו מחנכו גם למצוות של תורה שבע"פ וכנ"ל. ע"כ.

האם אפשר לגלח בלילה והדין בזה בליל ל"ג בעומר

הנה לענין לגלח בלילה, לא נכון לעשות כן ע"פ דברי האר"י ז"ל שאין מתגלחין בלילה, כי לילה הוא זמן שליטת הדינים, ויש להזהר אז לגלח או להסתפר, כי רומזו לדינים ויש להם יניקה ממנו, וכן יש להזהר בגילוח אחר חצות היום, מאחר שאז מתחיל שליטת הדינים, וכנזכר כל זה בשער המצוות (פר' קדושים דף כד.) ובטעמי המצוות (פר' קדושים) ובלחם מן

השמים (סדר המנחה דף כב:) ובנגיד ומצוה (ריש ח"ב דף כא:) ובסידור הרש"ש (ח"א עמ' קסז) ובמג"א (סימן רנא ס"ה) ובחסד לאלפים (סימן רלב ס"ז) ובפלא יועץ (ערך גילוח) ובחמדת ימים (שבת פ"ג אות לז) וביפה ללב (ח"ב סימן רסא ס"ז ובח"ג השמטות דף קסד). ובמשחא דרבותא (ח"ב חאו"ח סימן רנא) ובמורה באצבע (סימן ד אות קלה) ובבן איש חי (ש"א פר' ויקהל אות יא) ובמועד לכל חי (סימן ו אות ז) ובחיים לראש (הל' בדיקת חמץ ס"ד) ובשפע חיים (ח"ה מכתב שנג).

אכן ראיתי בספר מנהג ישראל תורה (ח"ב הל' ימי העומר עמ' שנד) בשם ספר חינוך ישראל (ח"ב פ"ח ס"א סק"ו) דיש מקפידין לגלח דוקא ביום, וביאר ע"פ דברי המקובלים שאין נכון לגלח השערות בלילה כיון שאז מתעוררים הדינים, בסוד (דברים כה) לא תחסום שור בדישו, ועל כן אף למי שאין מדקדק בכך בעצמו, מ"מ בגילוח הראשון יש מקום לומר להקפיד טפי דלא מסמנא מילתא. וסמך לזה יש להביא ממש"כ בספר הדרת קודש בהספידו להגה"ק משינאווא (עמ' ד) בשם הגאון מבוטשאטש, דבתחילת החינוך של אדם צריך להתרחק מדברים הגורמים לנטות לקולא. אך מסיים שלא מצינו למעשה שהובאה קפידא זו בשום מקום. ע"כ. וכן ראיתי בספר ישראל והזמנים (סימן טז אותיות יד-טו).

אך י"א שכל קפידת האר"י ז"ל שלא להתגלח אחרי חצות היה מחמת תפילת מנחה, וכן בלילה מחמת תפילת ערבית, וכמבואר האי דינא בשו"ע (סימן רלב ס"ב ובמשנ"ב שם סק"ו-ז ובסימן רלה סק"ז), אך לא משום תגבורת הדינים, וכן מבואר במחצה"ש על המג"א (שם) וכ"ה בפמ"ג (שם) ובהגהות הרעק"א על המג"א (שם) וכן מבואר בשפע חיים (מכתבי תורה ח"ה סימן שנג). ועיין ג"כ בשו"ת מנח"א (מונקאטש, ח"ד סימן י אות ו) שהאריך בזה והוכיח כן. וכן מבואר בא"א בוטשאטש (סו"ס תקנח) ובשולחן הטהור קאמרנא (סימן רנא ס"ה) דהאר"י ז"ל לא היה מגלח אחר חצות משום מנחה. וע"ע בדבריו שם (סימן רלב ס"ג) וכ"כ במדרש תלפיות (ערך גילוח).

וכן כתב בדברי יציב (ליקוטים והשמטות סימן צט) דבכל הפוסקים מוכח שדברי האר"י ז"ל הוא מחמת מנחה, ולכן אין לחוש לגלח בלילה. (ובסו"ד כתב דהרצה לחוש יכול לחוש לזה, אך לכאורה אין חשש זה נכון).

אך לענין ל"ג בעומר מנהג ישראל לגלח אף בליל ל"ג בעומר. וכן ראיתי שכתב בספר תגלחת מצוה גוטמן (עמ' כג ובהע' יז) בשם א' מצדיקי הדור, דבל"ג בעומר אין חשש לגלח אף בלילה דיש המתקת הדינים והרחמים גוברים.

ועיין בכתב עת זרע יעקב (גליון כח עמ' רלד-מה אות טז) דמנהג חסידי סקווירא דלכתחילה מדקדקים לעשותו ביום, אמנם לא הקפידו להקדים קודם חצות היום, אמנם באופן של ברוב עם שישתתפו יותר אנשים מקילין בזה, ובל"ג בעומר המנהג בא"י לעשות התגלחת בלילה אור ליום ל"ג בעומר.

לענין ליל שישי יש סברא להקל, ע"פ הידוע כי בליל שישי מתעוררים הרחמים, וכמו שמותר אז לקרוא מקרא, כמבואר בשער המצוות (פר' ואתחנן) ובפרע"ח (שער הנהגת הלימוד פ"א) וז"ל: אבל בליל ו', יען כי יום השישי מכין לשבת, והרחמים מתעוררים בו, לכן יכול לקרוא מקרא אף בלילה. עכ"ל. וכ"ה בנגיד ומצוה (דף כד). ובאור צדיקים (תפילה סימן א סי"א) ובסידור ר"ש מראשקוב (כונת הלימוד ליל שישי) ובטעמי המנהגים (ליקוטים אות קנג) וע"ע בזה בשו"ת ישכ"ע (ח"ד קו"א חאו"ח סימן ב).

ולפי"ז י"ל דהכי נמי לענין תספורת בליל שישי ליכא קפידא. ושוב מצאתי בספר תגלחת מצוה גוטמן (עמ' כג סוף הע' יד) שהביא דכמה ממקובלי דורינו הסכימו לעיקר האי דינא, אך יש שציידו דאין לדמות בדברים אלו מדעתנו ואין לנו אלא מה שנתפרש בהדיא, ובפרט לפי משנ"ת דהאר"י ז"ל הקפיד לגלח אפילו בער"ש, הרי דלא אמרינן לענין התגלחת דהרחמים גוברים, והכי נמי לענין ליל שישי.

וכן הסיק הגר"מ גרוס בספרו ובשנה הרביעית (פ"ד ס"א) דאף שלכתחילה יש להקפיד לגלח קודם חצות, אך בליל ל"ג בעומר דעתו דשפיר דמי, שהרי טעמא דהאר"י ז"ל הוא מחמת תגבורת הדינים, ואמנם בהילולא דרשב"י שם ליכא דינים אלא רחמים, להכי לית בית מיחוש, רק בשאר ימים יש להזהר. עכ"ד.

וכן מובא בספר חיבת ירושלים (עמ' תעה) בשם מרן הגה"ק הרב ממונקאטש זי"ע בהיותו בל"ג בעומר בצפת, ערך חאלאקעס בלילה, כי הלילה כיום יאיר.

והנה לענין המנהג שהחכם חותך כמה שערות, י"ל דאין בזה חשש בלילה לכו"ע, דמצד דינא דגמ' דסמוך לתפילה הא בכה"ג אין לחוש שישבר הזוג, ומדינא דקבלה לכאורה בכמה שערות אין כ"כ חשש, וצ"ע.

שו"ר בתשו' הגר"ח קניבסקי זצוק"ל (פסח עמ' תשמג תשו' תתתשמג) שכתב, דאין גוזרין שערות החלאקה עד הבוקר של יום ל"ג בעומר ולא בלילה. אך אי"ז מצד דין קבלה, אלא מצד הדין המבואר בשו"ע שאין מגלחין עד ל"ג בעומר והכוונה עד יום ל"ג בעומר. ע"כ. וכן הביא בתשו' הגר"ח ק"ג גרנרש (עמ' קנד סימן ריד).

וכן הובא בספר אלא ד"א (פמ"ח ס"ו) והוסיף להביא בשם הגר"ח ק"ג, דכשחל ל"ג בעומר ביום ראשון, אזי אף שמותר להסתפר ביום ו' לכבוד שב"ק, מ"מ לא גזז עד יום א' בבוקר, וטעמו עמו, דכיון שהשערות שהוא מספר הוא למנהג בעלמא ואין זה בכלל ההיתר לגלח לכבוד שב"ק.

וכן הובא בהליכות והנהגות אמרי סופר (שער ט ס"ט הע' ו עמ' קלג) שכן הורה האדמו"ר מערלוי. וכן היה מנהג האדמו"ר משומרי אמונים בעל החוקי חיים (חינוך הבנים כהלכתו עניני חלאקה עמ' מד סקע"ו).

מי ומי ראוי שיגלחו את הקטן

איתא בליקוטי תורה (פר' קדושים) ובמשנת חסידים (מס' יום השישי פ"ה מ"ב) ובלחם מן השמים (דף כה.) ובמחברת הקודש (שער השבת) וכן הובא בכה"ח (סימן רס סק"ג) דטוב שלא לגלח ע"י עכו"ם שלא לאתערבא צולמא ידיה בצולמא דעכו"ם, וכן לא ירחץ על ידו אלא ירחץ ויגלח על ידי ישראל. וכ"ה בהגהות מהרח"ו לזוה"ק (פר' אמור דף קד:) ובחמ"י (שבת פ"ג אות נג) וביסוד ושורש העבודה (שער ח פ"א) ובבנ"י (מאמרי השבתות מאמר ו אות יח) וביפה ללב (ח"ג חיו"ד סימן קנו) ובדרכי תשובה (יו"ד סימן קנו סוף סק"ד) ובספר האשל הנקרא ג"כ ליקוטי שושנים (ערך גילוח אות ו) ובטעמי המנהגים (ליקוטים סימן ט).

וכן בראשית חכמה (תוצאות חיים סימן קלט) כתב, דמנהג המקובלים שלא להסתפר מגוי כי תערו חרב טומאה, ואין להעבירו על ראש קדוש.

וע"ע בפלא יועץ (ערך גילוח) בשם המקובלים, דבמקום שיש ספר ישראל לא יגלח ע"י גוי, כי כתבו המקובלים שהמתגלח ע"י גוי מסיר צלם אלקי"ם מעליו. עיין שם.

ובשו"ת דבר משה (ח"א חאו"ח סימן מה) כתב ג"כ, דיש להסתפר על ידי ספר ישראל, כיון דעל ידי ספר גוי אין כל כך שמחה. אי נמי דאין סימן טוב לספר לקטן בתגלחת ראשונה על ידי גוי, כיון דאיכא אנשי מעשה דנזהרים מלהסתפר על ידי גוי כלל על פי דברי הרב האר"י ז"ל. עכ"ל.

וכ"כ בשדי חמד (אסיפת דינים מע' חוה"מ אות ה עמ' 3-12) בשם ספר חכמה ומוסר (דרך חקיקה' פסח אות ג) דיש לספר על ידי ספר ישראל שאין לו מה לאכול, שאם יסתפר על ידי עכו"ם אין כל כך שמחה, ועוד דלא מסמנא מילתא לקטן לגלחו תגלחת ראשונה על ידי עכו"ם. ע"כ.

וע"ע בספר התקנות והסכמות ומנהגים של עיה"ק ירושלים שנדפס בשנת תרמ"ג (מנהגים או"ח דיני יו"ט וחווה"מ אות עג דף נו:) בשם הרב מזבח אדמה (דף ז: טור ב או"ח סימן תקלא), דבעיה"ק נהגו לגלח הקטנים בבית הכנסת בשמחה גדולה והספר יהיה ישראל עני. והו"ד באורחות חיים (ספינקא, סימן תקלא אות ה).

ובספר נחפה בכסף (ריש ח"ב פרי מפרי דף ז: טור א בנדמ"ח עמ' יח) כתב וז"ל: מעשה שהיה שבחול המועד של סוכות משנת אשר"י העם (תק"א), גילחו תגלחת ראשונה לקטן עם ספר ישראל בתופים ובמחולות בפרהסיא, כמו שנוהגים לעשות בשביל חיבוב מצות הפיאה שמניחים לו. עכ"ל.

וכ"כ בספר זכרונות אליהו מני (מע' פ אות יח) דעושין התגלחת ע"י ספר ישראל.

והנה אף שדברי האר"י ז"ל ברורים, שיש להזהר מלעשות התגלחת ע"י נכרי, אך יש לציין לגמ' (מגילה דף טז.) דאסתר גרמה למרדכי שהסתפר על ידי המן הרשע, וצ"ע איך מרדכי הסכים שגוי יספרו, וגם איך אסתר גרמה כל זאת. וכנראה שמחמת צורך השעה להשפיל כח הרשע עשו כן.

ועיין בשו"ת באר משה (ח"ז סימן כ אות ד) שמנהגינו בעז"ה להתחיל לגלח ע"י "ערלכער איד" ולגמור הגילוח ע"י "היימישין יונגערמאן". עכ"ד.

מנהג שמבקשין מחכם שיגלח שערות הקטן ושיברכו

הנה בכתבי מרן האר"י ז"ל (עיין בשער המצוות וטעמי המצוות פר' קדושים) מובא כי יש הרבה סודות וכוונות רמות בתגלחת הראש, על כן נהגו ישראל קדושים מקדמת דנא לילך בתגלחת הראשונה אצל חכם ומבין ברזי הקבלה, כדי שייגזזו השערות בכוונה עליונה, וזה יביא קדושה לילד למשך כל ימי חייו, וג"כ מבקשין מהחכם שיברכו שיגדל לתורה לחופה ולמעש"ט.

אולם יש שפקפקו במה שמבקשין מהחכם לגלח, ואמרו שאין בזה טעם וריח, ואביא בס"ד הצדדים בהאי ענינא.

הנה איתא בהנהגות ופסקים (הל' ספירת העומר ורחג השבועות אות ד) דבל"ג בעומר היה רבינו הגרי"ח זוננפלד זי"ע עוסק בגזיזת השיער ועשיית ה"פיאות" לילדי ירושלים, והיה לובש ביום זה את הקיטל של הימים הנוראים.

והובא בנטעי גבריאל (תגלחת הילדים פ"ז אות א) דמנהג חסידי חב"ד שמכבדין חכם לגזוז את שערות הילד, ומי שמכבדין אותו נותן צדקה לפנ"ז, או מביא לילד כסף שיתן לצדקה.

עוד הביא (שם הע' ב) דהבעש"ט חניך את בעל התניא בפיאות הראש. וכן בעל התניא סידר את התספורת הראשונה של הנכד בעל הצ"צ להניח לו פיאות הראש, ובירכו בהנחת ידיו הקדושות על ראשו (וכן ראיתי בספר המאמרים תש"י עמ' 163). וכתב שבחינם מתרעמים איזה ממחברי זמנינו שזה מנהג בורות, והלא הבעש"ט נהג כן, ומי יבוא אחר המלך. וכן כשעשה כ"ק הגה"ק מהר"א מבעלזא זי"ע תגלחת לכ"ק אדמו"ר מבעלזא בבית מדרשו בת"א, כיבד את הרה"ק רכי איצקל מפשעווארסק זצ"ל לגזוז איזה שערות.

וכ"כ בספר קורות העיתים (מאורעות בשנת תקצ"ד עמ' ע) וז"ל: בנים קטנים הצריכים לגזוז שערם בפעם הראשון, אין גוזזים בביתם רק ממתנינים להילולא הלז באים הנשים ומביאים שם בניהן, וכל אחת מביאה נר גדול כמידת בנה, **ומתחיל החכם לגזוז קצת** וכו'. עכ"ל.

ועיין בספר תגלחת מצוה (עמ' ד) דמנהג העולם לכבד האבות ואנשים חשובים בגזיזת קצת שערות, והטעם שמכבדים הזקנים בהגזיזה, משום דיש פוסקים דהם חייבים אף בחינוכם ולא רק בלימוד התורה, כמבואר ביו"ד (סימן רמה ס"ג).

ועיין בכתב עת זרע יעקב (גליון כח עמ' רלד-מה הע' נו) דמנהג חסידי סקווירא שעושים התגלחת בבית רבוה"ק, ורבוה"ק גוזזין קצת שערות במקום התפילין, ואח"כ גומר איש אחד כל התספורת ולא דוקא האב.

וכן הוראת הגר"מ הלברשטאם זצ"ל, דטוב ונכון ללכת אצל חכם לגזוז קצת מהשערות ולהתברך מפיו (עיין בספר גם אני אודך ל"ג בעומר ח"ב עמ' כא).

והיה נוהג ללבוש שטריימ"ל בעת תגלחת בניו ונכדיו (שם עמ' כב).

גם מרן שה"ת הגר"ח קניבסקי זצוק"ל היה נוהג לקבל ביום ל"ג בעומר את ילדי החלאקה שהגיעו לגיל שלוש, ולגזוז מחלפות ראשם, והיה מברכם בחביבות ומעניק להם דברי מתיקה, כפי שהביא ידידי הגאון האדיר ר' משה חליוה שליט"א בספרו פתחי חיים (ח"ב עמ' יד סוף אות יא).

ואיתא בתשובות והנהגות (ח"ב סימן ה) דנהגו לבקש רבנים וחשובים לגלח מקצת שערות הילד כשהגיע להיות בן ג', אך הביא מהגרי"ז הגאב"ד דבריסק דלא שמיע ליה כלומר לא סבירא ליה האי מנהגא שרבנים יגלחו, אלא כדאי לבקש ברכה ביום שנכנסים לתורה (עיין ברמ"א יו"ד סימן רמה ס"ח שבג' שנים מלמדין אותו אותיות התורה, ובביאור הגר"א שם מביא תנחומא שבקטן ג' שנים ערלים יהיה וברביעי כל פרי קודש והילולים לה', עיין שם), אבל שיגלחו רבנים לדברי הגרי"ז אין בזה טעם ושורש. עכ"ד.

ובספר עובדות והנהגות לבית בריסק (ח"א עמ' ונה-ו) מובא, דפ"א הגיע אדם אחד למרן הגרי"ז מבריסק עם בנו הקטן, וביקש ממרן שיגזור לבנו הקטן את שערותיו, הגיב מרן "איך בין נישט קיין שעררער", והיינו אינני ספר. וההסבר בזה, דהנה הרי אם יש לאדם שערות ארוכות אינו עובר על הלאו דלא תקיפו את פיאת ראשכם (ויקרא יט), כל זמן שיש לו פיאות, וא"כ מה שמורידים לקטן את השערות אינו אלא תספורת בעלמא, וזהו שאמר מרן הגרי"ז דאינו ספר. עיין שם.

ועיין ג"כ באורחות רבינו (ח"א עמ' רלג) שהביא וז"ל: מו"ר סיפר לי שבאים אליו עם ילדים בגיל שלוש שיספרם קצת שערות לעשות להם פיאות, ומאוד רוגז על זה, ואמר לי שמי שבא עם בקשה כזו מגרשו, ואמרתי למו"ר שזה מנהג חסידים, וענה לי שזה מנהג של ספרדים. ע"כ.

וע"ע בענין גזיזת השערות אצל צדיק בפניני הקה"י (ח"א עמ' כב-ג) דמובא שלא היה ניחא ליה לקה"י זצ"ל במנהג זה שמבקשים מת"ח שיגזוז את השערות של הילד, ואעפ"כ פ"א ביקש מחילה מת"ח אחד שסירב בתחילה לגזוז לבנו את השערות (אע"פ שלבסוף מילא את בקשתו).

ועיין בשו"ע המקוצר להגר"י רצאבי (סימן קמט הע' כו) שכתב, דמה שנוהגים מקצת קהילות שאדם גדול וחשוב כגון החכם או האדמו"ר הוא המתחיל לקצוץ משערו של קטן קודם שלוקחים אותו אצל הספר, או אביו ואמו משלימים את התספורת, כל זה לא נהוג אצלינו. עכ"ד.

גם מו"ר הגר"י טשזנר שליט"א כאשר מגיעים לבקש ממנו שיגזוז משערות בניו, משיב שאינו ספר.

וכ"כ בספרו שערי תורת הבית (ח"ב עמ' נב אות יא) דהמנהג שהולכים לרבנים לחתוך השערות, זהו בגוונא שהולך לרב גדול ומקובל היודע לכוין את הכוונות של פיאות הראש בזמן התגלחת הראשונה.

אך הביא בשם הקה"י שכשהביאו לפניו ילד בגיל שלוש וביקשו לברכו, היה אומר הרי אמרו חז"ל (ברכות דף ז. מגילה דף טו.) אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך, וכל יהודי יכול לחלק ברכות, והיה מברך את הילד. עכ"ד.

ומענין לציין שמרן הגר"ח קניבסקי זצוק"ל לא נהג בזה כאביו בעל הקה"י, אלא היה נוהג לגזוז את שערות ילדי החלאקה וכפי שהבאתי לעיל.

ושמעתי מכמה ת"ח חשובים מאוד שאמרו, דהן אמת שגם הם אינם ספרים, ואמנם כאשר הם גוזזים כמה שערות אין זה הופך אותם לספרים, ונפלא הוא.

והטעם לזה שמביאין לפני צדיקים, הוא כמו שמצינו אצל שמואל הנביא שכשרצו לגמלו ולחנכו במצוות, לקחוהו אצל עלי, כדי שמכאן ואילך יחל לעבוד עבודת ה', כמבואר בספר ויצבור יוסף בר (ח"א סימן נד).

וכ"ה מנהג החסידים די בכל אתר ואתר להחזיק במנהג זה וכו"ל, וההסבר בזה כי החינוך הראשון של התגלחת מקדש את הילד, ויש בזה ענין גדול להצלחת התינוק בהמשך חייו, ומנהג ישראל תורה, ולכן כל אחד יעשה כמנהגו, וישראל אם אינם נביאים – בני נביאים הם.

מעלת ברכת הצדיקים

והנה מובא לעיל כי יש ענין לקבל ברכה מצדיקים ביום שמכניס בנו לחינוך זה של ירא"ש, ואביא כאן מעט ממה שהשיגה ידי בענין מעלת ברכת הצדיקים.

הנה איתא במדרש (רות רבה פר' ו סימן ב) וז"ל: ויאמר ברוכה את לה' בתי היטבת חסדך וגו', ר' יוחנן וריש לקיש ורבנן, רבי יוחנן אמר לעולם אל ימנע אדם עצמו מלילך אצל זקן לברכו, בועז היה בן שמונים שנה ולא נפקד, כיון שהתפללה עליו אותה צדקת מייד נפקד, שנאמר (רות ב) ותאמר נעמי ברוך הוא לה', ריש לקיש אמר רות בת ארבעים שנה היתה ולא נפקדה, כיון שנשאת למחלון, וכיון שהתפלל עליה אותו צדיק נפקדה, שנאמר (שם ג) ויאמר ברוכה את לה' בתי, ורבנן אמרין שניהם לא נפקדו אלא מברכותיהן של צדיקים, שנאמר (שם ד) ויאמרו כל העם אשר בשער והזקנים עדים יתן ה' את האשה, היטבת חסדך האחרון מן הראשון וגו'. ע"כ.

הרי מבואר מכאן מעלת ברכת הצדיקים, ושיש ענין לילך עליהם לקבל את ברכתם.

ואיתא בגמ' (מוע"ק דף ט.) דרשב"י אמר ליה לבריה, בני אדם הללו אנשים של צורה הם, זיל גביהון דליברוכך. ע"כ.

עוד איתא בגמ' (ברכות דף כח:) דתלמידיו של רבי יוחנן בן זכאי אמרו לו רבינו, ברכנו. ע"כ.
עוד איתא בגמ' (תענית דף ה:) דכשהיה נפטר רב נחמן מרב יצחק, היה אומר לו ליברוכך מר. ע"כ.

ועיין בבית הבחירה למאירי (מוע"ק דף ט.) וז"ל: לעולם תהא ברכת תלמיד חכם חביבה לו לאדם וישתדל בכל כוחו שיברכהו. עכ"ל.

ומצינו בדברי חז"ל עוד כמה זמנים שהיו הולכים לקבל ברכה מחכמים, עיין במס' סופרים (פי"ח ה"ז) וז"ל: וכן היה מנהג טוב בירושלים לחנך בניהם ובנותיהם הקטנים ביום צום, בן אחת עשרה שנה עד עצם היום, בן שנים עשרה להשלים, ואחר כך סובלו ומקורבו לפני כל זקן וזקן, כדי לברכו ולחזקו ולהתפלל עליו שיזכה בתורה ובמעשים טובים, וכל מי שהיה לו גדול ממנו בעיר, היה עומד ממקומו והולך לפניו, והיה משתחוה לו להתפלל בעדו, ללמדך שהם נאים ומעשיהם נאים, וליבם לשמים כו'. ע"כ. וכ"ה בסידור רש"י (סימן תנו).

וכע"ז הביא במחזור ויטרי (סימן עו) והוסיף שהחכם מברכו ג"כ לחופה.

וכן הביא בכל בו (סימן עד) ובשינוי קצת דכבן ג' וכבן ד' היו מחנכין אותו לתענית עד עיצומו של יום, ומד' ועד ה' היו מחנכין אותו להשלים, ואחר כך אביו סומכו ומקריבו לפני כל זקן לברכו שיזכה לתורה ולחופה ולמעשים טובים כו'. ע"כ.

חזינן בדברי הראשונים מעלת ההליכה לחכמים לבקש ברכות, וכן חזינן בכל בו את הענין שמחזירין אחר חכם כשהוא בן ג' שנים.

ועיין באורחות חיים (סדר רז"ל בת"ת) שלאחר שסידר הסדר שעושין ביום שמתחיל הקטן ללמוד תורה, כתב בזה"ל: ואח"כ היה אביו סומכו ומביאו לפני כל זקן לברכו שיזכה לתורה ולחופה ולמעשים טובים, וכל מי שהיה בעירו גדול ממנו – הוא (הקטן) עומד ממקומו, ועומד לפני הגדול, והיה משתחוה לפניו שיתפלל בעדו, ללמדך שהן נאין ומעשיהן נאין וכל יצר מחשבותם היה לשמים כו'. עכ"ד.

תפילה קודם התגלחת

קודם התגלחת יתפלל בזה"ל: רבונו של עולם הננו מוכנים לקיים מנהגן של ישראל בניך, לגלח את שיער בנינו בן השלוש שנים, ולהניח לו פאות, לקיים בו מצות חינוך של (ויקרא יט) לא תקיפו פאות ראשכם, וכבר עבדיך חכמי ישראל רמזו במדרש (מדרש תנחומא סדר קדושים סימן יד) בכתוב (ויקרא יט) שלוש שנים יהיה לכם ערלים לא יאכל, ובשנה הרביעית

יהיה כל פרי קודש הילולים לה', שכן בתינוק שלוש שנים ערלים, שלא יכול להשיח, ובשנה הרביעית יהיה פרי כל קודש, שאביו מחנכו לתורה, ויהי רצון שתחילת חינוך זה שאנו מחנכין אותו כרצונך, יהיה לנחת רוח לפניך.

סדר התספורת

הנה יש כמה מנהגים מהיכן להתחיל התספורת, יש נוהגים להתחיל מהמקום הסמוך לפיאות, ומתחילים מצד ימין, והטעם כי זה עיקר ענין התגלחת להשאיר הפיאות. ויש הנוהגים להתחיל ממקום הנחת התפילין (מנהג בוואן וסקווירא והאדמו"ר משומרי אמונים והגר"מ הברשטאט והאדמו"ר מערלי ו עוד חסידים וכן נהג המרא דאתרא דמירון). ויש המספרים מאמצע הראש במקום שיש הרבה שערות, והטעם להראות שהתספורת היא כדי שלא יהיה לילד בלורית, או מטעם ששם ודאי לא יפגע בפיאות (מנהג האדמו"ר מסקולען זצ"ל והאדמו"ר מאיזביצא - ראדזין). ויש הנוהגים לגלח במקום המוח (עיין בספר לעבדך באמת עמ' תקל-א דכן נהג הרה"ק מהראי"ה טווערסקי ממכנובא זצ"ל). ויש הנוהגים לגלח במקום העורף שהוא כנגד היסוד (אחד מהצדיקים המסתירים עצמם, הובא בספר מריח ניחוח קו' החלאקה עמ' נו עדות ר' מרדכי אלמקייס).

ועיין בקובץ מה טובו אהליך יעקב (חיי"ב תשו' הגר"ש הלוי סגל עמ' רעג אות ד) דמובא שהעקבי אבריים מסאדיגורה זצ"ל נהג לגזוז כמין סגול והיינו בצד ימין קרוב למצח, ובצד שמאל קרוב למצח, ובאמצע מול בין עיניך, והיה מפטיר לומר סגול, והייתם לי סגולה מכל העמים (שמות יט). וכע"ז הובא בספר מנהגי קודש ל"ג בעומר (עמ' קמו).

וע"ע בשו"ת גם אני אודך תשו' הגרבי"ח מ אביחצירא (סימן א עמ' ט) דהשומרי אמונים נהג להתחיל ממקום תפילין, ואח"כ לצד ימין ליד פיאה ימנית, ואח"כ בשמאל ואח"כ מאחורי הראש.

ובספר לעבדך באמת (עמ' תקל-א) מובא דהרה"ק ממכנובא נהג לגזוז במקום המוח, ולאחמ"כ נטל ידיו והיה אומר שערות הם דינים, הי"ת יעזור שילכו הדינים ויבואו הרחמים. ע"כ.

האדמו"ר מטאלנא נוהג לומר בגזיזת השערות, ובשנה הרביעית יהיה קודש הילולים לה' (ויקרא יט).

הובא בספר הליכות והנהגות אמרי סופר (ש"ד פ"ה אות ד) דלאדמו"ר מערלי היה מספריים מיוחדות בציפוי זהב לכבוד מצות התגלחת.

ויזהר לא להשאיר לילד בלורית, דהיינו הרבה שיער בקדמת הראש (אך להשאיר מעט שערות ארוכות בלי גובה ועובי נראה שאין חשש).

ועיין בקדושת לוי (פר' יתרו) שכתב וז"ל: לכן מי שבשם ישראל יכונה, יהיה זהיר במאוד שלא לגדל שיער של התינוקות שלהם ולעשות להם 'בייא האר' ח"ו, שלא להדביק אותם בסטרא אחרא ההיא ח"ו, רק להסיר מהם עוד יותר מוקדם, שיהיו דבוקים לסטרא דקדושה, ויטיב לו בזה, הי"ת יפתח לנו ולכל ישראל שערי תורה שערי קדושה שערי טוהר. עכ"ל.

כשמספר הילד יכוין שהוא מקיים שני מצוות בפיאות הראש אחת מכאן ואחת מכאן וחמש מצוות בה' פיאות הזקן, כמו שאמרו חז"ל (מכות פ"ג מ"ה) שחייב על כל אחד ואחד, וכן יכוין שהוא מספר שיער ראשו להיותן דינין דתקיפין, וכמבואר בשער המצוות (פר' קדושים) ובליקוטי תורה (פר' קדושים) ובמורה באצבע (סימן ד אות קלה) ובפלא יועץ (ערך גילוח).

ועיין בשפתי ישנים (דף סה.) בשם מרן האר"י ז"ל שיאמר ג"כ הפסוק (ויקרא יט) לא תקיפו פיאת ראשכם. ועיין בכה"ח (סימן רלב סקט"ו) שכתב ג"כ לכוין מצות (ויקרא יח) ובחוקותיהם לא תלכו, וכן מצות (דברים כב) לא ילבש גבר וכו'. עיין שם. ומלבד זאת יש עוד כונות רמות ע"ד הסוד.

כשעושה הפיאות לילד יאמר כן ציוה ה' שאנו בני אל חי, כדברי ר' הלל מקאלאמיא במשכיל אל דל (ח"א כלל א פרט ב) וז"ל: כשתגלח – הנח לו פיאות ארכן עד סוף האוזן ותאמר כן ציוה ה' כו'. ע"כ. וכן העתיק בשו"ת פאת שדך (סימן מד).

והובא בנטעי גבריאל (תגלחת הילדים פכ"א עמ' קל) בשם כ"ק אדמו"ר מבוהוש בשם זקינו זצ"ל שמנהג רוזין הוא שלומדים עם הילד מייד אחר התספורת את אותיות הא"ב עד אות י', ואומרים עמו איך וועל זיין א גוטער יוד.

ובכתור שם טוב גאגין (עמ' תקצא) מובא, שמכבדים הקרובים לספר איזה שערות עד כי יוסרו לגמרי מלבד הפיאות.

ועיין בשיירי מנחה (סימן י אות ה) שמובא בזה"ל: וכאור בוקר באו חסידים ואנשי מעשה לבושים בבגדי שבת עם בניהם הקטנים ושם גיזזו את ראשם, ומכבדים את כל אחד ואחד שיגלח קצת את בנו ולברכו שיזכה לגדלו שיהיה ת"ח ירא שמים. עכ"ל.

ומובא בספר קורות העיתים (מאורעות בשנת תקצ"ד עמ' ע אות ג) בשם ספר שערי ירושלים שמזמינים כל הקרובים ומכבדים אותם בגזיזת כמה שערות.

עוד הובא (שם באות ד) שמנהג חב"ד לכבד קודם כהן ואח"כ לוי ואחריהם ישראל.

נטילת ידיים אחר התגלחת

הנה בתשובות והנהגות (ח"ב סימן ה) הביא דחכ"א נסתפק דאולי המגלחים מעט שערות צריכים נטילה, עיין בשו"ע (או"ח סימן ד ס"ט) שאם מגלח ולא נטל ידיו מפחד ג' ימים, ומביא

בכף החיים שם (סקצ"ב) שלא רק המתגלח אלא גם המגלח צריך נטילה משום נוגע בשערות הראש, ושפיר נסתפקו אולי כשרב מספר קצת שערות – צריך מייד נטילת ידים.

וכבר אמרו חז"ל (עיין בשו"ע שם) שאם ת"ח הוא ואינו נוטל כשצריך נטילה משכח תלמודו (ורבינו החזו"א זצ"ל הוסיף שעובר על לאו של פן תשכח שאסור לשכוח דברי תורה, וכה"ג שבפועל עביד מעשה הגורם לשכוח עובר בלאו), ואם ע"ה הוא יוצא מדעתו, ובא"ר (סקי"ג) מבאר דהיינו שעובר עבירות, שאין אדם עובר עבירה אלא אם כן נכנס בו רוח שטות (סוטה דף ג:). עכ"ד.

וכן מבואר ביפה ללב (ח"א קו' יושר לבב סימן ד אות יח) דיש ליטול ידים גם כאשר מגלח אחר.

וכן מובא בספר לעבדך באמת (עמ' תקל-א) דהרה"ק מהראי"ה טווערסקי ממכנובקא זצ"ל היה נוטל ידיו אחר שהיה מגלח את ילד החלאקה. וכן נהג האדמו"ר מהר"א מבעלזא זצ"ל (נטעי גבריא תגלחת הילדים פט"ו הע' ב).

ואולם הוראת הגר"ק זצוק"ל (דרך שיחה ח"ב עמ' רסה, אשיחה ח"א עמ' שפד, מנחת תודה עמ' רלג) דאין צריך נט"י בגוונא שמגלח אחר, דהרי הלשון בגמ' (פסחים דף קיב.) שקיל מזייה, ואם מיירי גם בשערות של אחרים היה צ"ל מציא עם א', ומדאמרו עם ה' משמע דמיירי דוקא בשערות שלו. ובספר תגלחת מצוה לב ציון (עמ' טז תשו' ח) השיב הגר"ק כנ"ל דבגמ' מבואר שמותר, אולם שמע שיש מחמירים גם בתגלחת לאחר. ושם (בתשו' ט) השיב הגר"ק דגם כשחותכים מעט שערות יש ליטול ידים. ובספר אלא ד"א של הלכה (פ"ב ס"י) מובא כי בשנים מאוחרות היה משפשף ידיו. ועיין בירחון האוצר (גליון עא עמ' י) שהביא הגרמ"ש עקיבא כהן מב"ב ששאל לגר"ק האם צריך ליטל ידים אחר חתיכת מעט שערות לקטן, וענה "אולי כן". ועיין בקו' שו"ת עזרת אליעזר (עמ' 82) שהשיב הגר"ק שיש ליטול ידים גם אחרי חתיכת מעט שערות לקטן. וכ"ה בשו"ת ידון משה (עמ' נח סימן כז) שהשיב הגר"ק דיש ליטול ידים. ובספר שמענו כן ראינו (ח"א פ"א סימן יד עמ' לז) הובא דהוראת הגר"ק שצריך מעט מים, כי נוגעים שם במקומות המכוסים. וצ"ע למעשה.

ועיין באשל אברהם בוטשאטש (סימן ד ס"ח) שנוטל ציפרוני אחר אי"צ ליטול ידיו, ונראה שה"ה לענין תגלחת.

שו"ר בספר כאייל תערוג (תפילה עמ' נ, ל"ג בעומר עמ' רלז) דמרן הגר"ק התחיל להקפיד בזה כאשר אמרו לו כי מרן הגר"א"ל שטינמן זצוק"ל מקפיד בזה. וכ"ה בספר תגלחת מצוה (עמ' לח) ובספר צדיק כתמר יפרח (עמ' תמ) ובספר דרך שיחה (ח"ב עניני חינוך בסופו) ובספר אלא ד"א (פ"ב ס"י) וכ"כ ידידי הרה"ג הגר"מ חליוה בתשו' גם אני אודך (חט"ו סימן א עמ' א).

ויש מחלקים בין מגלח אחר תגלחת שלימה, להיכא שמגלחו כמה שערות כמנהג שנוהגים שהחכם מגלח מעט משערות הילד, עיין בספר ילקוט התספורת (עמ' עז) ובספר נטעי גבריא (תגלחת הילדים פט"ו ס"ב ובהע') ובספר גם אני אודך (ל"ג בעומר ח"ב כה) בשם הגר"מ הלבשטאם זצ"ל והגרש"ז אויערבאך זצ"ל. וכ"ה בהליכו"ש (ספיה"ע פ"א דבר הלכה אות לב ועיין באורחות הלכה הע' 84 באורך) וע"ע בקובץ מבית לוי (גליון ג' עמ' נד אות יא) בשם הגר"ש

וואזנר זצ"ל. וכן מבואר בשו"ת שבט הקהתי (ח"ב סימן ה) ובספר שמענו כן ראינו (ח"א פ"א סימן יד עמ' לז) וכן הסיק הגר"מ גרוס בספרו ובשנה הרביעית (פ"ד ס"ב) בשם גדולי ההוראה שליט"א, וכ"ה בשו"ת בירורי חיים (ח"ה סימן ג עמ' פג והלאה) ובמעדני מלכים (ח"ב סימן ג).

וכן נוהגים הרבה צדיקים ות"ח שלא נוטלים ידים אחרי שחותכים שערות לילד, וכן שמעתי מעדויות רבות.

אך יש רבנים שכתבו דיש ליטול הידים גם אחרי חתיכת מעט שערות, וכן דעת הגר"ש דבילצקי (כפי שכתב בהסכמתו לספר בזכותא דבר יוחאי בהע', דפשוט שגם האדם חשוב שגזור מעט שערות צריך ליטול ידיו) וכן נהג הגר"א"ל שטינמן זצוק"ל כנ"ל (כאייל תערוג תפילה עמ' נב כאיל תערוג ל"ג בעומר עמ' רלז ק' תגלחת מצוה עמ' לח ועיין ימלא פי תהילתך עמ' רפג) וכ"ד הגר"ש ואזנר (קובץ מבית לוי יו"ד ח"א עמ' קמט אות יא) וכן נהג בעל החלקת יהושע (פסק"ת סימן ד הע' 265) והגר"ח זוננפלד (משנה הלכה סימן ד סי"ט) והאדמו"ר משומרי אמונים בעל החוקי חיים (חינוך הבנים כהלכתו – עניני חלאקה עמ' כז הע' קכב) ומנהג הרב המקובל ר' דוד אבוהצירא שליט"א, לחכך ידיו מעט בכותל אחר גזיזת כמה שערות כנהוג (חינוך הבנים כהלכתו שם).

ובספר לעבדך באמת (עמ' תקל-א) מובא דהרה"ק ממכנובקא נהג לגזוז במקום המוח, ולאחמ"כ נטל ידיו והיה אומר שערות הם דינים, הי"ת יעזור שילכו הדינים ויבואו הרחמים.

וע"ע בספר מנהגי קודש ל"ג בעומר (עמ' קמו) דמרן האדמו"ר מסאדיגורה נהג ליטול קצת מים כענין מים אחרונים, כי שערות הם דינים ומבטלים זאת ע"י מעט מים.

עוד הובא שם, כי האדמו"ר מבוהוש זי"ע היה נוטל לפעמים ידיים.

וע"ע בספר הליכות והנהגות אמרי סופר (ש"ד פ"ה אות ז) דהאדמו"ר מערלוי השתדל שלא לגעת בשערות בשעת הגזיזה, ובאם נגע נטל ידיו אח"כ.

ענין עשיית הפיאות

איתא בהגדה של פסח מבית לוי (עובדות והנהגות לבית בריסק ח"ב עמ' נב) וז"ל: אחד מתלמידי הגרי"ז מבריסק שעמד לחנך את בנו הקטן בפיאות הראש, נכנס אל מרן כדי להתברך מפיו במעמד זה. באותה הזדמנות פנה אל מרן ושאלו, ילמדנו רבנן למה נהיגי אינשי לומר "מאכן פיאות", הרי אין כל מצוה לעשות פיאות וציווי התורה הוא רק שאסור להשחית פיאות הראש. נענה לו מרן, לא, ואכן ישנה מצוה לעשות פיאות (בלשונו: ניין עס איז טאקא יא דא א מצוה צו מאכן פיאות).

והוכיח כן מדברי הרמב"ם (בפי"ב מהל' עכו"ם ה"א) שכתב, אין מגלחין פאתי הראש כמו שהיו עושים עכו"ם, שנאמר (ויקרא יט) לא תקיפו פיאת ראשכם, הרי שטעם פיאות הראש הוא

כדי להכיר שהלה הוא יהודי מזרע ישראל, ובעשיית הפיאות לילד אנו עושין סימן שילד זה הינו יהודי, ולכן אמרי אינשי "מאכן פיאות", לעשות פיאות.

ביקש התלמיד להביא הוכחה לדברי מרן, וסיפר לן שהתימנים אמנם קוראים לפיאות "סימנים".

התלמיד ביקש גם לדעת מהיכן מקור מנהגם של אלה ההולכים בפיאות ארוכות. ורבינו השיבו מדכתב המחבר בשו"ע (יו"ד סימן קפא ס"ט) וכל רוחב מקום זה לא תגע בו יד, אע"פ שהפוסקים דנו בזה כמה שיעורם, הרי שלפי דבריו הידור גדול הוא שלא ליגע בפיאות כלל וממילא נעשו הפיאות ארוכות. עכ"ד.

ואיתא במאור ושמש (פרשת אמור) ופאה בגימטריא 'אלהים', והן שני פיאות שהן שני שערים, ושני פעמים אלהים בגימטריא עקב, ועם היו"ד אותיות של השמות אלהים – בגימטריא יעקב, דהיינו שיעקב הוא המחבר לשני פיאות אלו, שכל אחד עולה עד (דניאל ז) ושיער רישיה כעמר נקי, ונתגלה הכתר, ששני פעמים ש"י עולה בגימטריא כתר כנ"ל.

לכן ציוותה התורה הקדושה (ויקרא יט) לא תקיפו פיאת ראשכם, רצ"ל שלא תגרמו ח"ו שהפיאות יתפרדו מן הראש, אלא שפרו מעשיכם בדרך שני פיאות אלו, ויהיו תלויין ועומדין במוח, ויכולין להמשיך הי"ג תיקוני דיקנא, וזהו (ויקרא כג) עד ממחרת השבת וגו' והקרבתם, פירוש, לאחר שתזדככו עצמיכם בימי הספירה – והקרבתם וגו'.

ממושבותיכם תביאו 'לחם' תנופה שתיים, ולחם הוא רומז לי"ג תיקוני דיקנא, שלחם בגימטריא מזלא, והיינו לחם תנופה 'שתיים', רצ"ל מזל עליון ומזל תחתון, שני עשרונים סולת תהיינה, פירוש, שני שערים אלו שער יראה ושער אהבה ששניהן הן בחינת מלכות כנ"ל, שהיא עשירית לספירה, סלת תהיינה, שיתקנו מעשיהם בימי הספירה דרך שני שערים אלו, עד שיהיו ברורים ומנוקים מכל סיג, ויהיו תלויין במוח שהוא ושיער רישיה כעמר נקי, ויתחברו שני השערים יחד, ויתגלה הכתר בחג השבועות, ששני פעמים ש"י עולה בגימטריא כתר, לכן סמך הכתוב לחג השבועות ובקצרכם את קציר ארצכם לא תכלה פיאת שדך לקצור, רצ"ל שבכל דרכיך אפילו בקצירת השדה תראה שהפיאות לא יתפרדו ח"ו מהמוח, והבן. עכ"ד.

בענין אורך הפיאות ועד היכן מקום הנחתן

בענין סדר עשיית הפיאות רבו בזה הדעות והשיטות, ואסכם בס"ד בקצרה, הנה בשו"ע (יו"ד סימן קפא ס"ט) כתב וז"ל: שיעור הפיאה מכנגד שיער שעל פדחתו ועד למטה מן האוזן, מקום שהלחי התחתון יוצא ומתפרד שם, **וכל רוחב מקום לא תגע בו יד**. עכ"ל. ויש שלמדו מדברי מרן שאין לגעת בפיאות הראש כלל, ואף לא במספרים.

ועיין ביש"ש (יבמות פ"ב סימן יח) שמאריך לאסור גם במספרים שאינם כעין תער בצדעים, ומסיים בזה"ל: על כן יזהר שלא לגלחן כל עיקר, ויניח הצדעין כולו, וירא שמים, למי שאפשר, לא יגלח ראשו כל עיקר, אלא מול עורף לרפואה. עכ"ד.

ועיין בשו"ת התעוררות תשובה (ח"א סימן ר) שהביא דברי היש"ש הנ"ל שחושש להחמיר שמן התורה אסור לספר כלל פיאות הראש, וכתב על זה בשו"ת הנ"ל וז"ל: וראוי לירא שמים לחוש לדבריו באיסור תורה. עכ"ל.

עוד כתב שם וז"ל: ורגיל אני להחמיר למסרק הפיאות רק באותו צד שבמסרק ששיניה גסות ורחבות שבזה לא הוי פסיק רישיה לענ"ד. עיין שם. וע"ע בערול"נ (מכות דף כ. ד"ה במתני' או ברהיטני חייב) ובמנחת חינוך (מצוה רנא סק"ו).

ועיין בהגדה של פסח מבית לוי (עובדות והנהגות לבית בריסק ח"ב עמ' נב) דאחד מתלמידי מרן הגרי"ז שאל את מרן, מהיכן מקור מנהגם של אלה ההולכים בפיאות ארוכות. ורבינו השיבו, מדכתב המחבר בשו"ע (יו"ד סימן קפא ס"ט) וכל רוחב מקום זה לא תגע בו יד, אע"פ שהפוסקים דנו בזה כמה שיעורם, הרי שלפי דבריו הידור גדול הוא שלא ליגע בפיאות כלל, וממילא נעשו הפיאות ארוכות. עכ"ד.

אך עיין בב"י (שם) הנ"ל שסיים: בתער או במספרים כעין תער. משמע דדוקא בכה"ג אסור, אך לגעת במספרים שלא כעין תער לית חששא.

ועיין בשו"ת קול מבשר (ח"א סימן יט) שלמד בכוונת הב"י דאמנם כל השערות שגדלים בצדעים עד למטה מן האוזן הם נקראים פיאה, ויש שערות שמתחילים למעלה מכנגד הפדחת, וגם יש שערות שמתחילים לגדל ולצמוח בשורשן ועיקרן למטה מן הפדחת, וכל השערות שבשטח הזה אסור לגלחן סמוך לעיקרן כעין תער, ואם תולש בו שערות, או שעה אחת (עיין שם), אפילו ביד סמוך לעיקרו חייב משום מקיף, ואף אותן השערות שגדלים ומתחילים למטה מן הפדחת בשטח זה עד למטה מן האוזן הם בכלל, אפילו אם משייר קצת מרחבו של פיאה לא מהני כיון שנוטל ב' שערות מן הפיאה סמוך לעיקרן.

אבל אם אינו נוטל שום שעה סמוך לעיקרה, רק קצת משיעור ארכה למטה אף מכל השערות של הפיאה שרי.

אך מסיים דלפי דברי מהרש"ל והמגדל עוז על הרמב"ם (פ"ב מהל' עבודה זרה ה"א) שכתב וז"ל: לא העברנו ברזל על בשרנו אפילו מספרים כלל וכלל, לא בראש ולא בגוף מן השפה ולחוץ. הרי שגם במספרים שלא כעין תער יש איסור. וכן נהגו ישראל במדינות אלו להניח שיעור פיאה עד למטה מן האוזן ולא לגלחו אף במספרים שלא כעין תער. עכ"ד.

ועיין במעשה רוקח על המשניות (סוף מס' מכות) שהאריך בזה, והעלה דהעיקר כהפוסקים דאפילו במספרים שלא כעין תער אסור בפיאות הראש, וכן בפיאות הזקן איכא אסורא מדאורייתא או עכ"פ מדרבנן, ודלא כהב"י.

וסיים וז"ל: וכבר האריך בזה בספר יין המשומר ע"פ סודות נפלאים שהוא איסור גמור אף במספריים וגם בשאר ספרים, ומה לי להאריך עוד בזה. עיין שם.

עכ"פ מדברי הב"י מבואר שאין איסור בזה. וכן למד בשו"ת באר משה שטרן (ח"א סימן סב) והאריך באורך עצום להוכיח זה. וע"ע בשו"ת משנ"ה (ח"ז סימן קכב).

ועיין בשו"ת חת"ס (חיו"ד סימן קלט-מ) שהאריך בהאי ענינא, והעלה לפי"ז כמה צדדים שיהיה אסור לסרק פיאות ראשו כיון דפסיק רישא שיתלשו ב' שערות וכו', והביא מש"כ בזה הרעק"א.

ולמעשה כתב דלא חזינן לרבנן קשישי דמזהרו בהכי, ומעיד שראה למורו הגאון חסיד שבכהונה מו"ה נתן אדלער זצ"ל מרי דעובדא דעביד הכי, ש"מ לית דחש להאי מילתא, והאריך שם מדוע אין חשש בזה.

וע"ע בגליון הש"ס (שבועות דף ב:) שהגאון רעק"א הניח דין זה בצ"ע.

ולענין הלכה למעשה, עיין בתשובות והנהגות (ח"א סימן תס) שכתב, דהנה החת"ס זצ"ל מביא שלמעשה לא ראה לרבנן קשישאי שיחמירו בזה, וראה לרבו הגה"ק החסיד שבכהונה רבי נתן אדלר זצ"ל מרא דעובדא שנהג להתיר, ומי יבוא לחוש ולפקפק אחריו, ומדינא אין להחמיר בזה, וראיתי עוד כמה גאוני ארץ שהקילו בזה, ולכן מדינא מותר, והמחמיר לעצמו לבד יחמיר כהגרע"א זצ"ל, אבל אין מורין בזה להחמיר. עכ"ד.

ע"ע בשו"ת חתם סופר (חאו"ח סימן קנד) וז"ל: והנה שיעור הפיאה באורך מפדחת עד למטה מהאוזן, ולא שיהיה אורך כל שיער כך, אלא כל שיער שגדל מפדחת עד למטה מהאוזן אסור להשחיתו, אלא יניח ממנו שיעורא כו'. עכ"ל. הרי שאין איסור לקצר הפיאות במספרים שאינם כעין תער.

עוד כתב בהגהות חת"ס לשו"ע (יו"ד סימן קפא ס"ט) וז"ל: שיעור הפיאה וכו', היינו ברוחב מפדחת עד האוזן, ובאורך מפדחת עד למטה מהאוזן, ולא שיאריכו השערות כל כך, אלא כל השיער הגדל בשטח זה אסור לגלח כעין תער, אבל אין צריך שיאריכו. עכ"ל. הרי שאין להאריך כ"כ, ושפיר דמי לגזור הפיאות במספרים שאינם כעין תער.

ועיין בהגהות הכת"ס (שם) וז"ל: שיעור הפיאה ברוחב ארבעים שערות סמוך לאוזן, ובאורך שיעור כל שיער כדי לכוף ראשו לעיקרו, כל שיער ושיער עד מקום שלחי התחתון יוצא ומתפרד שם, והעולם טועים וחושבים דאורך כל שיערה ושערה יגיע עד לחי הנ"ל, ואינו אמת, מ"מ בני ביתי ותלמידי אנו מנהיגים על דרך זה, אע"פ שהוא טעות, מ"מ קדוש יאמר לו, אלו דברי אאמו"ר מאוה"ג זצ"ל בתשובה כת"י שתחת ידי. עכ"ל.

הרי מבואר דאין איסור לקצר הפיאות, אך מ"מ מי שמשאיר פיאותיו ארוכות קדוש יאמר לו.

ועיין בספר משכיל אל דל לר' הלל מקאלאמייא תלמידו של הגאון החת"ס ז"ל (ח"א כלל א פרט ב) שכתב, דכשמגלח האב את בנו יניח לו פיאות עד סוף האוזן ויאמר כך ציוה ה'. עיין שם. והובא בדרכי תשובה (סימן קפא סקט"ו) ובשו"ת פאת שדך (סימן מד). הרי שדעת תלמיד החת"ס דיש להשאיר הפיאות ולא לקצרים.

ועיין בתוס' (נזיר דף מא: ד"ה השתא) שכתב וז"ל: וכן נהגו העולם כשמגלחין התינוקות לשייר בצדעיהן הרבה שערות. עכ"ל. משמע שמנהגם היה להשאיר הרבה שערות לפיאות.

וכן מנהג החסידים שלא לקצץ הפיאות כלל, ועיין בנטעי גבריאל (תגלחת הילדים פ"ו הע' ט עמ' מו) שהביא מקונטרס נתיב מצוותיך בסידור תפילה ישרה בארדיטשוב (פי"ח אות לט) ששאלו מהרה"ק מהר"ש מבעלזא מפני מה הוא מחמיר מאוד בפיאות הראש שלא לקצץ כלל, והגיד לו ע"פ חז"ל (ברכות דף יא.) משל לאחד שאומרים זקנך מגודל, א"ל יהא כנגד המשחיתים, ופירש הרשב"א (שם) בלשון ניותא, אין לנו שום טעם ע"ז, רק צריכים להיות הפוך מהמשחיתים. עכ"ד.

וכ"כ בספר קסת הסופר והגהות לשו"ת מן השמים (סימן כח) שהרה"ק מהר"ש מבעלזא לא היה חותך כלל הפיאות. ועיין בספר נפש נחמיה (תולדות הגאון רבי אברהם יעקב מפרביזנא זצ"ל) שהגה"ק מהרי"ד מבעלזא אמר לו שגידול פיאות הוא מצוה סגולית, שילך האדם בדרך הישר. עיין שם.

ועיין בספר גופי הלכות (עמ' תנד) דמנהג צדיקי פולין שלא לקצץ כלל הפיאות.

וע"ע בדרכי שלום (הקדמה אהלי שם אות א) דהרה"ק ר' מאיר מפרימשלאן ציוה על המהרש"ם בעודו ילד צעיר לימים שלא יחתוך ולא יקצוץ מפיאות ראשו כל ימיו, כי הוא סגולה לאריכות ימים, וברכו שיאריך ימים.

ועיין בספר בן איש חיל לבא"ח (ח"א דרוש ג' לשבת זכור דף ל.-): על מ"ש רז"ל (מגילה דף יב:): שמרדכי מוכתר בנימוסו היה וכו', ופירש על זה, וז"ל: ולי הפעוט נראה לומר וכו', שהיה לו פיאות גדולים, כי הפיאות הם סימנים ועדים על היהדות וכו', והוא היה מתעטר ומתפאר בהם, שהיה מניח פיאות עבים וגדולים שנראים מרחוק הן בימים הן בלילות שהם קבועים בגופו תמיד וכו'.

ראו כמה חביבין הם הפיאות, שהם עדים וסימנים של היהדות כו', על כן כמה וכמה צריכין אתם להזהר בשני עדים נאמנים אלו, העומדין אחד מימין ואחד משמאל, המעטרים אתכם בעטרה של היהדות, ואין אני מעמיס עליכם לעשות לכם פיאות עבים וארוכים כמו מנהג אחינו האשכנזים הי"ו, ורק אבקש שיהיה בהם שיעור הניכר לעיני הכל, ולא יהיו כעשבים הקטנים העומדים על פתח הקרקע אשר רק רישומן ניכר, דאלו פסולים לעדות הם, כדין קטן שפסול להעיד, כי רק הגדולים נאמנים להעיד בגדלן, וכבר דיברתי בזה פעמים רבות, ואשרי המדבר על אוזן שומעת וכו'. עכ"ל.

ושם (בדרוש ב לפר' זכור דף כז.) כתב, דנראה דמלשינות זאת של המן בשביל שהיתה עינו צרה בפיאות, שהיה דרכם מזמן קדמון להניח פיאות גדולים, ולא כהיום שאין הפיאות ניכרים. ומי שאינו נזהר בפיאות זה מוכיח שגם את המילה היה רוצה להסיר רק שאינו יכול. עיין שם.

ועיין בשו"ת תורה לשמה (סימן שפט) וז"ל: והנה כאן צריך להחמיר להשאיר שיעור כדי לכוף ראשן לעיקרן, **וסגי בהכי כפי הדין**, מיהו ודאי אם יהיו יותר ארוכים **עדיף טפי** כדי שיהיו ניכרים יותר, **וזהו נוי שלנו** שאנחנו מתנאים במצוות השי"ת אלהינו ואלהי אבותינו אשר קדשנו במצוותיו, והפיאות הם עדות לישראל וסימן טוב להם. עכ"ל.

וע"ע בשו"ת באר משה (ח"ה סימן קלא) שכתב, דיש הידור מצוה בפיאות ארוכות.

ולמעשה סוגיא זו ארוכה ורחבה מאוד, והנה בודאי שלפי רוב בנין ורוב מנין הפוסקים אין איסור לקצר הפיאות, וכל המעיין בסוגיא זו יראה זה בנקל, אך מידת חסידות והנהגה טובה בודאי יש בזה מכמה צדדים וטעמים לגדל הפיאות ולא לגעת בהם, וכן הוא מנהג חסידים ואנשי מעשה, אולם מי שאין מנהגו כן, יש לו לשקול בפלס האם אינו מעצת היצר וכדו' להשקיע בדברים חיצוניים פחות חשובים, ועוד כמה דברים שיכולים להגרם מזה ואכמ"ל, אך אם נראה בדעתו שדבר זה לא יגרום לו שום מכשול, קדוש יאמר לו.

ועיין באורחות יושר (סופ"ה) שהביא הגר"ח"ק בשם מרן החזו"א שיש להשים את הפיאות לפני האוזן, ומי ששם מאחורי האוזן זה נראה כאילו הוא מתבייש במצוה, וכן דעת הקה"י, ומה שעשו כן בחו"ל (ששמו את הפיאות מאחורי האוזן) הוא משום שנתיראו מהגויים, אבל כאן בא"י שב"ה אפשר דרא אין שום טעם לזלזל בזה, והי"ת יזכנו ללכת בצורת ישראל כרצון התורה. עכ"ד.

דעת מרן האר"י ז"ל בענין אורך הפיאות

הנה בדעת מרן האר"י ז"ל יש לעיין בכוונתו, דבפשטות נראה דס"ל שיש להקפיד לא להאריך את הפיאות יותר מסוף האוזן, ששם מתחיל שערות הזקן, ומאידך ראינו לגדולים ורבים שלא הקפידו בזה, ומגדלים פיאותיהם הרבה אחרי האוזן.

והנה אבאר מעט בסוגיא זו בעזר אל עליון כפי שהשיגה ידי הכהה, הנה כתב מהרח"ו בשער המצוות (פר' קדושים) וז"ל: ואמנם בענין שיעור הפיאה היה נזהר מאוד מורי ז"ל לשייר כל השערות אשר הם בצדעים שהוא כל השערות שיש בין האוזן לאותו המקום החלק שאין בו שיער מכאן ומכאן בשני צדי הראש כו', ואף אם היו שערות הפיאות גדולים מאוד וארוכים לא היה חותכן במספרים, רק עד יגדלו ויתארכו וידלדלו וירדו ויכנסו למטה מגבול שערות

הזקן, ואז היה חותכן ומקצרון במספרים, לפי שמה שמשתלשל משם ולמטה, אינו נקרא פיאת הראש. עכ"ל. וכ"ה בטעמי המצוות (פר' קדושים).

הנה מבואר שהאר"י ז"ל היה נזהר מאוד לא לחתוך הפיאות, רק כאשר יכנסו בגבול שערות הזקן היה חותך, כיון שזה אינו נקרא פיאת הראש. ועכ"פ מבואר שצריך לחתוך הפיאות כאשר הם באות למקום שערות הזקן.

וכ"כ בשמן ששון (ח"ד שער המצוות פר' קדושים דף פט.) וז"ל: ורבנו האר"י ז"ל היה מתנהג בחסידות שהיה מניחם להתגדל עד שהיו ארוכים שמגיעים עד שערות הזקן, והיינו תיקון הראשון מידת א"ל, שהוא מקום חצי גובה אוזן, **ולא שהיה מניחם להתגדל עד כל שיעור אורך הזקן כמנהג בני אשכנז**, דאין זה נקרא פיאה ופשוט, וזה סוד מה שאמרו רז"ל (ברכות דף מח:) אין מלכות נוגעת בחברתה כמלא נימא, **והיינו פיאה עם הזקן**, כמש"כ בעץ חיים (שער יג פי"א ושער יא פ"ט), ועיין גם כן בספר נגיד ומצוה וכו'. עכ"ל.

וכ"ה בסידור הרש"ש להיר"א (ח"א עמ' 167) וז"ל: וכדי שלא להעביר כל הדינים, יניח המלכות של השערות כו', והתפשטותה מלמטה, עד **שלא תכנס בשערות הזקן** וכו'. עכ"ל.

ועיין ג"כ בעץ חיים (שער יג פי"א דף סז:) וז"ל: כי הלא תיקון ראשון שבדיקנא הוא א"ל, והוא מלכות, ופיאה בחינת מלכות, נמצא שב' מלכיות סמוכים ודבוקים זה לזה, **כי במקום שמסתיימת מלכות שבראש שהיא פיאת הראש, משם מתחלת מלכות דדיקנא שהוא תיקון ראשון**, ואז יונקת זו התתאה מן העילאה, כי מכח שערות הראש הנשארות בפיאת הראש מהם יוצאין שערות הי"ג ת"ד כנ"ל, א"כ נמצא כי כל הי"ג מכילין יונקים מב' פיאות הראש. עכ"ל.

וכתב מהרח"ו ז"ל (בגליון שם) וז"ל: נראה לי חיים, שאפשר שזהו כוונת רבותינו ז"ל (ברכות דף מח:) באמרם אין מלכות נוגעת בחברתה אפילו כמלא נימא, שהוא פירושו שער, לרמוז על מה שכתב כאן, שהמלכות שבשערות הראש, והמלכות שבשערות דיקנא סמוכות זו לזו, **ואינן נוגעות זו לתוך זו אפילו נימא, אלא ממש במקום שמסתיימת מלכות של שערות, שם מתחילה מלכות של דיקנא**. עכ"ל.

הרי עולה בפשטות מהדברים שיש להקפיד שפיאות הראש לא יגעו בשערות הזקן.

ועיין בספר נגיד ומצוה למהר"י צמח (דף מט.) וז"ל: וגם שערות הפיאות שעל הראש לא היה מניח לגדל כל כך **שיכנס במקום שיער הזקן**, ואז היה חותכו עד שיעור אותו מקום, כי משם ולמטה לא יקרא פיאת הראש. עכ"ל.

וכ"ה במשנת חסידים (מס' סדר יום שישי פ"ה מ"ד) וז"ל: ומלמטה, עד **שלא תכנס בשערות הזקן**. עכ"ל.

ועיין בספר יין המשומר למהר"ן שפירא (דף לו.) וז"ל: וגם היה מניח הפיאות של הראש ליגדל, ולא היה חותכן רק עד שיגדלו כל כך שיכנסו למטה במקום שיער הזקן ממש, שאז היה חותכן, עד אותו המקום שמשם ולמטה לא יקרא פיאת הראש. וביאר בזה ע"פ דברי הע"ח הנ"ל, ומסיים בזה"ל: והנה מאחר ששתי מלכיות הראש ודדיקנא הם סמוכות זו לזו, **לכן צריך להזהר שלא יכנס אפילו נימא אחת ממלכות דראש שהיא הפיאה, במלכות דדיקנא שהיא תיקונא קדמא, ועל זה אמרו רז"ל (ברכות דף מח:) אין מלכות נוגעת בחברתה כמלוא נימא. עכ"ל.**

וע"ע בסידור חסד לאברהם טוביאינא (עולת שבת דף ב:) וז"ל: ושערות הפיאה הנכנסים בגבול הזקן, **צריך לחתוך מה שנכנס בגבול הזקן.** עכ"ל.

ועיין בביאור בנייהו על התיקון"ז (ת"ע דף קכב.) וז"ל: ודע דאם יש לנו ללמוד מלשון התיקונים כאן דאמר צריך לאעברא שער א מעל אודנין וכו', אין הכוונה על השיער שצומח באוזן, אלא קאי על שערות הפיאות, שלא יהיו נסרכין ותלויין על פתח האוזן, אלא ידחה אותם לצד אחר, **או יקוץ מאורך שלהם**, וכן אני נזהר בזה תמיד לדחותם אחרי האוזן וכו', ואיך שיהיה צריך האדם לזהר לדחות שערות הפיאות אחר האוזן, ולא יהיו סורחים על האוזן שלו. עכ"ל.

ועיין בשערי הלכה ומנהג (יו"ד סימן לה) דמנהג חב"ד לקצץ הפיאות כדי שלא לערב האורות של שני תיקונים מה"יג תיקוני דיקנא קדישא. עיין שם.

וע"ע בספר עיוני הלכות (עמ' תנד) דצדיקי בית רוז"ן נהגו שגזזו במספריים את פיאות הראש שנתארכו יותר מהאוזן.

וע"ע בנטעי גבריאל (תגלחת הילדים פ"ו הע' ח עמ' מה-ו) דחסידי ברוסיה היו נוהגים לקשור הפיאות אצל האוזן, ומסתמא עשו כן מחמת גזירת המלכות, ואמנם יש עוד טעם בזה, והוא כדי לקיים השיטות שלא לערב את הפיאות עם שערות הזקן.

וע"ע בספר קסת הסופר והגהות לשו"ת מן השמים (סימן כח) שהרה"ק מרימנוב היה חותך הפיאות כדעת האריז"ל. וע"ע בספר דברי יחזקאל (עמ' שפא) ובדברי חנה (ח"ב עמ' רג).

אך הנה עיין בשו"ת צמח צדק ליובאוויטש (חיו"ד סימן צג) דהאר"י ז"ל מיירי רק כשמגיעים להזקן ממש, דהיינו במקום פיאות לחי התחתון. עיין שם. והיינו דבאמת אורך הפיאות צריך להיות ארוך, ודברי האר"י ז"ל מיירי רק במקום לחי התחתון שזה גבול סוף הפנים ששם מתחיל הזקן ממש.

וכן למד בדרכי תשובה (סימן קפא סקט"ו) שכתב דאדרבא המעיין בטעמי המצוות יראה שמנהג זה שנהגו בו כל יראי ה' לגדל שערות של הפיאות באורך, ממקום קדוש יהלכון, וכן הוא המנהג של כל היראים במדינות אלו להחמיר, ומניחין להאריך השערות של הפיאות בכל שטח של מקום הפיאה, כמש"כ שם בטע"מ שמרן האריז"ל היה מניח לגדל השערות במקום פיאות הראש, והיה שערות הפיאות שלו ארוכים קצת.

ומש"כ מהרח"ו שהאר"י ז"ל לא היה מניח השערות עד שיגדלו כ"כ שיכנסו למטה במקום שיער הזקן ממש, היינו רצ"ל כשמגיעין למקום פאות הלחי התחתון.

ויותר מזה הביא בשם כ"ק אדמו"ר הגה"ק מו"ה יחזקאל שרגא זצלה"ה משינאווי בשם רבו הגאון הקדוש מו"ה שלום מבעלזא זצלה"ה שמ"ש מהרח"ו בטע"מ שם שהאריז"ל לא היה מניחן שיגדלו עד שיכנסו למטה במקום שיער הזקן **ממש**, תיבת **ממש** הוא להורות שאינו רצ"ל במקום שמתחיל הזקן למעלה בסיום פאות הראש תיכף אחר הצדעים, אלא רצ"ל למטה בלחי התחתון ששם נקרא זקן ממש.

וזה המכוון של מהרח"ו ז"ל בשם האריז"ל שלא להניח לגדל השערות של פאות הראש רק עד שגיע למטה בסוף הלחי התחתון הוא סוף הפנים ולא יותר.

וכן הביא בשם אדמו"ר זצלה"ה הנ"ל דמש"כ רבינו הרח"ו דבשערות הראש היא מקום השראת הדינים, ועל כן צריך לסלקם, זה שייך גם בהשערות של פאות הראש כשהם ארוכות יותר מסוף הפנים כנ"ל, על כן כשהפאות הם ארוכים יותר משיעור זה צריך לסלקם. עכ"ד.

וע"ע בספר מעיל קודש ובגדי ישע לר' אהרן פירירא בפירושו לעץ חיים (שער יג פ"א ד"ה מלכות של שערות) שכתב וז"ל: ובודאי האיש הישר הולך, אינו מבין מכאן שצריך לפסוק ולקצור הפיאה משם ולמטה ח"ו, כי אם כן לא נשאר פיאה ח"ו, והאר"י ז"ל בשער המצוות כתב שצריך שיתארכו ויתגדלו וכו', ואז יקצצן אם ירצה, אלא ודאי רצ"ל מהרח"ו זיע"א שזהו דרך טבע ששערות אלו של דיקנא יבואו תחת שערות הראש, ואין הפרש ביניהם כמלוא נימא ממש, כאשר יראה הרואה כשיקים שערות הפיאה למעלה וכו'. עכ"ל.

הנה עולה מדברי קודשו שהבין בדברי מרן האר"י ז"ל בע"ח שבודאי אין לקצץ הפאות, רק הכוונה שכן הוא הטבע ששערות אלו של הזקן מתחילים לגדול תחת שערות הראש, ואין הפרש ביניהם כמלוא נימא ממש.

ועיין בשו"ת וישב הים (ח"א סימן יד) שהאריך בהאי סוגיא ומסיק שהמדקדקים לעשות כדעת האר"י ז"ל, ראוי שיקפידו על השיעור שכתב בשער המצוות שם, והיינו דמקום סיום הפאות הוא עד תחילה מקום צמיחת שערות הזקן, ובכל זאת אם יתארכו הפאות יתר משיעור זה, לית לן בה, אלא שעדיף להעבירם לאחר האוזנים, כדי שלא יכנסו להדיא בתוך שערות הזקן, ואותן עדות שנהגו מקדם קדמתא בפאות ארוכות יותר, לא ישנו מנהגם, **ועל הכל יש ויש על מי לסמוך**. עכ"ד.

תפילה שאומרים אחר התגלחת

תפילה שנהגו לאומרה אחר שמגלחין את הילד (תפילה מזמן האר"י ז"ל נדפסה בספר מסע מירון עמ' סד):

יהי רצון מלפניך ה' אלקי האלקים ואדוני האדונים, שבזכות כל הצדיקים והחסידים מיום שנברא העולם ועד סופו, ובזכות תורתך הקדושה והטהורה ושמותיך הקדושים שבה, ובזכות מצות פיאות הראש שציוותנו בתורתך (ויקרא יט) לא תקיפו פיאת ראשכם, (ובזכות התנא רבי שמעון בר יוחאי זי"ע), וכמו שזכה זה הנער לפיאות הראש, כן יזכה לתורה לחופה למצוות ולמעשים טובים ויורה הוראות בישראל בחיי אביו ובחיי אמו, אמן נצח סלה. ואומר מזמור (תהילים קג) הללו קל בקדשו.

ועיין בהליכות שלמה (מועדים ח"ב פי"א אורחות הלכה הע' 83) שהובא כת"י של הגרש"ז אויערבאך לאב שבנו עשה חלאקה בט"ו באב, ובתוה"ד כתב בזה"ל: בו ביום תהינה עיניך נשואות לאבינו שבשמים שיגדל ויצליח בתורה ויראת שמים, ויהיה לכם לתפארת וברכה. עכ"ל.

ענין ששוקלין השיער ונותנים צדקה כמשקל השיער וענין גניזת השערות

הנה מובא בשו"ת הרדב"ז (ח"ב סימן תרח) שהיו רגילין בכל הגלילות להביא נדרים ונדבות כשהיו מגלחים את ילדם, ונותנים משקל השיער לצורך המקום להדליק עליו שעה ושמן ולשאר צרכיו וכו'. עיין שם.

ואיתא בהנהגות ופסקים (הל' ספירת העומר וחג השבועות אות ד בהע') וז"ל: וכן הורה לשקול את קצוות השיער שגזזו מצאן הקדשים ולתת את משקלם בכסף או בזהב למטרות צדקה. ויש נוהגים ששוקלים השערות ויתנו צדקה כמשקל השערות, והוא סגולה שיהיה הבן חכם בתורה ויר"ש ויאריך ימים טובים. ומקורו מתשובת הרדב"ז (ח"ב סימן תרח) שהיו רגילים להביא נדרים ונדבות ונותנים משקל השיער לצורך המקום להדליק עליו שעה ושמן ולשאר צרכיו, גם יש בנדבות חלק לעניים ולצרכי ציבור.

וכתבו האחרונים לציין שכבר מצינו זאת באבשלום שהיה נזיר, וכמש"כ (ש"ב יד כו) ובגלחו את ראשו והיה מקץ ימים לימים אשר יגלח כי כבד עליו וגלחו ושקל את שיער ראשו מאתים שקלים באבן המלך, והרלב"ג שם כתב שהיה נותן משקלם כסף או זהב למשכן או לעניים. עכ"ל.

וכעי"ז מצינו בגמ' (יומא דף לח:) וז"ל: מעשה בדואג בן יוסף שהניחו אביו בן קטן לאמו בכל יום היתה אמו מודדתו בטפחים ונותנת משקלו של זהב לבית המקדש. ע"כ. וכ"ה בספרא (סדר בחוקתי פר' ב פ"ו אות ג) ובאיכ"ר (פר' א סימן נא ובפר' ב סימן כג) הרי מבואר ששקלה בנה ונתנה כנגדו לצדקה.

ועיין בספר אבן ספיר (ח"ב עמ' מז) שהובא המנהג שכל אחד ואחד נותן לצדקה לפי ערכו בכסף או בזהב.

וכן מובא בספר תולדות רבינו ממונקאטש (סימן רמד) שהאדמו"ר ממונקאטש נהג לשקול השערות וליתן כנגד זה לצדקה.

ובספר סגולת ישראל (ערך ג' אות כה) הובא דיש נוהגים לשקול השערות בזהב או בכסף, ונותנים המעות לצדקה, ואומרים שהוא סגולה שיהיה הבן חכם בתורה וירא שמים ויארץ ימים טובים.

ועיין בספר מטעמים (ערך שערות) שכתב, דהטעם שנוהגים שאין מגלחים שערות הילד עד שמתחיל לדבר, הוא מכיון שמובא בגמ' שכשקטן מתחיל לדבר אביו מלמדו תורה ציוה לנו משה, ואז האב מקדשו להשי"ת, ובפסוק כתיב (דברים יח) ראשית גז צאנך תתן לו, וישראל נקראים צאן, לכן כשמתחיל לדבר אז מביא האב הילד לקדושה, ואז מסיר שערותיו, ודמי השערות נותן להשי"ת ע"י צדקה, ואז ג"כ מחנכו למצוות ומשייר לו פאות ועושהו יהודי שיהיה ניכר לכל שהוא תינוק יהודי. ע"כ. וכ"ה באוצר כל מנהגי ישורון (סימן י אות א) ובספר האשל הנקרא ג"כ ליקוטי שושנים (מע' גילוח) וע"ע בטעמי המנהגים (קו"א סימן יג סק"ח).

וכ"ה בספר מריח ניחוח (קו' החלאקה עמ' מה) כי יש בני אדם לחביבות המצוה ולחביבות בנם המתחנך למצוה שוקלים שערותיו בכסף ומחלקים אותו לצדקה, רמז לדבר ראשית גז צאנך תיתן לי, וישראל קרויים צאן. עכ"ד.

ובספר מעשה יחיאל לר' יחיאל מיכל היבנער אב"ד דק"ק ניזענוב (פר' תולדות אות ח) בשם מהרי"ם מגלינא כתב, שעושים התגלחת לאחר שהילד יהיה בן ג' שנים, והשערות של הראש שוקלין במאזנים עם מטבעות של כסף ונותנים לצדקה. ע"כ.

הנה כיון שמבואר שנהגו לשקול השערות ולתת כנגד זה צדקה, לכך יש כאלה שהקפידו לא לגלח השערות כלל קודם ג' שנים דהוי כגוזל מהקדש.

ובשם הגר"ח קניבסקי זצוק"ל (ריש ספר הקטן והלכותיו) הובא, דאין שום קפידא בזה.

ועיין בכתב עת זרע יעקב (גליון כח עמ' רלד-מה הע' סג) בשם ר' מנחם מענדיל פעלבערבוים שבעת התגלחת של נכדי מרן האדמו"ר מסקווירא זי"ע היה נוהג מרן זי"ע להורות אחר התגלחת להנוכחים שיאספו השערות שנפלו, ובעת האסיפה היה מרן זי"ע מתבטא בהתרגשות "אה! נאך גאלד, נאך גאלד!". ע"כ.

יש נוהגים לגנוז את השערות לאחר התספורת או לשומרם למשמרת, והביאו סמך למנהג זה מדברי רש"י ביחזקאל (ה ג) ע"פ וצרת אותם בכנפך, מכאן רמז שכל המסתפר שערו לא יזרוק אותם אלא יגנוז אותם, שכל מה שנאמר במקראות האלה הם לרעה. עכ"ל. אך קטע זה נשמט מחלק דפוסים ויתכן שאינו מרש"י. עיין בענין מנהג זה בספר א"י (סימן יח ס"ג) ובספר מנהגי א"י גליס (פרק כג אות יג) ובאוצר כל מנהגי ישורון (סימן י אות א) ובספר מטעמים (ערך שערות) ובאוצר יד החיים (אות תתשמו) ובשו"ת קרית חנה דוד (יו"ד סימן יא) ובספר רפואה וחיים לגר"ח פלאג"י (פ"ב אות רל).

ועכ"פ אין הכוונה לגנוזם ביחד עם כתבי הקודש, אלא שלא לזורקם בדרך בזיון אלא לקבור באדמה וכדו'. ופשוט. ובכל אופן אין זה ענין מיוחד לתגלחת הראשונה אלא לכל תגלחת, ועוד יש לציין דיש כאלה שנוהגים לשרוף השערות כמבואר בפוסקים, ויש כאלה שנמנעים מזה ואכמ"ל.

ובספר נתן דוד בקו' נהגו העם (עמ' תטז אות ג) הובא דמנהג צ'פרו שבמרוקו שאחרי התספורת הראשונה לילד, היו נוהגות הנשים ללקט את השערות ולהשימם בכרית, והוא משום חיוב מצוה שבפעם הראשונה מקיים מצות פיאות הראש, ולכן שמרו שערות אלו שעל ידם נתקיימה המצוה של ראשית גז צאנך תיתן לו, וישראל נקראים צאנך.

ועיין בשו"ת ויען דוד (ח"ד חאו"ח סימן ב) שהביא, דיש נוהגים להצניע השערות עד ביאת ינון שאז ישרפו אותו תחת עצי המערכה.

לבישת הציצית והכיפה

כפי שהובא לעיל רבים נהגו בגיל ג' שנים להלביש לקטן ציצית. ולעיל הרחבתי בזה.

כמו כן מחנכין את הקטן בגיל שלוש לכסות ראשו בכיפה, והטעם משום שאז מחנכין אותו לפיאות הראש וזה חלק מצורת היהודי שיהיה גם כיפה. ולעיל הרחבתי בזה.

ענין הסעודה ביום זה

רבים ושלמים נהגו לעשות ביום זה סעודה לכבוד המצוה, וכן להזמין קרובים וידידים. וכן עולה ממנהג האר"י ז"ל שהיה עושה משתה ושמחה ביום זה, וכן עולה משאר עדויות של ספרי קורות העיתים ודברי הימים שהועתקו במאמרים לעיל.

וכן מבואר בכתר שם טוב גאגין (עמ' תקצא) שמנהג א"י שבפעם הראשונה שמגלחין הילד, מזמינים את קרוביהם ומיודעיהן.

וע"ע בשו"ת פעולת צדיק (ח"ג סימן רלו) דהנהוג הוא כשמתחילים לגלח לקטן, תחילת תגלחת הקטן עושים סעודה ומחולות של שמחה, ולזו הסעודה קורין לה סעודה של מצוה, וכן שמעתי כמה פעמים ממו"ז. ונ"מ למי שנדר שלא ליכנס לשום סעודה של רשות או ת"ח שאינו רשאי ליהנות מסעודת הרשות — בסעודה זו מותרים ליכנס. עכ"ד.

וע"ע בדבריו (ח"ג סימן רמח) דנוהגים לגלח לקטן תגלחת ראשונה תגלחת מצוה ונוהגים להכות בכלי זמר לשמחת המצוה.

וכן מבואר בספר אבן ספיר (ח"ב עמ' מז) שמנהג תימן שביום גילוח ראשונה עושים משתה ושמחה כמו ביום הכניסה לברית קודש, ומלבישים אותו בגדי כבוד ותשכטים.

וכ"ה בספר גדולת יהושע (ח"א עמ' מה אות מו) בשם הגה"ק מנאסאד שיש לעשות סעודה לעשרה תלמידי חכמים ועניים ביום זה שנעשה בן ג' שנים.

ושו"ר דברים נפלאים בצוואת הרה"צ ר' מרדכי הומינער (הובא בספר הנהגות הצדיקים ח"ג עמ' תנו אות יד) שכתב, דבזמן הזה שנתגברה הכפירה בעולם, אזי צריכים אנו להתחזק מאוד כנגד זה, היינו להדר ולשמור אפילו מנהג טוב שהוא מביא לחיזוק הדת, כמו מצוה זו של חינוך בנו בפיאות הראש, דביום זה צריכים לעשות משתה ושמחה.

ויש למנהג זה מקור בדברי חז"ל (ברכות דף יא.) משל לאחד שאומרים זקן מגודל, א"ל יהא כנגד המשחיתים, היינו אומרים ליהודי הרי יש לך זקן מגודל הרבה ומדוע לא תספר מעט מן הזקן, עונה היהודי יהיה כנגד המשחיתים, כלומר כיון שנתרבו אנשים שמשחיתים את זקנם בגילוח התער כו', על כן אני עושה בעצמי משמרת למשמרת שלא אגע כלל בזקן אפילו במספרים, כיוצא בזה מעלה גדולה היא להשאיר הפיאות כנגד המתגלחים בתער, וכשם שביום תגלחת הראש עושים משתה ושמחה, כן כאשר תזכו להכניס את בניכם לת"ת, ביום זה תעשו משתה ושמחה לשמחה מאוד שזכיתם לקיים המ"ע הגדולה (דברים יא) ולמדתם אותם את בניכם, והשמחה הזאת תעשה רושם גדול על הילד למשך חייו. עכ"ד.

עוד טעם י"ל למנהג הסעודה ביום זה, ע"פ המבואר בראשונים (תרומת הדשן סימן רסט) בטעם סעודת פדיון הבן שהוא כדי לפרסם המצוה. ובהגהות מרדכי (יבמות רמז קכז) כתב דעושין סעודה לפרסומי מילתא. וכ"ה בשו"ת מהר"י ברונא (סימן קכא).

הנה מבואר שעושין סעודה כדי לפרסם שעושין מצוה, והכי נמי בענין תגלחת הקטן י"ל כיון דהוי מצות חינוך, לכן יש לעשות סעודה לפרסומי מילתא.

ומה שמוכא בגדולת יהושע בשם הגה"ק מנאסאד דיש לעשות סעודה זו לעשרה אנשים כנ"ל, אפשר"ל שהוא ע"ד המבואר במור וקציעה (סימן תרעא) לענין הדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת, דיש להזהר שיהיו עשרה בבית הכנסת, וכדאיתא בכתובות (דף ז:) דלפרסומי מילתא בעינן ביה עשרה, ואע"ג דמצינו ביבמות (דף קא:) דבחמישה סגי לענין חליצה, מ"מ לפרסומי ניסא וברכה ודאי איכא קפידא אבי עשרה דווקא, דכוותה אשכחן נמי בכל פרסומי מילתא בעלמא כנ"ל, ועל כן צריך קהל ממש, ואין עדה פחותה מעשרה (מגילה דף כג:). עכ"ד. וכ"כ ג"ע הרב חיד"א במחבר"ר (סק"ז) וכ"כ הגר"ח פ"ב במועד לכל חי (סימן כז אות לג) וכ"ה בשו"ת זבחי צדק (ח"ב סימן כט) ובשערי תשובה (סק"ט) ובפקודת אלעזר (סימן מח) ובבית דוד (סו"ס תעד) ובכה"ח (סקע"ב).

ולפי"ז י"ל דגם לענין פרסומי מצוה צריכין עשרה דוקא, דאז דוקא נהיה פרסומי מצוה, ולכך המנהג לעשות סעודה ל' אנשים דוקא.

וכתב מו"ר הגר"י טשזנר שליט"א בשערי תורת הבית (ח"ב עמ' נד אות יח) שהרבה נוהגים לעשות ביום זה מסיבה צנועה, ומזמינים את הסבא והסבתא ושאר קרובי המשפחה, וכן כמה ידידים להשתתף בשמחה, והאבא או אפילו האמא או אחד מהנוכחים חותך לו את רוב השערות, ויש שנוהגים לכבד כ"א מן הנוכחים לחתוך איזה שערות, ולבסוף מי שיודע קצת לספר גומר את התספורת באופן מסודר כדי שהילד יראה יפה, ומשאירים לו את פאות הראש בהידור, ומחלקים מטעמים ומגדנות לכל הנוכחים, ומעודדים את הילד באומרים הרי אתה גדול ויש לך פאות וכו', ומברכים אותו שיהיה ליהיות צדיק. עכ"ד.

ולענין אבל ל"ע בתוך השנה האם מותר להשתתף בסעודה זו, דעת הגר"ח"ק (תגלחת מצוה לב ציון עמ' יח תשו' טו) דאם עושין סעודה יש להזהר. וכן מבואר בדברי סופרים (פמ"א סעיף קיב) דאסור לאבל תוך השנה לעשות סעודת חלאקה.

ועיין במשמרת שלום (הל' אבילות אות ג סקל"ד) דב' ימי אבילות בודאי אסור. וכ"ה לענין תוך ל', עיין נטעי גבריא'ל (תגלחת הילדים פכ"ג ס"ה). אך כתב, דלענין תוך השנה מותר לעשות סעודה קטנה אך בלי כלי זמר.

והנה בהליכות שלמה (מועדים ח"ב פ"א אורחות הלכה הע' 83) הובא, דבירושלים לא נהגו האשכנזים לקבוע יום מיוחד לתספורת זו כלל, וגם לא נהגו בשמחה מיוחדת ביום זה.

ועיין בספר אורחות רבינו (ח"א עמ' רלג) דהמנהג בבית מרן הקה"י לגלח בגיל שנתיים וללא כל מאורע מיוחד.

ועיין בכתב עת זרע יעקב (גליון כח עמ' רלד-מה אות כז ובהע' סח) דמנהג חסידי סקווירא שלא נוהגים לכבד את הקרואים בלעק"ך (עוגה מתוקה דבש) ולחיים, כיון שמעולם לא עשו סעודה או לעק"ך ולחיים לקיום מצות לא תעשה.

ועיין עוד בחידושי חת"ס (פסחים דף ז.) ובתורת משה (פר' בא) שיש כמה מצוות שהם רק ליתן חלק לס"מ, ובמצוות אלו אין עושין כ"כ שמחה. ועוד שגזירות השערות היא הסרת הקליפות. עכ"ד.

מנהג נתינת כסף לקטן ביום זה

הנה יש הנוהגים לתת מעות לילד ביום זה, כמובא בנטעי גבריא'ל (תגלחת הילדים פ"ד ס"ה ובהע') בשם ר' לוי יצחק, ושכן נהג ר' אריה גלוסקין ז"ל (ממלא מקומו של ר' הלל בפאריטש) ששלח סכום הגון לנכדו בשביל התספורת שלו.

ועיין בכתב עת זרע יעקב (גליון כח עמ' רלד-מה אות כח) דמנהג העולם ליתן מעות להקטן באותו יום של החלאקה, ואולם מנהג חסידי סקווירא אינו כן, ורק האדמו"ר נותן מטבע ומברך להקטן שיתגדל לתורה ולחופה ולמעש"ט. ע"כ.

בסייעתא דשמיא

ספר

רביעי קודש

חלק שני

סדר חינוך הילדים והכנסתם לבית הרב

בהגיעם לגיל ג' שנים והמסתעף

ובסופו מאמר בענין מעלתם העצומה של

מלמדי תינוקות של בית רבן

סדר יום הבאת הקטן לתלמוד תורה

מנהג הבאת הקטן לרב ביום שנעשה בן ג' שנים

הנה בראשונים מבואר שביום שהקטן מתחיל ללמוד תורה עושין סדר מיוחד הכולל מנהגים שונים, וכפי שיובא להלן באורך, אמנם לא מבואר בדבריהם שהכנסת התינוק לרב הוא ביום שנעשה בן ג' שנים, אלא מבואר שעושין זאת בחג השבועות, או שעושין זאת ביום שמכניסים את הקטן ללמוד, אך אין לזה מועד קבוע, אולם מנהג ישראל לעשות זאת ביום שנעשה הקטן בן ג' שנים, ויש לברר מהות מנהג קדוש זה. וזה החלי בעזרת ה' צורי וגואלי.

הנה איתא בהגהת השו"ע (יו"ד סימן רמה ס"ח) וז"ל: ומ"מ מייד שיהיה בן ג' שנים שלימות מלמדין אותו אותיות התורה, כדי שירגיל עצמו לקרות בתורה. עכ"ל.

ולכאורה מקור דבריו הוא מהמבואר במדרש תנחומא (סדר קדושים סימן יד) וז"ל: ונטעתם וערלתם (ויקרא יט), הכתוב מדבר בתינוק, שלוש שנים יהיה לכם ערלים שאינו יכול להשיח ולא לדבר, **ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קודש, שאביו מקדישו לתורה**, הילולים לה' – מהו הילולים, משעה שמהלל להקב"ה. ע"כ. הרי שבגיל גיל ג' שנים אב מקדיש את בנו לת"ת.

וכ"כ בביאור הגר"א (שם סקי"ט) דהמקור לדברי הרמ"א הוא מדרש תנחומא (פר' קדושים סימן יד) וערלתם ערלתו וגו', הכתוב מדבר בתינוק, שלוש שנים יהיה לכם ערלים, שאינו יכול לא להשיח ולא לדבר, ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קודש שאביו מקדישו לתורה, הילולים לה' שמהלל להקב"ה, ובשנה החמישית כו'.

ואולם מסיים הגר"א, דהעיקר כמש"כ בגמ' משעה שמתחיל לדבר כו' (עיין להלן). ע"כ.

ועיין בט"ז (שם סק"ג) וז"ל: בן ג' שנים שלימות, ורמז לדבר ג' שנים ערלים יהיו וגו'. עכ"ל.

וכן מבואר בנחלת אבות לאברבנאל (פ"ה מכ"א) וז"ל: ומ"מ יש מפרשים שבן ג' שנים לאותיות, ומצאו להם סעד במדרש בפסוק (ויקרא יט) כי תבואו, בכתוב תבואו אל הארץ ונטעתם כל עץ מאכל וערלתם ערלתו את פריו, – בפריה של תורה הכתוב מדבר, כדאמר נוצר בכתוב (משלי כז) נוצר תאנה יאכל פריה, ורצ"ל שהאדם עץ השדה (דברים כ), הוא הולד, וביאתו הוא יציאתו לעולם, ואמר שג' שנים ויכנס בשנה הרביעית, **אז יקודש לשם בלימוד אותיות התורה**, ובשנה החמישית להוסיף לכם תבואתו, רצ"ל שיהיו מוסיפין בלימודו – שיכניסוהו למקרא. עכ"ל.

וכ"ב בדרכי משה (יו"ד סימן רמה סק"ד) וז"ל: וכתב הרב האברבנאל פרק בעשרה מאמרות (נחלת אבות לפרקי אבות פ"ה מכ"א) כי יש אומרים דאע"ג דבן חמש למקרא, בן שלוש שנים לאותיות ללמוד אותיות התורה, ומצאו להם סמך מן המדרש (תנחומא סדר קדושים סימן יד) שלוש שנים יהיה לכם ערלים ובשנה הרביעית קודש הילולים (ויקרא י), רצ"ל ללמוד אותיות התורה וכו'. עכ"ל. וכ"ה בפרישה (שם סק"ח).

וכ"ב רש"י (אבות שם) וז"ל: דכתיב ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קודש, שמחנכין אותו לאותיות. עכ"ל. וכ"כ הרע"ב (שם).

ועיין בבית הבחירה למאירי (אבות פ"ה) וז"ל: יש מפרשים שכן שלוש שנים לאותיות, ומצאו להם סעד במדרש (תנחומא סדר קדושים סימן יד) שדרשו דרך צחות והערה בפסוק (ויקרא יט) וכי תבואו אל הארץ ונטעתם כו' וערלתם ערלתו את פריו, בפריה של תורה הכתוב מדבר, כד"א (משלי כז) נוצר תאנה יאכל פריה, ורמז בה שהעץ הוא הולד, וביאת הארץ הוא יציאתו אל אויר העולם, ואמר שכל שלוש שנים ערלה, ובשנה הרביעית קודש הילולים, כלומר כשישלמו הג' שנים ויכנס לרביעית הקדישהו לה' ללמדו אותיות, ואמר אח"כ ובשנה החמישית להוסיף לכם תבואתו שיהיו מוסיפין בלימודו ויכניסוהו למקרא. עכ"ל.

וכ"כ במגדל עוז (גולות מים גולה ד-ז דף טז). וז"ל: בן ג' שנים מתחילין ללמדו האותיות, והקב"ה שמח ואוהב מאוד לימוד הקטן, ודגל"ו על"י גימטריא קט"ן אהב"ה, ונאמר (הושע יא) כי נער ישראל ואוהבהו כו'.

מצאו לו סמך מן התורה שלוש שנים יהיה לכם ערלים, ובשנה הרביעית יהיה כל פריו קודש הילולים, ללמדו צורת האותיות והיכר הנקודות, ובשנה החמישית תאכלו את פריו להוסיף לכם תבואתו, מכאן ואילך ספי ליה כתורא. עכ"ל.

וכ"ה במנורת המאור (אלנקהא, פרק יא גידול בנים עמ' 121) וז"ל: והקב"ה מתעלה כשהקטנים שחין בתורה, שנאמר (תהילים ח) מפני עוללים ויונקים יסדת עוז, ואע"פ שהן מדלגין בפסוק מפני שאינם יודעים לקרות, הקב"ה אוהב אותן, שנאמר ודגלו עלי אהבה, אל תקרי ודגלו אלא ודלגו.

אמר המחבר, ודגל"ו על"י, בגימטריא מאה וחמשים ותשע, כמנין קט"ן, כיצד, כשהקטן מתחיל לדבר, מלמדו לומר תורה ציוה לנו משה וגו', וכן פסוק ראשון של ק"ש, וכשיגדל יותר, מוסיף ללמדו מקצת פסוקים על פה, וכשיהיה בן שלוש שנים, יתחיל ללמדו האותיות. עכ"ל. וכ"ה בראשית חכמה (פרק גידול בנים).

ועיין בעקידת יצחק (פר' לך לך שער טז) שכתב וז"ל: אלא שכווננו בזה להמליץ ענין הערלה במיעוט השנים, לפי הכתוב האומר שלוש שנים יהיה לכם ערלים (ויקרא יט), כי לפי ששלוש שנים הוא זמן הערלה באילן, הפנו הגזירה לומר שזמן הערלה יהיה שלוש שנים, כי האדם עץ השדה כדמותו וצלמו, ויהיה אומרו בן ג' שנים, כאומרו בעודו ערל והוא שבח ומעלה אצלו, כי על כן קראו אותו תחילה לגרים (ירושלמי ביכורים פ"א ה"ד) וכו'. עיין שם.

ואיתא בקיצור של"ה (עניני ציצית בנדמ"ח עמ' פה) וז"ל: נער שיודע לדבר תיכף ילבישו אותו טלית קטן, כי מכח זה יזכה בקטנותו לנשמה רמה ונשגבה, ושורה עליו רוחא דקדושה והוא ע"פ הסוד, ולא כמו שנוהגין שאין מלבישין הנער ט"ק עד שהוא גדול קצת, ועי"ז שורה עליו רוחא דמסאבא ומכסה את מוחו מלהבין דברי תורה.

ולכל הפחות לא ימתין יותר מלהיות הנער בן ג' שנים שילבישהו ט"ק, והסימן (דברים כ) כי האדם עץ השדה, כמו שהעץ הוא ג' שנים ערלים, וק"ל.

וכן הוא לענין להרגיל הנער מבן ג' שנים באותיות התורה, אע"פ שעדיין אין ראוי ללמוד, מ"מ כדי להשהות עליו רוח דקדושה ג"כ מטעם הנ"ל. עכ"ל.

וכ"ה באליה רבה (סימן יז סק"ג) שכתב וז"ל: ובספרי יראה (עיין קיצור של"ה חולין סוף עניני ציצית) כתבו להלביש לקטן טלית קטן כשיודע לדבר, ולפחות שיהא בן ג' שנים, וסימנך (דברים כ) כי האדם עץ השדה, כמו העץ הוא ג' שנים ערלים, **וכן להרגיל באותיות התורה**, דמכל זה יזכה בקטנותו לנשמה רמה. עכ"ל.

וכ"כ הבא"ח בספר עוד יוסף חי (פר' מסעי אות ט) וז"ל: ואמר (במדבר לג) אשר בקצה המדבר, נתן בזה סימן לתורה, **שהאדם יכנס באהלה אחר היותו בן שלוש שנים**, וכמ"ש המקובלים ע"פ (ויקרא יט) שלוש שנים יהיו לכם ערלים וברביעית יהיה כל פרי קודש הילולים לה', וזה נרמז אחר אותיות מדבר, כי אחר אות ב' יש ג' ואחר אות ר' יש ש' ואחר אות מ' יש נו"ן, ואחר אות ד' יש ה', הרי יש כאן אותיות ג' שנה, וז"ש ויחנו באתם הוא חג שמחת תורה שנקראת אתם אותיות אמת, אשר זמן כניסת האדם באהל שלה רמזו בקצה המדבר, דהיינו סוף אותיות מדבר שרמזו שם אותיות ג' שנה, **דאחר שיהיה בן ג' שנה**, אז יכנס באהלה של תורה. עכ"ל.

וכ"כ ג"ע הרב חיד"א בחומת אנך (פר' קדושים אות ט) וז"ל: ונטעתם כל עץ מאכל, סמך למה שאמרו בן חמש שנים למקרא, כי הבנים נמשלו לעץ ופרי, ושלושה שנים ערלים שאין מכניסין התינוק ללמוד, **והרביעי כל פרי קודש מלמדין אותו ברכות ושבתות**, א"נ **מלמדין אותו האותיות והנקודות**, ובשנה החמישית תאכלו את פרי שיודע מקרא להוסיף וכו', שמכאן ואילך מוסיפין ללמדו כל הארבעה ועשרים משנה ותלמוד. עכ"ל.

ואיתא באור החיים (ויקרא יט כג) וז"ל: ואמר ג' שנים יהיה לכם ערלים, פירוש אטומים שלא יצא מהם צפצוף תורה שהוא פרי מאכל (תנחומא סדר קדושים סימן יד), שעד שלוש שנים אין התינוק יכול לדבר, ובשנה הרביעית שהתחיל לדבר ילמדו לומר תורה ציוה לנו, שמע ישראל, וזה יקרא קודש הילולים. עכ"ל.

ויש לבאר יותר את ההקשר שלמדו חז"ל את התחלת לימוד התורה לקטן מענין ערלה באילן, דהנה איתא בש"ס (ב"ב דף כא.) וז"ל: שבתחילה, מי שיש לו אב מלמדו תורה, מי שאין לו אב לא היה למד תורה, מאי דרוש, ולמדתם אותם (דברים יא) ולמדתם אתם, התקינו שיהו

מושיבין מלמדי תינוקות בירושלים, מאי דרוש (ישעיה ב) כי מציון תצא תורה. עיין שם. הנה מבואר שבירושלים הוא מקום היותר מסוגל לתורה.

וכ"כ בתוס' (ב"ב דף כא. ד"ה כי מציון) וז"ל: כי מציון תצא תורה, לפי שהיה רואה קדושה גדולה וכהנים עוסקים בעבודה **היה מכון ליבו יותר ליראת שמים וללמוד תורה**, כדדרשינן בספרי (סדר ראה פסקא קו) למען תלמד ליראה וגו', גדול מעשר שני שמביא לידי תלמוד, לפי שהיה עומד בירושלים עד שיאכל מעשר שני שלו, והיה רואה שכולם עוסקים במלאכת שמים ובעבודה, **היה גם הוא מכון ליראת שמים ועוסק בתורה**. עכ"ל.

וכ"כ בפירוש הגר"א על שיר השירים (ע"ד הפשט, ז ג) עה"פ שררך אגן הסהר אל יחסר המזג וגו', וז"ל: וזה בנמשל לירושלים, אל יחסר המזג, כי כל הבא לאכול פירות מעשר שני בירושלים, היה רואה הכהנים בעבודתם ולויים בשירים **וישראל לומדים והוגים בדברי תורה**, כי תפ"א בתי מדרשות היו בירושלים (איכ"ר פתיחתא סוף סימן יב), והיו משליכים אחרי גיוסם פרנסתם, **ונמזגו ונמשכו עמם בלימודם**. עכ"ד.

ואיתא באבות (סוף פ"ה) וז"ל: יהי רצון כו' שיבנה בית המקדש במהרה בימינו ותן חלקנו בתורתך. ע"כ. וכתב בביאור הגר"א (שם) וז"ל: דלפי שכאן הוא כלל התורה משה קיבל תורה מסיני וכו', ואין תורה בלא בית המקדש, כמש"כ (איכה ב) מלכה ושריה בגויים אין תורה, לכן אמר יהי רצון שיבנה ביהמ"ק כו' ותן חלקנו בתורתך, כמש"כ (ישעיה יא) ומלאה הארץ דעה את ה'. עכ"ל. וע"ע באמרי נועם (ברכות דף ח. ד"ה כל העוסק בתורה) ובאדרת אליהו (דברים א ה) ובביאור הגר"א על שיה"ש (ע"ד הפשט, ו ד) וביאורו למשלי (ז יט-כ) ובליקוטי הגר"א (סוף ספד"צ).

הנה מבואר שעיקר השפעת התורה הוא בירושלים, ולכך הושיבו את המלמדי תינוקות בירושלים, ויתכן שלכן דימו חז"ל את ענין התחלת לימוד הקטן לענין ערלה ונטע רבעי באילן, כי את הנטע רבעי היה צריך להעלות לאוכלו בירושלים, וגם את הקטן צריך ללמדו בקדושה באופן שהלימוד יביאהו לידי ירא"ש, וכענין הלימוד בירושלים עיה"ק.

ובגמ' (ב"ב שם) איתא, דבסופו של דבר התקינו חז"ל שיהיו מלמדי תינוקות בכל מדינה ומדינה ובכל עיר ועיר, והיינו שיהיה אפשרות של השפעת הקדושה בכל מקום. ויש ללמוד מכאן דבכל מקום שאדם מתחיל ללמד את בנו תורה, צריך להשתדל מאוד שהמקום יהיה ראוי וגם סדר הלימוד יהיה באופן של קדושה וירא"ש ואזי יצליח.

והנה הגר"א בביאורו לשו"ע (שם) הקשה על דברי הרמ"א, וז"ל: איני מבין שיחתו (של הרמ"א) דהא מייד שמתחיל לדבר חייב. עכ"ל. היינו דמקשה הגר"א ממה דאיתא (תוספתא חגיגה פ"א ה"ב סוכה דף מב. ספרי סדר עקב פסקא מו אות יט ספרי זוטא טו לח) דמאז שהתינוק יודע לדבר, אביו חייב ללמדו תורה, והרי גם לפני ג' שנים התינוק יודע לדבר, וא"כ לא מובן מהו שכתב הרמ"א דעד ג' שנים אין האב מלמדו תורה.

ולכאורה אפשר לבאר בעזהי"ת דהגמ' מיירי ללמדו פסוק תורה ציוה לנו משה, כמבואר בגמ' בהדיא, אך לא ללמדו אותיות, שזה באמת מלמדים בשלב יותר מאוחר כאשר נהיה בן ג' שנים.

וכן נראה בשו"ע הרב (הל' ת"ת פ"א ס"א) וז"ל: ומאימתי אביו חייב ללמדו משיתחיל לדבר מלמדו תורה ציוה לנו משה וגו' כו', ואח"כ מלמדו מעט מעט פסוקים פסוקים בעל פה עד שיהא בן חמש שנים, דהיינו בשנה חמישית שאז מלמדו לקרות תורה שבכתב מעט מעט בביתו עד שיהיה בן שש או בן שבע, וקודם לכן בשנה הרביעית מלמדו אותיות התורה, כדי שירגיל עצמו לקרות בתורה בשנה חמישית. עכ"ל.

הרי מבואר בדברי השו"ע הרב שקודם כל מלמד האב את התינוק פסוקים בע"פ, וזה מאז שהתינוק יודע לדבר, ואולם את האותיות מתחיל ללמד מהשנה הרביעית.

ושו"ר כדברי בס"ד בשו"ת שיח יצחק (סימן תלד אות א) ובשו"ת להורות נתן (ח"ג סימן פט אות ט) ובשערי הלכה ומנהג (יו"ד סימן עה) ובפלטריין של מלך (סקווירא, ח"א עמ' קח)

אולם עיין במחזור ויטרי (אבות פ"ה מכ"א) שכתב וז"ל: וברביעית יעמידוהו על הספר, או ילמדוהו קצת על פה תורה ציוה לנו, כדי להשגירו בפיו. עכ"ל. הרי שגם לענין אמירת הפסוק בע"פ כתב המחז"ו שהיינו משנה רביעית. ואולי ס"ל להמחז"ו שאז בדר"כ מתחילים לדבר. ובאמת כן מבואר במדרש שלפני שנה רביעית אין התינוק יכול לדבר.

אך לפי"ז צ"ב מאי קושיית הגר"א, דהרי באמת הזמן שיודע לדבר ושנה רביעית הוא אותו זמן. והגר"א גופיה הביא ראיה לזה מדברי המדרש תנחומא.

אלא צ"ל שיש ב' ענינים, יש **יודע** לדבר, ויש **מתחיל** לדבר, ובדאי קודם ג' שנים התינוק מתחיל לדבר, אבל לא יודע לדבר בשלימות, ואחר ג' שנים הוא יודע לדבר דהיינו שיודע לדבר בשלימות, ולפי"ז אין מחלוקת בין הגמ' למדרש, דהגמ' מיירי משיוודע לדבר והיינו מבין ג' שנים כדברי המדרש. ושו"ר כע"ז בספר מנהג ישראל תורה (ח"ב הל' ימי העומר עמ' שנב).

אך קושיית הגר"א היא, דלשון השו"ע בס"ה **משיתחיל** לדבר (והוא כלשון הספרי סדר עקב פיסקא מו אות יט), ולפי"ז הוא גם קודם ג' שנים, והרמ"א לא השיג שם על השו"ע, משמע דס"ל הכי דמאז שהקטן התחיל לדבר יש ללמדו תורה, וא"כ קשה איך הרמ"א פסק בס"ח דהיינו רק מבין ג' שנים. ומסיק הגר"א דהעיקר הוא כהגמ' דהיינו **משיתחיל** לדבר, וס"ל דמה שהגמ' אמרה **משיוודע** לדבר הכוונה כדברי הספרי שהוא **משיתחיל** לדבר.

והנה בעיקר הדין הנ"ל שיש להתחיל ללמוד עם הקטן בגיל ג' שנים, עיין בספר סדר היום (פירוש משנת בן חמש שנים) שהביא דהנה יש מי שמדקדק שאין מוליך אותו כל זמן שלא הגיע לג' שנים, ואפילו ברביעית אינו חושש עד שיגיע לשנה הה', וראיתם מפירות האילן שכתוב בהם ג' שנים יהיה לכם ערלים, שעדיין הם ברשותו של סמא"ל, ואין ליהנות מהם, וכד' צריך הילולים, ובה' תאכל את פריו, והוא הדין נמי לענין הולד, כל זמן ג' שנים אין לנו שיעסוק

בחפצי שמים כלל מפני שהוא תחת שעבודו של סמא"ל ואפילו מעט מזער, אבל בה' ראוי לעסוק, וספינא ליה כתורא (עיין כתובות דף ג. ב"ב דף כא.), ולפי דרכו נקט התנא ה' שנים דווקא.

וכתב על דברים אלו בסדר היום, דלא ראיתי ממש דבריו, וראיותיו מפירות האילן אינה ראייה, כי פרי האילן לא נברא אלא לצורך הגוף ולהנאתו, והוא מחלקו של סמא"ל, ולכן ראוי לתת לו חלק מה לבדו ולא נעבור בגבולו, אבל פרי האדם לא נברא אלא להשלים נפש אחת ולעבוד עבודה שלימה כל ימי חייו ויתפאר ליוצר בראשית, והלואי היה אפשר שיוכל לעבוד מיום שנולד, אלא שהולך וגדל גדולתו מעט מעט, כדכתיב (תהילים לט) אך בצלם יתהלך איש. עיין שם.

מתי עושים את סדר ההכנסה לת"ת

הנה יש נוהגים לעשות סדר זה בשבועות שהוא יום מתן תורתנו (רוקח סימן רצו סדר חינוך הילדים לר' אפרים ב"ר יעקב מבונא מדור הראשונים העתיקו בקובץ צפונות ח"א עמ' יז-כ סדר חינוך ילדים מספר האסופות הובא בקובץ הנ"ל עמ' כ-כא).

וכ"כ מו"ר הגר"י טשזנר שליט"א בשערי תורת הבית (ח"ב עמ' נה-ו אות ז-ח) דהרוקח הזכיר לעשות מנהג זה בשבועות, לפי שאז ניתנה תורה, וכן בר"ח אלול יש מעין אותה סגולה שזהו היום שעלה בו משה רבינו ע"ה להר סיני כדי לקבל את הלוחות השניות.

והביא שלאחרונה יש חדרים בעיה"ק ירושלים שעושים בכל ר"ח אלול סדר של הכנסה ללימוד תורה ביחד לכל הילדים החדשים שנכנסים לחיידר, ומתחילים ללמוד עימם את האותיות, וזוהי הנהגה טובה מאוד, וכן ראוי לנהוג בכל מקום, כי קבלת הילד לחיידר ע"י מעמד מרשים עושה רושם חזק על הילד הרך, ונותנת לו חשק ושמחה ללמוד את מתיקות התורה"ק, וכל שהתחלה היא בשמחה – ההמשך הוא ג"כ בשמחה ובחפץ לב. עכ"ד.

ואולם יש שעושים סדר זה כאשר הילד נעשה בן ג' שנים, ועל פי מה שנתבאר באורך לעיל שאז הוא הזמן שמתחילין ללמד את הקטן אותיות הקודש.

וכן עולה לפי המבואר בשאר הראשונים, הכל בו, האורחות חיים, המחז"ו, כפי שיובא להלן, שלא כתבו זמן מסוים שיש לעשות סדר זה, אלא כתבו שסדר זה נעשה כאשר האב מתחיל ללמד את בנו תורה, ולפי הנתבאר הוא כאשר הילד נעשה בן ג' שנים.

וכן מבואר בספר חסידים (סימן נט) שכתב וז"ל: ואותם בני אדם שיש להם לעשות מצוה, כגון להתחיל ללמד תינוקות, או להכניס במצוה אחת, ואומר נמתין עד ראש חודש, אף על פי שאין זה נוחש, אין זה דרך הטוב, כי מי יודע אם יחיה אם ימות בתוך החודש, נמצא מת

ולא קיים המצוה, כללו של דבר – מייד כשתבא המצוה לידך עשה אותה ואל תדחה אותה. ע"כ.

הרי שמייד שמגיע הזמן שמלמדין התינוקות והיינו בן ג' שנים, אזי יש לעשות כן מייד ולא להמתין למועד אחר.

וכ"כ במשפטי צדק (אות צא) דאם רוצה אדם לעשות סדר ההכנסה לת"ת באמצע השנה גם כן רשאי.

וכן מבואר בספר תורת מנחם (ח"ג עמ' רמז) דרבותינו נשיאנו וכ"ק מו"ח אדמו"ר הורו בדרך כלל להכניס ילד לחדר מגיל שלוש. וכ"ה בשיחות קודש (תשל"ח ח"ב עמ' קטז). וכן מנהג שעדליץ דאף שמגלחים השערות ולובשים ט"ק קודם מלאות ג' שנים, מ"מ אין לומדין איתו אותיות התורה עד מלאות ג' שנים.

ויש שמכניסים בגיל ד' שנים, וכ"כ בשו"ת הילולא דרבי (ח"א סימן ג) ובספרו מעשה יחיאל (פרשת תולדות אות ח) ששאל להרה"ק מהרי"א מזידיטשוב, ואמר כי רבו הגה"ק בעל עטרת צבי הקפיד שלא להתחיל ללמוד עד היותו ד' שנים, רק יכול לחנכו בבית.

וכן הביא בנטעי גבריא (תגלחת הילדים פי"ט עמ' קיב בהע' ג) דכן נהג הגאון רבי יעקב לאנדא מבני ברק זצ"ל שהכניס בניו לחדר בשנה ד'. (וידוע שעשה הכל ע"פ פסקי רבו מהרש"ב מליובאוויטש זצ"ל). וכן אמר הגרז"ש דוורקין ז"ל שברוסיא הכניסו לחדר בן ד' או ה' שנה.

ובספר הדרת קודש (דף לט. ודף מג:) מובא, שמהרי"א אמר שלא להתחיל ללמוד עד שיהיה בן ד' צוותא לחבריה, והוא משום דגם בשנה הרביעית עדיין קליפת נוגה שולטת, אך סיים שמנהג העולם אינו כן, ובשנה ג' מוליכו לבית המדרש.

וע"ע בנטעי גבריא (שם עמ' קיג) שבמדינת מעהרין כשהיו הילדים בני שלוש וארבע שנים היו נשלחים למלמד, לא שילמדו אצלו, רק לשבת בחדרו, ונקרא "איבער זיצען", ואגב ישיבה יקלטו אזניהם משהו מן הלימוד.

ובשערי הלכה ומנהג (יו"ד סימן עה) כתב שראה דיש נזהרים מלימוד לפני ג' שנים וכו', אבל לא ראיתי אנ"ש נזהרים בכגון דא (ולעיל הבאתי מספר סדר היום שנחלקו בזה הראשונים, האם יש לחוש לא לעשות מצוות קודם ג' שנים). עיין שם.

דינים שונים בזמן הראוי לעריכת הסדר

אם סדר התגלחת עושה בל"ג בעומר אימתי יעשה סדר ההכנסה לת"ת

הנה הרבה נוהגים להכניס הקטן לבית הספר ביום שמגלחין את שערותיו שזה בדרך כלל כשהוא בן ג' שנים, ואולם אם הקטן עושה התגלחת בל"ג בעומר לפני ג' או אחרי ג', מ"מ את סדר הכנסת הקטן לת"ת יש לעשות בו ביום שנעשה בן ג' שנים.

וכ"כ בשו"ת דברי משה (שם אות ט) וז"ל: וזאת למודעי שאין כל שייכות בין זמן עשיית התגלחת לתינוק להשאיר לו פיאות, לזמן של הכנסת התינוק לת"ת, ואפשר זה בלא זה, וכמו שנוהגין רבים לערוך התגלחת בל"ג בעומר, אבל סדר הכנסתו לת"ת נוהגין לעשותו ביום מלאות ג' שנה. עכ"ד.

אך י"א שאין מלמדים התינוק קודם התספורת, כמבואר בשפע חיים (מכתבים ח"ה סימן שנו) שמנהג אבותינו שלא היו מתחילין ללמוד תורה לפני התספורת.

וכן הביא בנטעי גבריא (תגלחת הילדים פי"ט עמ' קיז הע' י) שכן מנהג באבוב, ושכן היתה דעתו של הגאון מפאפא זצ"ל.

וביאר בזה ע"פ המבואר בנוהג כצאן יוסף (עמ' סג אית ב) וז"ל: לא יגדל שערות ראשו יותר מדאי, כי לא זו שהקליפות יש להם אחיזה בשערות הראש, אלא שגם ניוול הוא לו. ע"כ.

וכתב בנועם אלימלך (פרשת קדושים) עה"פ (ויקרא יט) לא תכלה פיאת שדך, רמז דהנה האדם צריך לגלח השערות, שהשערות הם דינים, וציוה השי"ת להניח פיאות הראש כדי שיראה האדם באמת שהשערות הם למעלה רחמים גמורים, היפוך מלמטה שהם דינים. עכ"ל.

וביאר בזה יותר (שם בליקוטי שושנה ד"ה לא ישב) וז"ל: גם ענין גילוח השערות – איתא בספרי קודש שצריך האדם ליזהר שלא לגדל השער, כי הסט"א יש להם אחיזה בשערות, והאדם צריך שלא ליתן שום אחיזה להסט"א, נמצא דגם גילוח הוא התחלה לעבודתו ית' שמו. עכ"ל.

לכן מקפידים להתחיל ללמוד אותיות התורה רק אחר שאין לו שערות, שאז אין שום אחיזה להסטרא אחרא. עכ"ד הנט"ג.

אם נעשה בן ג' שנים בשבת

הנה המנהג הוא להביא את הקטן לרב כשנעשה בן ג' שנים, וכפי שנתבאר בס"ד לעיל.

ויל"ע מה הדין בכה"ג שהקטן נעשה בן ג' בשבת, שאז אין לומדים עם התינוקות דברים חדשים משום טורח שבת (כמבואר ביו"ד סימן רמה סי"ד).

והנה בשו"ת דברי משה (סימן עב אות ד) כתב, שאם חל יום השלמת הג' שנים ביום השבת אשר בו אין המלמד דרדקי ללמוד עמהם בבית הספר, אזי ילמוד האב בעצמו בביתו עם הילד שלושה אותיות ותו לא מידי (וטעמו נראה משום שאין קורין לתינוקות בשבת מתחילה, מה שלא למדו, משום טורח שבת, עיין שו"ע יו"ד סימן רמה סי"ד), לא להוליך את התינוק לבית המלמד, וכן לא יבוא המלמד אל בית התינוק, ולמחרתו ביום ראשון יוליך התינוק אל המלמד בבית הספר וכנהוג (בשם הרה"ק ר' אהרן מבעלזא זי"ע). ושמעתי אומרים שהג' אותיות שמלמד האב עם התינוק, הם אותיות תש"י. עכ"ד. וע"ע בהליכות משה (שבת פ"ח ביאורים סק"י, חלאקה סימן ה סכ"ו-ז).

וכ"כ בספר מעשה יחיאל (פר' תולדות) בשם מהר"י מבעלזא, שאם חל יום השלמת הג' שנים בשבת, האב ילמד אם בנו בשבת כמה אותיות ולא יותר (וטעמו נראה כנ"ל משום שאין קורין לתינוקות בשבת מתחילה, מה שלא למדו, משום טורח שבת, עיין שו"ע יו"ד סימן רמה סי"ד), וביום ראשון יכניסו לת"ת ויעשה כל הסדר. וכן הוא מנהג באבוב (נטעי גבריאל תגלחת הילדים פי"ט עמ' קיד הע' ה). וכ"כ במכתבי קודש למהר"י מפשעוורסק (מכתב כ).

ובשו"ת יעני יוסף (חאו"ח סימן שיד) ג"כ כתב שסדר הלימוד ושאר המנהגים ידחה ליום א'. **ואולם** עיין בשפע חיים (ח"ה סימן שנט) שכתב שלומדים עימו את כל האותיות מא' ועת ת', וביאר דאין בזה חשש ללמד התינוק דברים חדשים שלא למד עדיין, שאין בזה אלא שעשוע בעלמא, ואין בו טורח וביטול עונג שבת. עיין שם. וכ"כ בשו"ת דברי יציב (ליקוטים והשמטות סימן צו).

ועיין בכתב עת זרע יעקב (גליון כט עמ' קמא-נה אות כז והע' נז) דהמנהג ברוב המקומות וכן מנהג חסידי סקווירא, שהאב בעצמו מלמד להבין כל האותיות בפנים מאל"ף ועד תי"ו, וכן האותיות אמ"ת ותי"ש, אמנם אין מלמדים באותיות ודבש משום איסור כותב ומוחק, ולמחרתו ביום ראשון מוליכין התינוק לבית המלמד בת"ת ועורכים כל מנהגי החדר פירן, ונזהרים ג"כ שלא יסתכל התינוק עד אחר הלימוד בדברים טמאים.

ועיין בספר ובשנה הרביעית לגר"מ גרוס (ח"ב פ"ו) שהאריך דיש לעשות כל הסדר גם בשבת, וביאר שם פרטי הדין איך יוכלו לעשות כל דבר בשבת.

אם נעשה בן ג' שנים בבין המצרים ותשעת הימים ותענית

אם נעשה בן ג' שנים בבין המצרים או תשעת הימים, לא ידחו ההכנה לחדר, כמבואר בנטעי גבריאל (תגלחת הילדים פי"ט ס"ו) בשם האדמו"ר מסאטמר. וביאר שם (בהע' יב) דרך בגילוח

השערות הקפידו אבל לא ללמדו תורה, אף דהוי שמחה, ואין לחוש דימים אלו לא מסמנא מילתא, כיון שהיום זמנו לתורה, ולימוד התורה מקרב את הגאולה. וכ"ה בספר ובשנה הרביעית לגר"מ גרוס (ח"ב פ"ו ס"ט ובשור"ת שם סימן ו).

אם נעשה בן ג' שנים ביום תענית, אין לדחות ההכנסה לת"ת, ויכולין לחלק המעדנים להילדים (שור"ת חיי הלוי ח"ד סימן קיא אות יב).

אם נעשה בן ג' שנים בסוכות

אם נעשה בן ג' שנים בסוכות, מה טוב שילמדו כמה אותיות בסוכה, שקדושת הסוכה חופפת עליו, ויזכה לקדושה יתירה, וכפי שהביא בנטעי גבריאל (תגלחת הילדים פ"ט ס"ט ובהע' טז) שנתעורר לזה מכ"ק האדמו"ר מטאהש, שקדושת הסוכה מסייע לתחילת חינוכו של הילד שיהיה בקדושה שהם בצילא דמהימנותא. וכ"ה בספר ובשנה הרביעית לגר"מ גרוס (ח"ב פ"ו סי"א).

אם נעשה בן ג' בימי בין הזמנים

אם נעשה בן ג' בבין הזמנים, יל"ע האם ימתין אם הסדר לעשותו יותר מאוחר בעת שיוכל להוליכו לת"ת, או דיקדים לעשות סדר זה בבית.

וראיתי בספר הליכות והנהגות אמרי סופר (ש"ד פ"ה אות יג) דדעת האדמו"ר מערלוי היא דכשא"א ללמוד בחיידר כבימי בין הזמנים יעשו הסדר בבית ולא ידחו זמן רב סדר חינוכו.

אם נולד בין השמשות אימתי יעשו סדר ההכנסה לת"ת

מי שנולד בבין השמשות דר"ת, יש נוהגים שבאותו היום ילמוד האב עם התינוק האותיות – באותו הזמן שנולד התינוק, וביום שלאחריו יקח את בנו לחדר כנהוג, ובשני הימים יש להזהר שלא יביט בדברים טמאים עד הלימוד (עיין בשור"ת חיי הלוי ח"ד סימן קיא אות יא).

זמנים נוספים

אם נולד בחודש אדר יש כמה חילוקי דינים, וכן לנולד בל' חשון ובשנת החלאקה אין ל' חשון, וכן עוד כמה חילוקי דינים כעי"ז.

ועיין פרטיהם לעיל בענין זמן התגלחת שהרחבתי בפרטי דינים אלו.

מעלת יום הכנסת הקטן לתורה

המכנים בנו ללמוד תורה כאילו הקריבו לפני הר סיני

הנה יום זה שאדם מכניס את בנו ללמוד תורה דומה כאילו הקריבו לפני הר סיני, דכתיב (שמות יט) ביום הזה באו מדבר סיני, ודרשו חז"ל (תנחומא סדר יתרו סימן יג פסיקתא דרב כהנא פסקא יב סימן כא) כתיב ביום הזה, ולא כתיב ביום ההוא, אמרה תורה בכל יום ויום יהיה בעיניך כאילו הוא אותו יום שניתנה בו תורה (מחז"ו סימן תקח כל בו סימן עד אורחות חיים מנהג רז"ל בת"ת סדר חינוך הילדים לר' אפרים ב"ר יעקב מבונא שם).

וכתיב (דברים ד) והודעתם לבניך, וכתיב (שם) יום אשר עמדת, מלמד שביום שאדם מכניס בנו ללמוד תורה, הוא לפני ה' כיום שעמדו ישראל בחורב לפני הר סיני (מחז"ו וכל בו ואורחות חיים שם).

ועיין בש"ס (קידושין דף ל.) וז"ל: אמר ריב"ל כל המלמד את בן בנו תורה (וכל שכן בנו), מעלה עליו הכתוב כאילו קיבלה מהר סיני, שנאמר (דברים ד) והודעתם לבניך ולבני בניך, וסמך ליה יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב.

רבי חייא בר אבא אשכחיה לריב"ל, דשדי דיסנא ארישיה וקא ממטי ליה לינוקא לבי כנישתא (סדין שאינו ראוי לעטיפת הראש אלא כיסוי בעלמא שם על ראשו שלא לילך בגילוי ראשו, ולא הספיק להתעטף בסודרו, רש"י), א"ל מאי כולי האי (שמיהרת לצאת בלא עטיפה ההוגנת לך, רש"י), א"ל מי זוטא מאי דכתיב והודעתם לבניך, וסמך ליה יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב.

מכאן ואילך, רבי חייא בר אבא לא טעים אומצא (בשר מעט בגחלים היו רגילין לטעום בבוקר, רש"י), עד דמקרי לינוקא ומוספיה (מהדר לו מה שקרא אתמול ומלמדו עוד פסוק יותר, רש"י), רבה בר רב הונא לא טעים אומצא, עד דמייתי לינוקא לבית מדרשא. ע"כ.

הרי מבואר שהמלמד את בנו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו קיבלה מהר סיני, והאמוראים היו משתדלים למהר ולהביא את ילדיהם כמה שיותר מוקדם לבית רבם.

וכ"ה עוד בש"ס (ברכות דף כא:) וז"ל: דאמר רבי יהושע בן לוי כל המלמד לבנו תורה, מעלה עליו הכתוב כאילו קיבלה מהר חורב, שנאמר (דברים ד) והודעתם לבניך ולבני בניך, וכתיב בתריה יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב. ע"כ.

ועיין בח"א למהר"ל (קידושין שם) וז"ל: פירוש דבר זה, כי כפי מה שקיבלו התורה ממדריגה עליונה כך הוא משפיע אותה לאחרים, ולפיכך כאשר מלמד בן בנו תורה עד שהוא משפיע

אותה כ"כ דומה כאילו קיבלה מהר סיני, שאז היו מקבלים התורה ממדריגה עליונה מן השי"ת.

ותדע, כי השי"ת נתן התורה למשה והוא ראשון אל התורה, ואח"כ ישראל, לכך המשפיע את התורה לבן בנו, דומה כאילו קיבלה אותה מהר סיני, שבאה התורה ג"כ מן הי"ת למשה ואח"כ לישראל, ולכך נחשב כאילו קיבלה מהר סיני וכו'. עיין שם.

ועיין בספר קיום התורה (פ"ב אות ז) וז"ל: מה מאוד צריך האב לשמוח שזכה להוליך את בנו לתלמוד תורה כו'. עכ"ל.

ויש לבאר מדוע עשו עסק כ"כ גדול מיום זה שאדם מכניס את בנו לת"ת, והראשונים דקדקו כ"כ בפרטים ופרטי פרטים על המנהגים שעושים בימים ההם.

וי"ל שהוא ע"ד המבואר בגמ' (הוריות דף יב. כריתות דף ו.) דסימנא מילתא היא ולכך צריך האדם להביא בר"ה כל מיני מאכלים שמורים לסימן טוב, ומבואר שם ג"כ כמה דברים שיעשו התלמידים כדי להצליח בלימודם, כגון שישבו על מקום שיש נהר, לסימן טוב דכמו שהמים נמשכים כך התורה תמשך אצלם.

ועפ"י? י"ל דביום זה שהאדם מתחיל ללמוד תורה הוא כמו יום ר"ה, וכשם שאז עושין סימנים לסימן טוב, כך הוא ביום שמתחיל ללמוד תורה יש לעשות סימנים טובים להראות על מעלת ומתיקות התורה, לכן האריכו הראשונים לבאר מהות היום הזה ומה יש לעשות בו.

יום שמכניס האב את בנו לת"ת הוי כאילו מקריבו קרבן להי"ת

איתא בזוהר (פר' שלח לך דף קסד.) וז"ל: רבנא דרביא כד קרב בר נש בריה לבי ספרא או למילה – דא קרבנא שלים לאתקבלא. ע"כ.

וכתב במחז"ו (שם) וז"ל: אמר הקב"ה יאמר לפני חלב ודם הקרב במזבח לפני משל בהמה, בשביל התינוקות שנתמעט חלבם ודםם על ד"ת, ומעלה אני עליכם כאילו הקריבום לפני.

ומטעם זה צריך לעשות לו משתה, כיון שיום זה שמתמעט דמו על דברי תורה הוא כיום המילה שנתמעט דמו, והנהנה מסעודתו חייב לברכו, ולומר המקום יאיר עיניך בתורתו, כדרך שמברכין אותו בקבלת מילה שאומר, כשם שנכנס – לברית כן יכנס לתורה כו'. עכ"ל.

ועיין בספר נפש חיה (חאו"ח סימן תמד ס"ג) שהסעודה שעושין כשמביאין התינוק לבית הספר הוי סעודת מצוה, דהכנסת לתורה הוי כהקרבת קרבן, כמבואר בזוה"ק. עכ"ד.

התענית ביום זה

נכון להתענות בו ביום אביו ואמו של התינוק, ויתפללו אל אלהים שבשמים שיהיה הולד מוצלח בתורה וביראה ובמעש"ט לאריכות ימים, ולעת ערב אחר התענית יעשה סעודה לעניים, ויתן צדקה לפי מסת ידו, ואז בוודאי יהיה לב האב בטוח שיראת ה' יהיה על אותו התינוק (קב הישר פרק עב ויסוד יוסף פרק סט ומשפטי צדק אות צא).

ועיין בגמ' (ב"מ דף פה.) וז"ל: רב יוסף יתיב ארבעין תעניתא, ואקריהו (ישעיה נט) לא ימושו מפיו, יתיב ארבעים תעניתא אחריו ואקריהו לא ימושו מפיו ומפי זרעך, יתיב מאה תעניתא אחריו ואתא ואקריהו לא ימושו מפיו ומפי זרעך ומפי זרעך, אמר מכאן ואילך לא צריכנא, תורה מחזרת על אכסניא שלה. ע"כ. הרי מבואר ענין התענית שעוזרת מאוד שבניו יהיו ת"ח ירא"ש.

ובשו"ת דברי משה (סימן עג) הקשה, איך מותר להתענות ביום שמכניס את בנו לת"ת, הא הזוהר והראשונים משווים יום הכנסת בנו לבית הספר ליום שמביא בו קרבן, והרי יום הקרבת הקרבן דינו כיו"ט שאין מתענין בו (ע"פ הירושלמי רפ"ד דפסחים שיום שאדם מקריב קרבן הו"י וט"ו ואסור במלאכה ובתענית).

וביאר, שמה ששווהו ליום הקרבת קרבן, היינו רק ברוממותו ובחשיבותו בסוד הדברים, אבל לא שיהיה דומה בהלכותיו ליום הקרבת קרבן.

והביא לזה כמה ראיות (עיין שם היטב), דהרי אנשי מעמד היו מתענין (תענית דף כו:) אע"ג דהיו לדידם כיום הקרבת קרבן, דהרי גם ביום שאדם מכניס את בנו לברית הו"י כיום הקרבת קרבן (כמבואר בזוהר פר' לך לך דף צה.ו: פר' שלח דף קסד.), ואעפ"כ לא מצינו שיום זה אסור במלאכה (וכפי שכתב בהדיא בפר"ח או"ח סימן קלה), וכן מצינו דהעוסק בתורת קרבנות הו"י כמקריב קרבנות (מנחות דף קי.), והנה אנו אומרים כל יום פר' קרבנות, ולא מצינו שיהיה לנו איסור מלאכה או איסור תענית, אלא ע"כ צ"ל דאע"ג דבסוד הענינים הרי זה נחשב כהקרבת קרבן, אך זה דוקא לענין מעלת הדברים, אבל לא שבאמת יהיה דומה בהלכותיו ליום הקרבת קרבן.

ועיין ג"כ בתורה לשמה (סימן תכ) דאין איסור לומר פר' קרבנות בשבת, דאע"פ שאמרו חז"ל שהו"י כמקריב קרבן, אין הכוונה שיהיה כמקריב ממש. עש"ב שהוכיח זה בהרבה ראיות. ויסוד הדברים מבואר ג"כ בדברי היעב"ץ במור וקציעה (סימן א) ובחסד לאברהם (סימן יא) ובדעת תורה למהרש"ם (סימן א ס"ה). והכי נמי י"ל ג"כ בענין דין, דמה שאמרו דהמכניס את בנו לת"ת הו"י כמקריב קרבן, אין הכוונה כמקריב ממש, אלא נאמר לגבי מעלת וסוד הענינים בעולמות העליונים.

והנה בעיקר ענין התענית ביום זה, יש לציין, כי יש לשקול ענין זה בשום שכל ושימת לב, שהתענית לא תסיח את דעתו מעיצומו של יום, ואי לאו בר הכי הוא, לכאורה שב ואל תעשה

עדיף, והעיקר שישים אל ליבו מהות יום זה הגדול והנורא, וישפוך נפשו לפני ה' שיזכה לזרע כשר וירא אלקים, וכפי שיובא להלן בחובת ומעלת התפילה בכל יום ובפרט ביום זה.

ענין התפילה על הילדים שיזכו להיות צדיקים

הנה דבר ידוע הוא ומפורסם מאוד שעיקר הצלחת הילדים הוא בזכות תפילת ההורים עליהם, ובפרט תפילת האם על בניה, ואביא כאן בס"ד מעט מענין זה, כי ביום זה הגדול והנורא שהילד מתחיל ללמוד את התורה הקדושה באמת ראוי שההורים ישתדלו בתפילה יותר ויותר מהרגלם.

הנה איתא בתדא"ר (פרק יח) וז"ל: מעשה בכהן אחד שהיה ירא שמים בסתר, והיו לו עשרה בנים מאשה אחת, ששה זכרים וארבע נקיבות, ובכל יום ויום היה מתפלל ומשתטח ומתחנן ומבקש רחמים ומלחך בלשונו עפר, כדי שלא יצא אחד מהן לידי עבירה ולידי דבר מכוער, מה היה עושה, בכל יום ויום היה מכניס לבית פנימי, וישב ומשמרן בבית החיצון, ומתפלל ומשתטח ומבקש רחמים ומלחך בלשונו עפר, כדי שלא יהא אחד מהן בא לידי עבירה ולידי דבר מכוער, אמרו, לא יצאת אותה שנה ולא שינתה ולא שילשה, עד שבא עזרא והעלה את ישראל מבבל, והעלה אותו כהן עמהם, לא נכנס אותו כהן לבית עולמו, עד שראה כהנים גדולים ופירחי כהונה מבניו ומבני בניו עד חמישים שנה, ואחר כך נכנס אותו כהן לבית עולמו, ועליו הכתוב אומר (תהילים לז) בטח בה' ועשה טוב וגו'. ע"כ.

היינו שבזכות התפילה של הכהן זכה לראות כל זרעו כהנים גדולים ופרחי כהונה.

וכן מבואר בספר הרוקח (הקדמה להלכות חסידות) וז"ל: תבקש רחמים על עצמך ועל אשתך ועל בני ביתך שלא יבוא אחד מהם לידי עבירה ולא לידי דבר מכוער וחטא. עכ"ל. והובא ג"כ בשבט מוסר (פכ"ג אות כא).

וע"ע בדברי השבט מוסר (פרק כ אות ה) וז"ל: ובכל מקום שמזכיר בתפילתו יראת השם יהי כוונתו בליבו על זרעו ועל זרע זרעו, כגון ויחד לבבנו לאהבה וליראה את שמך וכה"ג. עכ"ל.

ואיתא בעטרת זקנים (סימן מז סק"א) וז"ל: ותמיד תהיה תפילת האב ואם שגורה בפיהם להתפלל על זרעם שיהיו לומדי תורה וצדיקים ובעלי מידות טובות, ויכוין מאוד בברכת אהבה רבה, וכן בברכות התורה כשאומר ונהיה אנחנו וצאצאינו כו', וכן בתפילת ובא לציון גואל כשאומר למען לא ניגע לריק ולא נלד לבהלה, בכל מקומות אלו יעשה תפילתו קבע על בניו שיהיו לומדי תורה כו'. עכ"ל. וכ"ה במשנ"ב (שם סק"י) וכ"כ בנוהג כצאן יוסף (דיני הנהגות כל יום אות כג).

וכתב הרב חיי אדם (ח"א כלל כד סעיף יט) וז"ל: ונכון וראוי לכל אדם להתפלל בכל יום ביחוד על צרכיו ופרנסתו, ושלא תמוש התורה מפיו וזרעו וזרע זרעו, ושיהיו כל יוצאי חלציו עובדי

ה' באמת, ושלא ימצא פסול חס ושלום בזרעו, וכל מה שיודע בליבו שצריך לו, ונראה לי דאם אינו יודע לדבר צחות בלשון הקודש, יאמרנה אף בלשון שיודע, רק שתהיה מקירות לבו, ויותר טוב מלאומרה בלשון הקודש בלא כוונה, דהא תפילה היא בכל לשון. עכ"ל. והביאו במשנ"ב (סימן קכב סק"ח).

ועיין בראשית חכמה (פרק גידול בנים) וז"ל: חייב להתפלל על בנו שיתקיימו בו הדברים שהאב זוכה לבן, שהם הנזיר ותואר ועושר גבורה וחכמה. עכ"ל.

ובפלא יועץ (אות א, אהבת הבנים והבנות) כתב וז"ל: וישפוך נפשו לפני ה' שיהיו בניו בעלי תורה שלמים במידות ובדעות, וגם יתענה לפעמים על זה, כדי שלא יהיו חטאותיו מונעים הטוב מבניו. עכ"ל.

ובשל"ה (שער האותיות אות דל"ת דרך ארץ אות כז) כתב וז"ל: ותמיד תהיה תפילה שגורה בפי אב ואם, להתפלל על זרעם, שיהיו לומדי תורה, וצדיקים, ובעלי מידות טובות, ויכוין במאוד על זה בברכות התורה ונהיה אנחנו וצאצאינו כו', וכן בברכת אהבה רבה אבינו אב הרחמן המרחם רחם עלינו ותן בלבנו כו', יחשוב גם כן על זרעו וזרע זרעו עד עולם, וכן כשאומר למען לא ניגע לריק ולא נלד לבהלה, בכל מקומות כאלה יעשה תפילתו קבע, בכל לבבו ובכל נפשו. עכ"ל.

עוד איתא בשל"ה (מס' תמיד פרק נר מצוה אות קלא-ג) וז"ל: חלה עלינו חובת התפילה ובקשה להי"ת בכל צרכינו, כי הכל מאיתו יתברך, על כן בכל מה שיצטרך האדם בכל עת ובכל שעה ירגיל על לשונו תפילה קצרה להשליך אל ה' יהבו, ובעת הפעולה יאמר בכל צרכיו ליקבה"ו ריבון העולמים הצליח דרכי כי מאיתך הכל וכו', וביותר צריך זירוז להתפלל שיהיה לו זרע כשר עד עולם, ואגב כל צרכיהם וזיווגם מה יצא הדבר.

וליבי אומר לי שעת רצון לתפילה זו בערב ראש חודש סיון, הוא החודש שבו ניתנה התורה, ואז נקראים בנים לה' אלקינו, וראוי לישב בתענית ביום ההוא הוא ואשתו ויתעוררו בתשובה ויתקנו כל עניני הבית איסור והיתר טומאה וטהרה וכל הענינים, ויתנו צדקה לעניים הגונים, ואם אפשר אז לבעל להתענות אז הפסקה מה טוב ומה נעים, ועל כל פנים יהיה תענית גמורה בכל דיני תענית ציבור. עכ"ל. ובסידורים העתיקו נוסח התפילה, ונקרא "תפילת השל"ה" קחנו משם.

וכתב הרב חמדת ימים (לשבועות פ"א אות י"א ואות יז-ט) וז"ל: ומנהג חסידים הראשונים ז"ל לעתור ולרצות בקרב הימים האלה עליהם ועל זרעם, להיות ליבם פתוח בחכמה ובתבונה ובדעת ויראת ה', ועת רצון היא לתפילה זו בערב ר"ח סיון, כי בו בחר ה' בישראל עמו, והנחילו את תורתו וחי עולם נטע בתוכינו, לקבל ברחמים וברצון להיות מוכתר בכתר תורה הוא ובניו בקרב ישראל.

וראוי להבין ולהתענות הוא ואשתו בערב ר"ח הקדוש הזה, ויתעוררו בתשובה לפשפש במעשיהם ומעשה בני ביתם, ליישר ולתקן ולהסיר מכשול מקרב ביתם ולהרבות צדקה

לבעלי תורה, ומה טוב אם יוכלו שאת להתענות שני ימים ושני לילות רצופים למי שכבר נהג להתענות משמרת ראש חודש בכל חודשי השנה, ואם אי אפשר להם מ"מ יתענו ביום ערב ר"ח סיון תענית גמורה בכל דיני תענית ציבור ויהיו מפסיקים מבעוד יום, והיא סגולה נפלאה להיות לו זרע אנשים חכמים ידועים יראי אלקים ואין התורה פוסקת מזרעו.

ואשרי אנוש יעשה כסדר הזה להתעטר בכתרה של תורה הוא ובניו בקרב ישראל, ואף אם קשה עליו התענית – אל יתירשל, וישים אל ליבו לקדושים אשר בארץ המה חכמי התלמוד אשר עינו את נפשותם בכמה צומות לזכות להתעטר בכתרה של תורה.

ואמרו בפרק הפועלים (ב"מ דף פה.) רב יוסף יתיב ארבעין תעניתא, ואקרייה (ישעיה נט) לא ימושו מפין, יתיב ארבעין תעניתא אחרינא, ואקרייה (שם) לא ימושו מפין ומפי זרעך, יתיב ארבעין תעניתא אחריני, ואקרייה (שם) לא ימושו מפין ומפי זרעך ומפי זרעך, אמר מכאן ואילך לא צריכנא, תורה חוזרת על אכסניא שלה, וכן אמר דוד (תהילים קיט) טוב לי כי עונתי למען אלמד חוקיך, ובילקוט (ילקו"ש משלי פ"א רמז תתקכט) אמרו שהתענה שלמה ארבעים יום שתנתן לו חכמת התורה כמשה, דכתיב (שמות לד) ויהי שם עם ה' ארבעים יום וארבעים לילה, ועל כן משלי שלמה המ"ם רבתי.

ומה גם כי ישים אל ליבו, כי לפעמים עוונות האבות גורמים שלא יהיה לבניהם לב להבין ולהשכיל בתורה, ובאים החיצונים ומכסין מוחיהן שלא יקבלו כדי שלא יהיה לאבות זכות, כמו שאמרו בזוהר חדש במדרש הנעלם, כי בודאי ראוי לו לאב לרחם כרחם אב על בנים שלא יתירשל להבין ולהתענות לכפר בעדו, ושלא להיות גרמא בנזקי בניו ח"ו.

וזה בכל הימים, וכל שכן בזמן המסוגל לענין זה, שראוי לענות נפש כאשר יוכלון שאת ולפשפש במעשיהם ביום צום תעניתם ולעתור ולרצות לפני האל חנון המרבה לסלוח יכפר בעדם, ואל יגרמו בעוונם לטמטם מוח בניהם ח"ו כו'. עכ"ל.

וכתב הגר"ח פלאג"י במועד לכל חי (סימן ח אות א) וז"ל: בערב ר"ח סיון יאמר נוסח התפילה אשר הובא בסוף ספר משמרת הטהרה מהחמ"י (פ"א משבועות אות טז), ואשרי מי שיוכל להתענות שני ימים במשמרת החודש הזה ויהיה זוכה לבנים ת"ח ויראים את ה'. עיין שם.

וע"ע בדבריו בצוואה מחיים (אות ח) וז"ל: יהיה האדם ויזדרז הרבה להתפלל תדיר על בניו ובנותיו שלא יחטאו לה' בשום חטא כו', וכבר ידוע מש"כ רס"ג ז"ל (עיין ס"ח סימן קלא) כי כל שאלה ששואל אדם מהקב"ה, אפילו אם לא יהיה האדם עצמו ראוי שישמע ה' תפילתו, אם התפילה ההיא הוא לכבודו יתברך שומע וא"כ יהיה כל מגמתו להתפלל אל ה' על בניו ועל בנותיו שלא יבואו לידי עבירה ולידי דבר מכוער, וה' שומע תפילתו, ולכן זאת יעשה כשהוא בביהכ"נ ובא לפני היכל ה' להשתחוות לה' ולהתפלל שם יפול על פניו ארצה לפני היכל ה' לבקש רחמים כו' ויקבל ברחמים וברצון את תפילתו.

והביא ג"כ דברי האלשיך (ש"א ב) שכתב וז"ל: כי הרבה זכות עושה והרבה תפילה עושה, והוא היפך דברי בני האדם האומרים כי חינוך ולימוד הנער בתורה ומצוות ודרך ה' תלוי

באב, כי הגדל עם אביו יגדל בשם טוב, כי אביו מלמדו להועיל, משא"כ אשר אין לו אב או שהוא רחוק ממנו, ולא זו הדרך, כי עינינו הרואות כמה שאביהם ואמם עזבום והמה חכמים שלמים, וכן רבים גדלו את פני אביהם ולא למדו משוב מעשיהם וילפתו אורחות דרכם, אך אין זה כי אם שבזכותא תליא מילתא, ואשר ישחר אל אל ואל שדי יתחנן, יתן לו זרע אנשים צדיקים לעבוד את ה' יהי עמו ויעל במעלות השלימות והכשרון. עכ"ל.

וע"ע בדברי הגר"ח בספרו ימצא חיים (סימן מא) וז"ל: צריך האדם להתפלל תמיד אל ה' שיהיה זוכה הוא ובניו עד סוף כל הדורות לעסוק בתורה לשמה, ותהיה מקובלת תפילתו וכו'.

ונוסח התפילה הוא: יהי רצון מלפניך ה' או"א שתזכני לעסוק בתורה לשם שמים, אנכי ובני בני עד סוף כל הדורות, ויקויים בנו מקרא שכתוב (ישעיה נט) לא ימוש מפך ומפי זרעך ומפי זרע זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם, אמן סלה. ע"כ.

ובפרט תפילת האם חשובה מאוד, וכמבואר ברבינו בחי (שמות יט ג) שהאשה הטובה היא סיבה לתורה, שהיא יכולה להמשיך את בנה לבית המדרש, לפי שהיא מצוייה בבית, והיא מרחמת עליו בכמה מיני געגועין כדי להמשיך אותו אחר לימוד התורה מנעוריו, כמש"כ (משלי כב) וגם כי יזקין לא יסור ממנה, ולכך ראויה האשה להתפלל לשם יתברך בשעת הדלקת הנר של שבת שהיא מצוה מוטלת עליה שיתן לה ה' בנים מאירים בתורה, כי התפילה יותר נשמעת בשעת עשיית המצוה, ובזכות נר שבת שהוא אור תזכה לבנים בעלי תורה הנקראת אור, שנאמר (שם ו) כי נר מצוה ותורה אור, וכן דרשו רז"ל (שבת דף כג:) האי מאן דרגיל בשרגי הויין ליה בנים תלמידי חכמים. עכ"ד. והביא דבריו במטה משה (סימן תיז) ובמג"א (סימן רסג סק"א) ובבאר היטב (סק"ט) ובא"ר (סק"א) ובשיירי כנה"ג (הגה"ט סק"ח) ובמשנ"ב (סק"ב) ובקיצור שו"ע (סימן עה ס"ב) ובשל"ה (מס' שבת נר מצוה אות כו) ובדרשות חת"ס (דרוש ג' לז"ך אלול תק"ע דף שנו:).

ועיין במחצית השקל (שם סק"א) וז"ל: ראוי שתתפלל כו', דאמרינן (שבת דף כג:) ורש"י שם ד"ה בנים) אמר רב הונא כל הרגיל בנר הויין ליה בני תלמידי חכמים, דכתיב (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור, על ידי נר מצוה זוכה לתורה אור, לכן ראוי שתתפלל בשעת הדלקה שיהיו בניה תלמידי חכמים, כי בשעת קיום המצוה, התפילה על השכר המיוחד לאותו מצוה רצויה יותר לפניו יתברך. עכ"ל.

ועיין באגרת התשובה לרבינו יונה (אות נט-ס) וז"ל: תהא האשה זהירה להתפלל ערב ובוקר וצהריים (עיין ברכות דף כ:), ובסוף תפילתה יהא עיקר תחנוניה על בניה ועל בנותיה שיהיו יראי שמים, ושיהיו בניה מצליחים בתורה, כי עיקר זכותה של אשה לעולם הבא כשבניה ובנותיה עובדים את השם יתברך ויתעלה ועושים רצונו ויראים אותו, וכשהיא בבית עולמה – ובניה יש בליבם יראת שמים ועוסקים בתורה ובמצוות, נחשב לה הדבר כאילו היא בחיים ועושה כל המצוות, והיא במעלות עליונות בעולם הבא.

כשהיא נותנת צדקה, תתפלל באותה שעה בידים נקיות שיהו בניה יראי שמים ומצליחים בתורה ובמצוות, מפני שתפילתו של אדם נשמעת בשעה שהוא עושה מצוה (תוספתא מעשר שני פ"ה הי"ד).

כשהאשה מדלקת את הנר בערב שבת כו', ותתפלל באותה שעה על בניה, שיהיו בניה מאירים בעולם בתורה ובמצוות, ותתפלל ותאמר יהי רצון שיהיו בני מאירים בעולם בתורה ובמצוות וביראת שמים, מפני שתפילה זו נאה להתפלל בשעה שהאירה נר של שבת, כענין שנאמר (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור. עכ"ל.

וכ"כ במנורת המאור אלנקאווה (פ"ח כבוד שבתות וימים טובים עמ' 597) וז"ל: ותתפלל באותה שעה על בניה שיהיו יראי שמים ומצליחין בתורה ובמצוות ובירא"ש, מפני שתפילה זו נאה להתפלל בשעה שתדליק נר של מצוה, ויאיר, שנאמר (משלי ו) כי נר מצוה ותורה אור. עכ"ל.

ועיין בכף החיים פלאג"י (סימן כז אות כו) שכתב, דהאשה **חייבת** להתפלל כשתדליק נרות על חיי בעלה ועל בניה, ושיזכו לתורה. עיין שם.

וכתב הרב חמדת ימים (לשבועות פ"א אות יט) וז"ל: וכן אם על הבנים בכלל ענין זה, להבין ולהתענות על בניה שלא יפקוד עוונותיה על בניה, כי אב ואם שוו לשיעוריהן בענין זה, כמו שנאמר (תהילים קט) יזכר עוון אבותיו אל ה' וחטאת אמו אל תמח, וכיותר חל החיוב על האם בענין הזה, כדאמרינן בברכות (דף יז.) הני נשי במאי זכיין באקרויי בנייהו לבי כנישתא. עכ"ל.

נוסח תפילה נפלא מבעל החזו"א זצ"ל

ואעתיק בעזהי"ת נוסח תפילה נפלא שכתב מרן החזו"א זצוק"ל בקו"א (ח"א סימן עד) וז"ל: יהי רצון מלפניך ה' אוא"א שתרחם על בני (פב"פ) ותהפוך את לבבו לאהבה וליראה שמך, ולשקוד בתורתך הקדושה, ותסיר מלפניו כל הסיבות המונעות אותו משקידת תורתך הקדושה, ותכין את כל הסיבות המביאות לתורתך הקדושה, כי אתה כו'. (א.ה.א. אומר זאת בתפילת שמו"ע בברכת שומע תפילה, מסיים: בא"ה שומע תפילה).

הכנת הקטן ליום זה

ביום שאדם מכניס את בנו לתלמוד תורה מרחיצין אותו, ומלבישין אותו בגדים נקיים, והטעם לזה כדרך מתן תורה, שאמר הי"ת (שמות יט) וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלותם (מחז"ו וכל בו ואורחות חיים שם).

י"א שביום זה לא תיגע בו אשה נדה (קב הישר ויסוד יוסף שם ומשפטי צדק אות צא), ויזהיר בזה ג"כ את בני ביתו, שכל אשה שהיא נדה לא תגע בילד ביום זה, ומה טוב שגם לא תסתכל בו הרבה באותו היום (יסוד יוסף שם).

ועיין בתפארת שלמה (פר' שמות) עה"פ (שמות ד) ויאמר משה אל ה' וגו' לא איש דברים אנכי כי כבוד פה וכבוד לשון אנכי, ויאמר ה' אל משה מי שם פה לאדם או מי ישים אלם הלא אנכי ה', ויש להתבונן שינוי הדברים, דהנה בפר' וארא (ו) כתיב בלשון אחר ויאמר משה לפני ה' הן אני ערל שפתיים וכו'.

וביאר בזה, כי הנה בשעה שנגעה בו יד בת פרעה נמשך עליו משכא דחויא, כי משה רבינו ע"ה נולד כולו טוב, כמש"כ (שמות ב) ותרא אותו כי טוב הוא, לכן מגודל קדושתו וטהרת הגוף שלו, לא היה יכול לסבול כלל נגיעת דבר זר, לכן כשפתחה וראתה אותו, מכח ההסתכלות שלה ג"כ היה בוכה, ולכן נתעכב הדיבור אליו מהשי"ת פ' שנים עד אשר יזדכך מהפגם של נגיעת בת פרעה כנ"ל. עיין שם.

חזינן שנגיעת אדם טמא פוגמת מאוד, ובזה יבואר הענין שאשה נדה לא תיגע בילד ביום זה.

אך למעשה הוי גזירה שאין הציבור יכול לעמוד בה, ולכן אין להחמיר בזה כלל (נטעי גבריא ל תגלחת הילדים פ"כ ס"ו ובהע' שם ובשו"ת חיי הלוי ח"ד סימן קיא אות ח).

המאכלים שמכינים לסדר ההכנסה לת"ת

אלו הם הדברים שמכינים קודם הבאתו לת"ת, ג' חלות של סולת שנילושו בדבש, זכר לשלושה עידונין שנתעדנו בהן ישראל, באר, מן, שליו (מחז"ו וכל בו ואורחות חיים שם), וכן כנגד תורה נביאים וכתובים שיזכה לשלושתן (סדר חינוך הילדים לר' אפרים ב"ר יעקב מבונא).

הטעם שלשין את החלות בחלב ודבש, משום שנאמר (דברים לב) ויניקהו דבש מסלע (מחז"ו וכל בו ואורחות חיים שם), ומעין מקרא של פתיחת לב, שנאמר (שיה"ש ד) דבש וחלב תחת לשונך (מחז"ו שם).

יש להקפיד שבתולה תלוש את העיסה (ולא אשה נדה), וכמו שמצינו שהקפידה תורה בנתינת התורה לפולטת שכבת זרע, שנאמר (שמות יט) והיו נכונים ליום השלישי, ולכך אמרו, תבוא בתולה שהיא טהורה ותלוש לקטן שהוא טהור (מחז"ו וכל בו ואורחות חיים שם).

וכן מכינים ג' גריצין (עוגות) של סולת כנגד מן ובאר ושליו (סדר חינוך ילדים לר' אפרים ב"ר יעקב מבונא וסדר חינוך ילדים לבעל האסופות שם), ומערבין בה דבש ושמן וחלב דוגמא לוניקהו דבש וגו' (דברים לב), וכתוב (שיה"ש ד) דבש וחלב תחת לשונך וגו' (סדר חינוך ילדים לבעל

האסופות (שם), ושמן ג"כ רומז לתורה, כמבואר בגמ' (ברכות דף נז.) שהרואה שמן בחלום יצפה למאור התורה. ובגמ' (הוריות דף יג:) מובא עוד, דשמן זית משיב לימוד של שבעים שנה.

וי"א דמכסה את העוגה בדבש, משום שנאמר (דברים לב) ויניקהו דבש מסלע, ולשין העוגה עצמה בחלב, משום דכתיב (שיה"ש ד) דבש וחלב תחת לשונך (סדר חינוך ילדים לר' אפרים ב"ר יעקב מבונא שם).

על העוגה כותבים פסוקים מיוחדים, לדעת הרוקח (שם) כתוב עליה הפסוקים הבאים (ישעיה נ) ה' אלהים נתן לי לשון לימודים לדעת לעות את יעף דבר יעיר בבוקר בבוקר יעיר לי אוזן לשמוע כלימודים, ה' אלהים פתח לי אוזן ואנכי לא מריתי ואחור לא נסוגתי.

לדעת ר' אפרים ב"ר יעקב מבונא (סדר חינוך הילדים, העתיקו בקובץ צפונות ח"א עמ' יז-כ) כותבים על העוגה, אותיות הא"ב, ופסוקין שהם ענין חביבות התורה, כמו לכו לחמו בלחמי (משלי ט), וכן (יחזקאל ג) ויאמר אלי בן אדם בטנך תאכל ומעריך תמלא את המגילה הזאת אשר אני נתן אליך, ואוכלה ותהי בפי כדבש למתוק, (ישעיה נ) ה' אלקים יעזור לי על כן לא נכלמתי ואחור לא נסוגתי, (ישעיה מב) ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר.

לדעת בעל האסופות (הובא בקובץ צפונות ח"א עמ' כ-כא) כותבים את הפסוקים הבאים: (יחזקאל ג) ויאמר אלי בן אדם בטנך תאכל כו', (ישעיה נ) ה' אלהים נתן לי לשון כו', ה' אלהים פתח לי אוזן כו', (תהילים קיט) במה יזכה נער את אורחו לשמור כדברך, בליכי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך, ברוך אתה ה' למדני חוקיך, גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך, הבינני ואצרה תורתך ואשמרנה בכל ליבי, מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי, פתח דבריך יאיר מבין פתיים, צרופה אמרתך ועבדך אהבה.

לדעת המשפטי צדק (אות צא) מוסיפים הפסוק (תהילים קיא) זכר עשה לנפלאותיו חנון ורחום ה'.

יש שנהגו לחקוק את האותיות על העוגה, וביאר בנטעי גבריאל (תגלחת הילדים פכ"ב עמ' קמג הע' יב) שכנראה הטעם הוא לזכר הלוחות שהיו האותיות חקוקות בהם.

ובדברי משה (סימן עב אות ה) בשם מהרי"ץ דושינסקי דיש שנהגו לעשות העוגה בצורת שני לוחות הברית.

אך בנטעי גבריאל (שם עמ' קמד הע' יז) הובא, שבבעלזא לא נהגו כלל בכתיבת הפסוקים, וכן הביא בשם כמה רבנים גדולי הונגריה וגאליציה שבחו"ל לא נהגו באכילת עוגה וביצה הנ"ל. עכ"ד.

מבשלים ג' ביצים כראוי, ולא מפני שיש ענין בביצים עצמם, אלא מחמת שצריך לאכול החלות בלפתן, שאם יאכלן אכילת גסה יש לחוש שמא יפליג דעתו, ולמה דוקא ביצים ולא לפתן אחר, משום שדעתו של תינוק אצל ביצים (מחז"ו שם, כן נראה בכוונתו).

על הביצה כותבים פסוקים מיוחדים, לדעת הרוקח (שם) כתוב עליה הפסוק (יחזקאל ג) ויאמר אלי בן אדם בטנך תאכל ומעיך תמלא את המגילה הזאת אשר אני נותן אליך, ואוכלה ותהי בפי כדבש למתוק.

לדעת בעל האסופות (הובא בקובץ צפונות ח"א עמ' כ-כא) כותבים את הפסוקים הבאים: מכל מלמדי השכלתי כי עדותיך שיחה לי, מזקנים אתבונן כי פקודיך נצרתי, מה נמלצו לחיכי אמרתך מדבש לפי, נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי.

ולדעת ר' אפרים ב"ר יעקב מבונא (סדר חינוך הילדים, העתיקו בקובץ צפונות ח"א עמ' יז-כ) כותבים על הביצה את הפסוקים הבאים: תורת ה' תמימה משיבת נפש, עדות ה' נאמנה מחכימת פתי, הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים (תהילים יט).

ובסדר חינוך הילדים לר' אפרים ב"ר יעקב מבונא (העתיקו בקובץ צפונות ח"א עמ' יז-כ) כתב, לבשל ביצת תרנגולת מפני שהיא מתוקה ולבנה והכתב ניכר בה, והלובן סימן טהרה, דכתיב (ויקרא יג) כולו הפך לבן טהור הוא, וכתיב (ישעיה א) כשלג ילבינו, והנערים טהורים ויעסקו בטהורין.

והובא בספר מנהגי לוב (מנהג מילה ופדיון הבן אות כג) דמנהג עיר לוב ביום שנכנס הילד לתלמוד תורה לוקחת האם ביצה ראשונה לתרנגולת (תרנגולת מבכירה), שולקת אותה עד שתהיה קשה, ומביאה אותה עם הילד אל הרבי, הרבי קולף את הביצה וכותב עליה את האותיות ת, צ, ל, מ, מ, ק, י, ג, ע, ו, נ, מ, ראשי תיבות של הפסוקים תורה ציוה לנו משה וגל עיני ואביטה נפלאות מתורתך, אחר כך הוא לוקח את החומש, וטופח בו בקלות ראשו של הילד, וכך עושים גם ילדי הת"ת למען ייכנסו דברי תורה בראשו.

והנה לכאורה אם מכינים את הביצים מערב יו"ט (לנוהגים לעשות סדר זה בשבועות), לכאורה יש בזה חשש רוח רעה, כמבואר בגמ' (נדה דף יז.) שהאוכל ביצה קלופה מתחייב בנפשו ודמו בראשו.

שו"ר בחידושי אנשי שם על המרדכי (שבת סימן שסט סק"ג) שהביא מהמהר"ם וז"ל: ומביצה קלופה ששאלתם אמאי לא חיישינן לרוח רעה כדאיתא פרק כל היד, יפה כתב דדלמא לא שכיח בינינו, אי נמי כתב ודיו שעליהם מציל, ושלום העני מאיר ב"ב ז"ל. עכ"ל.

הרי מבואר דאין חשש מב' טעמים, א' שבימינו לא מצוי רוח רעה זו, ב', הכתב שכותבים עליהם מציל.

ושו"ר דמקור הדברים בהגהות המרדכי (שבת לדף פב.) שהביא דברי מהר"ם אלו. וכתב שם בבגדי ישע (אות א) דההגהה זו שייכת לסימן שסט (דהיינו על דברי המרדכי שהביא המנהג להביא לחינוקות עוגה וביצה שכתוב עליהם פסוקים) וכתב על זה בזה"ל: ושמעתי שדרך הוא לכתוב איזה תיבות על ביצה קלופה, וטוב הוא לזכרון כשאוכלים אותו, ושייך הוא קצת לתשובה דעוגה, שתרוייהו אוכלין אותו עם כתב שעל גביהן. עכ"ל.

וכן ראיתי שכתב הגר"מ שפירא בהסכמתו לספר שולחן חי (הובא בספר נזר מרדכי עמ' קכג) דההגהה הנ"ל היא סובבת על דברי הרוקח שכתב לקלף הביצה ולכתוב עליה פסוקים, ועל זה הקשו למה לא חיישינן לרוח רעה וכו'.

והנה יל"ד מה הכוונה שכתב שעליהם מציל, האם זה מצד כיסוי לביצה, והוי כמו שנשתייר מעט מהקליפה, או דלמא מצד דהוי מצוה, וכח המצוה להגין.

ועיין בשו"ת אפרקסתא דעניא (ח"ב חיו"ד סימן קמה) שכתב דהסברא בזה הוא מצד שהכתב הוי ככיסוי. עש"ב.

אך נראה להוכיח מדברי האגודה דהיינו מצד דהוי מצוה, והמצוה מגינה שלא יהיה כל נזק.

דהנה איתא בדברי האגודה (שבת פ"ז סימן קב) שאחר שהביא המנהג שכותבים פסוקים על העוגה והביצה, ודן בזה האם אין בזה איסור מוחק ביו"ט, כתב וז"ל: ומביצה קלופה דאמרינן פרק כל היר, דילמא מצות מגולות כו'. עיין שם. נראה דמקשה מפרק כל היר דאמרינן התם דהאוכל ביצה קלופה יש בזה סכנה, ומתיר דדילמא מצות מגולות, וצ"ב מה כוונתו בזה (ושאלתי לכמה ת"ח גדולים ואמרו לי שבאמת אינו מובן).

ול"מ אמינא דאיכא כאן ט"ס, וצ"ל דדילמא מצוות מגינות (ויתכן שהוא ע"ד הלשון המובא בשבת דף מט. ודף קל. והוא ע"פ המבואר בסוטה דף כא. דהמצוות אגוני מגנא מהסכנה), והיינו שכוונתו לומר שכיון שאוכלין ביצה זו למצוה לפקח הלב, לכן אין בזה חשש סכנה. ושו"ר בס"ד בספר האגודה שנדמ"ח ע"י ר' אלכסנדר זוסלין הכהן, בהגהות וביאורים (סקל"ב) דבאמת יש כאן ט"ס וצ"ל מצוות מגינות, ובסוה"ס בשנ"ס הובא דהלשון בכת"י הוא מצוות מגינות.

ואח"כ מסיים האגודה וז"ל: ואני הרגלתי לכתוב בדבש מעורב במעט מים דהוה מי פירות ולא הוי מוחק. עכ"ל. ונראה שהאגודה כתב זה לתקן ב' החששות, גם חשש מוחק, וגם חשש סכנה, והיינו שכיון שכותב עם דבש, הרי מערב עם הביצה עוד משהו דבכה"ג אין סכנה (עיין בסמ"ק מצוה קעא שו"ת בית שלמה חיו"ד ח"א סימן קפט דכן מנהג העולם, דינים והנהגות חזו"א או"ח פ"א ס"י דכן נהג החזו"א, וכ"ה באורחות רבינו ח"א עמ' שעו, מנח"י ח"ו סימן עה שבט מוסר פ"מ טעמי המנהגים ליקוטים סימן טז זבחי צדק יו"ד סימן קטז סקס"א כה"ח סופר שם סקצ"ב תשובות והנהגות ח"ג סימן רנו שו"ת יבי"א ח"ב חיו"ד סימן ז צ"א ח"ח סימן מו וע"ע שו"ת ישכיל עבדי ח"ז חאו"ח סימן מד אות ד ובבא"ח ש"ב פר' פנחס אות יד).

והנה עיין בשו"ת דברי יציב (חאו"ח סימן רכז) שכתב, דאפשר דלכך אין נוהגין לעשות סדר זה בשבועות, משום שאסור לכתוב על הביצה ביו"ט, ולכתוב מערב יו"ט ג"כ א"א דאז יכנס בחשש ביצה קלופה. עיין שם.

הובא בנטעי גבריאל (תגלחת הילדים פכ"ב ס"יז ובהע' לב) בשם צוואת הגה"צ מהרח"ש מסטריזוב בקבלה מזקיננו ורבו הגה"ק מהרמ"ל מסטריזוב (חתן הרה"ק מגארליץ) שנהגו לכתוב על שקדים כל כ"ב אותיות התורה, וגם שמות אברהם יצחק יעקב משה אהרן יוסף

דוד ושלמה ולהאכילם לילד, וסגולת הדבר לקיים (הושע יא ועיין ישעיה יב) בקרבך קודש. עכ"ד.

ועוד מביאין לו פירות ותפוחים לקינוח סעודה, ועוד דאמר רבא (יומא דף עו: סנהדרין דף ע. הוריות דף יג:) חמרא וריחני פיקחוני (מחז"ו שם).

בילקוט מעם לועז (פר' עקב) ביאר מה שנוהגים להוליך עם הילד עוגות וחלב ומיני פירות ומחלקים לכל הילדים ונותנים גם לו לאכול, דהטעם הוא לזכר המעדרנים שאכלו ישראל במדבר כשירד להם המן.

האם מותר לכתוב פסוקים על העוגה והביצים והאם מותר לאוכלם בשבת

ויו"ט

הנה מבואר לעיל שכותבים על העוגה והביצה פסוקים ושמות הקודש וכו', ויש לדון בב' חששות שיתכנו בזה, א', איך מותר לאכול העוגה והביצה שכתובים עליה הפסוקים, והרי מוחק בזה דברי קדושה ושמות הקדושים. ב', איך מותר לאכול בשבועות (כפי המנהג המוזכר בכמה ראשונים) את העוגה והביצה, והרי יש כאן איסור מוחק אותיות וכו'.

והנה לענין החשש השני האם יש בזה חשש מחיקה ביו"ט, עיין בשו"ת חו"י (סימן טז) ובשו"ת בית יצחק (ח"ב חיו"ד סימן קז) שבאמת פקפקו על מנהג זה מחמת ההערה הנ"ל. וכן היעב"ץ (מגדל עוז חלק ברכות שמים תעלה א) פקפק בזה, אך מסיק דהיכא דנהוג נהוג.

עוד כתב בשאילת יעב"ץ (ח"ב סימן קמ) וז"ל: ולענין להאכיל התינוק המתחנך בלימוד בחג השבועות עוגה שכתובים עליה פסוקים ושמות, גמגמתי בדבר. עכ"ד.

ועיין ג"כ בדברי האגודה (שבת פ"ז סימן קב) וז"ל: וכתב הר"מ ז"ל דאין להאכיל בידים לתינוקות דהוי ליה מוחק, ואף שלא על מנת לכתוב, מ"מ הוי איסור דרבנן, אבל אין מוחק לתינוקות דקטן אוכל נבילות, אין ביד מצווין להפרישו כו'. עכ"ל. הרי שהאגודה חשש בכה"ג לאיסור מחיקה ביו"ט מדרבנן, אלא שאם מביא לקטן אין חשש, ול"צ להפרישו.

וכן מבואר במרדכי (שבת רמז שסט) וז"ל: נשאל לרבינו מאיר על עוגות התינוקות שכותבין עליהן האותיות ותיבות, איך אוכלים אותם התינוקות ביום טוב, והשיב אי משום מוחק ביום טוב ליכא איסורא דאורייתא במוחק, אלא על מנת לכתוב, כדאמרין פרק כלל גדול, מיהא איסורא דרבנן איכא, ובתינוק אין לחוש, דקטן אוכל נבילות אין בית דין מצווין עליו להפרישו היכא דלא ספינן ליה בידים. עכ"ל. הרי בהדיא בדברי המרדכי שיש בזה איסור מחיקה מדרבנן, אלא שבקטן אין חשש ול"צ להפרישו.

וכ"כ כמה פוסקים לאסור איסור, עיין במחב"ר (סימן שמ סק"א סק"ד סק"ו) ובכה"ח פלאגי (סימן לא ס"ק קטו) וכ"פ מרן הרמ"א (סימן שמ ס"ג).

וכ"כ בחמ"י (שבועות פ"א אות כא) דראוי ונכון להושיב את התינוק מר"ח סיון ועד שבועות ולא בשבועות, להוציא נפשיה מפלוגתא, דיש אומרים שאסור להאכיל לתינוקות בשבת או יום טוב עוגות שכתובים עליהן אותיות, ולכן אין לעשות כסדר הזה ביום שבועות אלא קודם לזה. עכ"ד.

ועיין בשו"ת דברי יציב (חאו"ח סימן רכז) דאפשר דלכך אין נוהגין לעשות סדר זה בשבועות, משום דאפשר דס"ל דהוי ספיה בידים, ואסור לעשות כן. עיין שם.

אך בט"ז (סק"ב) תמה על עיקר דינא דהרמ"א, דלכאורה מאי שנא מבורר וטוחן דסמוך לאכילה שמותר, וכ"ש שיש להתיר איסור מחיקה שהוא מדרבנן אי לא הוי ע"מ לכתוב.

והפמ"ג (מש"ז שם) דחה דבריו, דשאני בורר דאז הוי דרך אכילה ואין שם מלאכה על זה, משא"כ במוחק, דמ"מ יש על זה שם מלאכה.

וע"ע בחזו"א (סימן סא סק"א) שכתב דיש לחלק בין בורר וטוחן שכך דרך אכילה תמיד, ואין חל על זה שם עובדא ועמל מלאכה, ועל כן אף במכין סמוך לסעודה אינו טוחן ואינו בורר אלא נטפל לאכילתו, אבל אין האכילה התמידית דרך מחיקה, ומלאכת מחיקה היא מלאכה אף שנעשית דרך אכילה, וכל שכן במשבר רק סמוך לסעודה.

אך עיין בשו"ת רב פעלים (חאו"ח סימן יט) שכתב דיש להתיר מלאכת סותר סמוך לאכילה, והיינו כדברי הט"ז הנ"ל שאין לחלק בין בורר וטוחן למוחק. אך המעיין שם יראה דאין ראיה מדבריו כלל, כיון דסברתו דכל אדם שאוכל הוי סותר בפיו, וא"כ הדר הוה ליה כבורר וטוחן שכך הוא דרך אכילה תמיד. ופשוט.

ובדגול מרבבה (על מג"א סק"א) ג"כ מפפק על עיקר איסורו של הרמ"א, דהא אף לאוסרים דבר שאינו מתכוין בפסיק רישיה באיסור דרבנן, הרי הכא מלבד שהוא איסור דרבנן (דהוי מוחק שלא ע"מ לכתוב), הא הוי גם מקלקל וכלאחר יד, ובכה"ג כו"ע מודו שמותר, וכל שכן היכא דשובר בפיו דרך אכילה שמותר.

ורק היכא שמביאין לתינוקות אין כאן קלקול דניחא ליה במחיקה שיש בזה תיקון שמפקח דעתו של התינוק. והביא דבריו בקיצור בשערי תשובה (סק"ה) ונראה דס"ל כדבריו.

ועיין בקצות השולחן (סימן קמד בבדה"ש סק"ג) שתמה על דברי הדגו"מ, דכיון שהדרך לאכול את האותיות א"כ אין זה מקלקל, וכן כיון שהדרך למוחקן בכה"ג, א"כ אין זה כלאחר יד, דמקלקל הוא דוקא כאשר משנה מיעודו, משא"כ כאן אינו משנה כלום, דמלכתחילה היה מיועד לנוי עד האכילה ותו לא.

וכן כתב, דלא חשיב כלאחר יד, דכיון שהדרך למחוק כך באכילתו גם בחול, ממילא אין זה מחיקה ע"י שינוי דרכו בכך.

והנה לכאורה מוכח ממנהגי מהרי"ל (הל' אפיית המצות סוף אות ה) שאין לחוש למחיקה ביו"ט בכה"ג, שהרי כתב דהמנהג לסמן המצות של פסח, וכתב דיש לסמן אב"ג כקופת הלשכה (דהיינו אותיות א' ב' ג'). ע"כ. הרי שהיה מנהג לכתוב אותיות על המצות, ולכאורה קשה הרי בפסח יאכלו מצות אלו וימחקו האותיות, ומוכח דאין בכה"ג חשש מחיקה. אך לפי המבואר להלן דהיכא שהכתב הוא מגוף המאכל אין חשש, א"כ יתכן שאין ראייה מהמהרי"ל, דאולי מייירי שהיה הכתב מתוך המצה גופא (ועיין להלן מדברי השבט הלוי, ולפי"ז יש ראייה, וצ"ע).

וכן מוכח מהראשונים שהביאו המנהג לאכול עוגה זו בשבועות ולא העירו כלל שיש בזה איסור מוחק, משמע דס"ל דבכל אופן לא הוי מוחק.

ועיין במרדכי (שבת סימן שסט) שדן האם יש בזה חשש מחיקה בשבת, ומסיק דמ"מ בקטן ליכא למיחש למידי, דקטן אוכל נבילות אין ביי"ד מצווין להפרישו, היכא דלא ספינן ליה בידים.

והנה לכאורה יש להקשות סתירה בדברי הרוקח, שמצד אחד הביא (בסימן רצו) המנהג להביא בשבועות עוגה עם פסוקים לתינוק. ומאידך כתב בהל' פסח (סימן רפ) דאסור לסמן ביו"ט ע"ג אוכלין. ואולי יש לחלק בין כתיבה למחיקה, דכתיבה אף דהוי כתב שאינו מתקיים, הרי מ"מ יש בזה איסור דרבנן, משא"כ מחיקה הוי תרי או תלת דרבנן, דהוי כתב שאינו מתקיים, וגם הוי שלא ע"מ לכתוב, וגם הוי קלקול (ויל"ד אם חשיב קלקול בכה"ג שיש ענין וטעם שהקטן ימחק הפסוקים, ועיין להלן).

שו"ר בשו"ת חוות יאיר (סימן טז) שהקשה סתירה בדברי הרוקח כנ"ל, וכתב ליישב, דבחג השבועות נותנים העוגה שלימה לתינוק והתינוק שוברו דזה שרי, כיון שהקטן עושה זה מעצמו, וכ"כ המרדכי. הרי שהחילוק הוא בין גדול לקטן.

ומה שהבאתי מדברי המרדכי דבכה"ג אין ספיה בידים, עיין במג"א (סימן שמג סק"ג) שהוכיח מכמה ראשונים דגם כשמביא לתינוק דבר שיוכל לבוא לידי איסור חשיב ספיה בידים, א"כ בנ"ד צ"ל שיהיה אסור. וכן ציין המחצה"ש (כאן).

וכתב הכה"ח סופר (סימן שמ סק"ט) די"ל דמש"כ המג"א הכא שמותר ליתן לתינוק, הוא לאו דוקא, אלא רצ"ל דאין מוחין בידו מליקח ולאכול.

אולם במשנ"ב (סימן שמ סק"ד) מסיק דמותר לתת לתינוק את העוגה.

אך לכאורה צ"ע, שכאן כתב המשנ"ב שמותר לתת את העוגה לקטן, ואילו להלן (סימן שמג סק"ג) כתב דהאב מצווה להפריש את בנו הקטן אף מאיסור דרבנן. אך עיין שם (בסק"ה) דהיכא דהוא לצורך התינוק מותר. ואולי הכי נמי הוי לצורך התינוק כיון שעושים זה לפקחו. וצ"ע.

שו"ר בחוט שני (שבת ח"ד פרק צה עמ' רצד) שכתב, דיש להתיר בעוגה לא מטעם המרדכי שאין זו ספיה בידים, אלא מטעמא שמותר לספות איסור דרבנן לקטן לצורכו, כמובא בביה"ל (סימן שמג בד"ה מד"ס וכו' כו') בשם הרשב"א והר"ן, ואף שהשו"ע (שם ס"א) סתם לאיסור,

מ"מ בנ"ד שאף בגדול יש כמה צדדים להקל שאין זה מוחק, יש להקל לפחות לגבי קטן לספות לו אף בידים. עכ"ד. וכ"כ בשו"ת פרי הארץ (ח"ב סימן ד) ליישב דעת המג"א.

ועיין בתוספת שבת (סימן שמ סעיף ג סק"ח) שכתב, דמה שמותר ליתנו לתינוק, היינו משום שהרי אין בזה אלא איסור דרבנן כיון שאינו מוחק ע"מ לכתוב, ובאיסור דרבנן אין מצווין להפרישו אלא דלא ספינן ליה בידים. עכ"ד. הרי שיש לחלק בין איסור דרבנן דאז אין מצווין להפרישו לבין איסור דאורייתא. אך אין זה מיישב דעת המשנ"ב, שהרי דעתו שם שגם באיסור דרבנן מצווין להפרישו.

ועיין בשו"ע הרב (סימן שמ ס"ד) וז"ל: אבל מותר ליתנה לתינוק, לפי שקטן העושה להנאתו א"צ להפרישו. עכ"ל. הרי שעיקר החילוק הוא אם הקטן עושה להנאתו או לא. אך לדעת המשנ"ב מבואר שאין חילוק בזה.

אולם היישוב לדברי המשנ"ב, הוא ע"פ מש"כ בשו"ע הרב (סימן שמג ס"י) וז"ל: וכל זה באיסורי מאכלות, ואפילו הוא איסור שהזמן גורם, אבל מותר ליתן לתינוק בשבת חפצים שיכול לעשות בהם מלאכה לעצמו, ואפילו אם ידוע שיעשה בהם, כגון ליתן לתינוק עוגה שכתובים עליה אותיות שאסור לאכלה בשבת (כמש"כ בסימן שמ) אע"פ שהתינוק יאכלנה בודאי, כיון שמתכוין הוא להנאת עצמו, אין צריך להפרישו כמו שנתבאר למעלה, רק שלא יתן גדול לתוך פיו של תינוק. עכ"ל.

הרי מבואר דדוקא באיסור מאכלות אנו אומרים שאף אם אוכל להנאתו יש להפרישו, משא"כ לגבי איסורי שבת, כמו עוגה, דבכה"ג אם עושה להנאתו אי"צ להפרישו, רק אסור לתת לו בידים.

ובקצות השולחן (סימן קמז בדה"ש אות יא) הביא ראייה לדברי השו"ע הרב, שהרי כל האיסור ליתן חגב לקטן, מבואר שהוא מצד החשש שמא יבוא לאוכלו, אך לא מצד האיסורי שבת שעשויים להיות בזה, כגון שיצודנו אם יברח וכדו', ועל כרחך שלגבי איסורי שבת אין זה נחשב כספייה בידים.

עוד ביאר הגר"י זילברשטיין (קובץ מוריה שנה לב עמ' שעה-ז) בשם הגריש"א, שכיון שהסכמת הפוסקים שאם שובר את העוגה בפיו בדרך אכילתו מותר, ממילא אין זה נחשב ספייה בידים, שמניין לנו כי התינוק ישובור בידיו, ויתכן שישבור בפיו תוך כדי אכילתו. ע"כ.

והנה אם כותבים בכתב מתוך העוגה עצמה שפיר דמי בכל אופן, כמבואר בשו"ת מהר"ש לבית הלוי (סימן כו) והוכיח זה מדברי הגמ' (פסחים דף לז.) שיוצאין ידי חובת אכילת מצה בפסח בסיריקין המצויירין (היינו במצות שיש עליהן ציורים), ולכאורה קשה מדוע אין באכילת מצות אלו משום איסור מוחק, אלא בע"כ דכיון שבאותן המצות היו חוקקים את הציור במצה עצמה, באופן זה אין חשש מוחק. וכ"כ בשירייר כנה"ג (הגב"י סוף סק"א) ובא"ר (סק"ז) ובדגול מרבבה (על מג"א סק"ו) ובחמ"י (פסח פ"ה אות לט וע"ע בדבריו לשבת פרק טו אות קה) ובבית דוד

(סימן רנז) ובשאלת יעב"ץ (סימן קמ) וכן הביא בערוך השולחן (סימן שמ סכ"ג) וכ"פ במשנ"ב (סקט"ו).

וכ"כ במור וקציעה (סימן שמ) דעוגות שיש עליהם ציורים או אותיות, מגוף העוגה שנעשה בדפוס או בידים בעודה עיסה, אין כאן בית מיחוש לשברם ולאכלם, והביא לזה ראייה מלחם הפנים שיש לו פנים הרבה, דהיינו צורה ממש, ואכלוהו בשבת, אבל אם כתובים עליהם בדיו, או אפילו בשאר צבעים אסור לשברם. עכ"ד.

וכתב בחוט שני (ח"א פכ"א סק"ב עמ' קסא) שעיקר החילוק הוא בין אם האותיות טבועות בגוף העוגה עצמה במקשה אחת, לבין אם נעשו בנפרד והודבקו עליה ואפילו הן מאותו הבצק, כגון אלו העושים חלה לשבת ונוטלים מקצת הבצק לעשות ממנו צורת מפתח, וחוזרים ומדביקים את המפתח על החלה, שבמקרה כזה אף שחזרו והדביקו את המפתח על החלה קודם אפייתה ונאפו יחד, אין לחתוך צורה זו.

ובשמירת שבת כהלכתה (פרק יא הע' לא) הביא בשם הגרש"ז אויערבך זצ"ל, דבאמת היה נראה, דכמו ששובר אדם חבית וקורע עור שעל גבי החבית, כדי להוציא האוכלין, ה"נ שרי לפתוח חבית אף על פי שמוחק האותיות שעל גבי החבית, וא"כ יהא מותר לחתוך העוגה כדי לאוכלה אף על פי שמוחק האותיות.

ושוב כתב שזהו טעמו של המהר"ש הלוי, דעיקר החילוק בין עם הכתב מגוף העיסה או שלא, היינו, דהנה לא התיירו אלא כעין המבואר בסימן שיד (ס"ח) והוה כמו ששובר אגוזים כדי ליטול האוכל שבהם, ושבירת החבית וקריעת העור הן כעין שבירת אגוזים, אבל ענין מחיקה שאינה שייכת בשבירת אגוזים, לא התיירו.

ומעתה י"ל, דכל זה דוקא באותיות שעל החבית או על גבי העוגה, אבל אותיות שהן ממש מהעוגה עצמה, והוה דומה לאגוז עצמו, בזה אין איסור מחיקה. עכ"ד. וכ"ה בשולחן שלמה (סק"ח).

ועיין בחמד משה (סק"ד) וכן בחיי אדם (כלל לח ס"ד) שביארו החילוק, דהיכא שכתב עליה במשקין או בדפוס מעצמה, הוי דבר שאינו מתקיים על דבר שאינו מתקיים. עיין שם.

משמע שעיקר החילוק בין כתב המתקיים לכתב שאינו מתקיים, אולם המשנ"ב לא נקיט הכי כיון שכתב את הדין של מי פירות כדין בפנ"ע ולא כסברת המהר"ש הלוי עצמו. ודוק.

ועיין עוד בקצות השולחן (בבד"ש סימן קמד סק"ג) שכתב שסברת החילוק היא שכשהאותיות חקוקות בעוגה עצמה הרי זה קל יותר, לפי שכתב בחקיקה בזמננו הוא דבר שאינו שכיח, וכיון שאיסור זה של שבירת עוגה וכו' הוא מדרבנן, על כן יש לומר שבמילתא דלא שכיחא לא גזור בה רבנן (שמא יבוא למחוק אותיות הכתובות בחקיקה במקום אחר) במקום כבוד ועונג שבת.

והנה על מה שביאר המשנ"ב בסברת מהר"ש הלוי דהיכא דהכתב הוא מגוף העוגה עצמה אין על זה שם כתב, תמה החזו"א (או"ח סימן סא סק"א) שהרי מי שיכתוב כתב כזה בשבת הוי כותב, וא"כ מאי שנא דלא חשיב מוחק. וכמבואר בחיי אדם (כלל צב ס"ג) דאסור לעשות עוגה בדפוס שיש בו איזה ציור, וכן אסור לעשות גם ביד איזה צורה מהעוגה. וכן מבואר במשנ"ב (סימן תק סק"ז) שאין לעשות סימונים על הבשר דרך סימן, וביאר בשעה"צ (סק"כ) דאסור מדין כותב.

ולמעשה בענין דעת החזו"א בזה – אינו ברור כ"כ, עיין שבט הלוי (ח"ט סימן עז) כרמי יהודא (תשו' שיד-טו) בשם הגר"י שפירא, חוט שני (פרק כא סק"ב עמ' קסא-ב) אורחות שבת (פט"ו הע' לו) משנה אחרונה (סימן שמ הע' שמה). ולמעשה קשה להכריע וצ"ע.

אולם יש שהחמירו גם בגוונא שהכתב הוא מתוך העוגה, וחלקו על עיקר סברתו של מהר"ש הלוי, עיין בברכ"י (סימן שמ סק"ד סימן תס סק"ג סימן תעה סק"ז) בשם מהר"י צמח בהגהותיו כת"י. וקצת יל"ע מדבריו בשו"ת חיים שאל (ח"א סימן עד אות נא).

וכן נראה מהרמ"א שאין חילוק בזה, ועיין עוד בשו"ת הרמ"א (סימן קיט) שאין לעשות סימן במצות של פסח כיון שאח"כ כשישבור המצות ביו"ט הוי מוחק. וכ"נ מהחוק יעקב (סימן תעה סק"ו) ומהלבוש (סו"ס תעה) ומהשו"ע הרב (סימן תנח ס"ח) ודוק.

ועיין בתהילה לדוד (סק"ג) שהקשה על דברי המהר"ש הלוי, שהרי בגט נאמר וכתב, ואעפ"כ אם חקק גט כשר, וכן לענין שבת הקורע על העור תבנית כתב חייב אע"פ שהוא מגוף הדבר, וא"כ יל"ע מדוע הכתב שכתוב מגוף העוגה אינו נחשב לכתב. וצע"ג.

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ט סימן עז) כתב דראוי לחוש למבואר במשנ"ב בהל' פסח ולאסור לחתוך אותיות שעל העוגה אף שעשויים מתוך העוגה עצמה.

וכן בכה"ח סופר (סקל"א) מסיק דהמחמיר לא לחתוך את האותיות בכל אופן, תבוא עליו ברכה.

ובעיקר הסתירה בדברי המשנ"ב, דבסימן שמ כתב שמותר היכא שהכתב הוא מהעיסה עצמה, ובהל' פסח משמע שאין חילוק בזה, ביאר בשבט הלוי (שם) דאולי במצות מיירי ממין אחר.

עוד ביאר בשבט הלוי (שם) דאולי במצות שזה הנהגה לרבים לא רצה המשנ"ב להקל.

יש שביארו דהיכא שהאותיות נעשו לסימן חמיר טפי.

עוד כתב בדגו"מ (שם) דדוקא היכא דמתכוין לאכול האותיות כמו גוונא דהתינוקות אז יש היתר דוקא לתינוקות, הא לא"ה הוי מקלקל ומותר אף לגדולים.

ועיין בדברי האגודה (שבת פ"ז סימן קב) שאחר שהביא את המנהג שמביאים עוגה שכתובים עליה פסוקים לתינוק, וכתב דיש בזה איסור דרבנן, ורק אין מוחים לתינוקות, משום דקטן

אוכל נבילות אין בי"ד מצווין להפרישו, כתב וז"ל: ואני הרגלתי לכתוב בדבש מעורב במעט מים דהוה מי פירות ולא הוי מוחק. עכ"ל.

הרי שאם כותב עם דבש שפיר דמי, והובא בא"ר (שם) ובעטרת צבי (סק"ו) וכן הביא בערוך השולחן (סימן שמ סכ"ג) ובמשנ"ב (סקט"ו). והקשה הרב מג"א (סק"ה) דהרי עכ"פ רישומו ניכר. ע"כ. והוסיף החזו"א (או"ח סימן סא סק"א) דאף שהוי כתב שאינו מתקיים, אך עכ"פ הוי כתב.

ויישב בא"ר, דלק"מ, דאף שניכר לפי שעה מ"מ אין מתקיים, ואין איסורו אלא מדרבנן כדלקמן, וכיון שאין מכיון לכתוב שרי. ועיין בפמ"ג (א"א סק"ה) שכתב דיש כאן תלת דרבנן, א', דבר שאינו מתקיים, ב', על גבי דבר שאינו מתקיים, ג', אינו מוחק על מנת לכתוב, ואפשר דכולי האי לא גזרו בשובר על מנת לאכול ואין נראה כאן מתכוין למוחק.

אולם באמת אי"ז ברור כ"כ שעוגה הוי דבר שאינו מתקיים, עיין בחו"י (סימן טז) ובחזו"א (סימן סא סק"א).

ועיין בביאור הלכה (סימן שמ ס"ד ד"ה במשקין על השולחן) וז"ל: ודע עוד דאם כתב אותיות על אוכלין ג"כ חייב דמקרי על דבר המתקיים, וכדמוכח בגיטין (דף יט.). דלרבנן אם כתב עליהן גט כשר דמקרי דבר המתקיים, ורק לר"י הגלילי אמעטו לענין גט מקרא, עיין שם בגמרא (דף כא:) טעמו דבעינן דומיא דספר, וכן מפורש במרדכי (פ"ז סימן שסט) דשייך בהו מחיקה, וממילא שייך בהו כתיבה ג"כ. עכ"ל. ודוק היטב בראיות הביה"ל.

ועיין בקצות השולחן (סימן קמד בבד"ש סק"ג) שאותיות הנעשים ע"י סוכר וביצים אף שעשו מביצים אינו נחשב מי פירות, כיון שדרכו להתקשות ונחשב כתב המתקיים.

ועיין משנה ברורה (סקי"ז) שכתב דלמעשה יש לסמוך על הדגו"מ שמצדד להקל בעיקר דין זה, ולכן עכ"פ כשאינו שובר במקום האותיות בידו רק בפיו דרך אכילה שפיר דמי.

וע"ע במשנ"ב (סימן תעה סקמ"ז) ובחוק יעקב (שם סקכ"ו) ועוד עיין במשנ"ב (סימן תק סקי"ז) ובשו"ת משיב דבר (ח"ב סימן פ).

ועיין בקיצור שולחן ערוך (סימן פ סס"ג) שכתב וז"ל: ומכל מקום אותן עוגות שעשו עליהן אותיות וציורים מותר לשברן ולאכלן בשבת, אך אם נעשו כן לסגולה לקטנים יש להחמיר בהן. עכ"ל. הרי שעכ"פ כאשר עושה לסגולה לא ברירא ליה כולי האי, והיינו משום דבכה"ג הוי כמתקן.

וכן בהליכות משה (הלברשטאם, שבת פ"ח ס"ו ובביאורים סק"ו-ז, חלאקה פ"ט סכ"ח ובביאורים סקל"ז) כתב, דבשבת יש להזהר מלחתוך במקום האותיות, כיון דניחא ליה בשבירת האותיות ע"פ המבואר בדגו"מ (שהובא לעיל) דיש בזה סגולה. אך אם נותן לפני התינוק ולוקח לבד שפיר דמי.

למעשה יש כאן עוד הרבה פרטי דינים, והרבה פסקי הלכות, וכ"א יברר אצל חכם היאך ראוי לנהוג בענין זה.

חשש מחיקת פסוקים ושמות הקודש

והנה לגבי החשש שלכאורה הוא מוחק שמות הקודש, הנה באמת חשש לזה בתשב"ץ קטן (סימן תטז) שכתב וז"ל: ואומר שאסור לכתוב על העוגה שנותנים לנערים משום פתיחת הלב משמות של הקב"ה שאינם נמחקים, אבל משמות של מלאכים מותר. עכ"ל. הרי שחושש בזה למחיקה בשמות הקדושים, ורק בשמות של מלאכים אין חשש.

וע"ע בשו"ת משנ"ה (חט"ז סימן סז) דיש להוסיף לתמוה שהרי אמרו חז"ל (חולין דף קמא. ויק"ר פר' ט סימן ט במדב"ר פר' יא סימן ז) גדול השלום שהשם שנכתב בקדושה אמר הקב"ה ימחה על המים בשביל להטיל שלום בין איש אשתו, אבל להקל למחוק שמות לחינוך צ"ע.

וביאר בזה המשנ"ה ע"ד האפשר, שבא לרמז להקטן שמתחיל ללמוד, שהתורה נקראת אשה (עיין ריש קידושין), ומי שאינו לומדה, הוי כאילו מעלה בו מעל, ומשקין אותו כסוטה ומזהירין אותו וכו'.

ולמעשה מסיק, דמש"כ הרוקח ואח"כ מביאין העוגה וכו' וכתוב עליה ה' אלקים נתן לי לשון לימודים וגו', אין הכוונה שכתב הפסוקים והשמות בכתב שחקק מהעוגה, ואח"כ מחק השמות באכילת העוגה או שברה בידיים, אלא הביאו לפניו עוגה, ועל העוגה היה כתוב הפסוקים האלו על גבי קלף או נייר או לוח, כמו הא"ב שהביא שם שהיה נכתב על הלוח, ה"נ בענין העוגה לא היו כותבים ממש על העוגה, אלא היה כתוב על איזה לוח וכדו', ולוח זה היה מונח על העוגה והביצה, ומשם קרא הרב את הפסוקים, ואח"כ העבירו הפסוקים מעל העוגה והקטן אכל העוגה והביצה.

וקצת ראיה לדבר שהנה הרוקח התחיל, וקורא הרב וכו', ואח"כ מביאין ביצה מבושלת וכו', ויאמר אלי בן אדם בטנך תאכל ומעיך תמלא את המגילה הזאת אשר אני נותן אליך ואוכלה וגו', דמשמע דאוכל המגילה, ומאידך סיים הרוקח, וקורא הרב כל תיבה והנער אחריו ומאכילין לנער העוגה והביצה, כי טוב היא לפתיחת הלב, ע"כ, הרי שכתב ואוכל העוגה והביצה, ולא כתב ומאכילין הנער העוגה והביצה והמגילה, אלא מוכח לכאורה דהכוונה **וכתוב עליה** כלומר **עליה** ולא **בתוכה** ולא **מעצמה**, ואכל העוגה ונשאר הפסוקים והשמות. עכ"ד.

אך יש לתמוה על דברי המשנ"ה, דהרי בביצה לא שייך לומר כדבריו (אף שהמשנ"ה דחק שגם לגבי ביצה היו עושין כן), ואדרבא כתב בחידושי אנשי שם על המרדכי (שבת סימן שסט סק"ג)

וז"ל: ומביצה קלופה ששאלתם אמאי לא חיישינן לרוח רעה כדאיתא פרק כל היד, יפה כתב דדלמא לא שכיח בינינו, אי נמי כתב ודין שעליהם מציל, ושלום העני מאיר ב"ב ז"ל. עכ"ל. הרי מבואר שהיו כותבים על הביצה ממש. וצ"ע.

ולענין הלכה למעשה, הנה לכאורה בראשונים מוכח שאין בזה איסור, שהרי המרדכי (שבת סימן שסט) דן האם יש בזה חשש מחיקה בשבת, ומשמע דבחול אין חשש, ובכל אופן מסיק דבקטן ליכא למיחש למידי דקטן אוכל נבילות אין ב"ד מצווין להפרישו, היכא דלא ספינן ליה בידים. וכן משאר הראשונים שהביאו המנהג לאכול עוגה זו בשבועות ולא העירו כלל מבואר דס"ל דבכל אופן לא הוי מוחק. וכן מוכח בדברי האגודה (שבת פ"ז סימן קב) שהביא דברי מהר"ם אלו.

ושו"ר בסדר חינוך ילדים מספר האסופות (הובא בקובץ צפונות ח"א עמ' כ-כא) וז"ל: מצאתי בספרו של הרב יהודא החסיד שלא רצה שיאכילו לנערים העוגה לפי שכתוב עליהם כתבי הקודש, ואין נאה להוציאו דרך התחתון במקום טינוף. עכ"ל. משמע שר"י החסיד הקפיד לא להאכיל את הקטן עוגה זו מטעם אחר שלא יצא בדרך טינוף.

אך בעל האסופות גופיה מסיים שם וז"ל: אחר שסיימו הנערים לימודם, מאכילין לנער העוגה והביצה כי טוב הוא לפתיחת הלב. משמע דלא חש לחומרת ר"י החסיד. ומבואר ג"כ דבין לר"י החסיד ובין לבעל האסופות אין בכך חשש מחיקת שמות הקדושים וכן אין חשש מחיקה בשבת ויו"ט (שהרי סדר זה עושים בשבועות כמבואר שם בדברי בעל האסופות).

וכ"כ בשו"ת פרי הארץ (ח"ב חאו"ח סימן ד דין ט) שנראה מהרוקח שאין בזה איסור מחיקת השם מאחר ולא נכתב לשם קדושה, כי אם לצורך העוגה לתינוק ולסגולה שיפתח ליבו לתלמוד תורה (אך מסיק דשם ה' יש לכתוב בר"ת דהיינו ה'. עיין להלן).

ועיין בספר גנזי הקודש (סוף פ"א הע' ל) בשם הגרי"ש אלישיב שהורה דאין חשש מחיקת שמות הקודש בכה"ג, כיון שהכתב שעל גבי העוגה לא נכתב כדי להתקיים, ולכן אין בו קדושה ומותר לאוכלו. וכן הביא בשם הגר"ח קניבסקי דכיון שנעשה מתחילה לאכילה אין בו קדושה. וכן הביא בשם הגר"ש אויערבאך שאין כתב זה נחשב לכתב ואינו אלא חלק משאר העוגה, ואף שם ה' הכתוב על גבי העוגה אין באכילתה משום מחיקת השם מדאורייתא, ורק מדרבנן איכא בזה משום לתא דמחיקה. עיין שם.

עוד הביא בסוה"ס (עמ' רעז) בתשו' מהגר"י זילברשטיין שליט"א (אות ה) דנראה שמכיון שהכתב הזה עומד למחיקה אין בו איסור, אבל עדיין צ"ע שמא אסור לבזותם ויהיה אסור לזורקם לאשפה, ורק לשורפם אולי מותר. עיין שם.

ויש שכתבו דיש לכתוב את השמות בר"ת, וכן הביא בשו"ת בית יצחק הנ"ל בשם תשו' לספרדי, וכ"כ בשו"ת פרי הארץ (שם) שיש לכתוב ה' במקום הוי"ה, וכן שם אלקים יכתוב בק' ולא בה' (ובדעת הרוקח ביאר דס"ל דכיון שלא נכתב לשם קדושה לכך לא חל על זה דין שמות הקדושים וכו"ל). וכ"כ בספר מספר הסופר (ח"ב סימן מט) ובדעת קדושים (יו"ד סימן רעז)

ובשו"ת דברי משה (סימן עב אות ה) שכ"ה מנהג ירושלים וכן ראוי לנהוג (אך על הפסוקים אין קפידא). ובספר מנהגי לוב (מנהג מילה ופדיון הבן אות כג) הובא, דמנהגם לכתוב את הפסוקים בר"ת.

ועיין בספר מנהג ישראל תורה (ח"ב הל' ימי העומר עמ' שנח) בשם קר' ויגד משה (אות ז) שכתב, דאצלינו אינו נהוג לכתוב פסוקים על העוגה, לכן דיו אם ילחוש על העוגה פסוקים הנ"ל, ושוב יאמרם עם התינוק תיבה אחר תיבה.

סדר היום מהבוקר עד ההכנסה לבית הרב

ההשכמה ביום זה

משכימין בבוקר להביא הנערים, ויש לזה רמז מהכתוב (שמות יט) בהיות הבוקר ויהי קולות וברקים (רוקח וסדר חינוך הילדים לר' אפרים ב"ר יעקב מבונא וסדר חינוך ילדים מספר האסופות שם).

נתינת צדקה ביום זה

בנטעי גבריאֵל (תגלחת הילדים פי"ח ס"ז) הביא, דבכמה קהילות המנהג שביום שמולכים את הילד לחדר הוריו נותנים צדקה, וכן כשמתחיל להתפלל מסידור או כשמתחיל ללמוד גמרא. וכן היה מנהג קהילות קראקא ומינסק וכ"ד הגה"ק בעל בנ"י. ומנהג חב"ד שהאב מביא מעות להילדים שיחלקו לצדקה באותו היום לזכות בנו.

וכן הובא בשו"ת דבר משה (סימן עב אות ח) בשם ספר חיבת הארץ שהביא מכתב שחתומים עליו גאונים וצדיקים, וגם הרה"ק מו"ה צבי מזידיטשוב חתום עליה, שיש ט"ו זמנים שנותנים צדקה, ובאות י' הובא בזה"ל: אביו ואמו יתנו כשיתחיל לילך לבית הספר למזל טוב שיצליח בלימודו. עכ"ל.

כיסוי הילד

מכסין את הנער שלא יראה כלב ביום שמחנכין אותו לאותיות הקודש, ויש לזה רמז מהכתוב (שמות לד) גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא (רוקח שם), צאן ובקר טהורים אמר הקב"ה אל ירעו, כל שכן גוי וכלב וחזיר הטמאים, וחמור – כדי שלא יהיה ליבו כלב חמור להבין, שצריך לסקרו ולתחבו ולהכותו בדרבן כל שעה כדי שילך (סדר חינוך הילדים לר' אפרים ב"ר יעקב מבונא שם).

וכן יש לזה רמז מהכתוב (שמות יט) ויתייצבו בתחתית ההר (רוקח ומחז"ו וסדר חינוך ילדים לבעל האסופות שם), שכן מצינו במשה שעשה כן לישראל במתן תורה, דכתיב (שמות יט) ויוצא משה את העם לקראת האלהים מן המחנה ויתייצבו בתחתית ההר, והיינו שהיה נראה כאילו הם מכוסין תחת ההר כשהכניסן לקבל תורה, וכן הזהיר הי"ת שלא יהא דבר חוצץ בין אחד

מישראל לבין קונם, דכתיב (שם) לקראת האלהים ולא לקראת אדם ובהמה, ולכך הזהירו גם הצאן והבוקר אל ירעו אל מול ההר ההוא, ולפיכך כתיב (שמות יח) וישלח משה את חותנו קודם מתן תורה, שלא יהא חוצץ בין אחד מישראל לבין קונם, לפי שהיה גוי, דכתיב וישלח משה את חותנו וגו', וכתיב בתריה בחודש השלישי (מחז"ו וסדר חינוך הילדים לר' אפרים ב"ר יעקב מבונא שם), וכתיב (משלי יד) בשמחתו לא ערב זר (סדר חינוך הילדים לר' אפרים ב"ר יעקב מבונא שם).

ועיין בספר נוהג כצאן יוסף (ערך לימוד אות יא) וז"ל: וביום ראשון שמוליקהו לבית הספר יזהר שלא יראה התינוק פני נכרי או כלב או חזיר ושום דבר טמא, שזהו עיקר גדול, שהראה בדבר פוגם, ויכול להזהר בזה יום אחד. עכ"ל.

ועיין בשו"ת דברי יציב (ליקוטים והשמטות סימן צח) שכתב וז"ל: ובענין המנהג בהולכה לחדר, הכל כמקובל, ואצל אבוב"ק הקפידו מאוד שהקטן לא יראה שום דבר טמא באותו יום. עכ"ל.

ובקב הישר (שם) כתב, שהאב מחוייב לכסות התינוק תחת בגדו בהליכתו שלא יסתכל התינוק בשום דבר טמא בעולם.

ועיין בשו"ת התעוררות תשובה (ח"ג סימן יז) שכתב על הא דאיתא בשו"ע (יו"ד סימן קצח סמ"ח) שהנשים יזהרו בצאתם מבית הטבילה שלא תפגע בדבר טמא, דהכי נמי יש להזהר מלפגוע באשה נדה. עש"ע.

אולם עיין בשו"ת פרי השדה (ח"ד קו' נחלי מים שבסוה"ס סימן קמה) דאשה נדה לא הוי בכלל דבר טמא. וכן החזיק אחריו בשו"ת קנה בושם (ח"ג סימן עח).

וכן החכם מכסה את התינוק תחת כנפיו, לפי שמחנכין אותו דרך צניעות ודרך ענוה, שכן מצינו בנתינת התורה (שמות כ) ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו (מחז"ו וכל בו ואורחות חיים שם), ד"א שלא לעשותו עליל ופומבי לעוברי דרכים, שלא ישלוט בו שום עין הרע ולא שום נזק, שכן בנתינת התורה, לפי שלוחות הראשונות ניתנו בפומבי גדול וקולות וברקים וקול שופר, נתקנאו המלאכים, ובא שטן וערבב את העולם וגרם העוון ונשתברו לוחות ראשונות, אבל לוחות אחרונות שניתנו בחשאי הן קיימין לעולם, ולפיכך מחזירין אותו לאמו מכוסה (מחז"ו וסדר חינוך הילדים לר' אפרים ב"ר יעקב מבונא שם).

והנה מבואר בדברי הראשונים שמכסים את התינוק תחת הבגד (ואפשר גם ב"שאל", עיין הליכות משה חלאקה סימן ה עמ' כג הע' כח בשם בעל הדברי משה בשם רבי אהרן מבעלזא זצ"ל).

אך עיין בשו"ת דברי משה (סימן עב אות ו) שהיום אין המנהג לכסות התינוק תחת בגדו, אלא לכסותו בטלית גדול. וכ"כ במגדל עוז (עמ' קעד) דכשהביאו את כ"ק מהרי"ל בנו של הצ"צ לחדר, נשאוהו עטוף בטלית כנהוג. וכ"כ בשפע חיים (ח"ה סימן שנו) וכן עמא דבר.

שו"ר בסדר חינוך הילדים לר' אפרים ב"ר יעקב מבואר (העתיקו בקובץ צפונות ח"א עמ' יז-כ) שג"כ כתב שהאב מוליך את הקטן תחת טליתו.

ויש כמה טעמים לזה, א', ע"פ המבואר בגמ' (שבת דף לב:) דבעוון שאין לאדם ציצית בנוי ובנותיו מתים, דכתיב (ירמיה ב) גם בכנפיך נמצאו דם נפשות אביונים נקיים. ולכן אנו מראים ביום זה חביבות המצוה ושאלנו מקיימים מצוה זו ומכסים בה ג"כ את הקטן, ועי"ז זרעו ינצל ממיתה בר מינן.

עוד טעם י"ל בעזה"ת ע"פ המובא כי הקב"ה נתעטף בטלית בעת מתן תורה, והנה כיון שיום הכנסת הילד לת"ת הוא כיום מתן תורה כפי שהובא לעיל, לכן אנו מכסין אותו בטלית דוגמת הקב"ה במתן תורה.

עוד י"ל בעזה"ת ע"פ המבואר בספר החינוך (מצוה שפו) וז"ל: עוד אומר לי ליבי שיש בו רמז וזכרון שגופו של אדם ונפשו הכל לה' ברוך הוא, כי הלבן רמז לגוף שהוא מן הארץ שנבראת מן השלג שהוא לבן, כדאשכחן בפרקי רבי אליעזר (פ"ג) כו', וחוטין רמז אל הגוף, כענין אמרם כי תחילת בריאת הגוף הוא כעין חוטין, וכמו שאמרו ז"ל (נדה דף כה:) אמר רב עמרם תנא שני ירכותיו כשני חוטין של זהורית, שני זרועותיו כשני חוטין של זהורית, והתכלת אשר עינו כעין הרקיע ירמוז לנפש שהיא מן העליונים, ולזה רמזו באמרם (מנחות דף מג:) מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין, מפני שהתכלת דומה לים, והים דומה לרקיע, והרקיע דומה לכסא הכבוד, שנאמר (שמות כד) ויראו את אלהי ישראל וגו', ואומר (יחזקאל א) כמראה אבן ספיר דמות כסא, ותחת כסא הכבוד מקום שנפשות הצדיקים גנוזות שם, ומפני כן אמרו (מנחות דף לט.) שכורכין חוט התכלת על הלבן, שהנפש היא העליונית והגוף תחתון כו'. עכ"ל.

הנה מבואר כי הטלית מרמזת על הא שגופו של אדם ונפשו הכל לה', וזה אנו מרמזין ביום הראשון שהקטן הולך ללמוד תורה, שאז הוא תחילת השנה הרביעית דכל פרי קודש, ואז מכסין אותו בטלית להראות שהכל לה'.

ועיין מש"כ מו"ר הגר"י טשזנר שליט"א בשערי תורת הבית (ח"ב עמ' נח-ט אות ה) בשם הקה"י שרק בזמנים עברו שהילד אף פעם לא ראה כלב או שאר דברים טמאים, וכמו פעם שהילדים הקטנים היו נמצאים כל הזמן בתוך הבית או בחצר האחורית, אבל בזמנינו שכל ילד כבר ראה כלב או חתול פעמים רבות, ממילא אין טעם שדוקא ביום זה לא יראה אותם.

אמנם כל זה דוקא לפי הטעם שהוא כדי שלא יראה דבר טמא, אך לטעמא דצניעותא ודרך ענוה, יש ענין לכסות. וכן לטעם שלא ישלוט בילד עין הרע יש ענין. וכן לטעם שלא יהיה חציצה בין הילד לרב.

אך הנה המנהג הוא שמכסין בטלית, ולכאורה לטעם שלא יראה כלב ושאר דברים טמאים, הרי זה מועיל, אך לטעם צניעות ודרך ענוה, וכן לטעם של עין הרע, הנה להוציא הילד לרחוב מכוסה בטלית אין בזה צניעות כלל, וגם יש חשש עין הרע ואין לעשות כן. עכ"ד.

והנה מש"כ מו"ר שלפי הטעם שמכסין את הקטן הוא כדי שלא יראה דבר טמא, אין ענין לעשות כן בזמנינו כיון שבין כך ראה הקטן דברים טמאים, הנה לכאורה לפי מה שביארתי בס"ד לעיל שכל הענינים האלו שכתבו הראשונים לעשות ביום שמתחיל הקטן ללמוד תורה, הוא ע"ד המבואר בגמ' (הוריות דף יב. כריתות דף ו.) דסימנא מילתא היא ולכך צריך האדם להביא בר"ה כל מיני מאכלים שמורים לסימן טוב, ומבואר שם ג"כ כמה דברים שיעשו התלמידים כדי להצליח בלימודם, כגון שישבו על מקום שיש נהר, לסימן טוב דכמו שהמים נמשכים כך התורה תמשך אצלם, וכמו"כ ביום זה שהאדם מתחיל ללמוד תורה הוא כמו יום ראש השנה, וכשם שאז עושין סימנים לסימן ומזל טוב, כך הוא ביום שמתחיל ללמוד תורה, לכן האריכו הראשונים לבאר מהות היום הזה ומה יש לעשות בו.

ממילא י"ל דאף בכה"ג שהקטן ראה כבר במשך חייו דברים טמאים, אין זה סיבה כלל שלא למנוע ממנו לראות זאת ביום שמתחיל ללמוד תורה, דהרי כמו שבר"ה אנו נוהגים לאכול דברים מתוקים לסימן טוב, אע"פ שלפני ר"ה אוכלים הרבה פעמים דברים חמוצים וכדו', הכי נמי לענין יום שמתחילים ללמוד עם הקטן יש ענין לעשות לסימן טוב שלא יראה דברים טמאים, ואין מגרע כלל מה שראה לפנ"ז דברים טמאים.

ומש"כ מו"ר דלטעמא דצניעותא אין לכסות בטלית, כיון שבימינו אדרבא זה עושה פרסומי מילתא, הנה באמת לפי"ז יש להקפיד לכסות בבגדיו (ולא בטלית) באופן שלא יראה לציבור (ואין בזה קושי כלל), אך כיון שהראשונים כתבו עוד כמה טעמים נכונים מדוע יש לכסות את הקטן, וכן יש כמה טעמים נכונים מדוע יש לכסות בטלית דוקא וכנ"ל, על כן נראה דיל"ד מה עדיף, ולא פשיטא כולי האי לוותר על המנהג לכסות בטלית דוקא, וכ"א יעשה כהוראת רבותיו, והכל הולך אחר המנהג.

מסירת הילד לחכם

הנה בראשונים (מחז"ו כל בו ואורחות חיים שם) מובא, שהאב מוסרו לחכם וחשוב להוליכו לבית הספר, ומכסהו תחת כנפיו, ומעלהו לבית הכנסת, אך לא האב בעצמו מעלהו לבית הספר.

אולם בקב הישר (פרק עב) כתב שהאב יוליך בעצמו את הילד לבית רבו, ואף אם האב הוא זקן וגדול או פרנס ורב לא יהיה לו בושא בזה שמוליך את בנו פעם ראשונה לבית רבו של תינוק, ויתן שבח והודיה להקב"ה שזיכה אותו לזכות את בנו להכניסו תחת כנפי השכינה. וכ"ה בילקוט מעם לועז (פר' עקב).

ושו"ר בסדר חינוך הילדים לר' אפרים ב"ר יעקב מבונא (העתיקו בקובץ צפונות ח"א עמ' יז-כ) שכתב וז"ל: ואני אומר מה שהאב מיטפל בו תחילה להוליכו לביהכ"נ, דכתיב (דברים ד)

והודעתם לבניך ולבני בניך, וסמך ליה יום אשר עמדת לפני ה'. עכ"ל. הרי מבואר שהאב מכניס הקטן.

יש לחזור אחר חכם וחשוב להוליכו לבית הספר (עיין לעיל), שכן בנתינתה של תורה חזר הקב"ה על אדם חשוב ולא מצא כמשה רבינו להנתן תורה על ידו, וכל כך למה, שיתקיימו לדורות, כענין שנאמר (ישעיה נט) לא ימושו מפ"ך וגו', שמעשיהן של צדיקים קיימין הן לעולם, והקב"ה מסכים על ידם, שנאמר (שם מד) ועצת מלאכיו ישרים (מחז"ו וכל בו ואורחות חיים וסדר חינוך הילדים לר' אפרים ב"ר יעקב מבונא שם).

כשמגיעין לבית הרב, נותנין אותו בחיקו של הרב המושיבם ללמוד, ויש לזה רמז מהכתוב (במדבר יא) כאשר ישא האומן את היונק ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותי (רוקח וסדר חינוך ילדים לבעל האסופות וקב הישר שם).

ענין הבאת התינוק ע"י האם ותפילה מיוחדת לאשה המביאה את בנה לת"ת

הנה י"א שהאם דוקא תוליכנו לחכם, משום דאמרינן בברכות (דף יז.) נשים במאי זכיין, באקרוי בנייהו לבי כנישתא, וכמבואר בשו"ת דברי משה (סימן עב אות ו) בשם מהר"א מבעלזא.

ועיין בנטעי גבריא (תגלחת הילדים פי"ח הע' ח) דסיפר הגה"צ אב"ד עדת סערדאהעלי שליט"א בשם הרה"ח ר' אליעזר דייטש נ"י כשחינך את בנו לתורה, אמר לו מרן מהר"א מבעלזא זי"ע שהמנהג שהאם מוליכתו לחדר, ושוב אמר שאינה צריכה להכניסו לתוך החדר ממש, אלא תובילו עד הרחוב שלפני החדר, ומשם יכניסו האב לחדר, וכן נוהגין כמה חסידים.

ויש תפילה נפלאה לאשה המביאה את בנה לת"ת וז"ל: רבונו של עולם, כבר אמרו חז"ל בגמ' הקדושה (ברכות דף יז.) נשי במאי זכיין, במה זוכות הנשים לעוה"ב, אך ורק בזכות שמובילין ילדיהן לחדר ללמוד תורה, ולכן רבש"ע אני מודה לך עבור המתנה שנתת לי את בני שזכיתי היום בפעם הראשונה להביאו לחדר ללמוד תורה, רבש"ע, בקשתי ממך היא תן לילד הזה לב טוב שירצה ללמוד תורה, ותן לו חכמה ובינה להבין היטב את לימודיו אשר ילמד עם רבו, ותחזק את רמ"ח איבריו שיהיה לו כח ללמוד, ותן לנו פרנסה וטובה שנוכל לשכור עבורו מלמדים טובים שיוכלו ללמוד איתו תורה, ושנוכל לגדל את הילד הזה ואת כל ילדינו בעושר וכבוד, ושנזכה ונחיה ונראה כשיגיע למצוות ולהכניסו תחת חופתו, רבש"ע, כפי ששמרת על יוסף הצדיק מעין הרע ונתת בו חן כשמלך על מצרים, כך תשמור את בני מעין הרע שלא תשלוט בו עין הרע ותתן לו חן בעיני כל בני אדם, וזכות לימוד תורתו תעמוד

לנו ולכל ישראל, כפי שחז"ל אומרים (שבת דף קיט:): כל העולם עומד בזכות הבל פיהם של תשב"ר, ובזכות זה יבוא גואל צדק בב"א. ע"כ.

סדר הלימוד עם הקטן

מרגילין את הקטן לנענע בגופו

מרגילין את הקטן לנענע בגופו כשהוא לומד, שכן מצינו בנתינתה של תורה, וירא העם וינעו (שמות כ), [ולא האנשים לבד נעו, אלא אף ההרים והאילנות, הרים שנאמר (שמות יט) ויחרד כל ההר מאוד, וכתוב בתילים (סח) למה תרצדון הרים גבנונין, ובאילנות כתב (ישעיה נה) וכל עצי השדה ימחאו כף (מחז"ו שם)], וזהו שאמר דוד (תהילים ב) עבדו ה' ביראה וגילו ברעדה, ושלמה פירש (שיה"ש ה) שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר, אל תיקרי שושנים אלא שושנים, אל תיקרי מור עובר אלא מר עובר (שבת דף פח: דף ל: פסחים דף קיז.), שצריך להיות כל ימיו באימה ויראה לפני המקום (מחז"ו וכל בו ואורחות חיים שם).

לוח האותיות ומה כותבין בו

מביאים לפני התינוק לוח מיוחד, שכתוב עליו דברים שונים (כדלהלן), הטעם שכותבים על לוח ולא על דבר אחר, משום שכלב יש בו ג"כ לוח, דכתיב (משלי ג) כתבם על לוח לבך, ומרמזים בזה שיהיו האותיות קבועים על על לוח ליבו של התינוק (מחז"ו וסדר חינוך הילדים לר' אפרים ב"ר יעקב מבונא שם).

וכבר מצינו בדברי חז"ל שהראשונים היו לומדים בתחילה אותיות שכתובים על הלוח, עיין באבות דרבי נתן (נוסחא א פרק ו) וז"ל: א"ל רבי למדני תורה, אחז רבי עקיבא בראש הלוח ובנו בראש הלוח, כתב לו אלף בית ולמדה, אלף תיו ולמדה. ע"כ.

י"א שהאותיות צריכות להיות כתובות בכתב אשורית, כמבואר בספר ויגד משה (אות לא) כיון שאותיות התורה צריכות להכתב כדין ושיש בהם סודות, וכשמחנכין אותו בפעם ראשונה ראוי שתהא כתיבה כראוי וכנכון.

אולם בתשובות וביאורים (עמ' שו) כתב דמעולם לא נשמע דבר כזה ללמוד צורת האותיות של כתב אשורי לתינוקות, ויש שאין דעתם נוחה מכתב אשורית שלא יבלבל התינוק בהיכר האותיות. עכ"ד.

הרב מקרא לתינוק את כל הסדר הכתוב על הלוח, והטעם לזה הוא זכר לוידבר אלהים (שמות כ) (מחז"ו שם).

מה שמלמדים את התינוקות א"ב, יש בזה דברים ע"ד הסוד עמוקים ונשגבים, וכמבואר בזוהר (פר' אחרי מות דף עג.) וז"ל: ותא חזי מילה קדמאה דאורייתא דיהבין לינוקי אל"ף בית, דא מילה דלא יכלין בני עלמא לאדבקא בסולכתנו ולסלקא ליה ברעותא, וכ"ש למללא בפומיהון, ואפילו מלאכי עלאי ועלאי דעלאי לא יכלין לאדבקא, בגין דאינון סתימין דשמא קדישא כו'. עיין שם דברים נשגבים.

ועיין בחסד לאברהם (מעין שני עין הקורא פרק כד) וז"ל: הענין כי העולם נברא בסוד כ"ב אותיות, ואותיות אלו נחלש כוחם ומתמוטטות מפני פגם התחתונים, ולזה צריך להחזיקו ולהעמידו ולחדשו, הא כיצד הבל זה של תינוקות הוא כלול מאותיות התורה עולה ומתהווה ממנו רוחניות מצורף מאותיות, והמלאכים נוטלים אותו ומעלים אותו אל סוד הייחוד העליון, ואפילו שיהו האותיות בלי צירוף כגון שקורין א' ב' ג' ד' איתעביד מיניה רוחא חדא, והיינו אות ממש בהוצאתו מפיו, וסלקא ההוא רוחא לעילא (כנזכר בזוהר פיקודי בהיכל שיש). עכ"ל.

על הלוח כתובים הדברים הבאים:

לדעת הרוקח זה הסדר שכותבין על הלוח: אבג"ד וכו' ואח"כ כותבים המילה תשר"ק, תורה ציוה לנו משה (דברים לג), תורה תהא אומנותי, ויקרא אל משה.

הרב קורא כל אות ואות מן הא"ב והתינוק אחריו, וכן הרב קורא את כל התיבה של תשר"ק והתינוק אחריו, וכן תורה ציוה, וכן תורה תהא, וכן ויקרא.

לדעת ר' אפרים ב"ר יעקב מבונא זה הסדר שכותבים על הלוח: א"ב כו' כסדר, ואח"כ א"ב הפוך תשר"ק, וכן כותבין (דברים לג) תורה ציוה לנו משה מורשה קהילת יעקב, במה יזכה נער את אורחו לשמור כדברך (תהילים קיט), ברוך אתה ה' למדני חוקיך (שם), גמול על עבדיך ואחיה ואשמרה דברך (שם), צרופה אמרתך ועבדך אהבה (שם), עבדך אני הבינני ואדעה עדותיך (שם), תורה תהא אומנותי.

מה שמלמדין ג"כ סדר האותיות בהיפוך – תשר"ק, הוא כנראה ע"פ המבואר בש"ס (שבת דף לא.) וז"ל: ת"ר מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי, אמר לו כמה תורות יש לכם, אמר לו, שתיים – תורה שבכתב ותורה שבעל פה, אמר לו שבכתב אני מאמינך, ושבעל פה אני מאמינך, גיירני על מנת שתלמדני תורה שבכתב, גער בו והוציאו בנזיפה. בא לפני הלל, גייריה, יומא קמא אמר ליה א"ב ג"ד, למחר אפיך ליה (כגון תשר"ק, רש"י), אמר ליה והא אתמול לא אמרת לי הכי, אמר לו לאו עלי ידידי קא סמכת, דעל פה נמי סמוך עלי. ע"כ.

מבואר שתחילת לימודו של הגר היה א"ב ישר הפוך, לכן בתחילת הלימוד של הקטן נוהגים ללמוד איתו הא' ב' ישר והפוך.

שו"ר שזה מדרש מפורש, עיין בתדא"ר (פרק לא) דאיתא בזה"ל: אלא צא ולמד מתינוק זה שהיום פותחין ואומרים לו אל"ף בי"ת ולמחר אומרים לו בי"ת אל"ף. ע"כ. הרי בהדיא שמלמדין את התינוק א"ב ישר והפוך.

ועיין בשו"ת דברי יציב (חיו"ד סימן קלג אות ד) שביאר בטעם מה שמלמדין את הקטן א"ב ישר והפוך, שהוא כדי שיאמין גם בתורה שבע"פ, וכמבואר בגמ' הנ"ל שהגוי ביקש מהלל שילמד אותו רק תורה שבכתב, והלל לימד את הגוי ביום הראשון א"ב וביום השני לימד אותו בסדר הפוך, ושאל אותו הגוי והרי אתמול אמרת לי הפוך, ענה לו הלל כשם שאתה סומך עלי על סדר האותיות, כן תסמוך עלי בענין תורה שבע"פ, נמצא כי ע"י לימוד אותיות התורה א"ב ישר והפוך זה מראה על האמונה בתורה שבע"פ, על כן האב מחנך את בנו ביום זה גם לאמונה בתורה שבע"פ. עיין שם.

לדעת הקב הישר זה הסדר שכותבים על הלוח: מביאים הלוח שכתוב עליו האל"ף בי"ת, ויקרא המלמד לפני התינוק א"ב ג"ד ה"ו וכו', ואח"כ תשר"ק צפע"ס נמל"כ יטח"ז והדגב"א, ואחר כך יאמר התינוק כל אות ואות אחר המלמד, ואחר כך יקרא המלמד הפסוק (דברים לג) תורה ציוה לנו משה וגו', ואח"כ פסוק ראשון של ויקרא, והתינוק יענה אחר כל תיבה ותיבה.

ומה שכותבים תשר"ק צפע"ס וכו' יתכן שהוא מהטעם שבזה מרומז הגאולה, כמבואר במחזור ויטרי (סימן קכט) וז"ל: תשר"ק – ביום ההוא ישרוק ה' (ישעיה ז), צפע"ס – יטפו (צף) כמו טף, אשר הציף מתרגמינן דאטיף) הרים עסיס (יואל ד), נמל"ך – והיה ה' למלך (זכריה יד), יטה"ז – יטו שכם אחד לעובדו, ויחזוהו ויאמרו הנה אלהינו זה, והד"ג ב"א – יביאו הלווייתן ויכרו עליו חבירים. ע"כ. וכ"ה בסידור רש"י (סימן תקה) ובאו"ז (הל' שבת סימן נ ד"ה תפילת המוסף) ובשיבולי הלקט (סימן פב) ובתניא רבתי (סימן יז) ובאורחות חיים (סדר תפילת מוסף בשבת אות א) ובספר המנהיג (הל' שבת עמ' קסט) ובספר המנהגים חילדיק (הל' שבת ד"ה ישמח משה) ועיין בטור וב"י (או"ח סימן רפו). ועיין כע"ז בפירוש ר' יוסף בכור שור עה"ת (דברים לא יח) ובהדר זקנים עה"ת (שם) ובפירוש ר' חיים פלטיאל עה"ת (שם) ובדעת זקנים מבעלי התוספות (דברים כח סג) ובפנח רזא (פר' וילך ד"ה ואניכי הסתר) ובספר המחכים (עמ' 135).

ומה שמתחילין בתורת כהנים, בספר ויקרא, דתניא א"ר יוסי מתחילין לתינוקות בסדר ויקרא אמר הקב"ה יבואו טהורים ויתעסקו בטהרות, ומעלה אני עליכם כאילו הקריבו קרבן לפני (ויק"ר פר' ז סימן ג מדרש תנחומא סדר צו סימן יד פסיקתא דרב כהנא פיסקא ו פסיקתא רבתי פיסקא טז) (מחז"ו וכל בו ואורחות חיים וסדר חינוך הילדים לר' אפרים ב"ר יעקב מבונא שם).

ומבואר בכלי יקר (ויקרא א א) דהאל"ף של ויקרא קטנה, רמז שהקטנים יתחילו כאן, ולימוד זה הוא בראש, כמו האות אל"ף שהיא ראש לאותיות. עיין שם.

וע"ע בפרדס יוסף (ויקרא אות א) שג"כ ביאר בהא דמתחילין עם ילדים בפר' קרבנות, דהוא כדי לחנך אותם להיות מוכנים להביא קרבנות ומסירת נפש על יהדות, והאבות ישלמו שכר

לימוד הגם שהמעות יתנו ממה שמקמציץ מפיהם, ורמז לאבות שיהיו מוכנים להביא גם קרבנות אם רוצים שבניהם יחנכו על פי התורה.

עוד הביא בשם הגר"מ שפירא ז"ל מלובלין, דמשום הכי אמרו בנדרים (דף פא.) הזהירו בבני עניים שמהם תצא תורה, דאבות עניים יש להם מסירת הנפש בשכר לימוד, והכח של מסירות נפש זה לא נלקח מהם, ובניהם ישארו בלימוד. עכ"ד.

והגאון ר' משה שטרנבוך שליט"א (ביאורים והנהגות ריש פר' ויקרא) מביא עוד טעם, דכבר מתחילת חינוך הילד צריך שידע שהעולם אינו הפקר, וכל חטא צריך כפרה ותשובה (וזה מרחמי הי"ת, דלולי זה היה החוטא מייד מת).

ועיין בספר השיחות (שנת ת"ש עמ' עב) דהרה"ק בעל התניא הורה להמלמד ללמוד עם הילד הצ"צ בפרשה הראשונה מספר ויקרא, והרבי שקע אז בדביקות כשהוא נסמך על זרועות קדשו. עיין שם.

ולמעשה יש שאין נוהגין לקרוא פסוק ראשון ויקרא, ודעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד. **לדעת** המחז"ו, מסיימים בפסוק (ויקרא ג) כל חלב וכל דם לא תאכלו, והטעם משום שאמר הקב"ה יאמר לפני חלב ודם הקרב במזבח לפני משל בהמה, בשביל התינוקות שנתמעט חלבם ודםם על דברי תורה, ומעלה אני עליכם כאילו הקריבום לפני.

ויש לקרוא פסוק זה כעין שירה, ועושה לו סעודה עליו, דהיינו שנותן שירה ושבח לפני המקום שהגיעו למצוה כזו שמעלין עליו כאילו קרב לגבי מזבח, ושזוכה לתורה שינחיל בה חיי עוה"ב, ומעלה אני עליהם כאילו הקריבו דמו וחלבו על גבי המזבח, ומטעם זה צריך לעשות לו משתה כיום שמלהו ונתמעט דמו, שנתחנך לקרוא פסוק בתורה כחנוכתו למילה, והנהנה מסעודתו חייב לברכו, ולומר המקום יאיר עיניך בתורתך, כדרך שמברכין אותו בקבלת מילה שאומר, כשם שנכנס לברית – כן יכנס לתורה ולחופה ולמעשים טובים (מחז"ו וסדר חינוך הילדים לר' אפרים ב"ר יעקב מבונא שם).

ביסוד יוסף (שם) מוסיף שבסוף הסדר יקראו פסוק ראשון של קרי"ש.

ובספר מנהגי קאמארנא (סו"ס שולחן הטהור החדש, עניני מילה עמ' כט) הוסיף שהרב ילמד את הילד אותיות אמ"ת, ויאמר לו, זה אל"ף, זה מ"ם, וזה תי"ו, וביחד קוראים את זה אמת, וזה חותמו של הקב"ה, וזה מראה לנו שבן אדם צריך לעשות כל דבר על דרך האמת בכוונה ישרה ולפי האמת.

ואביא לך לשון קודשו: ביום שהגיע אחד מבני רבינו לגיל שלוש, היו כותבים על קלף אותיות אמת, והרבי היה מראה לילד ואמר לו, זה אל"ף זה מ"ם וזה תי"ו, וצירופן נקרא אמת שהוא חותמו של הקב"ה.

וזוכר אני שבשנת ת"ש, כשהילד שלום בנו של הרבי מהר"ב הגיע לגיל שלוש, לקח הרבי את הקלף והתחיל ללמדו את האותיות זה א' זה מ' וזה ת', וביחד הוא הוסיף קוראים את זה

אמת, וזה חותמו של הקב"ה, וזה מראה לנו שבן אדם צריך לעשות כל דבר על דרך האמת, בכוונה ישרה ולפי האמת, אפילו נכשלת כבר ועשית דבר שלא כהוגן, גם אז תודה על האמת, גם כשעושים דבר טוב – אבל לא עושים את זה בדרך האמת זה לא נקרא דבר טוב, כי חסר בזה חותם הקב"ה.

אח"כ כשנכנס הרבי אצל אמו (היא היתה בבית והיו איתה רק בני הבית) אמר לה גם אני כשהתחלתי ללמוד אצל סבי (הרה"ק רבי ישראל מסטולין אבי אמי) אמר לי סבי אותם הדברים שאמרת לבני, ואצלי התקיים ב"ה דבר זה, ויעזור השי"ת שגם אצל בני יקיימו דברי. עכ"ל.

ועיין בשל"ה (שער האותיות אות דל"ת דרך ארץ אות כט) וז"ל: כלל גדול יהיה לאב המייסד בנו, ושיהיה בטוח שהבן הולך בדרך הישר אף בסתר שלא בפני האב, יראה בכל כוחו להדריכו במידת אמת, כמו שכתוב (עיין ירמיה ט וצ"ע) למדו לשונם דבר אמת, ויגדיל לו עונש השקר אפילו בשיחה בטילה, ויתפאר לו השכר הגדול מהאומר אמת, ויטיל מורא גדול עליו, באם יוציא מפיו דבר אחד של שקר – יתרה בו התראות גדולות.

נמצא, כשיהיה מידה זו של אמת תקועה בלב הבן, אז יקיים הבן כל מצוות אביו, כי ירא שישאלנו אביו, עשית כך וכך, או מה המעשה הזה אשר עשית, והוא ישיב לו מפני היראה אמת, כי ירא אולי יאחז ונמצא בדאי, ועונשו יהיה מרובה, ומכח שמוכרח לומר אמת, נמצא מוכרח להיות סור מרע ועשה טוב. עכ"ל.

והנה לפי דברי השל"ה יתבאר ביתר שאת המנהג ללמוד את הילד אותיות אמ"ת, כי זה הבסיס לכל חינוכו.

ועיין בכנסת מרדכי סאדיגורא (עמ' קעז) וז"ל: והנה בעת שהתחיל אאמו"ר הק' בעל קדושת אהרן זיע"א ללמוד א"ב הראה לו זקינו הק' אביר יעקב זיע"א אותיות א' מ' ת', כפי המנהג, ואח"כ הראה לו אותיות א' ב' י', ושאלו בנו הקדוש זקני אור ישראל זיע"א, מה טעם הראה לו אותיות א' ב' י' שלא היה המנהג להראות אותיות אלו, השיב לו אביו הקדוש האביר יעקב, תדע אשר באותיות א' ב' י' נכלל שמי אברהם יעקב בן ישראל ושמך ישראל בן אברהם יעקב, ושמך אהרן בן ישראל. עיין שם. וכ"כ בספר אורות ישראל (עמ' שסא).

לדעת בעל האסופות (שם) כופלין התינוקות מילת קרש"ת בחיבור אותיות לתיבה אחת, ומה שעושין כן דוקא בקרש"ת ולא בשאר ד' אותיות אחרות שבא"ב, משום שקרש"ת עולה אל"ף, תשר"ק עולה אל"ף, הם אלפיים – כנגד אלפיים שנה שקדמה תורה לעולם (ב"ר פר' ח סימן ב ויק"ר פר' יט סימן א תנחומא סדר וישב סימן ד סדר וילך סימן ב שיהש"ר פר' ה סימן יא מדרש תהלים מזמור צ אות יב מדרש שמואל פר' ה סימן ב).

יש מוסיפים ומלמדים את הילד ג"כ אותיות תי"ש, תי"ו יו"ד שי"ן, המלמד אומרם, והתינוק אחריו. וכן מנהג חסידי סקווירא (כתב עת זרע יעקב גליון כט עמ' קמא-נה אות כ).

ובשו"ת חיי הלוי (ח"ד סימן קיא) ביאר בזה, שהטעם לומר אותיות תי"ש, הוא לרמז הענין שגדיים נעשו תיישים (עיין ברכות דף סג. ירושלמי סנהדרין פ"א ה"ב דף ה: נדרים פ"ו ה"ח דף כג.) ואם אין גדיים אין תיישים (בראשית רבה פמ"ב סימן ד).

יש מבארים עוד, כי הנה הר"ת של המילה תי"ש הוא תורה יראת שמים, ולכן מלמדים אותיות אלו להורות לתינוק כבר בתחילת הלימוד שהעיקר שיהיו שניהם יחד – תורה ויראה.

והנה יש נוהגים ללמד רק אותיות אלו (אותיות תש"י), עיין נטעי גבריאל (תגלחת הילדים פכ"א עמ' קכט הע' ד) שכן מנהג בעלזא, והביא בשם הרה"ח ר' שמואל וועבער נ"י גיסו של הגה"ק מהר"ם מבלגוריי זצ"ל, שציוה לו הגה"ק מרן מהר"א מבעלזא זי"ע פעמיים בערב וחזר על זאת פעמיים ביום, שבעת הולכת כ"ק אדמו"ר מבעלזא שליט"א לחדר שילמד עמו המלמד אותיות תש"י בלבד (לרמז דבר המדרש ב"ר פר' מב סימן ד אם אין גדיים אין תיישים), לא פחות ולא יותר, ודייקא כסדר הזה כדי לסיים באות י'. עכ"ד.

ולמעשה מסיים בנט"ג, דהרבה חסידים נוהגים ללמוד א"ב ישר והפוך, וגם אותיות תש"י, וכן מנהג סקווירא.

והביא עוד בנטעי גבריאל (שם פכ"א עמ' קל) בשם כ"ק אדמו"ר מבוהוש שליט"א בשם זקינו זצ"ל שמנהג רוזין הוא שלומדים עם הילד מייד אחר התספורת את אותיות הא"ב עד אות י' ואומרים עמו איך וועל זיין א גוטער יוד (אני רוצה להיות יהודי טוב).

ועיין עוד בנטעי גבריאל (שם פכ"ב עמ' קמב סוף הע' ט) דמנהג בוהוש שגם על העוגה כותבים את אותיות הא"ב רק עד אות י', ונותנים לו לאכול את האות י'.

והוסיף עוד בנט"ג (שם פכ"א עמ' קל-א) דמנהג קארלין סטאלין ללמוד א"ב כסדר ותשר"ק, ואותיות אמת, ובאות ק' מקרינ גרויסע צדיק ולא לאנגער צדיק (צדיק גדול ולא צדיק ארוך).

ודבר נחמד שמעתי משום מה נקרא צדיק בשם צ' ולא בשאר אותיות, לפי שבאות צ' היו"ד מורכב על כתפיו של גוף האות, לרמז שהצדיק מחזיק את היהודי מעליו, ולמה הצדיק אינו נקרא בשם אל"ף, והרי הלא גם בו מורכב היו"ד על הגוף, אלא משום שהיו"ד השניה נמצאת מתחתיו, ואין לדרוס על יהודי.

וראה במנהגי תימן, בהגיע הנער לגיל ארבע או ארבע וחצי, מתחיל המלמד ללמדו סדר האותיות על פה כפי שהן כתובות להן, אלף, בית, גימל, דל"ת, הא, וו, זאן, חית, טית, יוד, כאף כפופה, פשוטה, למד, מם פתוחה, מם סתומה, נון כפופה, נון פשוטה, סמך, עאן, פא כפופה, פא פשוטה, צאד כפופה, צאד פשוטה, קוף, ריש, שין, תו.

אח"כ מלמדו צורת האותיות בצירופים שונים, כדי שתיקלט צורתם בזכרונו. ואלו הם הצירופים הנהוגים שם, א, כסדרן אבגד, הוז, חטי, כך, למם, נן, סעפף, צץ, קרשת, ב, אות ראשונה ואות אחרונה, את, בש, גר, דק, הק, יף, זע, חס, טן, ים כל. ג, אות ראשונה וכל אות שביעית, אחס, בטע, גיף, דכץ, הלק, ומר, זנשת. ד, תחילת החצי הראשון ותחילת החצי

השני, אל-במ, גנ-דס, הע-ופ, זצ-חק, טר-יש, כ-ת. ה, צירוף אחדות, עשירות ומאות, איק, בכר, גלש, דמת, הנך, וסם, זען, חפץ, טצץ. ו, חלוקת האותיות למוצאיהן, אחהע, בומפ, גיכק, דטלנת, זסשרץ. ז, שלא כסדרן, אטבח, גזדו, יצכפ, לעמס, קקרף, שנתם, הנך. לאחר שהנער קולט ותופש את צורת האותיות בא תור הנקודות צורתן, תפקידן ושמותן. עכ"ד.

ומה שמלמדין את הקטן סדר האותיות א"ת ב"ש כו', הנה מצינו ג"כ באבות דרבי נתן (נוסחא א פרק ו) וז"ל: א"ל רבי למדני תורה, אחז רבי עקיבא בראש הלוח ובנו בראש הלוח, כתב לו אלף בית ולמדה, אלף תיו ולמדה. ע"כ. הרי שלמדו גם אותיות אלף תיו ונראה דהיינו א"ת ב"ש כו'.

סדר נתינת הדבש על הלוח

נותנים על הלוח מעט דבש ולוחך הנער הדבש שעל האותיות בלשונו (רוקח ומחז"ו וסדר חינוך ילדים מספר האסופות וקב הישר שם), וכענין שמפורש ביחזקאל (ג) ואכלה ותהי בפי כדבש למתוק (מחז"ו וכל בו ואורחות חיים שם), כלומר שנוחים לו את האותיות ללחוך, כן תהא לו תורה נוחה לקובעה ללומדה וללמדה, ולהכניסה כעין נופך, כענין שנאמר (יחזקאל שם) בן אדם בטנך תאכל ומעריך תמלא (מחז"ו שם), כלומר כשם שערב לחיך האותיות הללו כך יהא נח לו ללמוד כל התורה דכתיב בה בתורה (תהילים קיט) מה נמלצו לחיכי אמרתך מדבש לפי, וכתיב (שם יט) ומתוקים מדבש (סדר חינוך הילדים לר' אפרים ב"ר יעקב מבונא שם).

סדר הבאת העוגה והפסוקים הכתובים עליה

אח"כ מביאין עוגה מיוחדת שנילושה בדבש, וכתוב עליה הפסוקים הבאים (ישעיה נ) ה' אלהים נתן לי לשון לימודים לדעת לעות את יעף דבר יעיר בבוקר בבוקר יעיר לי אוזן לשמוע כלמודים, ה' אלהים פתח לי אוזן ואנוכי לא מריתי ואחור לא נסוגתי (רוקח שם).

ביאור פסוק זה (לפי המפרשים בישעיה נ), ישעיה אומר, ה' אלקים נתן לי לשון צח וברור הראוי ללמד, כדי לדעת דבר ה', בעת הראויה לכך (לעות מלשון עת), את התאב וצמא לשמוע דבר ה', בכל בוקר היה מעורר אותי ללכת להתנבאות, והיה מעורר את אוזני לשמוע את הנבואה, פתח לי אוזן לשמוע את דבריו כתלמידים השומעים לרבם, ולא סרבתי ללכת ולא חזרתי לאחור, אלא קיימתי את השליחות.

נראה שכותבים פסוק זה לסימנא מילתא שהקטן יזכה להיות תאב על דברי תורה, והי"ת יפתח את אוזנו וליבו להבין דברי תורה ועמקי סודותיה.

ועיין בספר משבצות זהב על הנ"ך (ישעיה נ עמ' א'ר"ט) שכתב, דמה שקבעו לומר פסוקים אלו בסדר ההכנסה לת"ת, הוא משום שבפסוקים אלו מונח יסוד ההצלחה בלימוד התורה עד כדי שזה הילד הרך יהיה למלמד ולמשפיע תורה לאחרים. ע"כ.

לדעת ר' אפרים ב"ר יעקב מבונא (שם) כותבים על העוגה את הדברים הבאים: אותיות הא"ב, ופסוקים שהם ענין חביבות התורה כגון לכו לחמו בלחמי (משלי ט). וכן כותבין בן אדם בטנך כו' ה' אלקים נתן לי לשון כו' ה' אלקים יעזור לי על כן לא נכלמתי ואחור לא נסוגתי, ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר (ישעיה מב).

בסדר חינוך ילדים מספר האסופות (שם) כתב לכתוב על העוגה את הפסוקים הבאים: (יחזקאל ג) ויאמר אלי בן אדם בטנך תאכל ומעיך תמלא את המגילה הזאת אשר אני נותן אליך, ואוכלה ותהי בפי כדבש למתוק, (ישעיה נ) ה' אלהים נתן לי לשון לימודים לדעת לעות את יעף דבר יעיר בבוקר בבוקר יעיר לי אוזן לשמוע כלימודים, ה' אלהים פתח לי אוזן ואנכי לא מריתי ואחור לא נסוגתי, במה יזכה נער את אורחו לשמור כדבריו (תהילים קיט), בליבי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך, ברוך אתה ה' למדני חוקיך, גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך, הבינני ואצרה תורתך ואשמרנה בכל ליבי, מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי, פתח דבריך יאיר מבין פתיים, צרופה אמרתך ועבדך אהבה.

ביאור הפסוק ויאמר אלי בן אדם בטנך תאכל כו', דהיינו לא תקיא מתוך פיה ומעיך תמלא, מהמגילה שהיא דבר ה', וכשאני אכלתי אותה המגילה הזאת היא הייתה בפי כדבר מתוק, לומר שהאדם יקשיב לדברי התורה ולא יסיח דעתו מלשוכחם (כענין הקאה) אלא צריך להכניס דברי תורה לחדרי בטן, ומעיך תמלא, דהיינו שלא ימצא בקרבך רק דבר ה' ותאכל את דבר התורה, ותקשיב להם ברצון טוב ובלב טוב כדבר המתוק לאכילה, ומלבד הטוב שתמצא בדברי ה' תמצא ג"כ הערב לחיך, כמש"כ (תהילים יט) ומתוקים מדבש ונופת צופים.

ובטעם שכותבים פסוק זה על העוגה, נראה שהוא להתפלל על הנער שיזכה לטעום נועם עריבות מתיקות התורה, ויזכה כל ימי חייו לעסוק רק בתורה ותתקיים אצלו לעד, אמן כן יהי רצון.

ובמשפטי צדק (אות צא) הוסיף, דיש לכתוב הפסוק (תהילים קיא) זכר עשה לנפלאותיו חנוך ורחום ה'.

הרב קורא כל תיבה של הפסוקים הללו והנער אחריו (רוקח וסדר חינוך ילדים מספר האסופות וסדר חינוך הילדים לר' אפרים ב"ר יעקב מבונא שם).

ועיין בנטעי גבריאל (תגלחת הילדים פכ"ב עמ' קמב סוף הע' ט) שהביא, דמנהג בוהוש שגם על העוגה כותבים את אותיות הא"ב רק עד אות י', ונותנים לו לאכול את האות י'.

יש שנהגו לחקוק את האותיות על העוגה, וביאר בנטעי גבריאל (שם פכ"ב עמ' קמג הע' יב) שכנראה הטעם הוא לזכר הלוחות שהיו האותיות חקוקות בהם, כך גם חוקקים את אותיות עשרת הדברות על העוגה.

ובדברי משה (סימן עב אות ה) הביא בשם מהרי"ץ דושינסקי, דיש שנהגו לעשות העוגה בצורת שני לוחות הברית.

והובא בנט"ג (שם פכ"ב עמ' קמד הע' יז) שבבעלזא לא נהגו כלל בכתובת הפסוקים, וכן הביא ששמע מכמה רבנים גדולי הונגריה וגאליציה, שבחו"ל לא נהגו באכילת עוגה וביצה הנ"ל. **ולמעשה** דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד, והכל הולך אחר המנהג.

סדר הבאת הביצה ואכילתה

אח"כ מביאין ביצה מבושלת בלי קליפה, וכתוב עליה הפסוק (יחזקאל ג) ויאמר אלי בן אדם בטנך תאכל ומעיך תמלא את המגילה הזאת אשר אני נותן אליך, ואוכלה ותהי בפי כדבש למתוק (רוקח שם).

בסדר חינוך ילדים מספר האסופות (שם) כתב לכתוב על הביצה את הפסוקים הבאים: מכל מלמדי השכלתי כי עדותיך שיחה לי, מזקנים אתבונן כי פקודיך נצרתי, מה נמלצו לחיכי אמרתך מדבש לפי, נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי.

ולדעת ר' אפרים ב"ר יעקב מבונא (שם) כותבים על הביצה את הפסוקים הבאים: תורת ה' תמימה משיבת נפש, עדות ה' נאמנה מחכימת פתי, הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים (תהילים יט).

הרב קורא כל תיבה של הפסוקים הללו והנער אחריו (רוקח וסדר חינוך ילדים מספר האסופות וסדר חינוך הילדים לר' אפרים ב"ר יעקב מבונא שם).

יאמר י' פעמים אלו ג' תיבות, נגף, סגף, אגף, משביע אני עליך פותה שר של שכחה שתסיר ותעביר ממני לב טיפש, אני פלוני בן פלוני, ותשליך אותו על טוריא רמתא בשם^ב (סדר חינוך

◆ הארות והוספות ◆

ב. לחש זה נזכר בכמה ראשונים, עיין בקובץ מוריה (אדר תשמ"ז) שהובא כת"י מבעל האסופות להל' הבדלה שהביא בשם רע"ג, נוסח כזה: אשבעית עלך פותה שר שכחה שתסיר ממני לב טיפש ותפילייה על טוריא ועל רמיא. עכ"ל.

ילדים לבעל האסופות שם).

והובא בספר מנהגי לוב (מנהג מילה ופדיון הבן אות כג) דמנהג העיר לוב ביום שנכנס הילד לתלמוד תורה, לוקחת האם ביצה ראשונה לתרגולת (תרגולת מבכירה), שולקת אותה עד שתהיה קשה, ומביאה אותה עם הילד אל הרבי, הרבי קולף את הביצה וכותב עליה את האותיות ת, צ, ל, מ, מ, ק, י, ג, ע, ו, נ, מ, ראשי תיבות של הפסוקים תורה צוה לנו משה וגל עיני ואביטה נפלאות מתורתך.

אח"כ הרב לוקח את החומש, וטופח בו בקלות ראשו של הילד, וכך עושים גם ילדי הת"ת למען ייכנסו דברי תורה בראשו. ע"כ.

◆ הארות והוספות ◆

ומקור הדברים בסדר רב עמרם גאון (הרפנס, סדר מוצאי שבת) וז"ל: אשבעית עליך פורה (עיין להלן שבפרי עץ חיים כתב כגירסת רע"ג "פורה") שר שכחה שתסיר לב טיפש ממני ותפיל יתיה על טוריא ועל רמתא בשם שמהתא קדישתא בשם ארמס ארימס ארטומימס אנסיסאל ופתחאל. עכ"ל.

ועד"ז בהלכות רי"ץ גיאת (הלכות הבדלה עמ' כ) וז"ל: ואמר אשבעית עליך פותה שר שכחה שתסיר לב טיפש ממני ותפלתה על טורייתא רמיא בשם שמהתא קדישא בשם ארימס ארימס אנסיסאל ופתחאל. עכ"ל.

וכן העתיק במחז"ו (סימן קנ) כהרי"ץ גיאת, רק הוסיף בתחילה שם ארמס.

ובסידור רש"י (סימן תקנב) כתב דהשמות בלחש הם ארמס ארימס אנסיפיול ופתחאל.

ובספר המנהגים (חילדיק, הלכות ומנהגי שבת) איתא נוסח כזה: אשבעית עליך פותה שר של שכחה שתסיר לב טיפש ממני, ותפיל יתיה טוריא רמיא ועל רמתא, בשם קדשתא בשם שמחתא האילו, בשם ארמס ארימס אנתיסאל ופתחאל.

ובטור (סימן רצט) הובא נוסח כזה: אנא משבענא עליך פותה שר של שכחה שתסיר לב טיפש ממני ותפליה על טוריא רמתא בשם שמהתא קדישא ארימס ארימס אנסיסאל ופתחאל.

ובלבוש (סימן רצט ס"א) העתיק השמות כך: ארימס ארימס אנסיסאל ופתחאל.

י"א דצ"ל פוטה עם ט' ולא עם ת', כפי שכתב באליה רבה (שם סק"ג) ע"פ התורת חיים (סנהדרין דף צט: ד"ה נפש עמל) שכתב דשם שר של שכחה בגימטריה מאה, ושם שר של זכרון הוא מיכאל עולה ק"א, לכך אמרו (חגיגה דף ט:): אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לק"א פעמים, ולפי"ז צ"ל דהגירסא היא פוטה עם ט' שעולה בגימטריה מכוונת מאה.

ועיין בפרי עץ חיים (שער השבת פרק כ"ד) וז"ל: כוונה לזכירה, בשעת הבדלה קודם שיברך יאמר, משבענא עליך פורה שר של שכחה, שתסיר לב טיפש ממני, ותשליכהו על טורי רומיא, ארימס רמימס מימס ימס מס ס. ועיין שם מה שביאר בזה ע"ד הסוד.

משיחת העוגה והביצה בדבש ומלחיכין את הנערים

אח"כ מושחין את העוגה ואת הביצה בדבש ומלחיכין אותן לנערים, אחר שמקרינן אותן מה שכתוב בהן ומה שכתוב בתוך הטבלא, סימן שתכנס תורה בליבם (סדר חינוך הילדים לר' אפרים ב"ר יעקב מבונא שם).

יש נוהגים לומר בעת שנותן דבש להילד את הפסוק (תהילים יט) הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים (נטעי גבריאל תגלחת הילדים פכ"ב עמ' קלט הע' א דכן מנהג באבוב).

כשנותנים הרקיקין לקטן, יאמרו בדחילו ורחימו בזו הלשון, יתן השם וכשם שהרקיקים מתוקים כך ימתקו עליך דברי תורה ויהיו כדבש על לשונך וכנופת על שפתותיך, שמע בני, למד בחשק ואתן מעדנים לנפשך ותמצא חן ושכל טוב בעיני הבריות (שבילי אמונה לר' מאיר הרופא, הובא בנטעי גבריאל תגלחת הילדים פכ"ב ס"ב ובהע' ג).

אח"כ מאכילין לנער העוגה והביצה, ויש בזה סגולה לפתיחת הלב (רוקח וסדר חינוך ילדים לבעל האסופות שם).

וכן מבואר בתשב"ץ קטן (סימן תטז) שדן על העוגה שנותנים לנערים משום פתיחת הלב כו'. עיין שם.

וכן מוכח ג"כ בדברי האגודה (שבת פ"ז סימן קב) שאחר שהביא המנהג שכותבים פסוקים על העוגה והביצה, ודן בזה האם אין בזה איסור מוחק ביו"ט, כתב וז"ל: ומביצה קלופה דאמרין פרק כל היד, דילמא מצות מגולות כו'. עיין שם. ולעיל ביארתי בס"ד דאיכא כאן ט"ס, וצ"ל דדילמא מצוות **מגינות**. ולפי"ז מוכח דיש מצוה לאכול הביצה, דאי לא"ה איזה מצוה מגינה מהסכנה, וכנראה שיש בזה מצוה משום שהוא טוב לפתיחת הלב.

וכ"כ בדגול מרבבה (או"ח סימן שמ ס"ג) דמהא שכתב הרמ"א עוגות התינוקות בה"א הידיעה, נראה שהיו רגילים לכתוב בכוונה שיאכלנו התינוקות לסגולה להתחכם. עיין שם.

וביאר החזו"א (סימן סא סק"א) דהסגולה היא המחיקה (ולענין שבת חשיב ליה שניחא ליה המחיקה).

וע"ע בבגדי ישע (על הגהות המרדכי דף פב. אות א) וז"ל: ושמעתי שדרך הוא לכתוב איזה תיבות על ביצה קלופה וטוב הוא לזכרון כשאוכלים אותו, ושייך הוא קצת לתשובה דעוגה, שתרוייהו אוכלין אותו עם כתב שעל גביהן. עכ"ל.

וע"ע בספר הערוך (אות הק' ערך קלר השלישי) וז"ל: פירוש שמעו (אולי צ"ל: שמענו) שיש מקום שקורין לעוגה קליר, על כן נקרא רבי אליעזר הקליר, שאכל עוגה שהיה כתוב בה קמיעא ונתפקח. עכ"ל. הרי שיש ענין שאוכלין עוגה ומתפקחין ממנה.

וע"ע בשיבולי הלקט (ענין תפילה סימן כח) וז"ל: נראה לי דר' אלעזר ב"ר שמעון הוא ר' אלעזר קלירי, דמצינו בפסיקתא (דרב כהנא, פיסקא יא פ'ר' ויהי בשלה) שבתחילה היה מוליק

משואות ואוכל מלא תנור פת, ופעם אחת הוליך החמורים עם משאם על הגג, ושמעתי שעל שם אכילתו קרוי קלירי, ובההיא שעתא פייט קרובות הללו בשעה שהיה משתכר היה קונה עוגות בשכרו, ושוב נעשה תלמיד חכם. עכ"ל. וכ"ה במחז"ו (סימן שכה) ובאו"ז (ח"א הל' ק"ש סימן יט). הרי שיש ענין שאוכלין עוגה ומתפקחין ממנה.

ובטל אורות (דף עא:): כתב שאם התינוק מסרב לאכול, מאכילין אותו בעל כרחו, כי השעה צריכה לכך לסגולה לפתיחת הלב. עיין שם.

אך יש לעשות הכל בחכמה והשכל, למען לא תהיה הסגולה לרועץ, ופתיחת הלב תהפך ר"ל לסתימת הלב ח"ו.

יש נוהגים לשמור את הנותר מהעוגה ומאכילים את הילד ממנה במשך הזמן, והטעם מכיון שהענין הוא שאכילתן מועיל לפתיחת הלב, לכן יש לאוכלה כולה (נטעי גבריאל תגלחת הילדים פכ"ב עמ' קמה הע' כ שכ"ה מנהג חב"ד).

והובא בנטעי גבריאל (תגלחת הילדים פכ"ב עמ' קמו סוף הע' כב) בשם ספר מגדל דוד (לר' דוד גינזבורג אב"ד פולדא, שנתחבר בשנת ה"א שנ"ה – לפני למעלה מ-430 שנה) שמביא את כל הדברים האלה, ואת המנהג שהילד אוכל ביצה ועוגה שכתובין עליהן פסוקים שונים, ומסיים בזה"ל: ובדבר זה נהגו לרוב בימי הקדמונים בימי הגאונים, והוא דבר בדוק ומנוסה לפתיחת הלב, ולולי הייתי יודע דבר זה בעוד היות בני קטנים, הייתי משתמש בדבר הזה וסגולה הזאת לבני יצ"ו, אבל אנכי לא הייתי יודע, רק בקירוב ימים קבלתינו ומצאתיו בספר ישן נושן. עכ"ל.

יש שנהגו לכתוב על שקדים כל כ"ב אותיות התורה, וגם שמות אברהם יצחק יעקב משה אהרן יוסף דוד ושלמה ולהאכילם לילד, וסגולת הדבר לקיים (הושע יא ועיין ישעיה יב) בקרבך קודש (נטעי גבריאל תגלחת הילדים פכ"ב סי"ז ובהע' לב בשם צוואת הגה"צ מהר"ש מסטריזוב בקבלה מזקיננו ורבו הגה"ק מהרמ"ל מסטריזוב חתן הרה"ק מגארליץ).

במחז"ו (שם) ובכל בו (שם) מבואר שקודם כל לפני הסדר מאכילין אותו מן החלות בדבש ומן הביצים והפירות.

חלוקת אגוזים אחרי התפילה

מצניעין אגוזים ואחר התפילה מחלקים לילדים, לזכרון עדות להודיע ולפרסם שנכנסו לתורה ושקיבלו עליהם עול תורה, וכדי שיאמרו קרואים, כשם שנכנס לברית ולתורה כך יכנס לחופה ולמעש"ט, כמו שעושין לברית מילה שפורסין מפה על פתח הכנסת לעדות כו', ומפריסת שמלה שמוציא שם רע שהיתה לעדות בתולים, וכאן אין צריך פריסת מפה, לפי שאינו דבר גדול כ"כ כמו מילה ופריסת שמלה שמוציא שם רע שהם מן התורה, ודיו בחילוק

אגוזין, וכדתניא (כתובות דף כח:) ושאלו בקצצה של בת פלוני, לפיכך דיו הוא בחילוק אגוזין לנערים לזכרון עדות שנכנס לתורה (סדר חינוך הילדים לר' אפרים ב"ר יעקב מבונא שם).

ועיין בילקוט מעם לועז (פר' עקב) שכתב וז"ל: ונוהגים להוליך עם הילד עוגות דבש וחלב ומיני פירות ומחלקים לכל הילדים ונותנים גם לו לאכול, והטעם זכר למעדנים שאכלו ישראל במדבר כשירד להם המן, ועוגת הדבש זכר לנאמר בפסוק (שיה"ש ד) דבש וחלב תחת לשונך.

נתינת מעות לילד ביום זה ומנהג זריקת המטבעות בזמן הלימוד

מהר"א מבעלזא נהג לתת מעות לכבוד התחלת לימוד הא' ב', ומנהג סקווירא לתת מטבע לילד בחזרתו מהלימוד בחדר. עיין בנטעי גביראל (תגלחת הילדים פ"ד ס"ה ובהע').

ועיין בכתב עת זרע יעקב (גליון כט עמ' קמא-נה אות כא) דמנהג חסידי סקווירא, כשמתחילים ללמוד האותיות עם התינוק, נוהגים לזרוק מעות לפייסו לומר ה'אלף בית', ואומרים המלאך זורק מעות.

ועיין שם עוד (בהע' מו) דהובא ששמע מהרבנית מראחמיסטריווקא תליט"א שבעת מעמד ה"חדר פירן" של כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א, בשעה שמרן זצוק"ל זרק מעות בעת אמירת האלף בית והוסיף: המלאך זורק מעות, הגיב הבן כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א, המלאך? האב זורק המעות!

והביא עוד מה שנדפס בגליון בחצר הקודש (חוקת, תשס"א) בעת ניחום אבלים אצל רי"מ טווערסקי מקווינס, וז"ל: והראה רי"מ לאדמו"ר שליט"א צילומים, ובו ציור מלפני שלוש מאות וחמישים שנה באיטליה (ויניציאה), שבו נראה "חדר פירן" עם טבלא של הא"ב, והמלאך זורק מטבעות מלמעלה אל הילד, ואדמו"ר שליט"א הגיב על זה, באמת דער רוקח דערמאנט די אלע מנהגים, והיעב"ץ כותב במגדל עוז אז די דורות זענען אביסל שוואך, ווייל מ'האט נאכגעלאזט די מנהגים אביסל, איך געדענק נאך ביי מיר, אז דער טאטע ז"ל האט געזאגט אז די מלאכים ווארפן מטבעות, און איך האב געזאגט פאר'ן טאטן ז"ל אז "ער" ווארפט, "הגם ס'איז נישט געווען קיין גרויסער חילוק" (תרגום: באמת הרוקח מזכיר את כל המנהגים האלה, והיעב"ץ כתב במגדל עוז שהדורות האלה הם קצת חלשים בגלל שעזבו קצת את המנהגים, אני זוכר שהאבא ז"ל אמר שהמלאכים זורקים מטבעות, ואני אמרתי לאבא ז"ל ש"הוא" זורק, למרות שזה לא היה חילוק גדול"). עכ"ד.

עוד הביא שם (אות כו) וז"ל: נהוג אצל אנשי שלומינו ליכנס אל הקודש פנימה בפתקא דרחמי בזמן זה להצלחת התינוק וכו', ורבוה"ק שואלים את התינוק אם רוצה לקבל מעות, וכשמשיב כן, אזי רבוה"ק אומרים עם התינוק את סדר האלף בית, מאל"ף עד יו"ד (נהגו רבוה"ק כשמגיעין

לאות יו"ד אומרים להתינוק זאלסט זיין אן ערליכער איד – שתהיה יהודי חם יר"ש), ואח"כ נותנים להתינוק מטבע קודש. ע"כ.

והובא בנטעי גבריאל (תגלחת הילדים פכ"ב ס"ב ובהע' ג) בשם ספר שבילי אמונה לר' מאיר הרופא, וז"ל: התחיל התינוק ללמוד בפעם ראשונה, מפייסין אותו ומחניפים לו ורבו זורק לו פירות שיהיו נופלים מלמעלה, ואומר בשעת מעשה, הרי מלאך זרק לך את זה כדי שתלמד בחשק, או על שלמדת בחשק, ומתוך כך יתרגל לכוין ליבו לשמים ויתמלא יראה ופחד מפני שמו יתברך, ויהיה מתפלל לפניו כשיגדל על פרנסת יומו על כל הצטרכויותיו, וגם זוהי מצוה להרגיל את הילד לכך. וילמדהו שיהא שגור על פיו הפסוק (בראשית מט) לישועתך קריתיה', שיתרגל לשים כל מבטחו בשמו יתברך. עכ"ד.

עוד הביא שם (הע' ד) דסיפר כ"ק אדמו"ר מהרי"ץ מליובאוויטש בספר התולדות (עמ' ו) כשהכניסוני לחדר בפעם הראשונה, נכחו אבי ודודי רבי זלמן אהרן, וזרקו לי סוכריות באמרם שמלאך מיכאל זרק לי את הסוכריות. ואבי סיפר לי כשהכניסוני לחדר זרק לי הסבא הרבי הצמח צדק סוכריות ואמר שמלאך מיכאל זרק לי אותן. סוכריות אלו היו יקרות לי מאוד ולא אכלתי אותן, בערב פסח היה נהוג לבדוק את הכיסים בבגדי הילדים הקטנים, הסבא הצ"צ קראני אליו ושאלני היכן הסוכריות, ואז נאלצתי לאכול אותן. ע"כ. וכן מנהג באבוב לזרוק סוכריות.

עוד הובא בנטעי גבריאל (תגלחת הילדים פכ"ב עמ' קמ הע' ה) דמנהג טשערנאביל, ויזניץ, בעלזא, חסידי פולין, להביא מעות לילד בשעת לימוד האותיות, לרמז שיתחיל ללמוד תורה שלא לשמה, ומתוך שלא לשמה בא לשמה.

והמגיד הירושלמי רבי בן ציון ידלר ז"ל הסביר את המנהג לזרוק ממתקים ומטבעות על הילד, לפי שהמלמד אומר לו שהמלאך זורקם משום שלומד טוב, והילד באמונתו מקבל זאת בתמימות. ובספרי חסידות מוסבר הדבר יותר שעושים שליחותו של המלאך מיכאל משרת לזרוק הממתקים, והיינו משום שהוא שבע רצון מלימודו של הילד, ואין בזה שקר כלל.

ומנהג שעדליץ לזרוק על הטבלא מגדנות ומעות בשעת לימוד הא"ב, ואמרו להילד אם תלמד יהיה לך טוב ולא יחסר כל טוב.

וכ"כ בספר זכרון יעקב (עמ' קמא) וז"ל: שמות המלאכים יעלה הילד עמו אל החדר מתוך מיטת הוריו, אשר בק"ש על מטתם נשואים על שפתם המלאכים, מיכאל גבריאל רפאל אוריאל, וכשומרים לראשו הם בעיניו, ואחד המלאכים הטובים האלה שהם אך טוב לבני ישראל ההולכים בתורת ה', משליך לו מן השמים אגורות על חפצו בתורת ה', לאמור (משלי ג) אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד.

ומעשה שהיה אצל הגה"ק מהר"א מבעלזא זי"ע שלפני שהוליכו את כ"ק אדמו"ר מבעלזא שליט"א לחדר והזכירה לו אחותו הרבנית פרלוב שמנהג בעלזא שאם הילד זורקת המעות, ונענה מרן שאכן כן הדבר וציוה לעשות כן. עכ"ד הנט"ג.

מנהג זריקת המטבעות הובא ג"כ בספר בך יברך ישראל (פר' יתרו).

הטעם שנותנים מעות ומגדנות לקטן ביום זה, הוא ע"פ דברי הרמב"ם בפיה"מ (סנהדרין פ"י מ"א) שביאר בזה דברים נפלאים, וז"ל: נער צעיר הוכנס אצל מחנך ללמדו התורה, וזה טובה גדולה לו בגלל מה שיגיע אליו מן השלימות, אלא שהוא מחמת גילו הצעיר וחוסר דעתו לא יבין ערך אותו הטוב, ולא מה שיביא לו מן השלימות, והנה ההכרח מביא את המלמד שהוא מושלם ממנו, לזרזו על הלימוד בדבר החביב עליו מחמת גילו הצעיר, ויאמר לו, למד ואתן לך אגוזים או תאנים, או אתן לך חתיכת סוכר, ואז ילמד וישתדל – לא לעצם הלימוד לפי שאינו יודע לזה ערך, אלא כדי להשיג אותו האוכל, ואכילת אותו המאכל אצלו יותר חשוב מן הלימוד ויותר טוב בלי ספק, ולפיכך חושב הוא את הלימוד עמל ויגיעה שהוא עמל בו, כדי שישג באותו העמל אותה המטרה החביבה עליו, והיא אגוז אחד או חתיכת סוכר.

וכאשר גדל ונתחזק שכלו, ונעשה קל בעיניו אותו הדבר שהיה מחשיבו מקודם, וחזר להעריך דברים אחרים, משדלים אותו באותו הדבר היותר חשוב בעיניו, ויאמר לו מלמדו למד ואקנה לך נעלים נאים, או בגד שתוארו כך, וגם אז ישתדל לא לעצם הלימוד אלא לאותו הלבוש, כי אותו הבגד אצלו יותר חשוב מן הלימוד, והוא תכלית הלימוד. וכאשר תהיה דעתו יותר שלימה ויקל בעיניו דבר זה, משדלים אותו במה שהוא יותר מזה, ויאמר לו מלמדו למד פרשה זו או פרק זה ואתן לך דינר או שני דינרין, וגם אז ילמד וישתדל כדי לקבל אותן המעות, וקבלת המעות אצלו יותר נכבד מן הלימוד, לפי שתכלית הלימוד אצלו אז הוא קבלת המעות שהובטחו לו.

וכאשר יהיה בעל הכרה יותר ויקל בעיניו גם דבר זה, וידע שהוא דבר פחות ערך, משדלים אותו במה שהוא יותר חשוב מזה ואומרים לו למד כדי שתהיה רב ודיין, יכבדוך בני אדם ויעמדו מפניך ויקיימו דבריך, ויגדל שמך בחיך ואחר מותך כמו פלוני ופלוני, ואז ילמד וישתדל כדי להשיג אותה המעלה, ותהיה התכלית אצלו שיכבדוהו בני אדם וינשאוהו וישבחוהו.

וכל זה מגונה, אלא שצריכים לכך מחמת קלות דעת האדם שעושה תכלית הלימוד דבר אחר חוץ מן הלימוד, ויאמר מדוע לומד אני את הלימוד הזה? – אלא כדי להשיג בו הזיה באמת. עכ"ל.

והנה כדברי הרמב"ם מבואר ג"כ בספר מנורת המאור אבוהב (נר ג פ"ב ח"א) וז"ל: וצריך לפייסו בדברים שיראה שאוהבם התינוק ומתאוה להם, לפי שילך בסבר פנים יפות ללמוד, וכשיגדיל וימאס במתנות הקטנות הראשונות, יתן לו אחרות כפי תאוותו.

וכשיהא גדול וימאס בכל זה, יחזר לומר לו, למד תורה כדי שתשב בראש ויקראוך רב ויכבדוך, וכשלא יתפס בזה, יאמר לו למד תורה ותהא זוכה לגן עדן, ולבסוף, אם ידריך בתורה, הוא ישיג בדעתו אמתת כוונתה ועדונה ואהבתה, וילמדנה לשמה. עכ"ל.

הנה מבואר שכדי לשדל את הקטן ללמוד תורה משדלים אותו ע"י מגדנות ומעות וכדו', ועל כן נותנים ביום זה שמחנכין אותו לת"ת מגדנות ומעות, כדי לשדלו ללימוד התורה.

סדר מה שעושים אחרי הסדר הנז'

אחר כל עריכת הסדר הנ"ל נהגו להקרות את הנערים חכמים יודעי דת (סדר חינוך הילדים לר' אפרים ב"ר יעקב מבונא שם).

והובא בנטעי גבריאל (תגלחת הילדים פכ"א סי"ג) דיש נוהגים לברך את הילד אחר הלימוד בברכת כהנים, בשימת יד ימין על ראשו (נ"ב, והנוהג להניח ב' ידים גם כאן הדין שווה). וכן נהג הבעש"ט זי"ע אחר התגלחת של בעל התניא זי"ע, ובירכו בברכת כהנים.

החזרת הקטן לאמו

אח"כ מחזירין את הקטן לאמו מכוסה (מחז"ו וכל בו וסדר חינוך הילדים לר' אפרים ב"ר יעקב מבונא וקב הישר שם).

וכן מבואר בשפע חיים (ח"ה סימן שנז) דיש להחזיר את הילד מכוסה כנ"ל. וכ"ה מנהג בעלזא (נטעי גבריאל תגלחת הילדים פ"כ הע' ז עמ' קכד) וכן מבואר בשו"ת דברי משה הלברשטאם (סימן עב אות ז) וכ"ה ביוסף אומץ (עמ' קא אות יא).

אך למעשה המנהג שלא להחזירו מכוסה. וכן מבואר בשו"ת חיי הלוי (ח"ד סימן קיא אות ח) דמנהג סקורא שלא מקפידין בזה רק עד שיתחיל ללמוד האותיות הקדושות.

ולמעשה דעביר כמר עביר ודעביר כמר עביר.

המשך סדר היום

אחר כך היה אביו סומכו ומביאו לפני כל זקן לברכו שיזכה לתורה ולחופה ולמעשים טובים, וכל מי שהיה בעירו גדול ממנו – הוא (הקטן) עומד ממקומו, ועומד לפני הגדול, והיה משתחוה לפניו שיתפלל בעדו, ללמדך שהן נאין ומעשיהן נאין וכל יצר מחשבותם היה לשמים כו' (אורחות חיים שם).

לעת ערב אחר התענית יעשה סעודה לעניים, ויתן צדקה לפי מסת ידו, ואז בוודאי יהיה לב האב בטוח שיראת ה' יהיה על אותו התינוק (קב הישר פרק עב ויסוד יוסף פרק סט ומשפטי צדק אות צא).

ענין הסעודה ביום זה

הנה ביום זה שמחנכין את הקטן לאותיות הקודש נוהגים לעשות סעודה גדולה, ולשמוח ולהודות להי"ת על שזכה להכניס את בנו לת"ת.

וכבר מבואר כן בהדיא במחזור ויטרי (שם) וז"ל: ומה טעם מסיים בפסוק (ויקרא ג) כל חלב וכל דם לא תאכלו, אמר הקב"ה יאמר לפני חלב ודם הקרב במזבח לפני משל בהמה, בשביל התינוקות שנתמעט חלבם ודםם על דברי תורה, ומעלה אני עליכם כאילו הקריבום לפני כו'.

ולפיכך קורא אותו פסוק כעין שירה, שנותן שירה ושבח לפני המקום שהגיעו למצוה כזו, ומעלה אני עליהם כאילו הקריבו דמו וחלבם על גבי המזבח, **ולפיכך צריך לעשות לו משתה כיום שמלהו ונתמעט דמו**, והנהנה מסעודתו חייב לברכו, ולומר המקום יאיר עיניך בתורתו, כדרך שמברכין אותו בקבלת מילה, שאומר כשם שנכנס לברית – כן יכנס לתורה כו'. עכ"ל.

וכן מבואר בסדר חינוך הילדים לר' אפרים ב"ר יעקב מבונא (שם) וז"ל: ועושין לו משתה שנתחנך לקרוא פסוק בתורה כחנוכתו למילה, והנהנה מסעודתו צריך לומר המקום יאיר עיניך בתורתו, שכן מברכין אותו במילה, כשם שנכנס לברית – כך יכנס לתורה ולחופה ולמעשים טובים. ע"כ.

וכן איתא בכל בו (סימן עד) וז"ל: וכשמתחיל ללמוד תורה מתחילין לו תורת כהנים בספר ויקרא, **ועושין לו סעודה של שמחה**, לפי שדומה לאביו כאילו מקריבו לפני הר סיני, כדכתיב (שמות יט) ביום הזה באו מדבר סיני, אמרה תורה כל יום ויום יהיו בעיניך דברי תורה כאילו היום ניתנו, כדכתיב ביום הזה ולא כתוב ביום ההוא (רש"י שם). עכ"ל.

וכן מבואר באורחות חיים (מנהג רז"ל בת"ת) וז"ל: וכשמתחיל ללמוד תורה מתחילין בתורת כהנים בספר ויקרא, **ועושין לו סעודה של שמחה**, לפי שדומה לאביו כאילו מקריבו להר סיני, אמרה תורה כל יום ויום יהיו בעיניך דברי תורה כאילו היום ניתנו, דכתיב (שמות יט) ביום הזה ולא כתיב ביום ההוא. עכ"ל.

עוד יש לבאר בטעם עשיית הסעודה ביום זה, ע"פ מש"כ אצל אברהם אבינו ע"ה (בראשית כא ח) ויגדל הילד ויגמל ויעש אברהם משתה גדול ביום הגמל את יצחק, וכתב רש"י דהיינו לסוף כ"ד חודש.

והיינו שאברהם עשה סעודה ביום הגמל את יצחק בגיל שנתיים, ולכאורה אז התחיל לחנכו, ומכאן המקור לעשות סעודה ביום שמתחילים לחנך את הקטן לת"ת.

והוא ע"פ מש"כ (ש"א א) לגבי שמואל הנביא, ותעלהו עימה כאשר גמלתו בפרים שלושה ואיפה אחת קמח ונבל יין ותביאהו בית ה' שלו. הרי שחנה הביאה את שמואל בגיל שנתיים לבית ה', הרי שהחינוך מתחיל מגיל שנתיים. ולכאורה המשתה ביום זה הוא משום שאז מחנכים אותו. וא"כ לפי מנהגינו שמחנכין הקטן בגיל ג' שנים, שפיר עושים הסעודה בגיל ג' שנים.

וע"ע ברשב"ם (בראשית שם) וז"ל: ויגמל, נבדל מן הדדים כדכתיב בשמואל (ש"א א) עד גמלך אותו. ביום הגמל וגו', שעשה אז משתה כמו שמצינו בשמואל כאשר גמלתו הביאתו שילה וקרבתה עמו. ע"כ. ונראה שעשו הסעודה משום שאז חניכו אותו לתורה.

וע"ע בחזקוני (שם) וז"ל: ויעש אברהם משתה גדול – כך היה המנהג, כמו שמצינו בשמואל הרמתי (ש"א א) כאשר גמלתו בפרים שלושה וגו'. ע"כ.

ושו"ר ברבינו בחיי (שם) וז"ל: ביום הגמל את יצחק, מנהג העולם שיעשה אדם סעודה ביום שנולד לו בן או ביום המילה לכבוד המצוה, ומה שאיחר אברהם לעשות משתה יצחק עד יום הגמל אותו, יתכן לפרש **שמים גמלו הניחו לתלמוד תורה**, ואין לתמוה, שהרי בן ג' שנים הכיר אברהם את בוראו, על כן לא רצה לעשות הסעודה לא ביום הלידה ולא ביום המילה והניח הדבר עד יום הגמל אותו, **כדי שישמח בבנו בשמחת התורה**, שכתוב בה (תהילים יט) פקודי ה' ישרים משמחי לב, וכענין שכתוב (ישעיה כח) את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב, כי תיכף שנגמל נתקדש להיות פרוש ונבדל לעבודת ה' ומזומן להיות עולה תמימה. וידוע עוד כי אין אהבת האב לבן לא ביום הלידה ולא ביום המילה אלא ביום שנגמל, ואז תתחזק אהבתו יותר ויותר. ע"כ.

הרי עולה מדברי רבינו בחיי שביום שנגמל הקטן, והיינו בסוף שנתיים ימים, אזי מחנכין את הקטן לת"ת, ואזי עושים סעודה כדי שישמח בבנו בשמחת התורה, ואז תתחזק האהבה יותר ויותר.

וכן מבואר ברד"ק (שם) וז"ל: משתה גדול, אפשר כי כן היה מנהגם, או עשהו אברהם אבינו זה ליצחק משמחתו בו, ומשנשלמה ניקת הולד מתחיל לדבר וראוי לחנכו באותיות, ואמרו רז"ל בן שלוש שנים לאותיות. עכ"ל. וכ"ה בספר השורשים לרד"ק (ערך גמל). הרי שבגיל שנתיים או שלוש מתחיל הקטן לעסוק בתורה, ואז המנהג לעשות משתה.

שו"ר במגדל עוז ליעב"ץ (גולות מים גולה ג אות ג דף טו:) שכתב וז"ל: ולפי פשט הכתוב עשה אברהם משתה גדול ביום שגמל יצחק מחלב אמו (בראשית כא), לפי שהיו מפרישין אותו מיד לתורה ולעבודת השם יתברך, ככתוב (ישעיה כח) את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים. עכ"ל. הנה מבואר בדברי היעב"ץ שמאז שהקטן מתחיל ללמוד תורה עושין משתה גדול.

ושור בצוואת הרה"צ ר' מרדכי הומינער (הובא בספר הנהגות הצדיקים ח"ג עמ' תנו אות יד) שכתב, דכשם שביום תגלחת הראש עושים משתה ושמחה, כן כאשר תזכו להכניס את בניכם לת"ת, ביום זה תעשו משתה ושמחה לשמוח מאוד שזכיתם לקיים המ"ע הגדולה (דברים יא) ולמדתם אותם את בניכם, והשמחה הזאת תעשה רושם גדול על הילד למשך חייו. עכ"ד.

עוד טעם י"ל למנהג הסעודה ביום זה, ע"פ המבואר בראשונים (תרומת הדשן סימן רסט) בטעם סעודת פדיון הבן שהוא כדי לפרסם המצוה. ובהגהות מרדכי (יבמות רמז קכז) כתב דעושין סעודה לפרסומי מילתא. וכ"ה בשו"ת מהר"י ברונא (סימן קכא).

הנה מבואר שעושין סעודה כדי לפרסם שעושין מצוה, והכי נמי בענין יום שמכניסין את הקטן ללימוד תורה שהוא מצוה, לכן יש לעשות סעודה לפרסומי מילתא.

חשיבות קיום המנהג הקדוש הזה

הנה בחשיבות קיום מנהגים אלו, יש ללמוד מסיום דברי הרוקח (שם) וז"ל: ואל ישנה אדם מן המנהג, כדאמרינן בפסחים בפרק מקום שנהגו (דף נ:). ובב"ר (פר' מח סימן יד) וירא אליו עלית לקרתא הלך בנימוסה. ובפ"א דתענית ירושלמי (פ"א ה"ו דף ו.) ובירושלמי בפרק מקום שנהגו (פסחים פ"ד ה"א דף כה:) (שם איתא, אל תשנו מנהג אבותיכם נוחי נפש. וכלשון זה איתא ג"כ בירושלמי עירובין פ"ג ה"ט דף כו:) ובאגדת שיר השירים (שיהש"ר פר' א סימן יב) דמנהגא מילתא. עכ"ל.

והכל בו (שם) מסיים וז"ל: המנהג הזה היה מנהג קדמונים, והיו נוהגין אותו זקני ישראל בירושלים, ועוד היום נוהגים אותו במקצת מקומות. עכ"ל.

והאורחות חיים (שם) מסיים וז"ל: והמנהג הזה היה מנהג הקדמונים, והיו נוהגין אותו אנשי ירושלים, ועוד היום נוהגין במקצת מקומות כו'. עכ"ל.

והיעב"ץ במגדל עוז (חלק ברכת שמים תעלה א דף טז:) אחר שמביא כל סדר זה שכתב הרוקח כתב (באות יד-טו) וז"ל: הרואה דברים הללו הלא יכיר מדוע הצליחו הראשונים בלימוד תורתן, שכל מעשיהן לש"ש בלב שלם בהשגחה גדולה ובכוונה עצומה ובדקדוק עצום ורב, למען יגדלו בניהם בתורה התמימה, ילכו בדרכי ה', גם יעשו פרי ביראת ה', לכן גדלו והצליחו ועשו פרי למעלה קרובה לרוה"ק.

ומעתה לא יפלא בעינינו מדוע אין אחד מאלף יוצא עכשיו להוראה, אע"ג דכולי תנויי בנזיקין ומתנו בעוקצין תליסר מתיבתא (עיין ברכות דף כ. תענית דף כד:), והיא הנותנת גרם בנזיקין לבדוק בעוקצי תואנה הם מבקשין, ולכבוד עצמן דורשין כמין חומר, להשיג ע"י עשירות האיבה אומר, היינו דצווחינן ככרוכיא ולית דמשגח בו, לא תמצא בארץ החיים (איוב

(כח), כי כל לימודם בעו"ה רק להתפאר ולהתגדר, לא לש"ש לידע לשמור ולעשות ולקיים, לפיכך אם תשאל לגדולי הלומדים בזמנינו מ"ע הפשוטה שבתורה, נבוכים הם בביאורה, והם חריפים ובקיאיים לרמות הפתאים, וכל רוח חיים אין בהם לבריות ולא לשמים, ודב"ל כאן שאינו למקומו, רק הערה קטנה לקטן המתחיל ולאב המשכיל שישקיף על הצלחת בנו כשיוליכוהו אל בית הרב להושיבו על כנו.

ובאמת לא ידעתי מדוע ביטלו מנהג הנ"ל מכל וכל, ואף אם מנהג אכילת העוגה שכתובים עליה פסוקים ושמות יש להרהר אחריו, והיכא דנהוג נהוג, אבל כל מש"כ מתחילה עד סימן ט נראה טוב וישר והגון מאוד, ואיך נהיתה כזאת לעקור דבר נאה ויפה כזה בלי טעם, אין זה כי אם ממינוט מחשבה על עסק הלימוד הישר וטוב, על כן נתקיים בהם מה שאמרו רז"ל (עיין נדרים דף פא.) מפני מה אין מצויין לצאת מת"ח בנים ת"ח, אבל אם חכם יראה את הנולד שיהא כיוצא בו, ויקויים בו (משלי כג) יולד חכם ישמח בו. עכ"ד.

וביסוד יוסף (פרק סט) כתב וז"ל: 'וה' יראה לבבם אשר חפצים מאוד בתורתנו הק' וחפץ ה' יצליח ויראו זרע ברוכי ה' וכו'.

והובא בנטעי גבריאל (תגלחת הילדים פכ"ב עמ' קמו סוף הע' כב) בשם ספר מגדל דוד (לר' דוד גינזבורג אב"ד פולדא, שנחתבר בשנת ה"א שנ"ה – לפני למעלה מ-430 שנה) מביא את כל הדברים האלה ואת המנהג שהילד אוכל ביצה ועוגה שכתובין עליהן פסוקים שונים, ומסיים, ובדבר זה נהגו לרוב בימי הקדמונים בימי הגאונים, והוא דבר בדוק ומנוסה לפתיחת הלב, ולולי הייתי יודע דבר זה בעוד היות בני קטנים, הייתי משתמש בדבר הזה וסגולה הזאת לבני יצ"ו, אבל אנוכי לא הייתי יודע רק בקירוב ימים קבלתיו ומצאתיו בספר ישן נושן. עכ"ל.

ושו"ר מש"כ מו"ר הגר"י טשזנר שליט"א בשערי תורת הבית (ח"ב עמ' נה אות ה) בשם הקה"י, דבזמן שהתחילו לחדש מנהג זה של ההכנסה לחיידר של הרוקח, אמר מרן הקה"י דאין לחדש מנהגים שהתבטלו.

וביאר בזה מו"ר הגר"י טשזנר בכמה אופנים, ואני הדל אבוא העיר'ה כדרכה של תורה מה שנראה לי הדל בסוגיא זו.

א', הש"ך (יו"ד סימן רמה סק"ח) הביא דברי הרוקח, וכתב שלא נהוג כן במקומו, ולא העיר שאדרבא יש לחזור לנהוג מנהג הקדמונים, אלא ש"מ שבמנהגים כאלו הכל לפי המקום והזמן, כי מה שהיה טוב בזמן הרוקח אין הכרח שטוב לעשות כן כיום, הרי כתיב (משלי כב) חנוך לנער ע"פ דרכו וגו', וכמו שהדרכים של הנערים משתנים מדור לדור כי אינם גדלים באותה סביבה ובאותם תנאים שאבותיהם גדלו בהם, ה"ה דרכי החינוך משתנים בהתאם למצב הדור.

ב', גם במשך הדורות מזמן הרוקח לא נהגו כן, ויתכן מאוד שגם בזמן הרוקח לא פשט המנהג בשאר מקומות, ולכן עלינו לנהוג כמנהג אבותינו שלא עשו כן, ובודאי טעמים ונימוקים עימם.

ג', אחרי שהשתנה המנהג, הנה יש פרטים רבים שאינם כתובים מפורש בספר ונשתכחו, ואין אנו יודעים לעשותם כראוי, וכמו הענין של כתיבת שמות הקדושים על העוגה ונתינת העוגה לילד, שרבים תמהו דיש בזה משום איסור מחיקת שם קדוש, ולתפוס רק מקצת הדברים מי יודע אם יש בזה תועלת ולא להיפך. עכ"ד מו"ר הגרי"ט שליט"א.

ולכאורה יש להשיב על הטענות, א', דהנה מה שהש"ך לא עורר שצריכין לנהוג מנהג זה, הנה מנהג שלא נהגו ישראל לכאורה אין ענין לעורר שיחזרו לנהוג אותו, דהרי כמה דברים יותר חשובים יש לעורר קודם, אך אה"נ אחרי שיש שהתחילו לנהוג כן אין בזה שום חשש.

ואדרבא הרי היעב"ץ במגדל עוז (חלק ברכת שמים תעלה א דף טז:) עורר על זה שביטלו מנהגים טובים כאלו, וכתב, דהרואה דברים הללו הלא יכיר מדוע הצליחו הראשונים בלימוד תורתן, שכל מעשיהן לש"ש בלב שלם בהשגחה גדולה ובכוונה עצומה ובדקדוק עצום ורב, למען יגדלו בניהם בתורה התמימה, ילכו בדרכי ה', גם יעשו פרי ביראת ה', לכן גדלו והצליחו ועשו פרי למעלה קרובה לרוה"ק.

ומסיים היעב"ץ בזה"ל: ובאמת לא ידעתי מדוע ביטלו מנהג הנ"ל מכל וכל, ואף אם מנהג אכילת העוגה שכתובים עליה פסוקים ושמות יש להרהר אחריו, והיכא דנהוג נהוג, אבל כל מש"כ מתחילה עד סימן ט נראה טוב וישר והגון מאוד, ואיך נהיתה כזאת לעקור דבר נאה ויפה כזה בלי טעם, אין זה כי אם ממיעוט מחשבה על עסק הלימוד הישר וטוב, על כן נתקיים בהם מה שאמרו רז"ל (עיין נדרים דף פא.) מפני מה אין מצויין לצאת מת"ח בנים ת"ח, אבל אם חכם יראה את הנולד שיהא כיוצא בו, ויקויים בו (משלי כג) יולד חכם ישמח בו. עכ"ד.

וכן הבאתי לעיל מדברי המגדל דוד (לר' דוד גינזבורג אב"ד פולדא, שנתחבר בשנת ה"א שנה" – לפני למעלה מ-430 שנה) שכתב על מנהגים אלו בזה"ל: ובדבר זה נהגו לרוב בימי הקדמונים בימי הגאונים, והוא דבר בדוק ומנוסה לפתיחת הלב, ולולי הייתי יודע דבר זה בעוד היות בני קטנים, הייתי משתמש בדבר הזה וסגולה הזאת לבני יצ"ו, אבל אנוכי לא הייתי יודע רק בקירוב ימים קבלתיו ומצאתיו בספר ישן נושן. עכ"ל.

ב', ולגבי מה שאבותינו לא נהגו כן, הנה אין הכרח שעשו את זה בכוונה תחילה ויתכן שנשתכח עם הזמן מחמת תהפוכות הזמן, ובפרט שיתכן שמעולם לא שמעו על מנהג זה, אך עתה שאכשר דרא והספרים מצויים בכ"מ, הנה אם רצו לחדש מנהגים טובים מדוע לא יעשו זאת, ועל זה יש להמליץ את הכתוב (קהלת ז) אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה, כי לא מחכמה שאלת על זה, והרבה מנהגים נתחדשו בזמנינו באין פוצה פה ומצפצף.

ג', וא"ת שאין אנו יודעים לעשות הסדר כפי הראוי, הנה זיל קרי ביה רב הוא, ויש בידינו הסדר שסידר הרוקח, מחזור ויטרי, אורחות חיים, כל בו, ר' אפרים מבונא, בעל האסופות, יסוד יוסף, קב הישר, יעב"ץ, ועוד. ואה"נ שבכמה פרטים יש פקפוקים, אך אין סיבה שלא לתפוס מחמת זה את שאר הדברים.

והיעב"ץ (שם) גופיה עורר על כתיבת הפסוקים, ובכל זאת כתב דמלבד זה שאר הדברים טוב וישר והגון מאוד לעשות.

בפרט שבדברי הראשונים מבואר שאין בזה שום חשש של מחיקת שמות הקודש, וכפי שביארתי לעיל באורך.

לשונות הראשונים

דברי הרוקח

הנה איתא ברוקח (סימן רצו) וז"ל: מנהג אבותינו שמושיבין התינוקות ללמוד בשבועות, לפי שניתנה בו תורה, רמז שמכסין הנער שלא יראה כלב ביום שמחנכין אותו לאותיות הקודש, גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא (שמות לד).

כעלות השחר יום עצרת מביאין הנערים, על שם (שמות יט) בהיות הבוקר ויהי קולות וברקים, ומכסים אותו תחת המקטורין מביתם עד בית הכנסת או עד בית הרב, על שם (שם) ויתייצבו בתחתית ההר, ונותנין אותו בחיקן של הרב המושיבם ללמוד, על שם (במדבר יא) כאשר ישא האומן את היונק ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותי.

ומביאים הלוח שכתוב עליו אבג"ד תשר"ק, תורה צוה לנו משה (דברים לג), תורה תהא אומנותי, וכן ויקרא אל משה, וקורא הרב כל אות ואות מן א"ב והתינוק אחריו, וכל תיבה של תשר"ק והתינוק אחריו, וכן תורה ציווה, וכן תורה תהא, וכן ויקרא, ונותן על הלוח מעט דבש ולוחך הנער הדבש שעל האותיות בלשונו.

ואח"כ מביאין העוגה שנילושה בדבש, וכתוב עליה (ישעיה נ) ה' אלהים נתן לי לשון לימודים לדעת לעות את יעף דבר יעיר בבוקר בבוקר יעיר לי אוזן לשמוע כלימודים, ה' אלהים פתח לי אוזן ואנכי לא מריתי ואחור לא נסוגתי, וקורא הרב כל תיבה של אלו פסוקים והנער אחריו.

ואח"כ מביאין ביצה מבושלת וקלופה הקליפה ממנה, וכתוב עליה (יחזקאל ג) ויאמר אלי בן אדם בטנך תאכל ומעיך תמלא את המגילה הזאת אשר אני נותן אליך, ואוכלה ותהי בפי כדבש למתוק, וקורא הרב כל תיבה והנער אחריו, ומאכילין לנער העוגה והביצה כי טוב הוא לפתיחת הלב.

ואל ישנה אדם מן המנהג, כדאמרינן בפסחים בפרק מקום שנהגו (דף נ:). ובב"ר (פר' מח סימן יד) וירא אליו עלית לקרתא הלך בנימוסה. ובפ"א דתענית ירושלמי (פ"א ה"ו דף ו.) ובירושלמי בפרק מקום שנהגו (פסחים פ"ד ה"א דף כה:) (שם איתא, אל תשנו מנהג אבותיכם נוחי נפש. וכלשון זה איתא ג"כ בירושלמי עירובין פ"ג ה"ט דף כו:) ובאגדת שיר השירים (שיהש"ר פר' א סימן יב) דמנהגא מילתא. עכ"ל.

דברי המחזור ויטרי

במחזור ויטרי (סימן תקח) איתא וז"ל: וכשאדם מכניס את בנו לתלמוד תורה כותבין לו את האותיות על לוח, ומרחיצין אותו, ומלבישין אותו בגדים נקיים, ולשין לו ג' חלות של סולת בדבש, ובתולה לשה את העיסה, ומבשלים לו ג' ביצים, ומביאין לו תפוחים ומיני פירות ומחזירין אחר חכם וחשוב להוליכו לבית הספר, ומכסהו תחת כנפיו, ומעלהו לבית הכנסת, ומאכילין אותו חלות בדבש ומן הביצים והפירות, ומקרין לו את האותיות, ואחר כך מחפים אותו בדבש, ואומרים לו לחוך, ומחזירין אותו לאמו אף מכוסה, וכשמתחילין ללמדו בתחילה מפתים אותו, ולבסוף רצועה על גביו, ופותחין לו בתורת כהנים תחילה, ומרגילין אותו לנענע בגופו כשהוא לומד, וכשמגיע לחוקת עולם, קורא אותו כעין ציבור, ועושה לו סעודה עליו.

דע שדומה הענין כאילו הקריבו לפני הר סיני, דכתיב (שמות יט) ביום הזה באו מדבר סיני, ולא כתיב ביום ההוא, אמרה תורה בכל יום ויום יהיה בענין כאילו הוא אותו יום שניתנה בו תורה (תנחומא סדר יתרו סימן יג פסיקתא דרב כהנא פסקא יב סימן כא), ללמדך שתנהוג בבניך כשתכניסו לתלמוד תורה, כמנהג הזה לכסותו ולהעלותו, שכן מצינו במשה שעשה כסדר הזה לישראל, דכתיב (שמות יט) ויוצא משה את העם לקראת האלהים מן המחנה ויתייצבו בתחתית ההר, נראה כאילו הם מכוסין תחת ההר כשהכניסין לקבל תורה, והזהירו שלא יהא דבר חוצץ בין אחד מישראל לבין קונם, דכתיב (שם) לקראת האלהים ולא לקראת אדם ובהמה, ולכך הזהירו גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא, ולפיכך כתיב (שמות יח) וישלח משה את חותנו קורם מתן תורה, שלא יהא חוצץ בין אחד מישראל לבין קונם, לפי שהיה גוי, דכתיב וישלח משה את חותנו וגו', וכתיב בתריה בחודש השלישי.

ומפני מה כותבין לו את האותיות על לוח ולא על דבר אחר, לפי שבלב יש בו לוח, דכתיב (משלי ג) כתבם על לוח לבך, כלומר שתהא קבועה על לוח לבך.

ולמה מרחיצין ומלבישין אותו בגדים נקיים, כדרך מתן תורה, וקדשתם היום ומחר וכבסו שמלותם (שמות יט), ולמה באים ג' חלות לשמו ומאכילין אותו, זכר לשלושה עידונים שנתעדנו בהן ישראל, אלו הן, באר, מן, שליו.

ולמה לשין את החלות בחלב ודבש, משום שנאמר (דברים לב) ויניקוהו דבש מסלע, ומעין מקרא של פתיחת לב, שנאמר (שיה"ש ד) דבש וחלב תחת לשונך.

ולמה אין מניחין ללוח את העיסה אלא לבתולה, שמצינו שהקפידה תורה בנתינתה לפולטת שכבת זרע, שנאמר (שמות יט) והיו נכונים ליום השלישי, ולכך אמרו, תבוא בתולה שהיא טהורה ותלוש לקטן שהוא טהור.

ומפני מה מביאין לו ג' ביצים מבושלין כראוי, לא מפני צרכי מצוה, אלא לתשמישי מצוה, שצריך לאוכלן בלפתן, שאם אוכלן אכילת גסה יש לחוש שמא יפליג דעתו, אלא כשם

שמחנכין אותו לתורה שלימה, כך צריך שיהא כל תיקונין משלם, ולמה ביצים, שדעתו של תינוק אצל ביצים.

ועוד מביאין לו פירות ותפוחים כשהן מצויין לקינוח סעודה, ועוד דאמר פלוני (רבא) חמרא וריחני פיקחוני (יומא דף עו: סנהדרין דף ע. הוריות דף יג:).

ומפני מה מחזירין אותו על חכם וחשוב להוליכו לבית הספר, שכן בנתינתה של תורה חזר הקב"ה על אדם חשוב ולא מצא כמשה רבינו להנתן תורה על ידו, וכל כך למה, שיתקיימו לדורות, כענין שנאמר (ישעיה נט) לא ימושו מפ"ך וגו', שמעשיהן של צדיקים קיימין הן לעולם, והקב"ה מסכים על ידם, שנאמר (שם מד) ועצת מלאכיו ישרים.

ולמה החכם מכסה אותו תחת כנפיו, לפי שמחנכין אותו דרך צניעות ודרך ענוה, שכן מצינו בנתינת התורה (שמות כ) ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו, ד"א שלא לעשותו עליל ופומבי לעוברי דרכים, שלא ישלוט בו שום עין הרע ולא שום נזק, שכן בנתינת התורה, לפי שלוחות הראשונות ניתנו בפומבי גדול וקולות וברקים וקול שופר, נתקנאו המלאכים, ובא שטן וערבב את העולם, וגרם העוון ונשתברו לוחות ראשונות, אבל לוחות אחרונות שניתנו בחשאי הן קיימין לעולם, ולפיכך מחזירין אותו לאמו אף מכוסה.

ולמה לבית הכנסת, כדרך שישראל נתקברו לפני הר סיני בנתינת התורה, והחכם מקרא לו האותיות, זכר לוידבר אלהים (שמות כ).

ולמה אחר שמקריין לו את האותיות מחפים אותו בדבש ואומרים לחוך, זהו כענין שמפרש ביחזקאל (ג) ואכלה ותהי בפי כדבש למתוק, כלומר שנוחים לו את האותיות ללחוך, כן תהא לו תורה נוחה לקובעה ללומדה וללמדה, ולהכניסה כעין נופך, כענין שנאמר (יחזקאל שם) בן אדם בטנך תאכל ומעיך תמלא.

ומפני מה בתחילה מפתין אותו ולבסוף רצועה על גביו, כתחילתה של תורה, דכתיב (ירמיה כ) פתיתיני ה' ואפת חזקתני ותוכל, שבתחילה כתיב (שמות יט) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש, כלומר אין עליכם אלא קיבול שכר, ולבסוף כתיב (שמות כב) זובח לאלהים יחרם, מחלליה מות יומת (שמות לא), מכה אביו (שמות כא), מכה איש (שם), מות יומת הנואף והנואפת (ויקרא כ).

ומה טעם מתחילין בתורת כהנים, בספר ויקרא, דתניא א"ר יוסי מתחילין לתינוקות בסדר ויקרא אמר הקב"ה יבואו טהורים ויתעסקו בטהרות, ומעלה אני עליכם כאילו הקריבו קרבן לפני (ויק"ר פר' ז סימן ג מדרש תנחומא סדר צו סימן יד פסיקתא דרב כהנא פסקא ו פסיקתא רבתי פסקא טז).

ומפני מה מרגילין אותו לנענע בגופו כשהוא לומד, שכן מצינו בנתינתה של תורה, וירא העם וינועו (שמות כ), ולא האנשים לבד נעו, אלא אף ההרים והאילנות, הרים שנאמר (שמות יט) ויחרד כל ההר מאוד, וכתיב בתילים (סח) למה תרצדון הרים גבנונין, ובאילנות כתב (ישעיה נה) וכל עצי השדה ימחאו כף, וזהו שאמר דוד (תהילים ב) עבדו ה' ביראה וגילו

ברעדה, ושלמה פירש (שיה"ש ה) שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר, אל תיקרי שושנים אלא ששונים, אל תיקרי מור עובר אלא מר עובר (שבת דף פח: דף ל: פסחים דף קיז.), שצריך להיות כל ימיו באימה ויראה לפני המקום.

ומניין שכל המעשים האלו תלויין בנתינתה של תורה, שנאמר (דברים ד) והודעתם לבניך ולבני בניך, וכתיב בתריה (שם) יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב, מלמד שדומה לפני המקום כיום שעמדו ישראל על הר סיני.

ומה טעם מסיים בפסוק (ויקרא ג) כל חלב וכל דם לא תאכלו, אמר הקב"ה יאמר לפני חלב ודם הקרב במזבח לפני משל בהמה, בשביל התינוקות שנתמעט חלבם ודםם על דברי תורה, ומעלה אני עליכם כאילו הקריבום לפני, וראייה מגיד הנשה, אמרו דבר שנצטער בו אותו צדיק אנו נהנין ממנו, ולכך נאסר, ואם תאמר מפני מה אסרה תורה הדם של חיות ושל עופות, משום מצות כיסוי, כדכתיב (ויקרא יז) ושפך את דמו וכסהו בעפר, תדע שחלבן של חיות מותר, לפי שאין עושין מהן קרבן.

ולפיכך קורא אותו פסוק כעין שירה, שנותן שירה ושבח לפני המקום שהגיעו למצוה כזו, ומעלה אני עליהם כאילו הקריבו דמו וחלבו על גבי המזבח, ולפיכך צריך לעשות לו משתה כיום שמלהו ונתמעט דמו, והנהנה מסעודתו חייב לברכו, ולומר המקום יאיר עיניך בתורתו, כדרך שמברכין אותו בקבלת מילה שאומר, כשם שנכנס לברית – כן יכנס לתורה כו'. נשלם. עכ"ל.

דברי הכל בו

בכל בו (סימן עד) איתא וז"ל: נהגו כשאדם מכניס בנו לתלמוד תורה, שכותבין לו האותיות על קלף או על לוח, ומרחיצין אות ומלבישין אותו בגדים נקיים, ולשין לו חלות בדבש וחלב, ומביאין לו פירות ומיני מגדים, ומוסרין אותו לתלמיד חכם להוליכו לבית הספר, ומכסה אותו תחת כנפיו ומוליך אותו לבית הספר, ומאכילין אותו מן החלות בדבש וחלב ומן הפירות ומיני מגדים, ומקרין אותו האותיות, ואח"כ מחפין אותן בדבש ואומרים לו שילחוך הדבש מעל גבי האותיות, ואח"כ מחזירין אותו לאמו.

וכשמתחיל ללמוד תורה מתחילין לו תורת כהנים בספר ויקרא, ועושין לו סעודה של שמחה, לפי שדומה לאביו כאילו מקריבו לפני הר סיני, כדכתיב (שמות יט) ביום הזה באו מדבר סיני, אמרה תורה כל יום ויום יהיו בעיניך דברי תורה כאילו היום ניתנו, כדכתיב ביום הזה ולא כתוב ביום ההוא (רש"י שם).

ומה שמאכילין אותו פירות ומיני מגדים, הוא זכר למעדנים שנתעדנו ישראל במדבר, כגון מן ובאר ושליו, ומה שלשין בו חלות בדבש וחלב, הוא זכר (דברים לב) לויניקהו דבש מסלע, וכן כתיב (שיה"ש ד) דבש וחלב תחת לשונך.

ומה שמתחילין לו בספר ויקרא, שכן אמרו רז"ל (ויק"ר פר' ז סימן ג מדרש תנחומא סדר צו סימן יד פסיקתא דרב כהנא פיסקא ו פסיקתא רבתי פיסקא טז) מתחילין לתינוקות בספר ויקרא, לפי שאמר הקב"ה יבואו טהורים ויעסקו בטהרות, ומעלה אני עליכם כאילו הקרבתם לפני קרבן.

ויש שמחזירין לתלמיד חכם להוליכו לבית הספר, שכן במתן תורה חזר הקב"ה על משה שהיה אדם גדול ועניו מאוד, ומה שמחפה אותו תחת כנפיו לחנכו בתורה דרך ענוה וצניעות, שכן כתוב (שמות כ) ובעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו, וכל כך למה כדי שתתקיים התורה לדורות עולם, שמעשיהם של צדיקים קיימים לעולם, ומה שמחפין האותיות בדבש אחר שקרא אותן ומלחכין אותו אליו, שיהיו דברי תורה בפיו כדבש למתוק, שנאמר (יחזקאל ג) ותהי בפי כדבש למתוק.

ויש שמקפידין שאין מניחין ללוש החלות אם לא בתולה, כמו שמצינו שהקפיד הקב"ה בפולטת שכבת זרע בנתינת התורה, דכתיב (שמות יט) שלושת ימים אל תגשו אל אשה.

ומה שמפתין אותו בתחילה, ואח"כ מכין אותו ברצועה, שכן במתן תורה בתחילה כתוב (שם) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים, כלומר אין עליכם אלא קיבול שכר, ולבסוף כתוב (שמות כב) זובח לאלהים יחרם, וכתיב (שמות לא) מחלליה מות יומת ושאר עונשין.

ומרגילין התינוקות לנענע גופן בעת הלימוד, כמש"כ (שמות כ) במתן תורה וירא העם וינועו, וזהו שאמר דוד (תהילים ק) עבדו את ה' ביראה, וכן אמר שלמה, כמש"כ (שיה"ש ה) שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר, ואמרו רז"ל (שבת דף ל:) אל תקרי שושנים אלא שושנים, ואל תקרי מור עובר אלא מר עובר, שצריך התלמיד שיהיה עומד באימה ויראה לפני הרב.

ומניין שכל המעשים האלו תלויין בנתינה, שנאמר (דברים ד) והודעתם לבניך, וכתיב (שם) יום אשר עמדת, מלמד שביום שאדם מכניס בנו לתלמוד תורה הוא לפני ה' כיום שעמדו ישראל בחורב.

המנהג הזה היה מנהג קדמונים, והיו נוהגין אותו זקני ישראל בירושלים, ועוד היום נוהגים אותו במקצת מקומות. עכ"ל.

דברי האורחות חיים

באורחות חיים (מנהג רז"ל בת"ת) איתא רז"ל: המנהג שנהגו רז"ל כשמימיין בניהם לתלמוד תורה, נהגו כשאדם משים בנו לתלמוד תורה שכותבין על קלף או על לוח האותיות, ומרציין

אותו ומלבישין אותו בגדים נקיים, ולשין לו חלות בדבש וחלב, ומביאין לו פירות ומיני מגדים, ומוסרין אותו לתלמיד חכם להוליכו לבית הספר, ומאכילין אותו מן החלות בדבש וחלב ומן הפירות ומיני מגדים, ומקרינן אותו האותיות, ואחר כך מחפין אותו בדבש, ואומרין לו שילחוך הדבש מעל האותיות, ואחר כך מחזירין אותו לאמו.

וכשמתחיל ללמוד תורה מתחילין בתורת כהנים בספר ויקרא, ועושין לו סעודה של שמחה, לפי שדומה לאביו כאילו מקריבו להר סיני, אמרה תורה כל יום ויום יהיו בעיניך דברי תורה כאילו היום ניתנו, דכתיב (שמות יט) ביום הזה ולא כתיב ביום ההוא.

ומה שמאכילין אותו פירות ומיני מגדים, זכר למעדנים שנתעדנו ישראל במדבר, כגון מן ובאר ושלו.

ומה שלשין חלות בדבש וחלב, זכר (דברים לב) לויניקהו דבש מסלע, וכתיב (שיה"ש ד) דבש וחלב תחת לשונך.

ומה שמתחילין מספר ויקרא, שכך אמרו חכמים ז"ל (ויק"ר פר' ז סימן ג מדרש תנחומא סדר צו סימן יד פסיקתא דרב כהנא פיסקא ו פסיקתא רבתי פיסקא טז) מתחילין לתינוקות מספר ויקרא, לפי שאמר הקב"ה יבואו טהורים ויתעסקו בטהרות, ומעלה אני עליהם כאילו הקרבתם לפני קרבן.

ומה שמחזירין אחר תלמיד חכם להוליכו לבית הספר, שכן במתנת תורה חזר הקב"ה על משה שהיה אדם גדול ועניו מאוד.

ומה שמחפה אותו תחת כנפיו, הוא כדי לחבבו בתורה בדרך ענוה וצניעות, שכן כתיב (שמות כ) לבעבור תהיה יראתו על פניכם לבלתי תחטאו, וכל כך למה כדי שתתקיים התורה לדורות עולם, שמעשיהם של צדיקים קיימין לעולם.

ומה שמחפין האותיות בדבש אחר קראו אותן ומלחיכין אותו אליו, כדי שיהיו דברי תורה בפיו כדבש למתוק, כענין שנאמר (יחזקאל ג) ותהי בפי כדבש למתוק.

ויש שאין מניחין ללוש החלות כי אם לבתולות, כמו שמצינו שהקפיד הקב"ה בפולטת שכבת זרע בנתינת התורה, שנאמר (שמות יט) אל תגשו אל אשה.

ומה שמפתין אותו בתחילה, ואחר כך מכין אותו ברצועה שכן במתן תורה תחילה כתיב (שמות יט) ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש, כלומר אין עליכם אלא קיבול שכר, ולבסוף כתיב (שמות כב) זובח לאלהים יחרם, מחלליה מות יומת (שמות לא) ושאר עונשין.

ומרגילין התינוקות לנענע גופן בשעת הלימוד, כמש"כ במתן תורה (שמות כ) וירא העם וינעו, וזהו שאמר דוד המלך ע"ה (תהילים ק) עבדו את ה' ביראה, וכן אומר שלמה (שיה"ש ה) שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר, אל תיקרי שושנים אלא שושנים, אל תיקרי מור עובר אלא מר עובר (שבת דף פח: דף ל: פסחים דף קיז.), שצריך שיהיה התלמיד לפני הרב באימה וביראה.

ומנין שכל הדברים האלה תלויין בנתינתה, שנאמר (דברים ד) והודעתם לבניך וגו', וסמך ליה יום אשר עמדת, מלמד שביום שאדם מכניס בנו לתלמוד תורה, הוא לפני השם כיום שעמדו ישראל בחורב.

והמנהג הזה היה מנהג הקדמונים, והיו נוהגין אותו אנשי ירושלים, ועוד היום נוהגין במקצת מקומות כו'.

ואחר כך היה אביו סומכו ומביאו לפני כל זקן לברכו שיזכה לתורה ולחופה ולמעשים טובים, וכל מי שהיה בעירו גדול ממנו – הוא (הקטן) עומד ממקומו, ועומד לפני הגדול, והיה משתחוה לפניו שיתפלל בעדו, ללמדך שהן נאין ומעשיהן נאין וכל יצר מחשבותם היה לשמים כו'. עכ"ל.

סדר חינוך ילדים לר"א בר"י מבונא

בסדר חינוך הילדים לר' אפרים ב"ר יעקב מבונא מדור הראשונים (העתיקו בקובץ צפונות ח"א עמ' יז-כ) איתא וז"ל: (ובשחרית (חג השבועות) משכימין לביהכ"נ, שהתורה ניתנה בשחרית, כדכתיב (שמות יט) ויהי ביום השלישי בהיות הבוקר ויהי קולות וברקים וגו', ומחנכין את הנערים לתורה כבר חמש כבר שית כבר שבע, ונהגו להביא את בנו תחת טליתו קודם התפילה. וכותבין להם מערב יו"ט בטבלא אלפא ביתא דא"ב ואלפא ביתא דתש"ר.

וקורין עמו ויקרא אל משה וידבר וגו' דבר אל בני ישראל ואמרת אליהם אדם כי יקריב מכם וגו' (ויקרא א), שכך נדרש בויק"ר (פר' ז סימן ג) ובילמדנו (תנחומא סדר צו סימן יד) ובפסיקתא (פסיקתא דרב כהנא פסקא ו פסיקתא רבתי פסקא טז) למה מתחיל לנערים בויקרא אמר הקב"ה יבואו טהורין ויתעסקו בטהורין, פירוש יבואו הנערים שנקיים מחטא, ויעסקו בקרבנות שהם טהורים.

וכותבין עליה תורה ציוה לנו משה מורשה קהילת יעקב (דברים לג), במה יזכה נער את אורחו לשמור כדברך, ברוך אתה ה' למדני חוקיך, גמול על עבדיך ואחיה ואשמרה דבריך, צרופה אמרתך ועבדך אהבה, עבדך אני הבינני ואדעה עדותיך (תהילים קיט), תורה תהא אומנותי.

ועושין לו עוגות רצופין מסולת נקיה מערב יו"ט, וכותבין עליה אלפא ביתא ופסוקין שהם ענין חביבות התורה, משום לכו לחמו בלחמי (משלי ט).

וכותבין עליה בן אדם בטנך תאכל ומעיך תמלא, ה' אלקים נתן לי לשון לימודים לדעת לעות את יעף דבר יעיר בבוקר בבוקר יעיר לי אוזן לשמוע כלימודים, ה' אלקים יעזור לי על כן לא נכלמתי ואחור לא נסוגתי, ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר (ישעיה מב).

ונהגו לבשל ביצת תרנגולת מערב יו"ט, מפני שהיא מתוקה ולבנה והכתב ניכר בה, והלובן סימן טהרה, דכתיב (ויקרא יג) כולו הפך לבן טהור הוא, וכתיב (ישעיה א) כשלג ילבינו, והנערים טהורים ויעסקו בטהורין.

וכותבין על הביצה (תהילים יט) תורת ה' תמימה משיבת נפש, עדות ה' נאמנה מחכימת פתי, הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים, ומושחין את העוגה ואת הביצה בדבש ומלחיכין אותן לנערים, אחר שמקרינ אותן מה שכתוב בהן ומה שכתוב בתוך הטבלא, סימן שתכנס תורה בליבם, ואחר כן יאכלו העוגה והביצה. ונהגו להקרות את הנערים חכמים יודעי דת.

ואחר כל אלה חוזר ומביאו תחת כסותו לביתו, שלא יראו אותו לא כלב ולא חמור ולא חזיר, ומצניעין להם אגוזין עד לאחר התפילה.

ורמז לתיקון שלא יראה גוי וכלב ביום שמחנכין אותו לאותיות הקודש, דכתיב בלוחות הראשונות (שמות לד) גם הצאן והבקר אל ירעו אל מול ההר ההוא, צאן ובקר טהורים אמר הקב"ה אל ירעו, כל שכן גוי וכלב וחזיר הטמאים, וחמור – שלא יהיה ליבו כלב חמור להבינ, שצריך לסקרו ולתחבו ולהכותו בדרכן כל שעה כדי שילך.

והנערים שחינכו אותם שחרית לתורה מחלקין אגוזין לאחר התפילה לזכרון עדות להודיע ולפרסם שנכנסו לתורה ושקיבלו עליהם עול תורה, וכדי שיאמרו קרואים, כשם שנכנס לברית ולתורה כך יכנס לחופה ולמעש"ט, כמו שעושין לברית מילה שפורסין מפה על פתח הכנסת לעדות כו', ומפריסת שמלה שמוציא שם רע שהיתה לעדות בתולים, וכאן אין צריך פריסת מפה לפי שאינו דבר גדול כ"כ כמו מילה ופריסת שמלה שמוציא שם רע שהם מן התורה, ודיו בחילוק אגוזין. וכדתניא (כתובות דף כח:): ושאלו בקצצה של בת פלוני, לפיכך דיו הוא בחילוק אגוזין לנערים לזכרון עדות שנכנס לתורה.

ומוליכין אותו תחת כסותו כשהוא מכוסה לבית לשלום.

שאלו התלמידים את ר' אברהם אחי, כשאדם מכניס את בנו לתורה למה מכסה אותו תחת כנפיו ומוליכו לביהכ"נ, ולמה לשין ג' גריצין של סולת ומלבישין אותו בגדים נקיים ומתחיל לקרוא בספר ויקרא עד חוקת עולם (ויקרא ג) בנגינה כענין הציבור, ולמה עושין סעודה לחביריו, ומה טעם בדרך צניעות ויראה וענוה, ולמה מחזירין על כל מי שהוא חשוב וחכם להוליכו לבית הספר תחילה, ולמה מחפין את הגריצין ואת הלוח בדבש לאחר שמקרינ את האותיות, ולמה לשין את האותיות, ולמה ג' חלות, ולמה ג' ביצים מבושלות כראוי, ולמה מתחילין ומפתין אותו, ולבסוף רצועה על גבו, ולמה מרגילין אותו לנוע בגופו כשהוא לומד, ולמה מתחילין לו בספר ויקרא.

והשיב, מכסין אותו שמדמין את הענין כאילו מקרבין לפני הר סיני, דכתיב ביה (שמות יט) ביום הזה באו מדבר סיני ולא כתיב ביום ההוא אמרה תורה בכל יום ויום יהא בעיניך כאילו אותו שניתנה בו תורה הוא, וכשתכניס בניך ללמוד תורה נהוג בהן מנהג זה, כשתוציאהו

לילך לבית הספר כסהו בכנפיך כמו שעשה משה, דכתיב (שמות יט) ויוצא משה את העם וגו' וייתיצבו בתחתית ההר, בדרך ענוה ויראה, דכתיב (שם) לבעבור תהיה יראתו על בניכם, לקראת האלוקים ולא לקראת אדם ובהמה, למדם כשעה שקיבלה שלא יהא דבר חוצץ בינם לבין קונם, גם הצאן והבקר אל ירעו, ולפיכך שלח משה את חותנו לארצו קודם מתן תורה שלא יהא חוצץ בפני אחד מישראל בעוד שהיה גוי, דכתיב (שמות יח) וישלח משה את חותנו, וסמך ליה (שם יט) בחודש השלישי, וכן הוא אומר (משלי יד) בשמחתו לא ערב זר.

ג' גריצין זכר לג' דברים שניזונו בהן, מן ובאר ושלי, מכסהו בדבש, משום שנאמר (דברים לב) ויניקהו דבש מסלע, וכתיב (שיה"ש ד) דבש וחלב תחת לשונך, לפיכך צריך ללוש בחלב. **ומה** שמתחילין לו בתו"כ, דתניא (ויק"ר פר' ז) א"ר אסי מפני מה מתחילין לתינוקות בויקרא, אמר הקב"ה יבואו טהורין ויעסקו בטהורין, מעלה אני עליכם כאילו הקריבו לפני קרבן.

ומה שקורא עד פסוק חוקת עולם בנגינה כעין הציבור, משום דכתיב בההוא קרא (ויקרא ג) כל חלב וכל דם לא תאכלו, אמר הקב"ה זו אסור דם וחלב הקרב לגבי מזבח משל בהמה – בשביל תינוקות שנתמעט חלבם ודמם על ד"ת, ומעלה אני עליהם כאילו הקריבוהו לפני, וראיה לדבר מגיד הנשה, אמרו ישראל דבר שנצטער בו אותו צדיק אנו אוכלין אותו, וא"ת א"כ למה נאסר דם חיה, והלא אינו קרב ע"ג המזבח, לפי שכתוב בו (ויקרא יז) ושפך וכיסה הוקצה למצוות הוקצה לאיסורין, בדם עוף שנאסור, לפי שהוא קרב לגבי מזבח של תורים ובני יונה, תדע שהרי חלב של חיה ודמו של דג שלא מותרין, לפי שאין בהן לא העלאה למזבח ולא כיסוי.

ולמה קורא אותו בנגינה, לפי שנותן שיר ושבח למי שהגיעו למידה גדולה זו שמעלין עליו כאילו קרב לגבי מזבח, ושזוכה לתורה שינחיל בה חיי עוה"ב, ועושיין לו משתה שנתחנך לקרוא פסוק בתורה כחנוכתו למילה, והנהנה מסעודתו צריך לומר המקום יאיר עיניך בתורתו, שכן מברכין אותו במילה, כשם שנכנס לברית – כך יכנס לתורה ולחופה ולמעשים טובים.

ואני אומר מה שהאב מיטפל בו תחילה להוליכו לביהכ"נ, דכתיב (דברים ד) והודעתם לבניך ולבני בניך, וסמך ליה יום אשר עמדת לפני ה'.

ולמה מכסהו שלא לעשותו פומבי ופרהסיא לעוברי דרכים, שלא ישלטו בו עין רעה כתחילת נתינתם (אולי צ"ל: נתינתה) של תורה, לפי שעשה לה הקב"ה פומבי נתקנאו בהם אפילו מלאכי השרת, ובא השטן ועירבב את העולם ונשתברו לוחות הראשונות, אבל לוחות האחרונות שניתנו בחשאי בלא קולות ולפידים קיימין הם לעולם, ולפיכך מחזירין אותן מכוסה לאמן.

ומה שמחזירין על אדם חשוב, שכן תורה תחילתה ניתנה ע"י ראש לנביאים ואב לחכמים.

ומה שמחפין את הגריצין בדבש, לפי שנאמר ביחזקאל (ג) בן אדם בטנך תאכל ומעריך תמלא את המגילה הזאת וגו', ואוכלה ותהי בפי כדבש למתוק, וזה פסוק עצמו כותבין על העוגה,

כלומר כשם שערב לחיך האותיות הללו, כך יהא נח לו ללמוד כל התורה, דכתיב בה בתורה (תהילים קיט) מה נמלצו לחיכי אמרתך מדבש לפי, וכתיב (שם יט) ומתוקים מדבש.

וג' חלות כנגד תורה נביאים וכתובים שיזכה לשלושתן, ומה שכתובין על לוח, דכתיב (משלי ג) כתבם על לוח ליבך, ובתחילה מפתין אותו, דכתיב (ירמיה כ) פתיתיני ה' ואפת ולבסוף חיזקתני ואוכל, ומה שמנענעין בפרק אמר ר"ע (השאר חסר וחבל על דאבדון). עכ"ל.

סדר חינוך ילדים מספר האסופות

בסדר חינוך הילדים מספר האסופות (הובא בקובץ צפונות ח"א עמ' כ-כא) איתא וז"ל: מצאתי בספרו של הרב יהודא החסיד שלא רצה שיאכילו לנערים העוגה לפי שכתוב עליהם כתבי הקודש, ואין נאה להוציאו דרך התחתון במקום טינוף.

שמעתי שמטעם זה כופלין התינוקות קרש"ת בחיבור אותיות לתיבה אחת יותר מד' אותיות אחרות שבא"ב, קרש"ת עולה אל"ף, תשר"ק עולה אל"ף, הם אלפיים – כנגד אלפיים שנה שקדמה תורה לעולם (ב"ר פר' ח סימן ב ויק"ר פר' יט סימן א תנחומא סדר וישב סימן ד סדר וילך סימן ב שיהש"ר פר' ה סימן יא מדרש תהילים מזמור צ אות יב מדרש שמואל פר' ה סימן ב).

מנהג אבותינו שמושיבין התינוקות ללמוד בשבועות, לפי שניתנה בו תורה, ובעלות השחר מוליכין הנערים לביהכ"נ לספר, על שם (שמות יט) בהיות הבוקר ויהי קולות וברקים, ומביאים הלוח שכתוב עליו אבג"ד ותשר"ק, ותורה ציווה, תורה תהא אומנותי, ופסוק ראשון של ויקרא, וקורא הרב כל אות ואות והתינוק קורא אחריו, ונותן על הלוח מעט דבש ולוחך הנער הדבש שעל האותיות בלשונו.

ופסוקים האלו כותבין על עוגה שנילושה בדבש, (יחזקאל ג) ויאמר אלי בן אדם בטנך תאכל ומעיק תמלא את המגילה הזאת אשר אני נותן אליך, ואוכלה ותהי בפי כדבש למתוק, (ישעיה נ) ה' אלהים נתן לי לשון לימודים לדעת לעות את יעף דבר יעיר בבוקר בבוקר יעיר לי אוזן לשמוע כלימודים, ה' אלהים פתח לי אוזן ואנכי לא מריתי ואחור לא נסוגתי, (תהילים קיט) במה יזכה נער את אורחו לשמור כדברך, בליבי צפנתי אמרתך למען לא אחטא לך, ברוך

◆ הארות והוספות ◆

ג. לכאורה כוונתו למש"כ בראשונים לעיל דמרגלין התינוקות לנענע גופן בשעת הלימוד, כמש"כ במתן תורה (שמות כ) וירא העם וינעו, וזהו שאמר דוד המלך ע"ה (תהילים ק) עבדו את ה' ביראה, וכן אומר שלמה (שיה"ש ה) שפתותיו שושנים נוטפות מור עובר, אל תיקרי שושנים אלא שושנים, אל תיקרי מור עובר אלא מר עובר (שבת דף פח: דף ל: פסחים דף קיז.), שצריך שיהיה התלמיד לפני הרב באימה וביראה. וזה כוונתו במילות "בפרק אמר ר"ע" והיינו מאמר הגמ' בשבת (דף פח:) הני"ל שפתותיו שושנים וכו'.

אתה ה' למדני חוקיך, גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך, הבינני ואצרה תורתך ואשמרנה בכל ליבי, מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי, פתח דבריך יאיר מבין פתיים, צרופה אמרתך ועבדך אהבה.

ועל הביצה יכתוב (תהילים קיט) מכל מלמדי השכלתי כי עדותיך שיחה לי, מזקנים אתבונן כי פקודיך נצרתי, מה נמלצו לחיכי אמרתך מדבש לפי, נר לרגלי דבריך ואור לנתיבתי.

ויאמר י' פעמים אלו ג' תיבות, נגף, סגף, אגף, משביע אני עליך פותה שר של שכחה שתסיר ותעביר ממני לב טיפש, אני פלוני בן פלוני, ותשליך אותו על טוריא רמתא בשם¹. (אין לחש

◆ הארות והוספות ◆

ד. לחש זה נזכר בכמה ראשונים, עיין בקובץ מוריה (אדר תשמ"ז) שהובא כת"י מבעל האסופות להל' הבדלה שהביא בשם רע"ג, נוסח כזה: אשבעית עלך פותה שר שכחה שתסיר ממני לב טיפש ותפלייה על טוריא ועל רמיא. עכ"ל.

ומקור הדברים בסדר רב עמרם גאון (הרפנס, סדר מוצאי שבת) וז"ל: אשבעית עלך פורה (עיין להלן שבפרי עץ חיים כתב כגירסת רע"ג "פורה") שר שכחה שתסיר לב טיפש ממני ותפיל יתיה על טוריא ועל רמתא בשם שמהתא קדישתא בשם ארמס ארימס ארטומימס אנסיסאל ופתחאל. עכ"ל.

ועד"ז בהלכות רי"ץ גיאת (הלכות הבדלה עמ' כ) וז"ל: ואמר אשבעית עלך פותה שר שכחה שתסיר לב טיפש ממני ותפלתה על טורייתא רמיא בשם שמהתא קדישא בשם ארימס ארימס אנסיסאל ופתחאל. עכ"ל. וכ"ה במחז"ו (סימן קג) וכתב הלחש כהרי"ץ גיאת רק הוסיף בתחילה שם ארמס.

ובסידור רש"י (סימן תקכג) כתב דהשמות בלחש הם ארמס ארימס אנסיפיוול ופתחאל.

ובספר המנהגים (חילדיק, הלכות ומנהגי שבת) איתא נוסח כזה: אשבעית עלך פותה שר של שכחה שתסיר לב טיפש ממני, ותפיל יתיה טוריא רמיא ועל רמתא, בשם קדשתא בשם שמחתא האילו, בשם ארמס ארימס אנסיסאל ופתחאל.

ובטור (סימן רצט) הובא נוסח כזה: אנא משבענא עליך פותה שר של שכחה שתסיר לב טיפש ממני ותפליה על טוריא רמתא בשם שמהתא קדישא ארימס ארימס אנסיסאל ופתחאל.

בלבוש (סימן רצט ס"א) העתיק השמות כך: ארימס ארימס אנסיסאל ופתחאל.

י"א דצ"ל פוטה עם ט' ולא עם ת', כפי שכתב באליה רבה (שם סק"ג) ע"פ התורת חיים (סנהדרין דף צט: ד"ה נפש עמל) שכתב דשם שר של שכחה בגימטריה מאה, ושם שר של זכרון הוא מיכאל עולה ק"א, לכך אמרו (חגיגה דף ט:): אינו דומה שונה פרקו מאה פעמים לק"א פעמים, ולפי"ז צ"ל דהגירסא היא פוטה עם ט' שעולה בגימטריה מכוונת מאה.

ועיין בפרי עץ חיים (שער השבת פרק כ"ד) וז"ל: כוונה לזכירה, בשעת הבדלה קודם שיברך יאמר, משבענא עליך פורה שר של שכחה, שתסיר לב טיפש ממני, ותשליכהו על טורי רומיא, ארימס רמימס מימס ימס מס ס. ועיין שם מה שביאר בזה ע"ד הסוד.

זה ראוי אלא לאלו שזכו להתקדש ולהטהר כראוי, ובכל אופן אין להוציא שמות המלאכים מהפה, רק יש לכוין במחשבה).

והרב קורא עם הנער כל מה שבלוח ובעוגה ובביצה, והביצה יהיה מקולפת ומבושלת.

אחר שסיימו הנערים לימודם, מאכילין לנער העוגה והביצה כי טוב הוא לפתיחת הלב.

ומכסין הנערים תחת המקטורן כשמוליכין אותן מביתם עד בית הרב או עד ביהכ"נ, והטעם על שם (שמות יט) ויתייצבו בתחתית ההר, ונותנים אותו על זרועו של הרב המושיבו, על שם (במדבר יא) כאשר ישא האומן את היונק, ועל שם (הושע יא) ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו, ולאחר הלימוד מביאים הנער על שפת הנהר, על שם שהתורה נמשלה למים^ה, ועל שם (משלי ה) יפוצו מעינותיך חוצה, ושיהא לנער רוחב לב.

והעוגה מתוקנת מן ג' גריצין של סולת כנגד מן ובאר ושליו, ומערבין בה דבש ושמן וחלב, דוגמא לויניקהו דבש וגו' (דברים לב), וכתוב (שיה"ש ד) דבש וחלב תחת לשונך וגו'. עכ"ל.

דברי הקב הישר

בקב הישר (פרק עב) איתא וז"ל: ובהגיע הזמן לתת התינוק לבית הספר ללמוד אצל המלמד, ישכים האב בבוקר ויקיץ את הילד ויוליכנו בעצמו לבית רבו, ואף אם האב הוא זקן וגדול או פרנס ורב, לא יהיה לו בושא בזה שמוליך את בנו פעם ראשונה לבית רבו של תינוק, ויתן שבח והודיה להקב"ה שזיכה אותו לזכות את בנו להכניסו תחת כנפי השכינה, ומחוייב האב או האם לכסות התינוק תחת בגדו בהליכתו שלא יסתכל התינוק בשום דבר טמא בעולם, ואחר שמביא התינוק לבית המלמד יתן האב התינוק לתוך חיקו של מלמד, על שם הכתוב (במדבר יא) כאשר ישא האומן את היונק, (הושע יא) ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו.

◆ הארות והוספות ◆

ה. עיין תענית דף ז. סוכה דף נב: קידושין דף ל: ב"ק דף יז. דף פב. ע"ז דף ה: חולין דף ז. מכילתא דר"י סדר בשלח מס' דויסע פר' א מכילתא דרשב"י פרק טו פסוק כב ספרי פר' עקב פיסקא מח ב"ר פר' נד סימן א פר' פד סימן טז שמו"ר פר' ב סימן ה פר' כה סימן ח במדב"ר פר' א סימן ז דב"ר פר' ז סימן ג שיהש"ר פר' א אות ג קה"ר פר' יא אות א תנחומא סדר תולדות סימן יג סדר בשלח סימן ג סדר כי תשא סימן יט סדר במדבר סימן ו מדרש תהילים מזמור א אות ב מזמור פז אות ה תדא"ר פר' ב ופר' יח תדא"ז פר' א מדרש פתרון תורה פר' חוקת עמ' 189 זוהר פר' בשלח דף ס. רע"מ פר' משפטים דף קכא. פר' פנחס דף רכט: תיקון"ז תיקון כ-כא דף מז. תיקון מה דף פב: תיקון ע דף קכ: זו"ח רות דף לב. תיקון"ח דף פב. דף פג.).

מביאין הלוח שכתוב עליו האל"ף בי"ת, ויקרא המלמד לפני התינוק א"ב ג"ד ה"ו וכו', ואח"כ תשר"ק צפע"ס נמל"כ יטח"ז והדגב"א, ואחר כך יאמר התינוק כל אות ואות אחר המלמד, ואחר כך יקרא המלמד הפסוק (דברים לג) תורה צוה לנו משה וגו', ואח"כ פסוק ראשון של ויקרא, והתינוק יענה אחר כל תיבה ותיבה, ואח"כ יתן מעט דבש על הלוח וילחך התינוק הדבש שעל גבי האותיות.

ואח"כ יקח האב התינוק וישיבנו לבית באופן שלא יראה התינוק שום דבר טמא, וטוב שבאותו היום לא תיגע שום אשה נדה בהתינוק.

ולכן נכון הוא להתענות בו ביום אביו ואמו של התינוק, ויתפללו אל אלהים שבשמים שיהיה הולד מוצלח בתורה וביראה ובמעש"ט לאריכות ימים, ולעת ערב אחר התענית יעשה סעודה לעניים ויתן צדקה לפי מסת ידו, ואז בוודאי יהיה לב האב בטוח שיראת ה' יהיה על אותו התינוק, ודי באזהרה זו. עכ"ל.

דברים נוספים שמלמדים את הקטן

ענין שמלמדים את הקטן פסוק תורה ציוה לנו משה

הנה איתא בגמ' (סוכה דף מב.) וז"ל: יודע לדבר, אביו לומדו תורה וקריאת שמע, תורה מאי היא, אמר רב המנונא (דברים לג) תורה ציוה לנו משה מורשה קהילת יעקב. קריאת שמע מאי היא, פסוק ראשון. ע"כ.

וכן איתא בזו"ח (פר' בראשית דף לג.) וז"ל: אמר רב יהודה אמר רב האי מאן דאתייליד ליה בר, כד שרי למללא, חובה עליה לאלפא ליה פסוקי דאורייתא, דאינון דחילו מן קדם ה' דכד ירבי ידכר לו לאינון כתובין לדחלא מן מאריה. ע"כ. הרי מבואר בזוהר שיש ענין ללמד את הקטן פסוקים מהתורה כאשר יודע לדבר.

הטעם למה שמלמדים את הקטן פסוקים שונים ביאר במגורת המאור (אבוהב, נר ג כלל ב ח"א) דהוא כדי שירים ממנו לה' תרומה וביכורים ויהא ראשית דיבורו בעבודת האל יתברך. עכ"ד.

והנה מה שבחרו ללמד ב' פסוקים אלו, הוא מפני שהם יסודי התורה, וכמבואר בספר אוהל מועד (שער ראשית חכמה דרך ו נתיב ט) וז"ל: כל איש מישראל חייב ללמד בנו תורה, שנאמר (דברים ו) ושננתם לבניך, וחייב ג"כ ללמד את בן בנו, ומשהתינוק מתחיל לדבר אביו מלמדו תורה ציוה לנו ופסוק ראשון של ק"ש, והטעם לקריאת שני פסוקים הללו מפני שהם יסודי התורה. עכ"ל.

וע"ע בספר פרדס רימונים לרמ"ק (שער א פ"ט) וז"ל: והנה שבחרו בב' הפסוקים האלה, להיות כי בהם כלולים רוב פינות עיקרי התורה, בפסוק שמע ישראל כלול מציאות האל והיינו ה', עוד בהיותו משגיח ואפילו השגחה פרטית, וזהו פירוש אלקינו, כי עם היות מציאותו מחויב מצד כל העולם כולו, והוא היה הוה ויהיה ומהוה כל היות שזהו פירוש שם בן ד' בכתיבתו, ועם היותו ריבון כל העולמים עליונים ותחתונים שזהו פירוש קריאתו באדנות, ומזה יוכרח היות השגחתו כוללת בכל העולם, עכ"ז אלקינו – פירוש משגיח בפרטיות בנו, ה' אחד מכריח האחדות, וכבר ביארו בגמרא (ברכות דף יג:) שצריך האדם לכוין במילת אחד שהוא מלך מעלה ומטה ובד' רוחות, ובזה הוכרח שאינו גשם, שהגשמי לא ימצא במקומות מתחלפים בזמן אחד וכו'.

ובפסוק תורה ציוה לנו משה כלול עיקר תורה מן השמים ונבואה ונבואת משה, וזהו תורה ציוה לנו משה כמפורסם, שכן ועונש באמרו מורשה קהילת יעקב, כי ה' חפץ למען צדקו את ישראל והנחילים תורתו.

וזה כווננו באמרם שני פסוקים האלה, מטעם כי כאשר יגדל הנער יתחיל לשוטט במחשבתו במילות האלו, וישאל לאביו וזקנו טעמים ועניינם, והם יגידוהו ויכניסוהו בענייני פינות התורה מעט מעט לפי שכלו כאשר יוכל שאת, זהו הנמצא במציאות העיקרים. עכ"ל.

וע"ע בערוך השולחן (יו"ד סימן רמה ס"א) וז"ל: וזהו שאמרו חז"ל (סוכה דף מב.) קטן היודע לדבר אביו מלמדו תורה וק"ש, מאי תורה, כלומר הא עדיין אינו מבין, אמר רב המנונא תורה ציוה לנו משה מורשה קהילת יעקב, כלומר רק פסוק זה ילמד להשריש בליבו אמונת אומן שניתנה לנו תורה מן השמים והיא קיימת לעד ולעולמי עולמים, וק"ש מאי היא פסוק ראשון שמע ישראל, להשריש בליבו אמונת ה' אחד. עכ"ל.

וע"ע בפני יהושע (ברכות דף כ. תוד"ה קטנים) וז"ל: פסוק תורה ציוה כו', שכולל כל התורה, וללמדו ג"כ פסוק ראשון של ק"ש, דאית ביה מלכות שמים. עכ"ל.

וע"ע בקובץ תשובות הגרי"ש אלישיב זצוק"ל (ח"ה עניינים ענין י) דפסוק זה נקרא תורה, כי נאמר בו שהתורה צריך להיות "מורשה", דבר של ירושה להעביר את זה הלאה לדורות הבאים, ואת זה מלמדים לקטן כשאך מתחיל לדבר, ועל ידי זה יהיה לבן תורה. עיין שם.

עוד י"ל בטעם מה שמלמדים פסוק זה, שהוא כדי להורות כי התורה ניתנה לכל ישראל גם לקטנים, וכמבואר בספרי (סדר עקב פסקא מח) וז"ל: ד"א כי אם שמור תשמרון את כל המצוה הזאת (דברים לג), שמא תאמר ישנו בני הזקנים ישנו בני הגדולים ישנו בני הנביאים, תלמוד לומר כי אם שמור תשמרון, מגיד שהכל שוים בתורה, וכן הוא אומר (שם) תורה ציוה לנו משה מורשה קהילת יעקב, כהנים לויים וישראלים אין כתוב כאן, אלא קהילת יעקב. ע"כ. והיינו שהתורה ניתנה לכולם גם לקטנים לכן מלמדים את הקטנים פסוקים אלו כדי להשריש אצלם ענין זה. שו"ר כע"ז בשו"ת רבבות אפרים (ח"ה סימן קיג) ובשערי אפרים (פתחי ש"ח סנ"ז).

מלמדים את הקטן לומר תורה תהא אומנותי

הנה נוהגים לחנך את הקטן לומר תורה תהא **אומנותי**, וראיתי שיש סידורים שכתוב בהם נוסח תורה תהא **אומנותי**, והיינו שהתורה תהיה האמונה שלי, וזה צ"ע מכמה טעמים, בכל הראשונים והאחרונים הנוסח הוא אומנותי, כדאיתא ברוקח (סימן רצו) ובסדר חינוך הילדים לר' אפרים ב"ר יעקב מבונא (העתיקו בקובץ צפונות ח"א עמ' יז-כ) ובסדר חינוך ילדים מספר האסופות (הובא בקובץ צפונות ח"א עמ' כ-כא) וביסוד יוסף (פרק ט) ובקב הישר (פרק עב).

גם לא מובן פשר התפילה שהתורה תהא אמונה שלנו. וגם אי נאמר שיש בזה משמעות, הרי זה לא מובן מה שייך להתפלל על זה שלא יהיה כופר ולא יאמין בתורה? ועוד שלא מצינו נוסח כעין זה בשום מקום.

וברור שהנוסח האמיתי הוא, תורה תהא **אומנותי**, והכוונה שאנו מתפללים שהתורה תהיה אומנות שלנו, וע"פ מה דאיתא בש"ס (קידושין פ"ד מ"ד) וז"ל: רבי נהוראי אומר מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה. ע"כ. וכן ע"ד המובא בש"ס (שבת דף יא.). תורתן אומנותן.

וזהו ממש ע"פ נוסח התפילה המובא בש"ס (ברכות דף טז): דרבי חייא בתר דמצלי אמר הכי, יהי רצון מלפניך ה' אלהינו שתהא תורתך אומנותנו.

פסוקים נוספים שמלמדים את הקטן

הנה בכמה ראשונים הביאו בשם הירושלמי שיש לומר ג"כ פסוק (משלי א ח) שמע בני מוסר אביך, אולם לא נמצא בירושלמי לפנינו.

ענין בראבי"ה (ח"ב הל' לולב סימן תרצט) וז"ל: ובירושלמי מסיים ויש אומרים שמע בני מוסר אביך (משלי א). עכ"ל. וכ"ה במרדכי (סוכה רמז תשסג) וז"ל: ובירושלמי מסיים דמלמדו פסוק שמע בני מוסר אביך. עכ"ל. וכ"ה באו"ז (ח"ב הל' סוכה סימן שיד אות ג) וז"ל: יודע לדבר אביו מלמדו תורה ושמע, תורה זה פסוק תורה צוה לנו משה, ושמע – שמע בני מוסר אביך, ויש אומרים שמע ישראל פסוק ראשון דק"ש. עכ"ל.

עוד כתב ביפה ללב (ח"ג סימן רמו סק"ו) שיש ללמד את הקטן פסוק (דברים י) ועתה ישראל מה ה' אלקיך שואל מעימך כו'.

עוד כתב בבא"ח (שנה שניה פר' כי תצא סעיף כב) שיש ללמד את הקטן גם פסוק (תהילים פט) ברוך ה' לעולם אמן ואמן.

עוד מובא בספרי (סדר עקב פסקא מו אות יט) שיש ללמד את הקטן לשון הקודש, וז"ל: ולמדתם אותם את בניכם כו' (דברים יא), מיכן אמרו כשהתינוק מתחיל לדבר אביו מדבר עמו בלשון הקודש ומלמדו תורה, ואם אין מדבר עמו בלשון קודש ואינו מלמדו תורה, ראוי לו כאילו קוברו, שנאמר ולמדתם אותם את בניכם לדבר בם, אם למדתם אותם את בניכם למען ירבו ימיכם וימי בניכם, ואם לאו למען יקצרו ימיכם, שכך דברי תורה נדרשים מכלל הן לאו ומכלל לאו הן. ע"כ. והובא בראבי"ה (שם) ובשו"ת ראבי"ה (סימן קנא) ובמרדכי (שם).

וכן הובא בירושלמי (סוכה פ"ג ה"ב דף יז): וז"ל: יודע לדבר אביו מלמדו לשון תורה. ע"כ. וביאר בקרבן העדה (שם) דהיינו לשון הקודש. וכן ביאר המהר"ץ חיות על אבות (פ"ב מ"א) וע"ע בעבודת המלך על הרמב"ם (פ"א מהל' ת"ת ה"ו). הרי מבואר שמאז שהקטן מתחיל לדבר יש ללמדו לשון תורה, והיינו לשון הקודש.

ועיין בחסדי דוד (תוספתא חגיגה פ"א ה"ג) שהעיר, למה השמיט התנא דש"ס מלמדו לשון הקודש, וביאר דאולי דבאתריה דההוא תנא כל דיבורם היה בלשון הקודש, הלכך הא לא אצטריך למימר. עיין שם.

והנה בחשיבות הדיבור בלשון הקודש, אביא כאן דברי הירושלמי (שקלים פ"ג ה"ג דף ט:) וז"ל: תנא בשם ר"מ, כל מי שקבוע בארץ ישראל ומדבר בלשון הקודש ואוכל פירותיו בטהרה וקורא ק"ש בבוקר ובערב, יהא מבושר שכן עולם הבא הוא. ע"כ. וכן איתא עוד בירושלמי (שבת פ"א ה"ג דף ט.) וכ"ה בספרי (פר' האזינו פסקא שלג). והובא ג"כ בפירוש הר"ח (שבת דף יז:) ובפירוש רבינו יהודה אלמנדרי על ע"ז (דף כ:) ובשער הקדושה לראב"ד שבסו"ס בעלי הנפש (בסופו) ובמנורת המאור אלקנאווה (פ"ב עמ' 94) ובמנורת המאור אבוהב (נר ג' כלל ג ח"א פ"ו סימן צו) ובעץ חיים לרבינו יעקב ב"ר יהודה חזן מלונדרץ (הל' ארץ ישראל פ"א) ובספר כפתור ופרח (פ"י).

וביאר בקרבן העדה (שבת שם ושקלים שם) וז"ל: ומדבר בלשון הקודש, שגורם טהרת הנפש. עכ"ל. וכ"ה בתקלין חדתין (שקלים שם) וז"ל: ומדבר בלשון הקודש, תיקון שלימות הרוח שממנו יסוד הדיבור ולשון הקודש פנימיות קדושה יש בו. עכ"ל.

הרי מבואר מכל זה מעלת חשיבות הדיבור בלשון הקודש, ולכן יזהר בזה האדם ללמד את בנו בתחילת דיבורו לשון הקודש דוקא.

חיוב ומעלה מלמדי התינוקות

חיוב האב לחנך את בניו והרב את תלמידיו

הנה כתיב בתורה (דברים וז): ושננתם לבניך ודברת בם בשבתך בביתך ובלכתך בדרך ובשכבך ובקומך: ופירש"י וז"ל: לבניך, אלו התלמידים, מצינו בכל מקום שהתלמידים קרויים בנים, שנאמר (דברים יד) בנים אתם לה' אלהיכם, ואומר (מ"ב ב) בני הנביאים אשר בבית אל, וכן בחזקיהו שלמד תורה לכל ישראל וקראם בנים, שנאמר (דה"ב כט) בני עתה אל תשלו, וכשם שהתלמידים קרויים בנים, שנאמר בנים אתם לה' אלהיכם, כך הרב קרוי אב, שנאמר (מ"ב ב) אבי אבי רכב ישראל וגו'. עכ"ל.

והרמב"ן פירש וז"ל: ושננתם לבניך, גם אלה מצוות מבוארות נרמזו כבר, כי מאחר שציווה במצוות חוקת עולם לדורותיכם ביני ובין בני ישראל אות היא לעולם (שמות לא), זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחריו (בראשית יז), הנה אנחנו מצווים שידעו בנינו המצוות, ואיך ידעו אותם אם לא נלמדם. עכ"ל.

וכן איתא בספרי (דברים שם) וז"ל: ושננתם לבניך כו', לבניך – אלו תלמידך, וכן אתה מוצא בכל מקום, שהתלמידים קרויים בנים, שנאמר (דברים יד) בנים אתם לה' אלהיכם, ואומר (מ"ב ב) ויצאו בני הנביאים, וכי בני הנביאים היו, והלא תלמידים היו? אלא מכאן לתלמידים שהם קרויים בנים, וכן אתה מוצא בחזקיהו מלך יהודה, שלימד כל התורה כולה לישראל וקראם בנים, שנאמר (דה"ב כט) בני עתה אל תשלו, וכשם שהתלמידים קרויים בנים, כך הרב קרוי אב, שנאמר (מ"ב ב) ואלישע רואה והוא מצעק אבי אבי רכב ישראל ופרשיו ולא ראהו עוד, ואומר (שם יג) ואלישע חלה את חוליו אשר ימות בו, ויבוא אליו מלך ישראל, ויבך ויפל על פניו, ויאמר אבי אבי. עכ"ל.

וכתב הרמב"ם (ספר המצות מצוה יא) וז"ל: היא שציוונו ללמוד תורה וללמדה, וזהו הנקרא תלמוד תורה, והוא אמרו (דברים ו) ושננתם לבניך, וכתוב בספרי לבניך – אלו התלמידים, שהתלמידים קרויים בנים, שנאמר (מ"ב ב) ויצאו בני הנביאים וכו', וכבר נכפל זה הצווי פעמים רבות (דברים ה) ולמדתם, (שם ד) ועשיתם, (שם לא) למען ילמדון, וכבר נתפזר הצווי והזירוז על מצוה זו במקומות רבים מן התלמוד. עכ"ל.

עוד כתב הרמב"ם (פ"א מהל' ת"ת ה"ב) וז"ל: כשם שחייב אדם ללמד את בנו, כך הוא חייב ללמד את בן בנו, שנאמר (דברים ד) והודעתם לבניך ולבני בניך, ולא בנו ובן בנו בלבד, אלא מצוה על כל חכם וחכם מישראל ללמד את כל התלמידים אע"פ שאינן בניו, שנאמר (שם ו) ושננתם לבניך, מפי השמועה למדו בניך אלו תלמידך, שהתלמידים קרויים בנים, שנאמר

(מ"ב ב) ויצאו בני הנביאים, אם כן למה נצטווה על בנו ועל בן בנו, להקדים בנו לבן בנו ובן בנו לבן חבירו. עכ"ל.

וכן כתב בחינוך (מצוה תט) וז"ל: מצות תלמוד תורה, מצות עשה ללמוד חכמת התורה וללמדה, כלומר כיצד נעשה המצוות, ונשמר ממה שמנענו האל ממנו, ולדעת גם כן משפטי התורה על כיוון האמת, ועל כל זה נאמר (דברים ו) ושננתם לבניך, ואמרו רז"ל (ספרי שם) בניך אלו תלמידך, וכן אתה מוצא שהתלמידים קרויים בנים, שנאמר (מ"ב ב) ויצאו בני הנביאים, ושם נאמר ושננתם שיהיו מסודרים בתוך פך, כשאדם שואלך דבר אל תהא מגמגם לו, אלא תהא אומר לו מייד, ונכפלה מצוה זו במקומות רבים, שנאמר (דברים ה) ולמדתם, (שם ה) ועשיתם, ולמען ילמדו (שם לא), ולמדתם אותם את בניכם (שם יא). עכ"ל.

ואיתא בשו"ע (סימן רמה ס"ג) וז"ל: כשם שמצוה ללמד את בנו, כך מצוה ללמד את בן בנו, שנאמר (דברים ד) והודעתם לבניך ולבני בניך, ולא לבן בנו בלבד, אלא מצוה על כל חכם מישראל ללמד לתלמידים שגם הם נקראים בנים, אלא שמצוה להקדים בנו לבן בנו ובן בנו לחבירו. עכ"ל.

וכתב בספר אמרי יעקב (שם סק"ג) שאין זה סתם מצוה מן המובחר, אלא חיוב, והוא מצוה עשה מן התורה, שנאמר (דברים ו) ושננתם לבניך, וקיבלו חכמים שבניך אלו תלמידך. ע"כ.

מעלתו העצומה של מלמד התינוקות

הנה איתא בזוהר חדש (מדרש הנעלם פר' לך לך דף לב). וז"ל: בלעדי רק אשר אכלו הנערים (בראשית יד), אמר רבי תנחום, בא וראה כמה חביבה התורה לפני הקב"ה, שבשבילה זוכה האדם לחיי העולם הבא, וכל המלמד תורה לאחרים – יותר מכולם, בא וראה מה כתוב כאן, אם אקח מכל אשר לך, אותם הרשעים הראויים לך, בלעדי רק אשר אכלו הנערים, חוץ מאותם המורים תורה לאחרים ולתינוקות, ששכרם כפול.

שאמר רבי יצחק, המלמד תורה לתינוקות, דירתו עם השכינה, והיינו שאמר רבי שמעון, כשהיה בא לראות את העלמים בבית הרב, היה אומר הלכתי לראות פני השכינה.

ואומר, רק אשר אכלו הנערים, חוץ מאותם אשר לימדו לנערים תורה, וחלק האנשים אשר הלכו איתי באותו העולם, תדע שאחזיק בהם ולא אתנם לך, אע"פ שראויים ליענש. ע"כ.

מבואר בדברי הזוה"ק דהמלמד תורה לתינוקות מעלתו רב מאוד, והוא חביב לפני הקב"ה יותר מכולם, ובשכר זה אע"פ שמגיע להם עונש – לא יענשו בשכר שמורים תורה לתינוקות, והפליג בזוהר לומר שהמלמד תינוקות דירתו עם השכינה.

ואיתא בדרשות שנות ימין עליון (דרוש ד' דף סח:) וז"ל: וממוצא הדבר אתה למד, כמה גדול שכרו של המלמד שהוא משתדל במלאכת ה' ביראת ה' על פניו, שלא לאבד אפילו רגע עם התינוקות וללמד תורה, שהוא גורם שישרה הקב"ה שכינתו על ישראל. עכ"ל.

וכתב ביסוד יוסף (פרק ט) וז"ל: אזהרה והתעוררות אל המלמד, בהיות השכינה שרויה שם, האם רובצת על הבנים גדנפאה על הגדיים הרכים אשר הכל פיהם בוקע שחקים, ישימו ליבם כי השכינה רואה לימודם אם עושים את מלאכתם באמונה בלי רמיה, באשר מלאכת שמים זו מקיימת את העולם ומצלת את תלמידיהם ולומדיהם (היינו המלמדים) מגיהנם, וכדאיתא במדרש הנעלם וכו', ועל כן יזהר המלמד תורה לתינוקות להיות המקום הזה נקי וטהור וכו'. עכ"ל.

ובספר קב הישר (פרק עב) כתב וז"ל: אמרו רז"ל (שבת דף קיט:) כי העולם מתקיים על הבל פיהם של תינוקות של בית רבן, ומכאן תראה, שגדול שכר המלמדין עם התינוקות, ובכל מקום שתינוקות לומדים אצל רבם, שם השכינה מצויה ושורה שם, כדאיתא בזוהר (פרשת לך דף לב.) רבי שמעון בן יוחאי כד הוי אתי למחמיה עולימא בבי רב, הוה אמר, אזלינא למחמי אפי שכינתא. ומה שדייק ואמר, כד הוה אתי למחמי עולימא בבי רב, כי כן מנהג אנשי מעשה, כשהיו פנויין מן המלאכה, היו הולכים אל המלמדים כדי לקבל אפי שכינתא.

ועל כן צריך אדם להזהר, שכל ההולך לשם לבית המלמדים, שם האם, דהיא שכינתא רובצת על הבנים ופורשת כנפי שכינה על גדיי הצאן, ובהבל פיהם של תינוקות בוקעים רקיעים ואוירים, על כן צריך המלמד לשום אל ליבו, שהשכינה שוכנת אצלו, ויעשה מלאכתו באמונה בלי רמיה, באשר שהוא מלאכת שמים, ויראה שיהיה החדר אשר לומדין שם התינוקות נקי וטהור מכל לכלוך, ויקיים (דברים כג) והיה מחניך קדוש, כי זה נקרא מחנה שכינה.

ואיתא בזוהר חדש (שם) רבי אלעזר ברבי שמעון בן יוחאי פגע ביה אליהו, והוי אליהו מתחזי אליו כדמות סבא, ותינוק קטן הולך לפניו, והיה מעבר נהר גדול לאעברא להך גיסא. אמר ליה סבא רמיא להאי ינוקא על כתפאי בחד גיסא, ואת על כתפאי גם כן בהאי גיסא, ואעביר לכון מעברא דנהרא רבא הדין, אמר ליה לא מארי דדרא את ולא תוכל לעברנא? (רצה לומר, שאמר לו ראיתי שאתה תלמיד חכם, ותש כוחך מחמת לימוד התורה, שנקראת תושיה, שמתשת כוחו של אדם).

אמר ליה, סבא אי אתפש אותך ורביא הדין בתרי ארימית יתכון פלגות מיל אחורי הנהר, ושאמרת לי שהתורה נקראת תושיה ומתשת כח של אדם, והלא התורה נקרא אסותא, שנאמר (משלי ג) רפאות תהי לשרך וגו' ולכל בשרו מרפא, אף אני שתיתי מהתורה יומין סגיאין כמה דשתי מלין דאסותא, ואיישר חילי, נטיל להון ואעברינון על כתפוי.

אמר ליה, סבא חילי סגי בעלמא הדין ובעלמא דאתי, ובגין רביא הדין לא אשבק לך ולא אתן רשות לשר של גיהנם ליגע בך, ואנא עייל לך לעלמא דאתי בתקף חילי, דאית לי תמן,

אמר לי, רבי רבא חילך וסגיאה בעלמא הדין ובעלמא דאתי, ואת דמין כהאי שמשא וכו'. ע"כ.

ובהיות כי גדול שכר כח לימוד התינוקות, והבל פיהם עושים הרבה פעולות טובות והצלחות מגזירות רעות וקשות, כמו שאמרו רז"ל (ב"ר פר' סה אות כ) הקול קול יעקב בזמן שהקול של תינוקות מצפצפים בבתי מדרשות ובבתי כנסיות של יעקב, אין הידים ידי עשו לבוא עלינו, חס ושלום, בגזירות רעות ושמדות.

על כן צריכין אנו גם כן להתפלל על התינוקות של בית רבן ועל יונקי שדים, שהקב"ה יסוכםם בצל כנפיו וישמרם מכל עינא בישא ומכל חולי ופגעים רעים, שינצלו מן אסכרה שבא אל התינוקות מחמת חסרון אור הלבנה, ולכן כתיב (בראשית א) מארת – חסר וי"ו. עכ"ל.

וכתב ביסוד יוסף (שם) וז"ל: ומצאתי שמה שתיקנו לומר בברכת יוצר אור "ברחמך הרבים רחם עלינו", הכוונה יהיה על התינוקות, שינצלו מאסכרה שנתהווה מחסרון אור הלבנה. עכ"ד.

ואיתא בב"מ (דף פה:) וז"ל: אמר ליה ר' חייא לר' חנינא בהדי דידי קא מינצית דעבדי לתורה דלא תשתכח מישראל, מאי עבידנא? אזלינא ושדינא כיתנא וגדילנא נישבי וציידנא טבי ומאכילנא בשרייהו ליתמי, ואריכנא מגילתא וכתבנא חמישה חומשי, וסליקנא למתא ומקרינא חמישה ינוקי בחמישה חומשי, ומתנינא שיתא ינוקי שיתא סדרי, ואמרנא להו עד דהדרנא ואתינא אקרו אהדדי, ואתנו אהדדי, ועבדי לה לתורה דלא תשתכח מישראל.

היינו דאמר רבי כמה גדולים מעשי חייא, אמר ליה ר' ישמעאל בר' יוסי אפילו ממר? אמר ליה אין, אפילו מאבא? אמר ליה ח"ו לא תהא כזאת בישראל, אמר ר' זירא אמש נראה לי ר' יוסי בר' חנינא אמרתי לו אצל מי אתה תקוע, אמר לי אצל ר' יוחנן, ור' יוחנן אצל מי אצל ר' ינאי, ור' ינאי אצל מי אצל ר' חנינא, ור' חנינא אצל מי אצל ר' חייא, אמרתי לו ור' יוחנן אצל ר' חייא לא? אמר לי – באתר דזקוקין דנורא ובעורין דאשא מאן מעייל בר נפחא לתמן.

אמר רב חביבא אשתעי לי רב חביבא בר סורמקי, חזי ליה ההוא מרבנן דהוה שכיח אליהו גביה, דלצפרא הוה שפירן עיניה ולאורתא דמיין כדמיקלין בנורא, אמרי ליה מאי האי, ואמר לי דאמרי ליה לאלהו אחוי לי רבנן, כי סלקי למתיבתא דרקיע אמר לי בכולהו מצית לאסתכולי בהו לבר מגוהרקא דר' חייא דלא תסתכל ביה, מאי סימנייהו בכולהו אזלי מלאכי כי סלקי ונחתי, לבר מגוהרקא דר' חייא דמנפשיה סליק ונחתי, לא מצאי לאוקמא אנפשי אסתכלי בה, אתו תרי בוטיטי דנורא ומחיוהו לההוא גברא וסמינהו לעיניה, למחר אזלי אשתטחי אמערתיה אמינא מתנייתא דמר מתנינא ואתסאי.

אליהו הוה שכיח במתיבתא דרבי, יומא חד ריש ירחא הוה נגה ליה ולא אתא, א"ל מאי טעמא נגה ליה למר, אמר ליה אדאוקימנא לאברהם ומשינא ידיה ומצלי ומגנינא ליה וכן ליצחק וכן ליעקב, ולוקמינהו בהדי הדדי, סברי תקפי ברחמי ומייתי ליה למשיח בלא זמניה, א"ל ויש דוגמתן בעולם הזה? אמר ליה איכא ר' חייא ובניו, גזר רבי תעניתא אחתינהו לר'

חייא ובניו אמר משיב הרוח ונשבה זיקא אמר מוריד הגשם ואתא מיטרא, כי מטא למימר מחיה המתים רגש עלמא, אמרי ברקיעא מאן גלי רזיא בעלמא, אמרי אליהו, אתיהוה לאליהו מחיהוהו שתין פולסי דנורא, אתא אידמי להו כדובא דנורא על בנייהו וטרדינהו. ע"כ.

ופירש"י וז"ל: שדינא כיתנא, זורע אני זרעוני פשתן: שדינא, משליך: וגדילנא נישבי, וקולע אני ממנו רשתות ומכמורות: וציידנא טבי, ואני צד צביים: ואריכנא מגילתא, ומתקן אני מעורותיהן קלפים: וסליקנא למתא, למקום שאין מלמדי תינוקות: לחמישה ינוקי, לכל אחד ספרו: ומתנינא, על פה שיתא סדרי משנה לשיתא ינוקי: אקרו אהדדי, לימדו זה את זה מקראות: ואתנו אהדדי, לימדו זה את זה סידרו: לא תהא כזאת בישראל, לא תאמר זאת בישראל:

אמש נראה לי, בחלום: תקוע, וישב בשיבה של מעלה: ור' יוחנן אצל ר' חייא לא, אמרתי אני וכי אין ר' יוחנן ראוי לישב אצל ר' חייא: ובעורין, תרגום דלפידין: דמצפרא הוו שפירין עיניה, בבוקר ראיתי את עיני יפות, ולערב ראיתי דומות כאילו נשרפו באור: אמרי ליה, אמרתי לו: דאמרי, אמרתי לאליהו: גוהרקא, קתדרא: בוטיטי, ניצוצות: מתני' דמר קמתנינא, תוספתא של אדוני שסידרה לששה סדרים אני שונה תמיד, דר' חייא סידרה לתוספתא, כדאמרינן בעלמא רבי לא שנאה ר' חייא מנא ליה, ואמרינן כל מתניתא דלא מיתנייא בי רבי חייא ורבי אושעיא לא תותבו מינה בבי מדרשא:

תקפי ברחמי, מרבין בתפילה: ומייתי למשיח בלא זמניה, לכך אין ניתן לי רשות להעמידן יחד: יש דוגמתן, שתהא תפילתן נשמעת: פולסי, חבטת מלקות: עכ"ל רש"י.

הנה רואים מדברי הגמרא דמעלתו של רבי חייא הייתה גדולה ועצומה מאוד, וכל זאת בזכות מה שהיה מלמד תינוקות, והיה פועל שלא תשתכח תורה מישראל, ומעלתו הייתה כ"כ גדולה עד שהיה לו מדור מיוחד במתיבתא דרקיעא, ולא היה אפשרי למלאכים להגיע אליו, וכן לא היה ניתן להתבונן בו, ואף מבואר שהיה בדרגת האבות הקדושים ויכל להביא את הגאולה ולהחיות מתים בתפלתו.

ואיתא בירושלמי (כלאים פ"ט ה"ג דף מב:) וז"ל: ר"ש בן לקיש צם תלת מאוון צומין למיחמי רבי חייא רובה, ולא חמתיה (רשב"ל צם שלוש מאות תעניות כדי שיזכה לראות את רבי חייא, ולא זכה לראותו), ובסופא שרא מצטער, אמר מה הוה לעי באורייתא סגין מיניי (שאל רשב"ל האם ר"ח למד יותר ממני), א"ל ריבץ תורה בישראל יותר ממך, ולא עוד אלא דהוה גלי (ענו לו שר"ח לימד תורה לאחרים יותר ממנו, ועוד שגלה ממקומו), אמר לון ולא הוינא גלי (שאל רשב"ל דהרי גם הוא גלה ממקומו), אמרינן ליה את הוית גלי מילף, והוא הוה גלי מלפך (אתה היית גולה בשביל שאתה בעצמך תלמד, משא"כ ר' חייא גלה כדי ללמד לאחרים ולכן מעלתו יותר גדולה). ע"כ. הנה גם מדברי ירושלמי אלו יש ללמוד מעלתו העצומה של מלמד התינוקות.

ואיתא בש"ס ב"ב (דף ח:) וז"ל: במתניתא תנא (דניאל יב) והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע זה דיין שדן דין אמת לאמיתו וגבאי צדקה, ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד אלו מלמדי

תינוקות, כגון מאן, אמר רב כגון רב שמואל בר שילת, דרב אשכחיה לרב שמואל בר שילת דהוה קאי בגינתא, א"ל שבקתיה להימנותך, אמר ליה הא תליסר שנין דלא חזיא לי והשתא נמי דעתאי עליהו. ע"כ.

ופירש רש"י (שם) וז"ל: מלמדי תינוקות, מצדיקי רבים הן שמלמדין ומחנכין אותן בדרך טובה: שבקתיה להמנותיך, שהיית רגיל ללמדם באמונה וללמד ולישב על גבם תמיד: דעתאי להחם, לתינוקות: עכ"ל.

וכתב במהרש"א (שם בח"א) וז"ל: ומצדיקי הרבים וגו', אלו מלמדי תינוקות שכל אחד ממלמדי תינוקות הוא מצדיק הרבים בתינוקות, והם ככוכבים לעולם ועד, שהכוכבים גם כיום רואין ומשתמשים לעולם, אבל אינן נראין, כן יהיה המלמד תינוקות אף בשאינו נראה להם – יהיה מפקח ורואה להיות דעתו עליהן, כדמסיק, ומייתי תליסר שנין דלא חזיא לי, והשתא נמי דעתאי עליהו וק"ל. עכ"ד.

וע"ע בבן יהוידע (ב"ב דף ח:): שביאר הטעם דדימה אותם לכוכבים, והוא, יען כי הכוכבים נראין לעינינו קטנים מן השמש, אך באמת הם גדולים יותר, אלא כי מחמת גובהן נראין קטנים, וכן זה המלמד תינוקות שהוא מלמד אבג"ד ונקודות וטעמים ומקרא, הוא אינו נחשב כל כך בעיני הבריות, אך באמת מעלתו גדולה מאוד, יען כי הוא מלמד להבל שאין בו חטא, והוא מלמד הראשית של התורה, וכל המלמד ילדים קטנים ביותר מעלתו גדולה יותר, ובעיני בני אדם נחשב לקטן יותר, ונמצא הם דוגמת הכוכבים דנראין קטנים מהשמש, והם באמת גדולים יותר מן השמש. ע"כ.

ואיתא בדרשות שנות ימין עליון (דרוש ד' דף סח:): וז"ל: באמת המלמד שהוא עושה מלאכתו באמונה לשם שמים, והוא משתדל עם התינוקות ללמדם תורה בכל מאמצי כוחו, אין קץ לשכרו הטוב השמור לו לעוה"ב, אשרי עין לא ראתה אלוקים זולתך, ומעלתו יותר מדיין שדן דין לאמיתו וכן מגבאי צדקה, וכמו שאמרו בסוגיין (בב"ב דף ח:). עכ"ל.

ואיתא בע"ז (דף ג:): וז"ל: אמר רב יהודה אמר רב שתיים עשרה שעות הוי היום, שלוש הראשונות הקב"ה יושב ועוסק בתורה, שניות יושב ודן את כל העולם כולו, כיון שרואה שנתחייב עולם כלייה עומד מכסא הדין ויושב על כסא רחמים, שלישיות יושב וזן את כל העולם כולו מקרני ראמים עד ביצי כינים וכו', ברביעיות מאי עביד יושב ומלמד תינוקות של בית רבן תורה, שנאמר (ישעיה כח) את מי יורה דעה ואת מי יבין שמועה גמולי מחלב עתיקי משדים, למי יורה דעה ולמי יבין שמועה לגמולי מחלב ולעתיקי משדים, ומעיקרא מאן הוה מיגמר להו? איבעית אימא מיטטרו ואיבעית אימא הא והא עביד. ע"כ.

חזינן כמה חשיבות יש למלמדי תינוקות של בית רבן, דהא הקב"ה בכבודו ובעצמו מלמד תינוקות של בית רבן.

עוד איתא בב"ב (דף קטז.) וז"ל: אשר אין חליפות למו ולא יראו אלהים (תהילים נה), רבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי חד אמר כל שאינו מניח בן, וחד אמר כל שאינו מניח תלמיד. ע"כ. מבואר כמה יש לדאוג להשאיר אחריו תלמידים.

ואיתא בקידושין (דף ל.) וז"ל: אמר ריב"ל כל המלמד את בן בנו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו קיבלה מהר סיני, שנאמר (דברים ד) והודעתם לבניך ולבני בניך, וסמך ליה יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב. ע"כ.

וכן איתא בברכות (דף כא:) וז"ל: דאמר ריב"ל כל המלמד לבנו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו קיבלה מהר חורב, שנאמר (דברים ד) והודעתם לבניך ולבני בניך, וכתוב בתורה יום אשר עמדת לפני ה' אלהיך בחורב. ע"כ.

ואיתא בסנהדרין (דף צט:) וז"ל: אמר ריש לקיש כל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו, שנאמר (בראשית יב) ואת הנפש אשר עשו בחרן, ר' אליעזר אומר כאילו עשאו לדברי תורה, שנאמר (דברים כט) ושמרתם את דברי הברית הזאת ועשיתם אותם, רבא אמר כאילו עשאו לעצמו, שנאמר ועשיתם אותם אל תקרי אותם אלא אתם. ע"כ.

וכתב המהרש"א (סנהדרין דף צט:) וז"ל: כל המלמד את בן חבירו תורה כו' כאילו עשאו, שנאמר ואת הנפש וגו', מפורש בב"ר (ב"ר פר' לט סימן יד) אם מתכנשין כל אומות העולם אין יכולין לזרוק נשמה ביתוש ואת אמרת אשר עשו כו'. והוא מבואר, הנפש שזכר – הוא נפש אדם אשר עשו, כי טרם היותו יודע דרכי התורה מותר אדם מן הבהמה אין, ובידיעתו דרכי התורה תבדל יצירתו מכל שאר בעלי חיים, ונעשה אדם שזאת היתה תכלית בריאתו.

ושאמר כאילו עשאו לדברי תורה כו', ע"פ מ"ש (תענית דף ז. מכות דף י.) הרבה למדתי מרבתי ויותר מחבירי ויותר מתלמידי, שע"י משא ומתן בלימוד עם בן חבירו נתחדשו לו דברים, והרי הם כאילו עשאו וחדשם בעולם.

וז"ש (דברים כט) ושמרתם את דברי הברית, שיהיה שמור בפך דברי תורה לבן חבירך, וע"י כך ועשיתם אותם.

ושאמר כאילו עשה לעצמו כו', הוא מוסיף בזה שאף הוא עצמו אפשר בתחילת לימודו עם בן חבירו לא היה נקרא אדם, ובלמודו עמו תוסיף לו החכמה עד אשר נפשו נעשית נפש אדם ודו"ק. עכ"ד.

וע"ע בנתיבות עולם (נתיב התורה פרק ח) וז"ל: ודברים אלו מופלגים בחכמה, שכאשר מלמד תורה לאחר – אותו אדם מקבל השלמה על ידו, כי האדם השלמתו בתורה, כי לפני זה אינו נחשב בריה רק כאילו אין בו ממש והוא עשאו.

ומה שאמר ר"א כאילו עשאו לדברי תורה, פירוש כי דברי תורה שאינם נמצאים אצל בן חבירו ועתה נמצא אצלו דברי תורה, הרי כאילו עשאו לדברי תורה שהיא אצל בן חבירו, ודוקא אמר בן חבירו, אבל אם ילמד את חכם אחר לא נחשב בשביל זה שעשאו, כי כבר היה

בן תורה אע"ג שלא היה יודע דבר זה שלמד ממנו, וגם לא נחשב בשביל זה שעשה לדברי תורה, כי לא שייך לומר כך רק כאשר למד לבן חבירו תורה, שאז על ידי התורה נחשב כאילו עשאו לבן חבירו כמו שאמר לפני זה, כי אלו דברי תורה הם משלימים את האדם ונותנין מציאות אל האדם, לכך נחשב גם כן כאילו עשאו לדברי תורה מטעם זה עצמו, אבל המלמד לחכם לא שייך כל זה, ודבר זה מבואר ממה שאמר כי התלמיד חכם עצמו הוא התורה כמו שיתבאר.

ורבא שאמר כאילו עשאו לעצמו, וזה שיקבל השלמה יותר על ידי שמשפיע לאחרים ומוציא תורתו אל הפועל, ודבר זה מגיע לעצמו והיא השלמה העליונה לאדם עד שהוא בפועל הגמור כאשר משפיע תורה לאחר כמו שהתבאר לפני זה, כי זה אמיתת התורה השכלית כאשר משפיע התורה לאחר שהוא דבר חדש, לכך נחשב כאילו עשאו לעצמו, כי אז יש לו מדריגת השכל לגמרי אשר הוא משפיע ומוציא אחר אל הפועל, ובזה הוא האדם בפועל השלימות לגמרי, ואינו דומה כאשר למד לעצמו, כי אז מקבל השלמה מרבו או מהשם יתברך שמוציא שכלו אל הפועל.

ואין לומר בזה שנחשב כאילו עשאו לעצמו, רק הוא מקבל מזולתו שמוציא שכלו אל הפועל, והרי לא עשאו לעצמו, אבל כאשר הוא משפיע חכמה לאחר הרי הוא מוציא את האחר אל הפועל, ובזה נחשב אדם שכלי בפועל לגמרי, וזה שאמר כאילו עשאו לעצמו.

ויש לך להבין עוד את המעלה אשר הוא משפיע תורה לאחרים, שהוא דבק בחכמה העליונה אשר משם נעשה האדם, כמו שאמר אשר יצר את האדם בחכמה, וזהו שאמר כאילו עשאו לעצמו, והבן זה. עכ"ד.

וע"ע בערוך השולחן (יו"ד סימן רמה ס"ח) שביאר, דהתלמידים נקראים בנים מלשון בניין, והרב בונה בניין לתלמידיו בעוה"ז ובעוה"ב, וזהו שאמרו חז"ל (ברכות דף סד.) אל תקרי בניך אלא בונייך, כלומר דבנייך פירושו בונייך. עכ"ד.

עוד איתא בתדא"ז (סו"פ יב) וז"ל: עמי הארץ שהקראו והשנו את בניהן תורה, בניהן מצילין את אביהן מאותה בושה וחרפה ומאותה כלימה ומדינה של גיהנם, שנאמר (ישעיה כט) לכן כה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחוורו וגו', לא עתה יבוש יעקב מאביו יצחק, ולא עתה פניו יחוורו מאבי אביו אברהם. ע"כ.

עוד מבואר בש"ס (ב"מ דף פה.) וז"ל: כל המלמד את בן חבירו תורה זוכה ויושב בשיבה של מעלה, שנאמר (ירמיה טו) אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד, וכל המלמד את בן עמ הארץ תורה אפילו הקב"ה גוזר גזירה, מבטלה בשבילו, שנאמר (שם) ואם תוציא יקר מזולל כפי תהיה. ע"כ.

עוד איתא בש"ס (סנהדרין דף צב.) וז"ל: אמר רב ששת כל המלמד תורה בעוה"ז, זוכה ומלמדה לעולם הבא, שנאמר (משלי יא) ומרוה גם הוא יורה. ע"כ.

עוד איתא בש"ס (סנהדרין דף יט:) וז"ל: אמר רבי שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל המלמד בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו, שנאמר (במדבר ג) ואלה תולדות אהרן ומשה, וכתוב (שם) ואלה שמות בני אהרן, לומר לך אהרן ילד ומשה לימד, לפיכך נקראו על שמו. ע"כ.

וכתב המאירי בספר משלי (א ח) וז"ל: והשלישי, הוא התלמיד שנקרא בפרט בן למי שלמדו והשפיעו מחכמתו, כמו (מ"ב ב) ויצאו בני הנביאים, והמלמדו הוא אביו האמיתי מוליד צורתו העצמית ומוציאה לפועל. עכ"ל.

ובשל"ה הקדוש (חלק תורה שבכתב פר' במדבר דרך חיים ותוכחות מוסר אות לו) איתא על מאמר הגמרא המלמד את בן חבירו תורה כאילו ילדו, שלא תאמר כאילו ילדו ולא ילדו ממש, אלא אדרבא הוא ילדו בעצמו, כי אביו ואמו נתנו לו הגוף, והרב משפיע בו נשמה, כי התורה נשמותיהן של ישראל, וסיים השל"ה דעל כן אשרי מי שמלמד את בן חבירו תורה, ובחינם אז שכרו כפול. עכ"ד.

ובספר משכיל אל דל (כלל ו פרט א) כתב וז"ל: אמרו חז"ל בסנהדרין (דף יט:) המלמד את בן חבירו תורה כאילו ילדו, שהרי אביו מביאו לחיי העולם הזה ורבו מביאו לחיי העולם הבא, ומשום הכי אבידת רבו קודמת, ואם אמרו חז"ל (סנהדרין דף קד. זוהר פר' יתרו דף ע. פר' אחרי מות דף נז.) ברא מזכה אבא, מכל שכן מסתבר מי שהוא בנו בבחינת שהוא תלמידו, וכן אמרו חז"ל בחגיגה (דף טו:) דזכותו של ר"מ גרמה להצלתו של אחר. עכ"ל.

עוד איתא בכתובות (דף נ.) וז"ל: הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד, ר"ה ור"ח חד אמר זה הלומד תורה ומלמדה. ע"כ. ופירש המהרש"א (שם בח"א) וז"ל: הון ועושר כו' זה הלומד תורה כו', הדמיון בזה הלומד ומלמדה למי שיש לו עושר ונותן ממנו צדקה, שאינו חסר כלום אבל הוא מוסיף ברכה, כמש"כ (מלאכי ג) ובחנוני נא בזאת וגו', כן הלמד תורה ומלמדה לאחרים הוא אינו חסר מתורתו אבל הוא מוסיף לו לימוד, כמו שאמרו (מכות דף י. ובתענית דף ז.) הרבה למדתי כו' ויותר מתלמידי. עכ"ל.

ובש"ס מס' ע"ז (דף לה:) אמרו וז"ל: מאי דכתיב (שיה"ש א) לריח שמניך טובים, למה ת"ח דומה לצלוחית של פליטין מגולה ריחה נודף מכוסה אין ריחה נודף, ולא עוד אלא דברים שמכוסין ממנו מתגלין לו, שנאמר (שם) עלמות אהבוך קרי ביה עלומות. ע"כ.

ועיין בחת"ס (ע"ז דף לה.) שכתב דאל יאמר המלמד שלכאורה מכלה זמנו להבין לתלמידים, וע"ז מפסיד בלימוד עצמו, ואפילו דברים המגולים מתכסים ממנו, דאדרבא דברים המכוסים ממנו מגלים לו, כמבואר בע"ז (דף לה:).

ומה שאמרו (שם) דמלאך המוות אהבו, רצה לומר שרוצה שיחיה לאורך ימים ולא יהיה לו שליטה עליו, מפני שבמיתתו יתכפר עוון הדור, ועוד גדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם (חולין דף ז:), על כן אהבו שיחיה לאורך ימים.

ואמר שנוחל שני עולמות העוה"ז והעוה"ב, הרבותא הוא עוה"ז, דעוה"ב פשיטא, והרבותא אפילו עוה"ז נוחל וזוכה לשתי שולחנות, והטעם דאין רוב הצדיקים זוכים לשולחן העוה"ז, כי הן בקדושו לא יאמין (איוב טו), ושמא מרוב טובה ישמן ישורון ויבעט (דברים לב), אבל האי דמזכה רבים דאין חטא בא על ידו (אבות פ"ה מ"ח יומא דף פז.), שוב בטוחים בו שלא יבעט, על כן זוכה לשני עולמות גם לשולחן עוה"ז. עכ"ד.

ובש"ס מס' עירובין (דף נד.) אמרו וז"ל: מאי דכתיב (שיה"ש ה) לחייו כערוגת הבושם, אם משים אדם עצמו כערוגה זו שהכל דשין בה וכבושם זה שהכל מתבשמן בה, תלמודו מתקיים, ואם לאו אין תלמודו מתקיים. ע"כ. ופירש"י: שהכל מתבשמן בה, שמלמד תורה לתלמידים. ע"כ.

עוד איתא בעירובין (דף נג.-): וז"ל: רבינא אמר בני יהודה דגלו מסכתא נתקיימה תורתן בידם, בני גליל דלא גלו מסכתא לא נתקיימה תורתן בידם, דוד גלי מסכתא, שאול לא גלי מסכתא, דוד דגלי מסכתא, כתיב ביה (תהילים קיט) יראיך יראוני וישמחו, שאול דלא גלי מסכתא, כתיב ביה (ש"א יד) ובכל אשר יפנה ירשיע. ע"כ.

ופירש"י (בפ"א) וז"ל: דגלו מסכתא, למדו לאחרים כך שמעתי. עכ"ל. עוד פירש"י בגיטין (דף נט. ד"ה שאול) וז"ל: גדול בתורה היה אלא שלא לימד לאחרים, כדאמרין בעירובין (דף נג.) שאול לא גלי מסכתא, להכי כתיב ביה בכל אשר יפנה ירשיע. עכ"ל.

עוד איתא בתענית (דף כד.) וז"ל: רב איקלע לההוא אתרא, גזר תעניתא ולא אתא מיטרא, נחית קמיה שליחא דציבורא אמר משיב הרוח ונשב זיקא אמר מוריד הגשם ואתא מיטרא, אמר ליה מאי עובדך? אמר ליה מיקרי דרדקי אנא ומקרינא לבני עניי כבני עתירי, וכל דלא אפשר ליה לא שקלינא מיניה מידי, ואית לי פירא דכוורי, וכל מאן דפשע, משחדינא ליה מינייהו, ומסדרין ליה ומפייסין ליה, עד דאתי וקרי. ע"כ.

ואיתא בדרשות שנות ימין עליון (דרוש ג' לשבת הלבשה דף סג.) וז"ל: הרי שבשביל שהיה מלמד תינוקות באמת ובאמונה ולא היה מתבטל ממלאכתו, ואדרבא היה משתדל עמהם ללמדם תורה, היה עדיף מרב שהיה דן דין אמת לאמיתו, ורב אף שגזר תעניתא ובעי רחמי לא נתקבלה תפילתו, וההוא מלמד בלא תענית אלא תיכף שאמר משיב הרוח ומוריד הגשם קיבל הקב"ה תפילתו ואתא מטרא. עכ"ל.

ואיתא בש"ס (תמורה דף טז.) וז"ל: כיוצא בדבר אתה אומר (משלי כט) רש ואיש תככים נפגשו מאיר עיני שניהם ה', בשעה שהתלמיד הולך אצל רבו ואומר לו למדני תורה, אם מלמדו מאיר עיני שניהם ה', ואם לאו (שם כב) עשיר ורש נפגשו עושה כולם ה', מי שעשאו חכם לזה עושה אותו טיפש, טיפש לזה עושה אותו חכם. ע"כ.

וכתב החמ"י (לשבועות פ"א אות לו) וז"ל: וסגולה יקרה להתחכם, הוא ללמוד עם התלמידים, כמו שאמר ר' חנניא (צ"ל: חנינא) (תענית דף ז.) הרבה למדתי מרבותי ומחברי יותר מרבותי ומתלמידי יותר מכולם, ובפ"ב דתמורה אמרו (דף טז.) רש ואיש תככים נפגשו מאיר עיני

שניהם ה' (משלי כט), בשעה שהתלמיד הולך אצל הרב ואומר לו למדני תורה, אם מלמדו תורה מאיר עיני שניהם ה', ואם מלמדו הקב"ה מחכים שניהם, ואם לאו עשיר ורש נפגשו עושה כולם ה', מי שעשהו לזה חכם עושהו טיפש, טיפש עושה אותו חכם וכו'.

ובסנהדרין (דף צט.) הפריזו על המידה, ואמרו, הלומד תורה ואינו מלמדה בכלל (במדבר טו) כי דבר ה' בזה הכרת וכו', ואמרו (דף צא:) כל המונע הלכה מפי תלמיד כאילו גוזלו מנחלת אבותיו, ואפילו עוברין שבמעיי אמן מקללין אותו ח"ו, וכל המלמד תורה בעולם הזה זוכה ומלמדה בעולם הבא, שנאמר (משלי יא) ומרוה גם הוא יורא (עיי' סנהדרין דף צב.). עכ"ל.

עוד איתא בתדא"ר (פכ"ז) וז"ל: ד"א הלא פרוס לרעב לחמך (ישעיה נח), אין רעב אלא הרעב מן ד"ת, ואין לחם אלא ד"ת, שנאמר (עמוס ח) הנה ימים באים נאם אדני אלקים והשלחתי רעב בארץ לא רעב ללחם ולא צמא למים כי אם לשמוע את דברי ה' וגו'. מכאן אמרו אם יש אדם שהוא מבין בדברי תורה יפרנס מתורתו גם כן לאחרים, כדי שתרבה חכמתו לו, ומוסיפין לו עליה, וכל העושה כן אינו נמנע מן הטובה העתידה לבוא על ישראל לימות בן דוד, ועליו הכתוב אומר (תהילים נ) ושם דרך אראנו בישע אלקים, דרך זה תורה, שנאמר (דברים ה) בכל הדרך אשר ציוה ה' אלקיכם אתכם תלכו למען תחיון וטוב לכם וגו', ואין ישע אלא בימות בן דוד, שנאמר (ישעיה נא) קרוב צדקי יצא ישעי וגו', אבל אם יש באדם ד"ת ואינו מפרנס מתורתו לאחרים, גורם רעה לעצמו, שבסוף חכמת תורתו מתמעטת בידו, ואצ"ל שאין מוסיפין לו עליו, ועליו הכתוב אומר (משלי יא) מונע בר יקבוהו לאום וברכה לראש משביר.

והנה תורה לשמה היא תורת חסד, כדאיתא בש"ס סוכה (דף מט:) וא"ר אלעזר מאי דכתיב (משלי לא) פיה פתחה בחכמה ותורת חסד על לשונה, וכי יש תורה של חסד ויש תורה שאינה של חסד, אלא תורה לשמה זו היא תורה של חסד, שלא לשמה זו היא תורה שאינה של חסד. ע"כ.

וביאר בזה המהר"ל בנתיבות עולם (נתיב התורה פ"ז) כי התורה היא שכלית והשכל אין לו גבול, וכן החסד אין לו גבול, כי החסד הוא לכולם (א.ה. ולכן המים הם בחינת חסד, כי מים אין להם גבול והם מתפשטים לכל מקום). ולכן הלומד תורה לשמה אזי התורה בבחינת שכל ואין לו גבול כמו החסד, אבל אם לומד תורה שלא לשמה, אזי התורה לשם גשמיות והגשם יש לו גבול, ולכן אינו תורת חסד, כי אינו בבחינת התפשטות אלא בבחינת גבול. עכ"ד.

ובויק"ר (פר' ט אות ב) איתא ע"פ (תהילים נ) ושם דרך, אלו סופרים ומשנים שהן מלמדין את התינוקות באמונה. ודרשינן עליה (שם אות ג) וז"ל: אראנו בישע אלהים, אמר רבי אבהו זה אחד מן המקראות שישועתו של הקב"ה ישועתן של ישראל (תהילים פ) ולכה לישועתה לנו. ע"כ.

ואיתא עוד בויק"ר (שם פר' ל אות ב) וז"ל: דבר אחר, שובע שמחות את פניך, אלו שבע כיתות של צדיקים שעתידיים להקביל פני שכינה ופניהם דומות לחמה ולבנה, לרקיע, לכוכבים, לברקים ולשושנים ולמנורה הטהורה שהיתה בבית המקדש, לחמה מנין, שנאמר

(שיה"ש ו) ברה כחמה, ללכנה מנין, שנאמר (שם) יפה כלבנה, לרקיע מנין, שנאמר (דניאל יב) והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע, לכוכבים מנין, שנאמר (שם) ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד, לברקים מנין, שנאמר (נחום ב) מראיהן כלפידים כברקים ירוצצו, לשושנים מנין, שנאמר (תהילים מה) למנצח על שושנים, למנורה הטהורה מנין, שנאמר (זכריה ד) ויאמר אלי מה אתה רואה ואמר ראיתי והנה מנורת זהב כולה, (תהילים טז) נעימות בימינך נצח, וכי מי מודיענו איזו כת החביבה והנעימה שבהן, תרין אמוראין, חד אמר זו שבאה מכוחה של תורה ומכוחן של מצוות, ואחרנא אמר אלו סופרין ומשנין שמלמדין תינוקות באמתן, שהן עתידין לעמוד בימינו של הקב"ה, הה"ד (תהילים טז) נעימות בימינך נצח. ע"כ.

ופירש בפירוש מהרז"ו (שם) שמלמדים תינוקות בנעימה בטעמי המקרא, שקולן ערב על הקב"ה, שאין בהבל פיהם חטא. עכ"ד.

ובמתנות כהונה (שם) כתב דמדכתיב נעימות בימינך נצח, משמע אותה כת הנעימה והטובה בעיני הקב"ה, ופירש דסופרים אלו שמלמדים תינוקות, שצדקתם עומדת לעד. עכ"ד.

עוד איתא במדרש תהילים (מזמור טז סימן יב) וז"ל: נעימות בימינך נצח, תרין אמוראין, חד אמר זה שבא מכח התורה, שנאמר (דברים לג) מימינו אש דת למו, וחד אמר אלו סופרים ומלמדי תינוקות לאמתן, שעתידין לישב בצילו של הקב"ה, שנאמר (הושע יד) ישובו יושבי בצלו, וכתוב (תהילים טז) שויתי ה' לנגדי תמיד כי מימיני בל אמוט. ע"כ.

וכתב מרן הח"ח בשם עולם (שער החזקת התורה פרק כב) וז"ל: וה"ה כשיש בכוחו ללמד בעצמו תורה לאחרים והוא מתעצל מזה, ג"כ עוון הוא, כמו שאמרו חז"ל במדרש משלי על הפסוק (משלי יא) יש מפזר ונוסף עוד, כל מי שמונע תורה ואינו רוצה ללמד, עתידין מלאכי השרת לנקוב אותו ככברה, ולא עוד אלא אפילו עוברין שבמעי אמן מקללין אותו, שנאמר (שם) מונע בר יקבוהו לאום כו'.

ואיתא בויק"ר (פר' לד אות ד) על הפסוק (משלי כב) עשיר ורש נפגשו עושה כולם ה', עשיר זה העשיר בתורה, רש בתורה, אמר אותו רש לאותו עשיר השני פרק אחד ולא השנהו, א"ל מה את בעי מיתב ומתנינך בפרק משקין או באימתי קורא, תני עם דכוותך, עושה כולם ה', מי שעשה לזה חכם יכול לעשותו טיפש ולהטיפש חכם. עכ"ל.

ובספר פלא יועץ (ערך תורה) כתב וז"ל: והמעמיק בזה לעשות הדברים לשם שמים, לעשות נחת רוח ליוצרנו דווקא, כמעט יהא שווה בעיניו ללמד את בנו תורה כמו ללמד את בן חברו, דא ודא אחד הוא, עושה נחת רוח ליוצרו, ואין אדם יודע איזה יכשר, ועיקר הבנים הם התלמידים, ונהי שבניו קודמין לבני חברו, אבל אשרי איש שיאחז בזה וגם מזה, כי אולי התלמידים יצליחו יותר מן הבנים וישמח בהם.

וידוע כמה הפליגו רז"ל (סנהדרין דף יט:) בשבח המלמד את בן חברו תורה שהוא כאילו ילדו, ושזוכה ויושב בשיבתו של מעלה, ואפילו הקב"ה גזור גזירה הוא מבטלה. וכמה

הפליגו בזוהר הקדוש בשכר ושבח המגיע למאן דמזכי לחייביא, גדול מזה שמלמד את בניו ואת בני חברו תורה, שהמאור שבה מחזירן למוטב.

ולא טוב עשו התלמידי חכמים שאינם רוצים ללמוד עם בניהם ועם תלמידים קטנים, מפני שדומה בעיניהם כביטול בית המדרש, שכשלוּמְדִים לעצמם יכולים ללמוד ביום אחד כמה דפים גמרא ופוסקים ולכתוב חידושי תורתם, לא כן עם התלמידים צריך להוציא זמן זמנים להיות חוזר עמהם עד שילמדו כל דבר, וצריך טרחא ועמל ויגיעה רבה.

ומי שמעשיו לשם שמים לעשות נחת רוח ליוצרנו, כי זה צריך להיות כל מגמתו בזמן חיותו, להוציא החיים בעשית נחת רוח לפניו יתברך שמו, לא יחוש על כל זה, רק יבחר לו את אשר הוא יותר נחת רוח ליוצרנו, ויותר ויותר עושה נחת רוח ליוצרו במה שלומד את בן חברו ואת בנו אפילו אלף בית, הבל שאין בו חטא, ממה שילמד הוא נגעים ואהלות, ואם אין גדיים אין תיישים (עיין ירושלמי סנהדרין דף נא.), ועת לכל חפץ ולפום צערא אגרא.

וראוי לקיים בזה (ויקרא יט) ואהבת לרעך כמוך זה כלל גדול בתורה, שכמו שאם הוא לא היה בר הכי ללמד את בניו, היה רוצה שאחרים יחוסו עליו וילמדו את בניו תורה, כן צריך הוא לחוס על אחרים וללמד את בניהם תורה, ובפרט אם אין להם אב, על היתומים ירחם ועל נפש אביהם, וידמה לו כאילו אביהם אליו יתחנן להצילו מאש להבה, וכאשר ינוח נפש האיש על ידו, אין לך חסד של אמת גדול מזה שעושים עם החיים ועם המתים, ושכרו כפול ומכופל מן השמים.

וכבר אמרו רז"ל (נדרים דף כא.) הזהירו בבני עניים שמהם תצא תורה, ואמרו (סנהדרין דף צו.) הזהירו בבני עם הארץ שמהם תצא תורה, וחייבים מנהיגי הערים בכל עיר ועיר להשתדל מאוד על התלמוד תורה בכל נפשם ובכל מאודם, ויושיבו מלמדי תינוקות על כל לימוד ולימוד, ויעמידו פרנסים בני אדם מהוגנים שיעמדו על התינוקות בכל שבוע לראות סדר לימודם, ועל המלמדים שיעשו מלאכתם מלאכת שמים באמונה, וישתדלו את התינוקות במכות ובדברים טובים ובמנות ומתנות, כדי שיעלו במעלות בסדר הלימוד.

וידוע מעלת הבל תינוקות של בית רבן, עד שאמרו (שבת דף קיט:) שהעולם מתקיים בהבל תינוקות של בית רבן, והם מבטלין כל גזירות קשות ורעות, ואין מבטלין תינוקות של בית רבן אפלו לבנין בית המקדש (שם), וכנהנה מעלות רבות נאמרו בלימוד תינוקות של בית רבן.

הנה כי כן, לפי גודל המצוות והתועלת הנמשך ממנה, ראוי למנהיגי הערים להתחזק בה בכל נפשם ובכל מאודם להקים דגל התורה, ולא יחושו לכל הטורח וההוצאה, לפי רוב הטובה שעושים לנפשם, ולפי הנחת רוח שעושים ליוצרם.

וזה כלל גדול, שאל יתייאש אדם מן הרחמים כמנהג איזה אנשים שאומרים, זה הבן בודאי לא יצא חכם, ואם אניחנו בתלמוד תורה יהיה קרח מכאן וקרח מכאן, הלא טוב שאוציאנו למשא ומתן שילמד להביא טרף לביתו, וזה הבל, שכל אשר ישב על התורה בודאי ירויח ולא יפסיד, שאם לא יצא חכם, לפחות יהיה יודע ספר ולא יהיה עם הארץ, וללמד להיות סוחר

אין צריך חכמה וזמן, כי במהרה ילמד, והזוזים הם זזים מאליהם, ואפשר שמלאכתו תהיה נעשית על ידי אחרים. עכ"ל.

ובספר אגרות שומרי אמונים (סוף אגרת יב) כתב, שידוע מפי הרבי הלובלינער זיע"א, שאמר שאם היו יודעים מעלת המלמדים בשמים, היו כולם רצים להיות מלמדי תינוקות של בית רבן. עכ"ד.

ודבר מעניין ראיתי בשו"ת מהרי"ק (סימן עב) שכתב על עצמו שהיה ממלמדי התינוקות.

ובספר מנוחה וקדושה (שער התורה ח"א אות א) כתב וז"ל: שפר קדמי אני ישראל איסרל ליתן תורת קדימה בשער הזה, לביאור חינוך הילדים ללמדם תורה, אידי דאתי מדרשא חביבה עלי, כי כל ימי דרשתי וחקרתי בעז"ה להבחין ולברר דרך הטובה והמוצלחת בסדר לימודם, וגם להבין סיבת מיעוט רואי סימן טוב בלימודם, וזהו כי אני הגבר כמעט כל ימי התפרנסתי ממלמדות, ועם כוונת השכר הייתה מעורבת גם מצות ושננתם. עיין שם.

וכתב מרן הגרי"י קניבסקי זצוק"ל בקריינא דאגרתא (ח"א סימן קכב) וז"ל: למעלת כבוד הרב הנעלה וכו' אחרי דרישת שלום כבוד תורתו, מכתבו קיבלתי, והדבר פשוט וברור שמלמד תורה לבני ישראל הרי הוא כעוסק בתורה כל חייו, אע"פ ששונה בכל שנה אותו דבר שלימד בשנה הקודמת.

וזכות מלמד תינוקות גדול מאוד, כמאמר חז"ל (בב"ב דף ח:) ומצדיקי הרבים ככוכבים, אלו מלמדי תינוקות. ובפסחים (דף מט.) לא מצא בת"ח ישא בת מלמדי תינוקות וכו'. ועיין בפרק הפועלים מנוראות קדושת רבי חייא שאמר עליו רבי, כמה גדולים מעשה חייא, וגדולתו הייתה שלימד בני ישראל מקרא ומשנה, עיין שם כל הסוגיא.

ואמנם אם כל כוונת לימודו הוא בשביל פרנסה בלבד, ולא לשם מצוה ח"ו כלל, כמעט שאין לו זכות של מרביץ תורה, אבל אם כוונתו ג"כ לשם מצוה, וכ"ש מעלת כבודו שיכול לבחור בפרנסה אחרת שאולי מרוויחים מזה יותר, ובוחר בפרנסה זו בשביל שיקיים בזה מצוות ת"ת, ודאי דינו כמו עוסק בתורה לשמה ושכרו הרבה מאוד, וכמבואר במשנה ברורה (סימן לח) בביאור הלכה ד"ה ותגריהם כו'. עכ"ד.

ועיין בדבריו הנלהבים של מרן הח"ח במאמר תורת הבית (עלבונה של תורה מדף יח.) שמאריך בחובתינו ללמד את ילדינו את דרך ה' מקרא עם פירוש רש"י וללמדם משנה וגמרא וכו', וכתב שם (דף יט. בהערה) וז"ל: ונדיבי ישראל אשר ברכם ה' בהון, יכולים לעשות הרבה ביסוד הזה, **ואשרי מי שנתן לו הקב"ה דעה לקחת עצמו למקצוע זאת, שהיא יסוד שכל בית ישראל עומד עליו**, והנמצא אושר גדול בעולם מאושר הזה להוליד בנים למקום, כמו שאמרו (סנהדרין דף יט:) כל המלמד בן חבירו תורה כאילו ילדו, ואמרו (ב"מ דף פה.) המלמד בן חבירו תורה זוכה ויושב בישיבה של מעלה.

וכש"כ אם יוליד כמה בנים אהובים בנים יקרים אשר יתגדלו על מבועי התורה והעבודה, שאין קץ למתן שכרם בעולם העליון למי שזכה בזה, אכן מי יגלה עינים של אלו שהיכולת

בידם לראות האושר אשר לפניהם, ואמרו במדרש שצריך האדם לרדוף אחר מצוה קבוע לדורות, ואיה איפא מצוה קבוע לדורות כזו, כי מבין אחד שיכניסו לתורה וירא"ש הלא יולדו בנים למקום עוד ועוד.

למשל אם הצליח מעשיו ונעשה בן אחד מופלג בתורה וירא"ש, ובגדלו מלמד תורה וירא"ש לאחרים וליוצאי חלציו, וכן אח"כ עוד ועוד כמה דורות, הלא על הראשון יחשבו כולם, כי הלא במידת פורעניות אמרו (ב"ר פר' כב אות ט) ע"פ (בראשית ד) קול דמי אחיך צועקים אלי, דם אחיך אין כתיב כאן, אלא דמי אחיך, דמו ודם זרעיותיו, וכש"כ במידה טובה שמרובה ממידת פורעניות בודאי יחשבו כל הטוב על הראשון, ועל זה נאמר (משלי יא) לוקח נפשות חכם, עיין ב"מ (דף פה.), שהחכם באמת יראה לקנות נפשות שהוא קנין עדי עד, וכעשיר בהונו כן איש נבון בגופו, הכל יכולים לעשות וכהיום עת לעשות. עכ"ל.

ועיין בקונטרס מעלת המלמדים מהרב שמואל אליהו שליט"א שהביא בשם ספר משמעת מתוך אהבה (עמ' 32) שכתב הרה"ג נח אורלוויק, שכשנתמנה להיות מלמד בחינוך ילדי ישראל, ברכו הרה"ג רבי אבא ברמן, ואמר לו: יהי רצון שתזכה להיות חלק בשרשרת מסירת התורה.

ועוד הביא שם את דברי הגר"מ פינשטיין זצ"ל בספרו דרש משה (בתחילת פרשת אמור) וז"ל: ומזה יש ללמוד כל המתעסקים בחינוך ובלימוד התורה, אשר ידוע ודאי לכל כמה דברים קשים מאוד יש בעבודת הקודש הזה מצד עצם התלמידים ועם הלימודים, והרבה פעמים גם מצד ההורים, מ"מ צריך כל אחד מהם לקבל באהבה ובשמחה כמו שהוא דבר נח וקל, ורק מצד גודל העניין שעושה וכו'. עכ"ל.

ומסופר על החזו"א שבא פעם מלמד קטנים לפניו ואמר לרב שהיה רוצה להחליף את מקצועו, כששאלו החזו"א מה הוא רוצה להיות, ענה המלמד שברצונו להיות מלשש יהלומים, ענה לו החזו"א "והרי עכשיו הינך מלשש יהלומים" (חזון איש הוצאת המסורה נ"י עמ' 217).

ובספר משמעת מתוך אהבה (עמ' 156) כתב וז"ל: עליך לזכור כי ביהדות תופסים המורים מקום של כבוד וכו'. עיין שם.

ובהמשך הוסיף וז"ל: אם אדם יתבונן כיצד העריך העם היהודי את המלמד בעבר הלא רחוק כל כך, יבין את ההערכה שרחשו לו. עכ"ד.

ובהקדמה לספר אמרי יעקב (הלכות מלמדים) כתב בשם הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך זצ"ל, שפירש עניין מה שאמרו בב"ב (דף ח:) ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד, אלו מלמדי תינוקות. הטעם אומרו לעולם ועד, הוא משום דהם מעמידים תלמידים, והשכר שלהם לעולם, מפני שהם נותנים את היסוד להבנת התורה אפילו אם התלמיד כבר שכח מה שלמד אצל רבו, מ"מ היסוד נשאר אצלו והוא שלו, גם מליצת "כוכבים", הוא משום שנראים קטנים אצל יושבי הארץ אבל במרומי שמים גדול הוא. עיין שם.

והנה ראיתי מאמר מאת הגר"א קוטלר זצוק"ל (מובא בקונטרס מעלת המלמדים הנ"ל מהרב שמואל אליהו בסופו) וז"ל: החינוך התורתי בימינו הוא לכל הדעות בגדר הצלת נפשות, ואף אם אינו עולה בנקל, הרי עלינו לדעת שלפום צערא אגרא, כל המרבה במאמצים שכרו גדול יותר, אכן את השכר הגדול ביותר מקבל כל מחנך בעצם עבודתו, כשהוא רואה ברכה בעמלו, כשזוכה להציל נפשות מישראל.

והזכיר את דברי החפץ חיים זצ"ל, שהיה חוזר אבא עליהם תמיד, ואשר מיוסדים על דברי הנביא יחזקאל (מד) והכהנים הלויים בני צדוק אשר שמרו את משמרת מקדשי בתעות בני ישראל מעלי, המה יקרבו אלי לשרתני ועמדו לפני וכו' המה יבואו אל מקדשי, הכתוב רומז לכל המתחזקים לעמוד על משמרת הקודש דוקא בזמנים קשים של הסתר ומבוכה, בתעות בני ישראל מעלי, באשר כל המתמסר לעיתות כאלו להרבות תורה וכבוד שמים, שכרו מרובה בכפלי כפליים, וכשתבוא עת ההתגלות יהיו במחיצת המלך, והמה יקרבו אלי, אם גדולה זכות מלמדי תינוקות של בית רבן בכל העיתים, מצדיקי רבים ככוכבים, פשיטא שהזכות שלהם כפולה ומכופלת על שמתעסקים בחינוך לעת קשה כזאת.

כל אחד מהמחנכים יודע שפקדון יקר נמצא בידיו, הילדים, אבל האידנא מחובתו לזכור שהפיקדון כפול ומכופל, הן הילדים עצמם והן גורל הקדושה והמשכיותה בקרב ישראל. אנו נושאים בשליחות נשגבה מאוד להציל ולשמר את התורה בשביל כלל ישראל לדורותיו, בסייעתא דשמיא.

עוד הובא שם מה דאיתא בגליון מורשת (גליון יד) שהביאו מאמרו של הרב הגאון ר' דוד שמשון פינקוס זצוק"ל המרא דאתרא דק"ק אופקים שכתב: האדם צריך להשתדל לעשות, וכאשר מדובר ברוחניות אז יזכה לסייעתא דשמיא. רבי ישראל מסלנט היה אומר, כאשר האדם מתפלל על גשמיות, ספק תתקבל ספק לא תתקבל, אך תפילה על רוחניות וודאי תתקבל. סייעתא דשמיא תינתן כשהרב עושה את שלו במאת האחוזים, כל מלמד צריך לקבוע זמן מיוחד להתבונן על הנשמות המופקדות בידו.

ולחשוב תמיד מה אני אעשה או עושה עם הנשמות שאני מטפל בהם, האם אני מתמסר להם והאם אני עושה את תפקידי שהוא מלאכת שמים כדבעי, או ח"ו אני פה רק להרוויח את העניין הגשמי והכלכלי, ישנם מלמדים שאינם מרגישים שהם מתעלים, אם הוא בא כדי להתעלות משום שהוא כל הזמן מלמד מתוך כפיה, אז שילך ללמוד בכולל.

ואם הוא מרגיש שהוא בא להתפרנס בלבד, שיעשה הסבה למקצוע אחר, אך אם הוא מבין שהוא בא להעלות נשמות, ממילא גם הוא יתעלה, כי מי שלומד או מלמד לשם שמים, סופו שזוכה גם בעולם הזה וגם לעוה"ב.

עוד הובא שם מה שמשופר על הגאון רבי דוד ברכיה הכהן זצ"ל המכונה רבי דודו בפי כל מוקירי זכרו הקדוש, היה מלמד דרדקי בעיר התורה ג'רבא המהוללה, האי המופלא בו החשיבו את משרת המלמד יותר ממשרת דיין ואב"ד, כשנפטר הדיין הרב שערי ציון זצ"ל

וביקשו למנות במקומו אחד ממלמדי התינוקות שהיה גאון אדיר, היסס בזה הגאון רבי משה כלפון זצ"ל כי מצליח הוא בלימודו עם הנערים, וחבל לבטלו ממלאכת הקודש.

והגאון רבי דוד הכהן זצ"ל מסר נפשו על החינוך הטהור, והשקיע בתלמידים בלא גבול, ומעולם לא ניהל רישום מי מהם משלם את שכר הלימוד והאם משלמים הם הכסף במלואו, מי שהביא לו מעות היה נוטלם בכפו ומכניסם לכיסו מבלי לראות ולספור, כדי להודיע ולהשריש שלא זה העיקר, אלא לימוד התורה הקדושה.

ופעם נשאל, מה הוא סוד הצלחתו כמלמד? מדוע אין כל אחד מצליח בזה, נענה ואמר, רבים הירקנים בשוק, אבל יש ממונה אחד, שנקרא "לאמין" המעריך את שוויה של הסחורה וקובע את מחירה, מה מומחיותו? שבמבט אחד בפרי, יודע הוא מה נעשה בתוכו, אם חמוץ הוא או מתוק, בוסר או בשל, ויודע סוד נוסף, אם הפרי טרי הוא או עומד לפני ריקבון... זה כל תפקידו של ה"לאמין", אבל זה רק התחלת תפקידו של המחנך, עתה חייב הוא להפיק מכל תלמיד את המירב, לרפא כל חולשה, ולהעמידו על רגליו, הרי אין תפקיד יותר אחראי מזה בעולם.

ובדור דור ודורשיו (פרשת בשלח שנת תשנ"ט) מסופר על הגאון רבנו רחמים חי חויתה הכהן זצ"ל שבשנת תרצ"א חלה במחלה קשה, וכמעט שנאשו מחייו, באחת הלילות חלם שהיו מעיינים בדינו בשמים ואמרו, זה, עדיין אנו צריכים אותו בעולם, באותו רגע ראה איש אחד שאמר לו, אני רבי מאיר בעל הנס, הוסיפו לך על ימך כך וכך שנים, ותזהר לשים דעתך על לימוד התינוקות ואז נתרפא. ע"כ.

סוף דבר הכל נשמע, כי הנה צריכין התלמידי חכמים לחוס על נפשם לבל יכשלו בפגם הנורא הזה, כי אם ימנעו עצמם מללמד תורה לאחרים, אזי רע ומר יהיה גורלם יותר מהקופצים ידם לתת לעניים, וכמובא בדברי החמ"י (לחנוכה פ"ג אות כח) וז"ל: תופסי התורה גם המה, רבים כשלו ונפלו בפגם זה, במונעם הלכה מפני תלמיד, ולית לאינון דלעאן בה על מה דסמכין, ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו, ואינון סמכין חלשין יותר בעוון פשע זה, מבעוון הבלתי מחזיק בממונו, עד אשר על זה אמרו בפרק חלק (סנהדרין דף צט.). הלומד תורה ואינו מלמדה – בכלל (במדבר טו) כי דבר ה' בזה הכרת תכרת, והטעם לזה לעומת התומך סמכין דאורייתא דיש לו בעולם הזה ויש לו בעולם הבא בסוד ב' ההין כנוכר, וכן בהפכו הכרת בעולם הזה ויכרת בעולם הבא ח"ו. עכ"ל. הרי מבואר מכאן גודל הפגם הנובע מהרב שמונע תורה מתלמידו.

הנה מבואר במנורת המאור (אלנקאווה, פרק יא גידול בנים עמ' 121) וז"ל: והקב"ה מתעלה כשהקטנים שחין בתורה, שנאמר (תהילים ח) מפני עוללים ויונקים יסדת עוז, ואע"פ שהן מדלגין בפסוק מפני שאינם יודעים לקרות, הקב"ה אוהב אותן, שנאמר ודגלו עלי אהבה, אל תקרי ודגלו אלא ודלגו. אמר המחבר, ודגל"ו על"י, בגימטריא מאה וחמשים ותשע, כמנין קט"ן. עכ"ל. וכ"ה בראשית חכמה (פרק גידול בנים).

וכ"כ במגדל עוז (גולות מים גולה ד-ז דף טז). וז"ל: והקב"ה שמח ואוהב מאוד לימוד הקטן, ודגל"ו על"י (גימטריא קט"ן) אהבה, ונאמר (הושע יא) כי נער ישראל ואוהבהו כו'. עכ"ל.

ואיתא בספר חסידים (סימן תתשנב) וז"ל: ודגלו עלי אהבה (שיה"ש ב) עצים של תינוקות של בית רבן שמראין בהם התינוקות. עכ"ל. מבואר כמה חביב לימוד התינוקות לפני הקב"ה.

ומקור דברי הס"ח הוא במדרש (במדב"ר פר' ב אות ג ובתנחומא סדר במדבר אות י) וז"ל: ודגל"ו עלי אהבה, אמר רבי חנינא בראשונה כל מי שהיה מראה איקונין של מלך באצבע היה נהרג, והתינוקות הולכים לבית המדרש ומראים את האזכרות באצבע, אמר האלהים ודגלו עלי אהבה, וגודלו עלי אהבה. ע"כ.

ואיתא בזוהר (הקדמה דף א:) וז"ל: ומי מקיים את העולם וגורם לאבות להתגלות, קול התינוקות שעוסקים בתורה, ובגלל אותם התינוקות של העולם, העולם ניצל, כנגדם (שיה"ש א) תורי זהב נעשה לך, אלו הם תינוקות ילדים עלמים, שכתוב (שמות כה) ועשית שנים כרובים זהב. ע"כ.

עוד איתא בזוהר (פר' שמות דף לט.) וז"ל: אלא, סוד של הבל נכבד הוא, והוא ההבל שיוצא מהפה, וסוד ההבל שיוצא מהפה נעשה ממנו קול, ושנינו, אין העולם מתקיים אלא בהבל פיהם של תינוקות של בית רבן שלא חטאו, שלא חטאו ממש, וקול והבל נעשה ברוח ומים, וכל מה שנעשה בעולם נעשה בהבל, וסוד של דבר שהבל זה של תינוקות נעשה קול, ומתפשט בעולם, והם שומרי העולם ושומרי העיר, זהו שכתוב (תהילים קכז) אם ה' לא ישמור עיר וגו'. ע"כ.

עוד איתא בזוהר (פר' תרומה דף קסט:) וז"ל: וכל בניך לימודי ה', וכי כל הבנים שהם של ישראל, את כולם מלמד הקב"ה תורה? כן, שהרי בשעה שאותם תינוקות לומדים תורה, השכינה באה ונותנת להם כח וחוזק ללמוד תורה, שאלמלא סיועו של הקב"ה, אין אותם התינוקות יכולים לסבול. ע"כ.

עוד איתא בזוהר (פר' פקודי דף רנה:) וז"ל: ואלו התמנו על אותו הבל התינוקות שלומדים תורה לקיים את העולם, ואלו נוטלים אותו ההבל ומעלים אותו למעלה, וכל הבל והבל של אותם תינוקות שלומדים בתורה לקיים את העולם, נעשה ממנו רוח אחת, ועולה אותה רוח למעלה ומתעטרת בעטרה קדושה, ומתמנה שומר העולם, וכן כולם. ע"כ.

וכתב בחדש לאברהם (מעין שני עין הקורא פרק כד) וז"ל: הענין כי העולם נברא בסוד כ"ב אותיות, ואותיות אלו נחלש כוחם ומתמוטטות מפני פגם התחתונים, ולזה צריך להחזיקו

ולמעמידו ולחדשו, הא כיצד הבל זה של תינות הוא כלול מאותיות התורה עולה ומתהווה ממנו רוחניות מצורף מאותיות, והמלאכים נוטלים אותו ומעלים אותו אל סוד הייחוד העליון, ואפילו שיהו האותיות בלי צירוף כגון שקורין א' ב' ג' ד' איתעביד מיניה רוחא חדא, והיינו אות ממש בהוצאתו מפיו, וסלקא ההוא רוחא לעילא (כנזכר בזוהר פיקודי בהיכל שישי). עכ"ל.

עוד איתא בזוהר (פר' ויקרא דף יז:) וז"ל: צאי לך בעקבי הצאן (שיה"ש א) – אלה הם הצדיקים שהם נדושים בין העקבים, ובשבילם נתן לך כח לעמוד, ועם כל זה (שם) ורעי את גדויתך על משכנות הרועים – אלו הם תינות של בית רבן שהעולם מתקיים בשבילם, ונותנים כח לכנסת ישראל בגלות, משכנות הרעים – אלו בתי רבן, מקום בית המדרש שתמיד נמצאת בהם התורה.

דבר אחר, אם לא תדעי לך היפה בנשים וגו', בא ראה, בשעה שצדיקים נמצאים בעולם, ואותם תינות של בית רבן נמצאים ועוסקים בתורה, יכולה כנסת ישראל לעמוד עמם בגלות, ואם לא, כביכול היא והם אין יכולים להתקיים בעולם, ואם נמצאים צדיקים, הם נתפסים בראשונה, ואם לא, אותם הגדיים שהעולם מתקיים בשבילם נתפסים בראשונה, והקב"ה מסלק אותם מן העולם, אע"ג שאין נמצא בהם חטא, ולא זה בלבד, אלא מרחיק ממנו את כנסת ישראל וגולה לגלות. ע"כ.

עוד איתא בזוהר (פר' בלק דף קצז:) וז"ל: בשעה שישראל קוראים מתוך צרה ודחק שלהם, ושאר העמים מחרפים ומגדפים אותם מתי תצאו מהגלות? איך אלהיכם אינו עושה לכם ניסים? ואני יושב כעוטיה ולא יכול לעשות להם ניסים ולתת להם נקמות, הוא משיב לה, אם לא תדעי לך היפה בנשים, פסוק זה כך צריך לכתבו אם לא תדעי היפה בנשים, למה "לך"? אלא, אם לא תדעי לך – לחזק עצמך בגלות ולהגביר כח להגן על בניך, צאי לך – צאי לך להתחזק בעקבי הצאן, אותם תינות של בית רבן שלומדים תורה. ע"כ.

הנה מבואר באר היטב במאמרי הזוה"ק מעלת הבל תינות של בית רבן שעליו העולם מתקיים, והם נותנים כח בכנס"י.

וכן איתא במסכת כלה רבתי (פ"ב) וז"ל: תאנא בכל יום מלאך יוצא מלפני הקב"ה לחבל את העולם ולהפכו לכמות שהיה, אלא כיון שהקב"ה מסתכל בתינות של בית רבן ובתלמידי חכמים שיושבים בבתי מדרשות, מייד נהפך כעסו לרחמים, אמר ר"ל משום ר"י נשיאה לא מקיים עלמא אלא בהבלא דתינות של בית רבן, א"ל רב פפא לאביי ידידי ודיך מאי היא, א"ל אינו דומה הבל שיש בו חטא להבל שאין בו חטא. ע"כ.

עוד איתא בשבת (דף קטז:) וז"ל: מר רב יהודה אמר רב מאי דכתיב (דהי"א טז) אל תגעו במשיחי ובנביאי אל תרעו, אל תגעו במשיחי אלו תינות של בית רבן, ובנביאי אל תרעו אלו ת"ח, אמר ריש לקיש משום רבי יהודה נשיאה אין העולם מתקיים אלא בשביל הבל תינות של בית רבן, א"ל רב פפא לאביי ידידי ודיך מאי, א"ל אינו דומה הבל שיש בו חטא

להבל שאין בו חטא, ואמר ריש לקיש משום ר"י נשיאה אין מבטלין תינוקות של בית רבן אפילו לבנין בית המקדש, ואמר ר"ל לר"י נשיאה כך מקובלני מאבותי ואמרי לה מאבותיך כל עיר שאין בה תינוקות של בית רבן, מחריבין אותה, רבינא אמר מחרימין אותה. ע"כ.

וכתב ג"ע הרב חיד"א בפתח עינים (שבת שם) בשם מהרש"ו ז"ל דמה שנקט בלשון "הבל" תינוקות של בית רבן, ולא נקט ב"לימוד" תינוקות של בית רבן, לפי שהתינוקות אינם יודעים מה שלומדים ואין להם שום כוונה כי אם הבל פיהם מן השפה ולחוץ, ולכן אינו מתקיים בהבל פיהם אלא העולם הזה החומרי, דהיינו הארץ.

אבל הגדול שלומד תורה כהוגן ובכוונה, עליו נאמר (ישעיה נא) ואשים דברי בפיך, אשר הוא יתברך ישימהו בפי האדם יגדל בכח ובכוונה, אז לא בלבד שיתקיים העולם השפל שהוא הארץ, כי גם השמים מתקיימים, כמו שאמר הכתוב (שם) לנטוע שמים וליסוד ארץ, השמים בעבור ההבנה והכוונה, והארץ משום הבל פה, אמנם מפני שהגדול לפעמים מדבר דברי הבאי ורכילות ולשון הרע, נמצא שסותר מכאן ובונה מכאן, משא"כ התינוקות שאין בהם דיבור רע לסתור אלא לבנות, לזה אמר בלשון שלילה אין העולם מתקיים דהיינו הארץ הזאת, אלא בהבל פי תינוקות. עכ"ד.

ובפירוש הרי"ף המובא בעין יעקב (שבת שם) ביאר את הגמ' שאמרה אין העולם מתקיים אלא בשביל הבל פיהם של תינוקות של בית רבן, כי הן אמת שהתורה שלומדים בני התורה הגדולים, ולא ימושו מפיהם יומם ולילה, היא תורה החשובה שמתחדשים בה חידושי תורה, מה שאינם יכולים לחדש התינוקות של בית רבן.

אך אמנם אילו לא היה היסוד של כל תלמיד חכם מוסד על התורה שלמד בהיותו תינוק של בית רבן, לא הייתה תורתו מתקבלת, לפי שאם התחיל ללמוד תורה לאחר שהגדיל, יש באותה תורה חלאת הרהורי עבירה שאין אדם ניצול מהם, ואינה תורה נקייה וברה, אבל מכיון שכל אדם בקטנותו קודם שהגיע לכלל גדול כבר למד תורה בעודנו קטן, והייתה תורה נקייה, הבל שאין בו חטא, וכשהגיע אח"כ לכלל עונשים קדמה לו התורה שלמד, וקי"ל (סוטה דף כא:) עבירה מכבה מצוה ואין עבירה מכבה תורה, וכאן שקדמה בידו תורה טהורה, כל עבירות שלאחר מכאן לא יוכלו לכבות את התורה שלמד.

ונמצא שאין העולם מתקיים אלא בשביל התורה שלמדו בהיותם תינוקות של בית רבן, שאלמלא כך לא היה העולם מתקיים, וזהו שנאמר (תהילים ח) מפי עוללים ויונקים יסדת עוז, שהכוונה שהיסוד שיש בכל אדם מזמן שהיה עולל ולמד תורה בבית רבו, הוא יסוד חזק לעמוד עליו עוז התורה שילמד אחר גדלו, כי מתוך אותם יסודות של תורה נקייה מהבל שאין בו חטא, אין עוד עבירה מכבה תורה, וזה נראה לי דבר נכון ואמיתי. עכ"ד.

ובספר נתיבות עולם למהר"ל (נתיב התורה פ"י) איתא וז"ל: ועל התורה של תינוקות של בית רבן העולם עומד, ובפרק כל כתבי (שם) אמר ריש לקיש משום ר' יהודה נשיאה אין העולם מתקיים אלא בשביל הבל פיהם של תינוקות של בית רבן, א"ל רב פפא לאביי ידידי ודיך

מאי, א"ל אין דומה הבל פה שאין בו חטא להבל פה שיש בו חטא, ומן הדברים אשר התבאר למעלה כי התורה נותנת קיום אל העולם, ויותר ראשון אל התורה כאשר אין במקבל חטא, כי אם התורה הוא הבל פה שיש בו חטא איך אפשר שיהיה העולם עומד על זה, כי כל חטא הוא חסרון, והחיסרון דבק בו ההעדר, ואיך יתן דבר זה המציאות לכל העולם.

וזה שאמר אין העולם מתקיים אלא על הבל פה של תינוקות של בית רבן, שהתורה של תינוקות של בית רבן הוא בלא חסרון כלל שהוא בלא חטא, ולכך על הבל זה ראוי שיהיה העולם עומד.

ואמר ריש לקיש משום רבי יהודה נשיאה אין מבטלין תינוקות של בית רבן אפילו לבנין בית המקדש. כי תלמוד תורה גדול מבנין בית המקדש, כי בית המקדש אף שיש בו קדושה עליונה, מכל מקום הקדושה הוא על עצים ואבנים ועל מקום מן הארץ, אבל התורה היא שכלית והיא אצל הקטן שהוא אדם בלא חטא, ולפיכך אין מבטלין תינוקות של בית רבן אפילו לבנין בית המקדש.

ואמר עוד שם, אמר ר"ל משום רבי יהודה נשיאה, כך מקובלני מאבותי ואמרי לה מאבותיך כל עיר שאין בה תינוקות של בית רבן, מחריבים אותה, רבינא אמר מחרימין אותה. ודבר זה נמשך אל מה שאמר לפני זה, כי העולם קיים בשביל תינוקות של בית רבן, ומפני כך התורה של תינוקות של בית רבן היא מוכרחת, שהעולם מתקיים על התורה כמו זאת, ומפני כך תורה כמו זאת היא מוכרחת, לכך אם אין בעיר תינוקות של בית רבן מחריבין אותה, שכל דבר שהוא הכרחי להיות אם – אין נמצא אותו דבר הכרחי דבר זה נקרא חורבן.

ולמאן דאמר מחרימין אותה, החרם היא יותר מן החורבה, שבחרם עושה את הדבר העדר גמור, וזה לשון חרם בכל מקום החרם תחרים (דברים ז), וכל זה – כי הדבר שהוא בחיוב ובמידת הדין, אם אין נמצא אותו, הדבר פוגע בו, ומידת הדין להחריב או להחרים אותה.

ועוד תדע, כי התורה הזאת מן תינוקות של בית רבן היא ראשונה, שהרי אי אפשר שיבוא האדם ללמוד תורה אלא על ידי שלמד תורה בקטנותו, והתורה הזאת היא התחלת התורה, וזה שגורם שאם אין שם תינוקות של בית רבן – מחריבים אותה או מחרימין אותה, כי הדבר שהוא התחלה אל התורה הוא יותר עיקר והכרחי במה שהוא התחלה, ואם אין התחלה אין דבר, ולפיכך אם אין תינוקות של בית רבן שהוא התחלת התורה, דבר זה הוא חורבן התורה – כאשר אין התחלה לתורה, ולכך נמשך אחר זה חורבן גם כן.

וזה אמרם (שם) אמר רב כהנא לא חרבה ירושלים אלא על שביטלו בה תינוקות של בית רבן, שנאמר (ירמיה ו) שפוך על עולל בחוץ, מאי טעמא שפוך משום דעולל בחוץ. ע"כ. ביארו בזה כי ירושלים שהיא עיר קדשנו ותפארתנו, וראוי לה הקיום והישוב לפי מעלת ומדריגת המקום והוא התחלה לכל הישוב לפי מעלת ומדריגת המקום והוא התחלה לכל הישוב וראוי לה הקיום יותר, רק בשביל שביטלו בה תינוקות של בית רבן שהוא דבר הכרחי כמו שהתבאר, כי הוא הבל פה שאין בו חטא, והעולם על זה קיים כמו שאמרנו, וגם מפני כי התחלת התורה

הוא תורת תינוקות של בית רבן, וכאשר הדבר המוכרח להיות אינו במציאות נקרא זה חורבן ושממה, עד שאפילו ירושלים חרבה וזהו חורבן גמור ביותר.

וכבר התבאר למעלה גם כן אצל אין מבטלין תינוקות של בית רבן, כי קדושתן יותר מבנין בית המקדש, כי קדושת תינוקות של בית רבן וקדושת בית המקדש דומים, רק כי קדושת תינוקות של בית רבן הוא גדול יותר ושניהם יש בהם קבלת קדושה, קדושת בית המקדש היא חל על עצים ואבנים בלבד, וקדושת תינוקות של בית רבן היא התורה חלה על אדם שהוא בעל נפש, והיא גם כן קדושה גמורה, מפני שהיא בלא חטא כמו בית המקדש, וכאשר ביטלו תינוקות של בית רבן, גם כן המעלה שהוא למטה ממנה בטלה, כי שניהם ענין אחד ודבר אחד הוא. עכ"ד.

ועיין בשו"ת רב פעלים (ח"א בסוד ישרים סימן ב) וז"ל: ודע כי מש"כ רבנו האר"י זלה"ה בשער מאמרי רשב"י (בהקדמת בראשית דף ח.) וז"ל: הנה קיום העולם הוא התורה, ומה גם לימוד התינוקות הבל שאין בו חטא, הוא המעלה את המלכות למקום שאין הקליפות שולטים, ונגלים האבות העליונים במוחותיה וכו', עיין שם. דהגם שזה נאמר על כל ינוקי דבי רב, עכ"ז יהיה זה ע"י שלימוד שלהם נכלל עם הגדולים, ולכן עולה למקום גבוה. ועיין בעץ חיים (שער הנסירה פ"ג) ועיין במאמרי רשב"י בביאור אדרא זוטא (דף נא:) ודוק היטב כי קיצרתי. עכ"ל.

מבואר שהמעלה הגדולה של תינוקות של בית רבן, הוא דווקא כשהלימוד שלהם נכלל עם הגדולים, ומכאן חזרנו ללמד על מעלת מלמדי התינוקות של בית רבן שעל ידם מתעלה לימוד התינוקות עד אין חקר, והם מקיימים את העולם בהבל שאין בו חטא, ותורתם עולה למקום גבוה.

ואיתא בבמדב"ר (פר' ט אות ז) וז"ל: מהו (מיכה ב) מעל עולליה תקחו הדרי לעולם, לא היה לי בעולם הדר אלא העוללים, שנאמר (תהילים ח) מפי עוללים ויונקים יסדת עוז, ואני מתהדר בהם, כמה דתימא (משלי יד) ברוב עם הדרת מלך. ע"כ.

וכתב הרמח"ל בדרך עץ חיים וז"ל: הוא ענין הבל פיהם של תינוקות, וההבל משבית הסט"א לגמרי, וזהו (תהילים ח) מפי עוללים ויונקים יסדת עוז – להשבית אויב, וזהו לשון "להשבית" שהוא אחד שעומד במלאכה אחת ושובת ממנה, ובמלאכים אין שייך זה, כי כיון שאין יצר שולט בהם, אינם משביתים אותו אלא מגרשים אותו, אבל בני האדם להם נוגע להשבית.

ואפרש לך עתה לשון יסדת עוז.

הנה התורה היא הנקראית עוז כידוע, שהיא הנותנת כח לקדושה, בסוד (תהילים סח) תנו עוז לאלהים, והנה קודם שהאדם נולד מלמדים אותו כל התורה כולה, וזה לתת כח לנשמתו קודם שתיכנס בגוף שתהיה כלולה מכל התורה, לתקן כל מדריגות הקדושה כראוי, אבל בצאתה לעולם בא מלאך ומשכחו, וזה כדי לתת מקום ליצר להתאחז בו, שאם לא כן היה נגרש מכח

הקדושה, והיה שב להיות כמו מלאך, וגם לא היה נעשה תיקון ההשבתה שזכרנו, על כן אז נסתם בו אור התורה והסט"א שולטת עליו, וזה נקרא שני הערלה שלו וכו'.

והנה בזמן הזה שהוא הרחק הערלה, ההבל היוצא מפיו הוא מכניס הסט"א, ושוברה שבירה גדולה, וחוזר וממשיך הכח של התורה שקיבל בראשונה קודם שנולד, וכיון שהשלים לקבל הכח אז יש לו לעשות, ולכן הוא חייב במצוות.

ותדע בודאי בהבל פיהם של תינוקות העולם מתקיים, וזה כי התורה מתחלשת לפעמים, ולפעמים מתחזקת, מתחלשת על בני האדם מפני החטאים, ובפרט הערב רב שבישראל, כמו שאמרו בתיקונים, והקב"ה עושה בסיס לתורה מזה ההבל שאין בו חטא ובו התורה מתחזקת, כי כבר הוא מוכן לזה להמשיך כח התורה כנאמר למעלה.

וזהו מפי עוללים ויונקים יסדת עוז, והוא ממש "יסדת", וזהו "למען צורריך" שהם הערב רב "להשבית אויב" שהוא הסט"א, "להשבית" ממש, ואמר "ומתנקם", והוא סוד הנחש שהוא נוקם ונוטר, וזהו סוד לנחש קצצו רגליו, שנאמר בו (בראשית ג) על גחונך תלך, ולנקום זה הוא רודף אחר הרגלים, שהוא ענין (ברכות דף ו.) ברכי דרבנן דשלהי, והן סוד הרגלים של מעלה התומכות לגוף, ובהן תלוי כח תמיכות התורה להחזיק אותה שלא תמוט, בסוד (משלי ג) ותומכיה מאושר, ונמצא, שהנחש רודף אחר ענין זה, שלא להניח סמך לתורה ח"ו, כי הנחש הוא שקרא דלא קאי (זהו פר' משפטים דף קטז. שבת דף קד.), אך התורה היא קושטא קאי, והוא היה רוצה להינקם מזה ולגרום לתורה ח"ו, שלא יהיה לה סמך בישראל, ותסתלק ותישכח מהם ח"ו.

והבל פה התינוקות מתקן ממש תיקון זה, כי הם תלויים ממש באלו הרגלים העליונות הנקראות תינוקות של בית רבן, כמפורש בזוהר, והם סמכי קשוט בסוד קושטא קאי, וזהו להשבית אויב ומתנקם. עכ"ל.

עוד איתא בב"ר (פר' סה אות כ) וז"ל: אמר רבי אבא בר כהנא לא עמדו פילוסופין בעולם כבלעם בן בעור וכאבנימוס הגרדי, נתכנסו כל עובדי כוכבים אצלו, אמרו לו תאמר שאנו יכולים להזדווג לאומה זו, אמר לכו וחזרו על בתי כנסיות ועל בתי מדרשות שלהן, ואם מצאתם שם תינוקות מצפצפין בקולן אין אתם יכולים להזדווג להם, שכך הבטיחן אביהן ואמר להם, הקול קול יעקב, בזמן שקולו של יעקב מצוי בבתי כנסיות אין הידים ידי עשו, ואם לאו, הידים ידי עשו, אתם יכולים להם. ע"כ.

ועיין בתרגום שיה"ש (א ז-ח) וז"ל: כד מטא זמניה דמשה נביא למפטר מן עלמא, אמר קדם ה', גלי קדמך דעמא הדין עתידין למחב ולהלכא בגלותא, כען חוי קדמי איכדין יתפרנסון וישרון ביני עממיא דקשין גזירתהון כחמתא וכשרבי שמשא דטיהרא בתקופת תמוז, ולמא דין יהון מטולטלין ביני עדרי בנוי דעשו וישמעאל דמשתפין לך טעותהון לחבריא.

אמר קודשא בריך הוא למשה נביא, אבעיא להון למהוי בגלותא, כנשתא דישראל דמתילא לריבא שפירתא, ונפשי תהא רחים לה, תהא מהלכא באורחיהון דצדיקיא, ותהא מסדרא

צלוחא על פום ברזלהא ומדברי דרהא, ותהא מאלפא לבנהא דמתילין לגדיי עזין למהך לבי כנשתא ולבי מדרשא, ובהיא זכותא יהוין מתפרנסין בגלותא, עד זמן דאשלח מלכא משיחא, ויהי מדבר יתהון בניה על משכניהון הוא בית מקדשא דיבני להון דוד ושלמה רעיא דישראל. ע"כ.

הרי מבואר שהקב"ה אמר למשה רבינו שבזכות מה שעמ"י מלמדין את בניהם ללכת לבתי כנסיות ובתי מדרשות ללמוד תורה, זה מחזיק את עמ"י בגלות עד זמן שיבוא מלך המשיח.

ואיתא במנורת המאור (אלנקאווה, פ"א גידול בנים עמ' 139) וז"ל: וגרסינן במדרש (משלי כה) ולשון רכה תשבר גרם, לשון התינוקות בתורה, שהיא רכה, שוברת כוחן של צרות, שהן חזקות כעצם, וסימנין תשב"ר גר"ם, תינוקות ש'ל בית ר'בן ג'ירות ר'עות מ'בטלין. עכ"ל. וכ"ה בראשית חכמה (פרק גידול בנים).

ואיתא בירושלמי (חגיגה פ"א ה"ז דף ו.-): וז"ל: תני ר"ש בן יוחי אם ראית עיירות שנתלשו ממקומן בארץ ישראל, דע שלא החזיקו בשכר סופרים ומשנים, מה טעמא (ירמיהו ט) על מה אבדה הארץ נצתה כמדבר מבלי עובר ויאמר ה' על עזבם את תורת, רבי יודן נשייא שלח לרבי חייה ולר' אסי ולר' אמי למיעבור בקרייתא דארעא דישראל למתקנה לון ספרין ומתניינין, עלין לחד אתר ולא אשכחון לא ספר ולא מתניין, אמרין לון אייתון לן נטורי קרתא, אייתון לון סנטורי קרתא, אמרון לון אילין אינן נטורי קרתא לית אילין אלא חרובי קרתא, אמרין לין ומאן אינן נטורי קרתא, אמר לון ספרייא ומתנייניא, הדא היא דכתיב (תהילים קכז) אם ה' לא יבנה בית וגו'. ע"כ.

ופירש שם בקרבן העדה ובפני משה דהסופרים ומשנים אלו הם מלמדי התינוקות מקרא ומשנה, ומחמת שלא מחזיקים בהם עיירות נתלשות ממקומן, והם נקראים שומרי העיר.

עוד איתא בשבת (דף קיט:): וז"ל: וז"ל: אמר רב המנונא לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביטלו בה תינוקות של בית רבן, שנאמר (ירמיהו ו) שפוך על עולל בחוץ וגו', מה טעם שפוך משום דעולל בחוץ. ע"כ. ופירש רש"י וז"ל: שפוך על עולל, רישא דקרא ואת חמת ה' נלאיתי הכיל שפוך וגו' שפוך החמה בנקמה, בשביל שעולל לחוץ ובטלין מבית רבן. עכ"ל.

עוד איתא באיכ"ר (פר' א אות לג) וז"ל: ויצא מבת ציון כל הדרה, אלו התינוקות, אמר רבי יהודה בא וראה כמה חביבין תינוקות לפני הקב"ה, גלתה סנהדרין ולא גלתה שכינה עמהם, גלו משמרות ולא גלתה שכינה עמהם, וכיון שגלו תינוקות גלתה שכינה עמהם, הה"ד (איכה א) עולליה הלכו שבי לפני צר, מייד ויצא מבת ציון כל הדרה היו שריה כאילים. ע"כ. מבואר שכל הדרה של של ציון הוא תינוקות של בית רבן, וע"י תינוקות של בית רבן השכינה שורה בישראל.

וכתב המהר"ם שיק (שבת דף קיט:): דהנה איתא, אמר רב המנונא לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביטלו בה תינוקות של בית רבן, וצריך ביאור הרי אמרו ביומא (דף ט:) שבית ראשון

חרב על ג' עבירות גילוי עריות עבודה זרה ושפיכות דמים, ובית שני משום שנאת חנם, ואיך אמר כאן בשביל ביטול תינוקות של בית רבן.

אלא נראה לפרש, דהנה חז"ל אמרו (תמיד דף לב. ובאבות פ"ב מ"ט) איזהו חכם הרואה את הנולד, והרמב"ם בספר מו"נ (ח"ב פרק כה) חילק כל המעשים לד' חלקים, ושפעולת הבל וריק הוא הנעשה בלי תכלית חשוב, וכל שכן בלי תכלית כלל, וא"כ צריך האדם לשים לנגד עיניו תכלית הבריאה ועל מה שברא השי"ת את האדם, וכי אפשר שנברא לאכול ולשתות או לעסוק רק במשא ומתן או שאר עניני עולם, הלא כל הדברים הנ"ל הם רק צורך אם האדם הוא בעולם, ואילו לא היה האדם א"כ אין צריכים לזה, א"כ הדבר חוזר חלילה, ושוב אין לדבר שום תכלית (היינו אם נאמר שהאדם נברא בשביל עניני עולם הזה, ואילו עניני עולם הזה נבראו בשביל האדם), ואיך אפשר שהי"ת שהוא חכם לב ואמין כח יברא העולם בלי תכלית, וע"כ שתכלית העולם לעבוד ה' ולקרב עצמו לבורא עולם, ויתהפך עי"ז גם החומר הגשמי לדברים רוחניים.

ועל דרך זה אמר איוב (כח) ויאמר לאדם הן יראת אדני היא חכמה, כי איזהו חכם הרואה את הנולד, והנה מראית הנולד יראה שרק יראת ה' היא תכלית, וסור מרע היא הבינה (איוב שם), וא"כ החכמה עצמה וראיית הנולד והתכלית לכל דבר, הוא עצמו תורה לאדם לדרכי ה' וליראת שמים, וכן אמר דוד המלך ע"ה (תהילים קיא) ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם תהילתו עומד לעד, והכוונה ע"פ הנ"ל שראשית חכמה דהיינו ראשית הנולד שעליהם אמרו חז"ל שהוא חכם, הוא תביא לידי יראת ה' ולכן "שכל טוב לכל עושיהם", דהיינו על כל מעשה טוב שירגיל אדם עצמו בהשכל, לידע מה תכליתו ותהילתו של שכל טוב לכל עושיהם, שעושה הכל בהשכל ומבחין תכלית הדבר, הוא "עומדת לעד", שמעמיד האדם על הרעיון הזה שהוא נברא להיות עומד לעד, ועל יראה הנצחי הרוחני, ולא לדברים הגשמיים בעולם הזה.

והנה אנו רואין בדורינו שרבים אומרים מה תכלית יהיה אם אנחנו מניחין את בנינו ללמוד בתורת ה', ובמה יחיה ויפרנס את עצמו, ואני משיב להם ממה נפשך, אם הם רואין ודואגים על התכלית, ראוי להם להתבונן על התכלית כלל הבריאה, ואם לא יניחו את בניהם ללמוד תורה, ואפשר או קרוב שילכו בניהם כדרך המון עם בעוה"ר, ומה יהיה להם תועלת בחיותם, הלא טוב לאדם כזה שלא נברא כמו שאמרו חכמינו ז"ל.

וא"כ אדרבה הראיה על התכלית הוא צריך לעורר האדם שתכליתו לעבוד ה' ולשמור מצוותיו, ועי"ז יתגדל החטאים שעושה, וזה אפשר שכיוונו חז"ל (שבת דף ק"ט:) במה שאמרו שהדור הזה שנחרב בית המקדש בימיו בודאי חטאו, כמבואר בדברי חז"ל (יומא דף ט:) עד שגרמו לגלות ולחורבן, אבל הוא גופה תיקשי על מה הקצף הגדול הזה, הלא האדם הוא רק טועה ואינו רואה תכלית האמת ועל מה הוא נברא, אמנם ע"י שביטלו תינוקות של בית רבן ועל כרחך ג"כ היה סברתם כמו שהוא בדורותינו, שאומרים שאין להם תכלית בזה, וא"כ אדרבה היה להם להשגיח בתכלית האמיתי, ואפילו הכי עשו עבירות, בודאי הגיע להם עונש

גדול, וזה שאמר לא חרבה ירושלים – בשביל החטאים, אלא משום שביטלו תינוקות של בית רבן, לכך היה חטאם גדול כל כך. עכ"ד.

וכתב בדרשות מהר"ם בנעט (דרוש טו) דאמרו חז"ל (איכ"ר פר' א סימן לב-ג) לא גלתה השכינה עד שגלו תינוקות של בית רבן, וקשה איך שלטו האוייבים בביהמ"ק, הא קודם שגלה התשב"ר לא גלתה השכינה, אמנם צריך לומר שביטלו התשב"ר מתורתם, א"כ כבר נתחייבו ונסתלק הקדושה.

וזה הפירוש על מה אבדה הארץ, רצ"ל במה ולמה שלטו שאבדה הארץ, והשיב על עזבם את תורתם אשר נתתי לפניהם דייקא, דכתיב (תהילים ח) מפי עוללים ויונקים יסדת עוז שהן ערבים בקנין התורה, לזה אמרו פה איך שודדנו והשיבו כי עזבנו ארץ, רצ"ל עזב השכינה אותן מפני כי השליכו משכנותינו המה התינוקות של בית רבן שערבים עלינו וביטלו התורה מפיהם.

ואמרו (ירמיה ט) שמענה נשים דבר ה', ועל פי דרכו תלמד אשה רעותה קינה, וזהו (שם) עלה מוות בחלונינו הן הסנהדרין, ומ"מ נשאר בחלונינו עוד לא נסתלקה השכינה ואיך בא בארמנותינו, אמנם בהכרית עולל מחוץ משגל העוללים יונקים המה תינוקות של בית רבן, דהיינו שביטלו מתורתם גם הבחורים מרחובות, ואז נסתלקה השכינה וע"כ בא בארמנותינו. עש"ע.

לפי כל משנ"ת בס"ד, עלה בידינו ישוב למה שהקשה הרב מגן גיבורים (שלטי גיבורים סימן מז סק"ח) על הא דאמרינן בש"ס (נדרים דף פא.) מפני מה ת"ח אינם מצויין לצאת ת"ח מבניהן, רבינא אמר לפי שאין מברכין בתורה תחילה, כדאמר ר"י אמר רב מה דכתיב (ירמיה ט) מי האיש החכם וכו', אמר ר"י א"ר לומר שאין מברכין בתורה תחילה וכו', ולכאורה קשה כיון דעכ"פ קראו הקריאת שמע עם הברכות, א"כ ממילא נפטרו בברכות אהבה רבה. עיין שם מה שביאר לפי דרכו.

ולמשנ"ת בס"ד י"ל בעזה"ת, דאה"נ אמנם ע"י ברכת אהבה רבה הם נפטרו מברכות התורה, אך מ"מ בברכות התורה יש ברכת והערב נא, שבזה אנו מתפללים להי"ת שנהיה אנחנו וצאצאינו יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה, והיינו אנו מתפללים על הילדים של עמ"י, וכפי שנתבאר הנה לימוד תשב"ר זה עיקר יסוד עמ"י, וכיון שעמ"י זלזלו ביסוד זה כמבואר בגמרא שבת שביטלו את תשב"ר מהתורה כנ"ל, ממילא זה גרם שלא בירכו ברכת הערב נא ששם מתפללים על הצאצאים, ומשום כך נחרב הבית.

וכ"כ במשנה ברורה (שם סק"י) וז"ל: ותמיד תהיה תפילת האב והאם שגורה בפיהם להתפלל על בניהם שיהיו לומדי תורה וצדיקים ובעלי מידות טובות, ויכוין מאוד בברכת אהבה רבה ובברכת התורה בשעה שאומרים ונהיה אנחנו וצאצאינו, וכן כשאומר בובא לציון למען לא ניגע לריק ולא נלד לבהלה.

ובזה יבואר סתירה עצומה, דמצד אחד איתא (ב"מ דף פה.-: נדרים דף פא.) דחורבן בית ראשון היה מחמת שלא בירכו בתורה תחילה. ומאידך מבואר בגמ' ומדרשים הנ"ל שחורבן הבית היה בעבור שביטלו תשב"ר.

ולפי המבואר בעזה"ת תתיישב הסתירה, שבאמת החורבן נעשה בעבור שביטלו תשב"ר, ומצד שני החורבן היה על שלא בירכו בתורה תחילה, כי זה היה חטא אחד שלא התפללו על תשב"ר, כיון שלא היה חשוב בעיניהם לימוד התשב"ר.

ומעתה יובן בס"ד מהו שלא ידעו הנביאים והחכמים וכו' לבאר מדוע נחרב הבית (כמבואר בגמ' ב"מ ונדרים הנ"ל), וקשה מהו שלא ידעו לפרש על מה אבדה הארץ. ועוד איך מוכח מפסוק "על עזבם את תורת" דהיינו על שלא בירכו בתורה תחילה. ועוד איך באמת יתכן שהקב"ה מחל על ג' עבירות חמורות, ועל שלא בירכו בתורה תחילה נגרם החורבן.

אלא כי הנה באמת כולם ראו שעמ"י מברכים ברכת אהבה רבה, וא"כ לא היו צריכים לברך ברכות התורה, וא"כ לא הבינו איזה חטא היה בזה שלא בירכו בתורה תחילה.

אולם הקב"ה גילה להם שעכ"פ היו צריכים לברך ברכות התורה מחמת ששם מתפללים על לימוד תשב"ר, וכיון שלא בירכו זה מראה שלא אכפת להם מזה, והרי זה יסוד ישראל כנ"ל, על כן נענשו בעונש כה גדול, וזה על עזבם את תורת, כי על ידי שלא בירכו בתורה תחילה, הרי זה עקירת התורה, דאם אין גדיים אין תיישים כנ"ל, וא"כ הוי ממש עזיבת התורה, ולכן הגיעו לג"ע חמורות, כמבואר ביומא (דף ט:), דע"י ביטול תשב"ר הוא הרס חומות הדת וכמבואר בס"ד לעיל.

וזה מדוקדק בלשון הגמ' "שלא בירכו בתורה תחילה", דהיינו שאף שבירכו ברכת אהבה רבה, אך לא בירכו בתורה תחילה, היינו בתחילת התפילה שזה העיקר, כי שם מתפללים על הצלחת תשב"ר שהם היסוד והבסיס לאומה הישראלית.

וכתב רבינו החפץ חיים בנדחי ישראל (פרק יח) דברי תוכחת על התרשלות לימוד תשב"ר, וז"ל הקדושה: ועתה נדבר עוד קצת בענין גודל החיוב על כל קהילה מישראל להושיב מלמדי תינוקות ללמד תורה לילדי ישראל, וכדאיתא ביו"ד (סימן רמה ס"ז) מושיבין מלמדי תינוקות בכל עיר ועיר, וכל עיר שאין בה מלמד תינוקות מחרימין אנשי העיר עד שיושיבו מלמדי תינוקות וכו', שאין העולם מתקיים אלא בשביל הבל פיהם של תינוקות של בית רבן שאין בהם חטא, וגרסינן בשבת (דף קיט:) לא חרבה ירושלים אלא בשביל שביטלו בה תינוקות של בית רבן וכו'.

והטעם בכל זה שזה גורם שתשתכח תורה מישראל, שאם אין גדיים אין תיישים, ומזה נלמוד דכ"ש בזמננו ובפרט במדינות הרחוקות שקרן התורה בעזה"ר ירדה עד לעפר ועמודי הדת נתרופפו, כמה צריך להחזיק שלא תתמוטט לגמרי ח"ו, ובעזה"ר אנו רואין בעינינו שכמה ילדים שהיו יכולים להיות יודעי התורה ועובדי השם, ומפני שלא נמצאו להם בלדותן בית ת"ת נשארים בורים ועמי הארצות גמורים, והרבה מהם יוצאים לתרבות רעה ג"כ, אוי לעינים

שכך רואות שנמצאו במדינות הרחוקות קהילות גדולות של ישראל שלא נמצא אצלם אף ת"ת אחד ללמד תורה ה' לילדי ישראל, ואף המקומות שקובעין ללמד להם מעט דברי תורה הוא רק לטפל בעלמא, עד שנבלע מעט לימוד ההוא ביתר הלימודים החיצונים שלומדים אותם, וישארו כל הילדים אף בלא ידיעת המקרא וכ"ש משנה וגמרא, ואין איש שם על לב למצוא מזור ותורף לזה שלא תפוג תורה ח"ו.

ומה נדבר ומה נצטדק לפני כסא כבודו יתברך כשיתבע ממנו לעתיד עלבונה של תורה, והעיקר תלוי בהאנשים החשובים אשר בעיר אשר בידם לחזק ולתקן הדבר, כמו שאמרו חז"ל (מושב זקנים ויקרא ד כב, ש"ך עה"ת שם) על הפסוק (שם) חטאת הקהל הוא וסמך ליה אשר נשיא יחטא, להורות לנו שמה שהקהל חוטאין – החטא הוא על החשוב, כי הוא נתפס בעוונם במה שלא ראה לתקן את הדבר, אך מ"מ עתידין הכל ליתן את הדין דחטאת הקהל הוא.

וכל איש שנגע יראת ה' בליבו, יראה להשתדל בענין זה של התייסדות תלמודי תורה לילדי ישראל [והלימוד יהיה העיקר מקרא משנה וגמרא כפי יכולת הנערים, והרב יהיה ירא אלהים וכמו שנהגו אבותינו, ויוכלו להתייעץ שלא יהיה נגד חוקי המדינה, וכבר נעשה בתי ת"ת כאלו גם בחוץ למדינה], למען כבוד ה' ותורתו הקדושה שנתחלל עתה בעוונותינו, ואז אין קץ יהיה לשכרו, שהוא גרם שלא תשתכח תורה מישראל, וכדמצינו בגמרא (ב"מ דף פה:): שאמר רבי על ר' חייא כמה גדולים מעשי חייא, עבור שהשתדל בתחבולות בימיו שלא תשתכח התורה מישראל.

וזכותם גדול מאוד לעתיד, ועליהם אמר הכתוב (דניאל יב) והמשכילים יזהירו כזוהר הרקיע ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד (עיין ב"ב דף ח:), וכל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו (אבות פ"ה מ"ח), וזכות המצוה הזאת גדול מאוד, שעיי"ז יש לישראל קיום בין האומות, כמו שאמרו חז"ל (ב"ר פר' סה אות כ) על הפסוק (בראשית כז) הקול קול יעקב וגו', שבזמן שקולו של יעקב מצפצף בבתי כנסיות ובתי מדרשות אין הידים שולטות בהם וכו', וכעין זה איתא ג"כ בזוה"ק על הפסוק (שיה"ש א) אם לא תדעי לך היפה בנשים צאי לך בעקבי הצאן וגו', וז"ל בפרשת בלק (דף קצז:): אם לא תדעי לך לאתקפא גרמך בגלותא ולא תקפא חילא לאגנא על בנך, צאי לך לאתקפא בעקבי הצאן – אינון תינוקות דבית רבן דאולפי תורה וכו'. עכ"ד.

והנה מצינו (אסת"ר פר' ז אות יז) בנס פורים שנסתובב ע"י לימוד התורה של תינוקות של בית רבן, דאיתא: בשעה שנחתמו אותן האגרות וניתנו ביד המן, ויבוא שמח הוא וכל בני חבורתו, ופגעו במרדכי שהוא הולך לפניו, וראה מרדכי שלושה תינוקות שהיו באים מבית הספר, ורץ מרדכי אחריהם, וכשראה המן וכל חבורתו שהיה רץ מרדכי אחרי התינוקות, הלכו אחרי מרדכי לדעת מה ישאל מרדכי מהם, כיון שהגיע מרדכי אצל התינוקות שאל לאחד מהם פסוק לי פסוקיך, אמר לו (משלי ג) אל תירא מפתח ומשואת רשעים כי תבוא, פתח השני ואמר אני קריתי היום, ובזה הפסוק עמדתי מבית הספר (ישעיה ח) עוצו עצה ותופר דברו דבר ולא יקום כי עמנו אל, פתח השלישי ואמר (שם מו) ועד זקנה אני הוא ועד שיבה אני אסבול

אני עשיתי ואני אשא ואני אסבול ואמלט, כיון ששמע מרדכי כך – שחק והיה שמח שמחה גדולה, אמר לו המן מה היא זאת השמחה ששמחת לדברי התניוקות הללו, אמר על בשורות טובות שבשרוני שלא אפחד מן העצה הרעה שיעצת עלינו, מייד כעס המן הרשע ואמר אני שולח ידי תחילה אלא באלו התניוקות. ע"כ.

עוד איתא במדרש (אסת"ר פר' ט אות ד) וז"ל: לאחר שעשה העץ, הלך אצל מרדכי ומצאו שהיה יושב בבית המדרש והתניוקות יושבים לפניו, ושקים במתניהם ועוסקים בתורה, והיו צועקים ובוכים, ומנה אותם ומצא שם שנים ועשרים אלף תניוקות, השליך עליהם שלשלאות של ברזל והפקיד עליהם שומרים, ואמר למחר אהרוג אלו התניוקות תחילה, ואחר כך אתלה את מרדכי.

והיו אמותיהם מביאות להם לחם ומים ואומרות להם בנינו אכלו ושתו קודם שתמותו למחר, ואל תמותו ברעב, מייד היו מניחין ידיהם על ספריהם ונשבעים בחיי מרדכי רבינו לא נאכל ולא נשתה, אלא מתוך תעניתנו נמות, געו כולם בבכיה עד שעלתה שועתם למרום, ושמע הקב"ה קול בכייתם כבשתי שעות בלילה, באותה שעה נתגלגלו רחמיו של הקב"ה ועמד מכסא דין וישב בכסא רחמים, ואמר מה קול גדול הזה שאני שומע כגדיים וטלאים, עמד משה רבנו לפני הקב"ה ואמר, רבש"ע לא גדיים ולא טלאים הם אלא קטני עמך שהם שרויים בתענית היום שלושה ימים ושלושה לילות, ולמחר רוצה האוייב לשחטם כגדיים וטלאים, באותה שעה נטל הקב"ה אותן אגרות שגזר עליהם שהיו חתומות בחותם של טיט וקרעם, והפיל על אחשוורוש בהלה באותו לילה, הה"ד (אסתר ו) בלילה ההוא וגו'. ע"כ.

מבואר שנס פורים נתגלגל ע"י שמרדכי עסק בתורה עם התניוקות. וצ"ב דאז הרי היה זמן צרה וצוקה, ואין עת לחשות כי אם לצעוק ולהתחנן לפני הקב"ה שיצילנו מהמן הרשע ימ"ש וגונדא דיליה, ואם כי נתגלה למפרע שבזכות זה ניצלו עמ"י, אך מעיקרא מאי קסבר, ומהיכן ידע שזה הוא הדבר הנכון לעשותו כעת.

ואקדים עוד מאמר הגמ' במגילה (דף טז.) וז"ל: ויקח המן את הלבוש ואת הסוס אזל אשכחיה דיתבי רבנן קמיה ומחוי להו הלכות קמיצה לרבנן, כיון דחזייה מרדכי דאפיק לקבליה וסוסייה מיחד בדידה, מירתת, אמר להו לרבנן האי רשיעא למיקטל נפשי קא אתי, זילו מקמיה די לא תכוו בגחלתו, בההיא שעתא נתעטף מרדכי וקם ליה לצלותא, אתא המן ויתבי ליה קמיייה ואוריך עד דסליק מרדכי לצלותיה, אמר להו במאי עסקיתו, אמרו ליה בזמן שבית המקדש קיים מאן דמנדב מנחה מייתי מלי קומציה דסולתא ומתכפר ליה, אמר להו אתא מלי קומצי קמחא דידכו ודחי עשרה אלפי ככרי כספא. ע"כ.

וגם הכא צ"ב מהיכן ידע מרדכי שעתה צריך לעסוק בתורה, והרי הסברא שעתה עת לצעוק ולהתחנן לפני מלך מלכי המלכים, ואם כי מבואר שזה היה יסוד הצלתם דאתי קומצא דידכו וכו', סו"ס מהיכן ידע זה מרדכי.

אלא י"ל בעזהי"ת, דהנה מבואר במדרש (ב"ר פר' סה אות כ) וז"ל: אמר רבי אבא בר כהנא לא עמדו פילוסופין בעולם כבלעם בן בעור וכאבנימוס הגרדי, נתכנסו כל עובדי כוכבים אצלו, אמרו לו תאמר שאנו יכולים להזדווג לאומה זו, אמר לכו וחזרו על בתי כנסיות ועל בתי מדרשות שלהן, ואם מצאתם שם תינוקות מצפצפין בקולן אין אתם יכולים להזדווג להם, שכך הבטיחן אביהן ואמר להם, הקול קול יעקב, בזמן שקולו של יעקב מצוי בבתי כנסיות אין הידים ידי עשו, ואם לאו, הידים ידי עשו, אתם יכולים להם. ע"כ.

והנה מרדכי הצדיק הבין זה, שעיקר כח האומות הוא מחמת שאין הקול קול יעקב, וידע שעיקר הכח הוא בלימוד תשב"ר, על כן כינס מרדכי את התינוקות של בית רבן כדי לבטל את רוע הגזירה. וזהו שאמר המן שאת התינוקות יהרוג תחילה, כי ידע שכל עוד שהם עוסקים בתורה אין בכוחו לעשות כלום, לכך אמר שיהרגם תחילה ואז יוכל להשמיד את כל עמ"י ר"ל.

וכ"כ הרי"ף בפירושו על העין יעקב (שם) דמה שניצלו עמ"י הוא ע"י מרדכי שאסף וקיבץ את התשב"ר ועסק בתורה, וזהו הרמז (אסתר ח) ליהודים הייתה אורה, אורה זו תורה (מגילה דף טז:), כלומר דמה שליהודים הייתה אורה, היינו משום שזו תורה – שקיבץ מרדכי את תשב"ר ועסקו בתורה.

וכתב בספר חיים עד העולם (ח"א דרוש א לשבת זכור, עמ' שמ בנדמ"ח) דזה הרמז בפסוק (שמות כח) ונשמע קולו בבואו אל הקודש לפני ה' ובצאתו ולא ימות, היינו ונשמע קולו של מרדכי, בבואו אל הקודש שהוא הביהמ"ד, ובצאתו עם כל תשב"ר, ועי"ז ולא ימות – דכל זמן שהקול קול יעקב מצוי בבתי כנסיות ובבתי מדרשות – אין הידים ידי עשו, ואין כח לעשו להתגבר על ישראל. עכ"ד.

והנה יסוד העם היהודי וקיומם במשך שנות דור הוא על ידי תשב"ר הלומדים תורה, וכמבואר בפתיחתא דאסת"ר (אות יא) וז"ל: אם אין גדיים אין תיישים, אם אין תיישים אין צאן, אם אין צאן אין רועה, אם אין רועה אין עולם מתקיים, כך היה אחז סבור ואומר אם אין קטנים אין גדולים, אם אין גדולים אין תלמידים, אם אין תלמידים אין חכמים, אם אין חכמים אין זקנים, אם אין זקנים אין תורה, אם אין תורה אין בתי כנסיות ובתי מדרשות, אם אין בתי כנסיות ומדרשות אין הקב"ה משרה שכינתו בעולם. ע"כ.

מעתה בין תבין מדוע נס פורים לא יתבטל לעולם, וכמו שאמרו חז"ל (ירושלמי מגילה פ"א ה"ה, פסיקתא זוטרתא אסתר ט סימן כח, מדרש שוחר טוב משלי ט ב, שכל טוב פר' בשלח פ"ז סימן טז, וכ"כ הרמב"ם פ"ב מהל' מגילה ה"ח) שלעתיד לבוא כל המועדים יהיו בטילים מלבד ימי הפורים שלא יהיו נבטלים לעולם, וכמש"כ (אסתר ט) לא יעברו מתוך היהודים וזכרם לא יסוף מזרעם.

והביאור לזה בס"ד, כי כל מהותו נעשה בזכות הקטנים שהם נשמת עמ"י ובזכותם ישראל מתקיימים במשך שנות דור, על כן כיון שנס פורים נתגלגל ע"י תשב"ר, לכן גם הנס לא יתבטל לעולם.

בענין מקום שלומדים בו התשב"ר

הנה איתא בזוהר חדש (מדרש הנעלם פר' לך לך דף לב.) וז"ל: שאמר רבי יצחק, המלמד תורה לתינוקות, **דירתו עם השכינה**, והיינו שאמר רבי שמעון, כשהיה בא לראות את העלמים בבית הרב, היה אומר הלכתי לראות פני השכינה. ע"כ.

מבואר בדברי הזוה"ק דהמלמד תורה לתינוקות דירתו עם השכינה. וא"כ מבואר שהמקום שמלמדין בו התינוקות הוא מקום קדוש שבו השכינה שורה.

וכתב ביסוד יוסף (פרק ט) וז"ל: אזהרה והתעוררות אל המלמד, **בהיות השכינה שרויה שם**, האם רובצת על הבנים גדנפאה על הגדיים הרכים אשר הבל פיהם בוקע שחקים, ישימו ליבם כי השכינה רואה לימודם אם עושים את מלאכתם באמונה בלי רמיה, באשר מלאכת שמים זו מקיימת את העולם ומצלת את תלמידיהם ולומדיהם (היינו המלמדים) מגיהנם, וכדאיתא במדרש הנעלם וכו', ועל כן יזהר המלמד תורה לתינוקות **להיות המקום הזה נקי וטהור וכו'.** עכ"ל.

ובספר קב הישר (פרק עב) כתב וז"ל: ובכל מקום שתינוקות לומדים אצל רבם, **שם השכינה מצויה ושורה שם**, כדאיתא בזוהר (פרשת לך לך דף לב.) רבי שמעון בן יוחאי כד הו' אתי למחמיה עולמיה בבי רב, הוה אמר, אזלינא למחמי אפי שכינתא. ומה שדייק ואמר, כד הוה אתי למחמי עולמיה בבי רב, כי כן מנהג אנשי מעשה, כשהיו פנויין מן המלאכה, היו הולכים אל המלמדים כדי לקבל אפי שכינתא.

ועל כן צריך אדם להזהר, שכל ההולך לשם לבית המלמדים, שם האם, דהיא שכינתא רובצת על הבנים ופורשת כנפי שכינה על גדיי הצאן, ובהבל פיהם של תינוקות בוקעים וקיעים ואוירים, על כן צריך המלמד לשום אל ליבו, **שהשכינה שוכנת אצלו**, ויעשה מלאכתו באמונה בלי רמיה, באשר שהוא מלאכת שמים, ויראה שיהיה החדר אשר לומדין שם התינוקות **נקי וטהור מכל לכלוך**, ויקיים (דברים כג) והיה מחניך קדוש, כי זה נקרא **מחנה שכינה**. עכ"ל.

והנה מבואר בשו"ת מבי"ט (ח"ב סימן קעא) דהמקום שלומדים הנערים בקבע שם, שאינו מקום דירה אלא מקום לימוד, יקרא גם כן בית המדרש, כי הבל פי תורת הקטנים עדיף שאין בו חטא, וגם מהם מקום שלומדים הלכה ויש בו קדושה תורה שבכתב ושבעל פה. עיין שם.

ובחסד לאלפים (סימן קנא ס"ד) כתב וז"ל: ואני אומר שהבתים שלומדים בהם התינוקות יש להן קדושה אפשר יותר מקדושת ביהמ"ד, שהרי אמרו (שבת דף קיט:) דקאים עלמא על הבל תשב"ר, שאינו דומה הבל שאין בו חטא להבל שיש בו חטא, ובודאי שיש שם השראת שכינה וצריך לנהוג בהם כבוד וכו'. עכ"ל.

ואולם עיין בזה בשו"ת מהרש"ג (ח"ב סימן קטז) ובשו"ת לבושי מרדכי (חאו"ח מהדו"ת סימן מ). ולא עתה עת האס"ף.

עוד מבואר בשו"ת רב פעלים (ח"ב חאו"ח סימן כב) דמקום שמלמדים תשב"ר קדוש בקדושת ביהמ"ד ואסור ללמד בו דברי חול ואומנות וכדו'. עש"ב. וע"ע בבא"ח (ש"א פר' ויקרא אות ד).

ואולם עיין בספר העיתים (סימן קעה) שכתב וז"ל: ומשמיה דרב האיי איתמר מותר ללמוד תינוקות של בית הכנסת אגב לימוד תורה כתב ערבי וחשבונות, אבל שלא עם התורה אינו נכון.

וכתב שם בעתים לבניה לבאר כוונת רב האי גאון, דאפשר דזהו מקרי כמו לצורך דבר מצוה שזה בכלל וללמדו אומנות. עיין שם.

וע"ע בשו"ת ציץ אליעזר (ח"ט סימן טו) דלכאורה ע"פ דברי הבא"ח יש לעורר דצריך להיות אסור בחדרי תשב"ר ללמד לימודי חול וכדו', שהרי דין בתי מדרשות להם, ומאידך אנו יודעים שלא נזהרים בזה, ובבתי התשב"ר כת"ת עץ חיים וכדומה מלמדים מעידן עידנים מלאכת הכתיבה שלא בכתב אשורית וגם שלא בכתב רש"י, וכן מלאכת החשבון, בחדרים שלומדים בהם תורה באין פוצה פה ומצפצף כו'.

וא"כ התימא במקומה מאין רגלים להיתר שנוהגים ללמד מלאכת הכתיבה והחשבון בבתי התשב"ר האמיתיים כמאז ומקדם (ולא בכאלה שמצוים כהיום שמתחילת בנייתם בונים וקובעים אותם ע"מ ללמד בהם הכל בעירבוביא, שאע"פ שהכל מתוכנן על טהרת הקודש, מ"מ יש לבוא בדיון מיוחד אם יש להם קדושת בתי תשב"ר), הרי כוונת המקדישים והבונים מפורש היתה שבונים ומקדישים אותם לבתי וחדרי ת"ת לתשב"ר, וא"כ הרי קדושת בתי מדרש עליהם, ולזה הרי לא מועיל תנאי אפילו בחורבנו, כמבואר בשו"ע (או"ח סימן קנא ס"ב), ועכ"פ לא מהני תנאי לכך בישובו, יעוין שם במ"ב (סקל"ו) ובביאור הלכה (שם בד"ה לא ובר"ה אבל).

ושוב הביא כמה צדדים להקל בזה וכו', והביא דברי ספר העיתים (אלא שיש ט"ס במקור עיין שם).

ולמעשה כותב דטוב להתנות בשעת בניית הת"ת שילמדו בהם גם שאר דברים. עיין שם.

וע"ע בשו"ת אור לציון (ח"ב פ"י אות ג ובהע"י) שהביא ג"כ לדון כנ"ל, האם מותר ללמוד דברי חול בכיתת לימוד שבתלמוד תורה שרגילים ללמוד בה דברי תורה, וכן האם מותר בבתי הספר להשתמש תשמיש חול בחדר שמתפללים בו.

ומסיק בזה, דמעיקר הדין אין ללמוד לימודי חול באותו חדר שלומדים בו לימודי קודש, אלא צריך ללומדם בחדר אחר, ואף שלומדים בו רק ילדים קטנים ג"כ יש בו קדושה, ואף קדושתו יותר גדולה, שהרי הבל פיהם של תשב"ר אין בו חטא.

ומ"מ המנהג להקל בזה, ולומדים לימודי קודש ולימודי חול באותו חדר, וסומכים שלימודי החול שלומדים שם הם לצורך לימודי קודש, ואף שבשו"ת רב פעלים (ח"ב סימן כב) כתב להחמיר בזה, מ"מ המנהג פשוט כיום להקל.

וכל זה בתלמודי תורה בבעלות פרטית, שכיון שהוקדש לבית המדרש יש בו קדושה, אבל בתי ספר השייכים לרשות המקומית, כגון לעירייה וכדומה, אין המנהל אותם נחשב בעלים, ואין בו כח להקדישו, ואינם קדושים בקדושת בית המדרש, ורשאים להשתמש בחדר זה לאחר התפילה כחדר אוכל וכדומה, אלא שמ"מ אין מן הראוי לעשות כן, משום כבוד המקום, אלא יש לייחד מקום זה לתפילה או לימוד בלבד. עכ"ד.

דרוש בענין לימוד תורה לתלמיד

הנה איתא בש"ס (סנהדרין דף צא.) וז"ל: אמר ר' יהודא אמר רב כל המונע הלכה מפי תלמיד כאילו גוזלו מנחלת אבותיו, שנאמר (דברים לג) תורה ציוה לנו משה מורשה קהילת יעקב, מורשה היא לכל ישראל מששת ימי בראשית, אמר ר' חנא בר ביזנא אמר רבי שמעון חסידא כל המונע הלכה מפי תלמיד אפילו עוברין שבמעיי אמו מקללין אותו, שנאמר (משלי יא) מונע בר יקבֹהוּ לאום וכו', עולא בר ישמעאל אומר מנקבין אותו ככברה וכו', ואם למדו מה שכרו, אמר רבא אמר רב ששת זוכה לברכות כיוסף וכו', אמר רב ששת כל המלמד תורה בעולם הזה זוכה ומלמדה לעולם הבא וכו'. ע"כ. ופירש"י: המונע הלכה. מללמדו: מששת ימי בראשית. דכתיב (בראשית א) בראשית ברא בשביל התורה שהיא ראשית, וישראל נקראו ראשית תבואתה (ירמיה ב), שעתידין להנחילה ברא אלקים את השמים וגו': עכ"ל.

והנה לכל אחד מעמ"י יש חלק בתורה (כפי שביארתי בעזה"ת באורך בספרי הק' אמרי שפר על שבועות ח"ג), וכל החידושים היו בכח בו' ימי בראשית, כיון שכל החידושים נמסרו למשה רבינו ע"ה ואפילו מה שתלמיד שואל לפני רבו, כמבואר במדרש (שמו"ר פר' מז אות א ויק"ר פר' כב אות א קה"ר פר' א אות ט פר' ה אות ז ועיין ש"ס ברכות דף ה. מגילה דף יא:).

וכתב מהרמ"ו (שער מאמרי רו"ל, חלק מדרשים – מדרש רבה פר' חקת פי"ט דף נד. טור ב) וז"ל: הנה אמרו רו"ל כי אפילו מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש הכל נגלה למשה, ולכאורה דבר זה תימא גדולה. אבל הענין הוא, כי משה ודאי שכל מה שעתיד להתחדש בעולם בכל התורה – ידע, אלא מה שידעם היה בעל פה אבל לא היה יודע לדורשם ולרומזם בפסוקי התורה כל אחד ואחד במקומו, עד שבאו חכמי הדורות וכל אחד ואחד היה דורש הדרשות שהם מחלק נשמתו ולומדם מן הפסוקים. עיין שם. וכן כתב בפרע"ח (שער הנהגת הלימוד פרק א). עיין שם.

וע"ע בספר חסד לאברהם (מעין שני נהר לו) שביאר הענין באופ"א, שודאי הכל נמסר למשה רבינו ע"ה, ואם היה רוצה היה יכול לגלות והיה יכול לחדש מעשה מרכבה יותר מיחזקאל הנביא וכו', אמנם הקב"ה גילה למשה רבינו ע"ה ואמר לו כך וכך יתגלה ע"י פלוני וכו', ויתנבא מכוחך ושפעך, וכן הוא בנבואות של הנביאים וכל החידושים, ולכל חידוש יש זמן ועת וכו' (והוא בסוד חילוקי בחינות שבספירות), והכל הוא מהשפעת משה רבינו ע"ה ממשי. עיין שם שהאריך בזה. ועיין שם עוד מזה באריכות (בנהר כא) שבאמת הכל נתגלה למשה רבינו ע"ה, רק שהיה אסור לו לגלות כלל עד שתבוא בעת מכוון ויתחדש אותו חידוש.

משל למה הדבר דומה? לאילן שאי אפשר לו שיצמח מעצמו אם לא ע"י אחרים שטורחים ונוטעים בארץ וכו' ועובדים כל העבודות הנצרכות, והיינו שהכל נמצא באדם בכח, רק צריך לטרוח ולעמול להוציא מן הכוח אל הפועל, וזה ע"י אחרים כדלקמן.

ואיתא בזוה"ק (פר' בראשית דף כז.) עה"פ (בראשית ב) וינחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה, לעבדה זו מצות עשה ולשמרה זו מצות לא תעשה, והיינו שענין המצוות וכו' זה כמו אילן שצריך לעובדו ולשומרו ולהוציא מן הכוח אל הפועל, וע"י המצוות עושה תיקונים חדשים בעולם.

וכמו שיש באדם שס"ה גידים ורמ"ח אברים, כן הוא בעולמות העליונים, וע"י המצוות שאדם מקיים מתקן רמ"ח איברים, וע"י שנמנע ממצוות ל"ת מתקן שס"ה גידים, וכן כשאדם נולד הוא ריק מכל חכמה, כדכתיב (איוב יא) עיר פרא אדם יולד, ויצה"ר כרוך על עקיבו, כד"א (בראשית ד) לפתח חטאת רובץ, וכן נאמר (תהילים נא) הן בעוון חוללתי ובחטא יחמתני אמי, וכל התורה שעתידי לחדש לפי שורש נשמתו נמצא בכוח ולא בפועל (עיין רמח"ל בדרך עץ חיים, וכן מובא בשם אדונינו הגר"א בספר מעלות התורה חלק מעלות המעשה אות נג ובפתחי נדה לר' בצלאל מונשבורג דף ל: ובשם עולם למרן הח"ח ח"א פ"ג ובאבן שלמה פ"ח אות כד וכ"ה בפירוש הגר"א למשלי טז כו), וצריך רב ללמדו תורה שיכניס בו את האור הזה של התורה, ועי"ז יזכה להוציא את תורתו מן הכח אל הפועל.

והנה בלי דעת, אינו נקרא בשם אדם כלל, כדאיתא בסנהדרין (דף צב.) כל אדם שאין בו דעה אסור לרחם עליו. גם נקרא עני, כי מי שאין לו דעת הוא בבחינת עני, כמאמרם ז"ל (נדרים דף מא.) אין עני אלא בדעה, ואמרו עוד (קידושין דף מט: סנהדרין דף כד. שבת דף לג. זוהר פר' יתרו דף צג. פר' עקב דף רעג: הקדמת תיקון"ז דף ה. תיקון כב דף סו: תיקון סט דף קיט. תיקוני זוה"ח תיקונא קדמא דף קכח.) אין עניות אלא עניות דתורה, והעני חשוב כמת, כמאמר חז"ל (נדרים דף ז: דף סד: ע"ז דף ה. זוהר פר' משפטים דף קיט. פר' תרומה דף קנח: פר' צו דף לג: פר' בחוקתי דף קיג: פר' בהעלותך דף קנג. פר' פנחס דף ריט. פר' עקב דף רעג: הקדמת תיקון"ז דף י: תיקון"ז תיקון כב דף סו: תיקון סט דף קיג.).

נמצא עולה מכל זה, שע"י שהרב מלמדו תורה, אזי הוא מכניס בו הדעת של התורה, ועי"ז נקרא אדם.

ולכך אמרו חז"ל (סנהדרין דף יט:) כל המלמד בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו ילדו. ואמרו עוד (שם דף צט:) כל המלמד את בן חבירו תורה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאו. **והיינו** שממש התלמיד נקרא בנו, וכאילו יצר אותו ממש, כי רק בזכותו יש לו בחינת אדם, ובלעדיה היה בהמה בדמות אדם.

והנה זה עיקר האדם לעסוק ביישובו של עולם שיהיה העולם מלא מבני אדם, כמש"כ (בראשית א) ומלאו את הארץ, כי זה עיקר יישוב העולם כשהעולם מלא מבני אדם, והיינו

◆ הארות והוספות ◆

1. כמבואר במדרש פתרון תורה (פר' ראה) דאיתא התם, שכל מי שעוסק בתורה קרוי אדם, ומי שאינו עוסק בתורה קרוי בהמה. עיין שם. והוא בחינת כל עמי הארצות שלא עוסקים בתורה, יעויין בתיקון"ז (סוף תמ"ה דף פג. ושם תמ"ז דף פג:) ועיין בהשמטות הזוהר (בראשית סימן ה).

מבני דעה, כי הרי מי שאין בו דעת אינו אדם כלל כנ"ל, וזהו שכתוב (תהילים מא) אשרי משכיל אל דל, והיינו שמשכיל ללמד את בן חברו העני מן הדעת וכו' (עיין באריכות בליקוטי מוהר"ן תנינא סימן ז).

נמצא שמי שמונע הלכה מפי תלמיד הוא ממש גוזל חלק ירושתו וחלק תורתו הראוי לנשמתו, להוציא מן הכוח אל הפועל כמבואר, וגוזל חלקו בתיקון העולמות שניתן לו ע"י התורה שלומד מו' ימי בראשית, ועל זה אמרו בגמ' שהתורה ירושה לישראל כמש"כ מורשה כו', כי זה ירושה ממש לאיש הישראלי בחלקו בתוה"ק.

ומי שמונע מבן חברו – היינו מתלמידו את חלקו בתורה, הרי בהכרח גורם שלא יוציא את תורתו הנמצא בנשמתו בכוח, ולא יוכל להוציא לפועל א"כ הרי הוא גוזלו ממש, וזה כמו עובר שנמצא בכוח בבטן האם שלא יוצא לפועל, ולכן אפילו עוברין שבמעיי אמו מקללין אותו.

או יובן ע"פ מאמרם ז"ל בירושלמי (מס' ברכות פ"א ה"ב דף ח.) אמר ר"י הלמד שלא ע"מ לעשות, נוח לו אילו נהפכה שלייתו על פניו ולא יצא לעולם. עוד אמרו (עיין ירושלמי סוטה דף לא.) שהלומד שלא ע"מ לעשות הרי הוא בכלל ארור. וכן אמרו (יבמות דף קט:) דהאומר שאין לו אלא תורה אפילו תורה אין לו. עוד אמרו (ע"ז דף יז:) דהרי הוא כמי שאין לו אלוך. וכן אמרו (הקדמת תיקון"ז דף ב.) ואורייתא בלא פקודא לאו איהי תורת ה'. ואמרו (זוהר פר' פנחס דף ריח.) דאורייתא בלא פקודין אתקרי עקרה. וכבר אמרו (אבות פ"א מ"ז) דאין המדרש עיקר אלא המעשה. ואמרו (ברכות דף יז.) תכלית חכמה תשובה ומעשים טובים.

ועיין תיקון"ז (תיקון נב דף פז.) וז"ל: וי לון לבני נשא דלא משתדלין באורייתא דאתקריאו עצים יבשים, דאינון עתידין לאתקדא בנורא דגיהנם, ולא למגנא אמרו מארי מתניתין דאינון עמלין וירתין גיהנם, ואע"ג דמתרבי אילנא דאיהו גופא דאורייתא, ולית ליה איבא דאינון פקודין דעשה, מה כתיב ביה (דברים כ) רק עץ אשר תדע כי לא עץ מאכל הוא, אותו תשחית וכתר, ובגין דא אמרו מארי מתניתין דלית מדרשא עיקר, אלא המעשה איהו עיקר. ע"כ.

וע"ע בתיקון"ז (תיקון ס דף צג:) וז"ל: טב מלגאו ולבושא דיליה ביש, דא איהו עני ורוכב על חמור (היינו צדיק ורע לו), רע מלגאו ולבושא דיליה שפיר מלבר, על האי אתמר ראיתי עבדים על סוסים (היינו רשע וטוב לו), וכלא אשתמודע בעובדוי דבר נש מאן דאיהו מלגאו, ולא למגנא אוקמו קמדאין לא המדרש הוא העיקר אלא המעשה הוא העיקר, דשטיין מסתכלין בגופא דאיהו לבושא, הה"ד (איוב י) עור ובשר תלבישני, וצדיקא בעובדין טבין. ע"כ.

והענין כי עיקר מציאות האדם הוא שיוציא את העניינים בתורה מן הכוח אל הפועל (כפי שביארתי בעזה"ת באורך בספרי הק' אמרי שפר על שבועות ח"ג בענין תלמוד גדול ממעשה), והלימוד לאחרים הוא בחינת מעשה, ואם לומד ולא עושה, היינו לא מלמד לאחרים, אזי נוח לו שנהפכה שלייתו ולא יצא לעולם, והיינו מכיון שבתוך בטן האם ג"כ למד תורה, וא"כ מה רוח שיצא לאוויר העולם, והמלאך סוטר על פיו ושוכח כל התורה, אלא מוכרח כנ"ל

שהלימוד שמלמד המלאך זה חלקו בתורה כפי שורש נשמתו, ואחר"ז משכחים אותו מה שלמד, דאם לא כן לא יהא שכר על פעולתו, ואז בעולם הזה עולם העשיה צריך לעמול להחזיר אבידתו ולהוציא חלקו בתורה מן הכוח אל הפועל, וזה בחינת מעשה, ולכן הלומד ואינו מקיים ולא עושה תפקידו נוח לו שלא נברא, כי בשביל לימוד התורה היה אפשר גם בלי שיצא לאויר העולם, דבבטן אמו כבר למד כל חלקו בתורה.

וזהו שאמרו דמי שלא מלמד את בן חבירו תורה הרי שאפילו עוברין שבמעי אמם מקללים אותו, כי לא משלים כוונת הבריאה לעשות וללמד אחרים, וממילא היה עדיף שישאר בבטן אמו ולא יוולד כלל כנ"ל, ולכן עוברים שבמעי אמם מקללים אותו שהם יותר טובים ממנו, כמבואר בס"ד.

עוד י"ל ע"ד הסוד, כי ידוע שהאדם הגיע לעולם בשביל לתקן כל הניצוצין שנפלו בקליפות שאחר חטא אדה"ר וכו', וזה ענין תיקון שם ב"ן (עשיה) בשם מ"ה (יצירה) ואחר"ז עולה ונתקן יותר וכו' עד שם ע"ב וכו' עולם האצילות וכו', וזה בחינת ז' מלכין קדמאין שהם מסטרא דב"ן שז"ס בהמ"ה (גימטריא מ"ה), וכמו שנאמר (תהילים לו) אד"ם ובהמ"ה תושיע ה', וע"י שם מ"ה מחזיר העטרה לראשי המלכים דהיינו חכמה, המוחין, ואז חוזר אליהם המלוכה בחינת המוחין חב"ד, וזה ענין חיבור התורה ע"י המעשה, והיינו שמלמד לאחרים את התורה.

ונראה שז"ס המבואר הכא, שמי שמונע הלכה מפי תלמיד, והיינו שלא נכנס בעשיה, שלא מתקן שם ב"ן וזה בחינת תלמיד שהוא ב"ן חבירו, אז אפילו תינוקות שבמעי אמם מקללים אותו, שהם עדיפים ממנו שהוא אף שיצא לבחינת עשיה, לא עשה עם זה שום דבר, והבן.

ועוד אמרו בגמ', שמנקבים אותו ככברה.

והענין יראה בס"ד ע"פ מאי דאיתא בש"ס מס' כתובות (דף נ.) הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד, ר"ה ור"ח חד אמר זה הלומד תורה ומלמדה. ע"כ. ובש"ס מס' ע"ז (דף לה:) אמרו וז"ל: מאי דכתיב (שיה"ש א) לריח שמניך טובים, למה ת"ח דומה לצלוחית של פליטין מגולה ריחה נודף מכוסה אין ריחה נודף. ולא עוד אלא דברים שמכוסין ממנו מתגלין לו שנאמר (שם) עלמות אהבוך קרי ביה עלומות. ע"כ.

ובש"ס עירובין (דף נד.) אמרו וז"ל: מאי דכתיב (שיה"ש ה) לחיי כערוגת הבושם אם משים אדם עצמו כערוגה זו שהכל דשין בה וכבושם זה שהכל מתבשמין בה תלמודו מתקיים, ואם לאו אין תלמודו מתקיים. ע"כ. ופירש"י: שהכל מתבשמין בה שמלמד תורה לתלמידים. ע"כ.

מתבאר שכל מציאות התורה שתשתמר אצל האדם זה ע"י שמלמד את התורה לתלמידים.

והתורה נמשלה למים, כמש"כ (ישעיה נה) הוי כל צמא לכו למים, וכדברי חז"ל (תענית דף ז.) סוכה דף נב: קידושין דף ל: ב"ק דף יז. דף פב. ע"ז דף ה: חולין דף ז. מכילתא דר"י סדר בשלח מס' דויסע פר' א מכילתא דרשב"י פרק טו פסוק כב ספרי פר' עקב פיסקא מח ב"ר פר' נד סימן א פר' פד סימן טז שמו"ר פר' ב סימן ה פר' כה סימן ח במדב"ר פר' א סימן ז דב"ר פר' ז סימן ג שיהש"ר פר' א

אות ג קה"ר פר' יא אות א ונחומא סדר תולדות סימן יג סדר בשלח סימן ג סדר כי תשא סימן יט סדר במדבר סימן ו מדרש תהילים מזמור א אות ב מזמור פז אות ה תדא"ר פר' ב ופר' יח תדא"ז פר' א מדרש פתרון תורה פר' חוקת עמ' 189 זוהר פר' בשלח דף ס. רע"מ פר' משפטים דף קכא. פר' פנחס דף רכט: תיקו"ז תיקון כ-כא דף מז. תיקון מה דף פב: תיקון ע דף קכ: זו"ח רות דף לב. תיקו"ח דף פב. דף פג.).

והנה המים מתקיימים דווקא בכלי שאין בו נקבים, וכך התורה לא תתקיים אא"כ בגוונא שילמד לתלמידים, וזהו שאמרו דאם מונע הלכה מפי תלמיד הרי שלא תתקיים התורה אצלו. והמשל בזה הוא שמנקבים גופו ככברה, והמים היינו התורה תישפך ממנו ולא יישאר אצלו כלום.

והענין שדווקא ע"י לימוד התורה לתלמידים תלמודו יתקיים בידו, יובן מכמה טעמים.

יובן ע"פ מאי דאיתא בש"ס מס' מכות (דף י.) ע"פ (קהלת ה) ומי אוהב בהמון לא תבואה, רבינא אמר כל האוהב ללמד בהמון – לו (אם וא"ו) תבואה, והיינו דאמר רבי הרבה למדתי מרבתי, ומחברי יותר מרבתי, ומתלמידי יותר מכולן. ע"כ. ופירש"י, ללמד בהמון, מרבה תלמידים, לו תבואה, לפי שעל ידיהם ירבה הפלפול ונותן לב לתרץ קושיותיהם. ע"כ.

ואמרו במס' תענית (דף ז.) וז"ל: אמר רב נחמן בר יצחק למה נמשלו דברי תורה כעץ, שנאמר (משלי ג) עץ חיים היא למחזיקים בה, לומר לך מה עץ קטן מדליק את הגדול, אף תלמידי חכמים קטנים מחדדים את הגדולים, והיינו דאמר ר' חנינא הרבה למדתי מרבתי, ומחברי יותר מרבתי, ומתלמידי יותר מכולן. ע"כ. ופירש"י, קטנים מחדדין, ששואלין כל שעה. ע"כ. והיינו דע"י לימוד התלמיד הוא מקשה לו ומתריך וכו', והרב צריך לבאר שוב ולפרט כל מה שמופשט בשכלו עד הפרטים הזעירים שהתלמיד צריך כדי להבין, ועי"ז נוסף בשכלו אור חדש ובהירות נוספת.

וכ"כ הרמב"ם (פ"ה מהל' ת"ת הי"ג) וז"ל: התלמידים מוסיפין חכמת הרב ומרחיבין ליבו, אמרו חכמים הרבה חכמה למדתי מרבתי ויותר מחבירי ומתלמידי יותר מכולם, וכשם שעץ קטן מדליק את הגדול, כך תלמיד קטן מחדד הרב עד שיוציא ממנו בשאלותיו חכמה מפוארה. עכ"ל.

ועל דא אוקמוה מארי דמתניתין (אבות פ"ד מ"ד) שחברין יקימוה בידך. ע"כ. וכמה מפרשים (עיין רש"י שם ועוד) ביארו, דהכוונה היא, שע"י תלמידים בני תורה המתחברים עמך אזי ישאו ויתנו עמך שם בהלכה ועי"ז יבינה על בוריה.

והיינו שדווקא ע"י אחרים יזכה האדם השלם שתשתמר התורה אצלו, ובלא"ה יאבד ממנו, כמו המים שלא מחזיקים אלא בכלי, כך הרב לא יחזיק תלמודו אא"כ יכניס תורתו לכלי היינו לתלמיד, וכשם שאם יש חורים בכלי המים נשפכים, כך אם לא מלמד את התלמיד אזי תורתו משתכחת.

והענין נודע ליודעי בינה, כי בחינת התורה שורשה למעלה מאוד, וכשאדם תופס התורה במושכל הראשון הרי שהכל נמצא אצלו בכוח, ועדיין לא יכול להפריד ולמלל החכמה עד

כדי דיבור, וכשמוציא מה שבשכלו לתלמיד הרי הוא צריך לפשט ולהאריך מה שבשכלו, ואח"כ כשהתלמיד מתבונן אזי הוא מרחיב יותר, וזה בחינת ח"ע (חכמה עילאה), והיינו הנקודה השורשית, ואח"כ מגיע מה שמבין דבר מתוך דבר – וזה בינה, ואחרי שמחבר חכמה ובינה זוכה לבחינת דעת (ז"א), ועי"ז מתחכם ביותר, וכל זה בזכות התלמיד, ועי"ז זוכה לבחינת אד"ם הכתוב בתורה (בראשית ב) ויהי האדם לנפש חיה, ומתרגמין לרוח ממללא, והיינו הכוח למולל ולהפריד הנקודה השורשית שבשכלו, והכל זוכה הרב ע"י התלמיד, כמבואר בס"ד.

ואיתא בזוהר (עיין זוהר פר' נח דף סד : פר' תרומה דף קסט : פר' צו דף לה. פר' אחרי מות דף סא.- ב. זו"ח פר' בראשית דף כו. מדרש רות דף לו.) דהתלמידים הם לימודי ה', והוא בחינת נצח והוד (עיין זו"ח פר' ויצא דף מו. פר' כי תשא דף עה : תיקון"ח דף סז.), וכתב הרמ"ק (פרדס רימונים שער כג ערכי הכינויים פרק יב) לימודי ה' נקראים נצח והוד, והטעם, כי שניהם מלומדים ומושפעים הלימוד והנבואה מהתפארת. עכ"ל.

והיינו שבחינת הרב הוא בחינת התפארת, והתלמידים הם בחינת נצח והוד שמעמידים התפארת, ועל ידם נשפע שפע התפארת אל היסוד ומשם אל המלכות, הרי שכל מציאות ההשגה הוא ע"י רב ותלמיד דייקא.

עוד כתב הרמ"ק (אור יקר זוהר ח"א עמ' רצו) וז"ל : מידת לימודי ה' היינו נצח והוד לימודי ה', שהתפארת שוכנת על שניהם, והתינוקות של ישראל תלמוד תורתם מרכבה עליהם. עכ"ל. והיינו כנ"ל שע"י התינוקות דייקא יגיע שפע התפארת אל היסוד ומשם אל המלכות.

וכן הענין שע"י הענווה זוכים לתורה כמבואר בהרבה מקומות (והארכתי בזה בעזה"ת בספרי הק' על שבועות ח"ג), ולכן דווקא ע"י לימוד לתלמידים שזה בחינת ענוה, יזכה לתורה, כי אין לך גאווה יותר גדולה מאשר לשמור התורה לעצמו ולא ללמדה לאחרים, וכמו שהמים הולכים מגבוה לנמוך, אף דברי תורה שנמשלו למים לא מתקיימים אלא במי שדעתו שפלה (עיין תענית דף ז.). ואי לא"ה מנקבים גופו ככברה והמים נשפכים ממנו החוצה.

או יובן ע"פ המבואר בהרבה מקומות שע"י צדקה וחסד זוכה האדם לתורה, והנה אין לך חסד יותר גדול מללמד התורה לתלמידים ולהוציא כוחם הנמצא בהם בכוח לפועל, ודוקא עי"ז יזכה לתורה, ואי לא"ה מנקבים גופו ככברה והתורה תשפך ממנו ולא ישאר מזה כלום.

ועל ידי שמלמד תורה זוכה לבחינת אד"ם כמבואר, ועי"ז מתקן שם ב"ן (מלמד ב"ן חבירו תורה) ע"י שם מ"ה גימטריא אד"ם, ומחזיר העטרה לראשי המלכים, וזוכה לחב"ד, וממילא התורה משתמרת אצלו ומגלין לו דברים המכוסים כנ"ל.

וזה בחינת יוסף שהוא בחינת יסוד, ואמרו חז"ל בסוף פ"ק דב"ק (דף יז.) דהעוסק בתורה ובגמילות חסדים זוכה לנחלת שני שבטים זוכה לכילה כיוסף וכו', ואית דאמרי אויביו נופלין לפניו כיוסף.

והיינו שזוכה לעטרה כיוסף, וזה בחינת החכמה שניתנה למלכין דמיתו, בחינת העטרות של האותיות, ואז אויביו נופלין לפניו כי נהיה מלך שמושל על כולם, כי החכמים העוסקים בתורה נקראים מלכים (הקדמת הזוהר דף ט: גיטין דף סב. מדרש תהילים מזמור סח אות ט), וזוכה לבחינת הכתוב (משלי ח) בי מלכים ימלוכו.

והוא המבואר כאן שמי שמלמד תורתו לתלמיד זוכה לברכות כיוסף, והיינו זוכה לבחינת יסוד שכוללת הכל ומשפיע שפע התפארת אל המלכות, וניתן לו חכמה, וזוכה לבחינת מלך, ואויביו נופלין לפניו, כי ענין מה שיוסף היה משביר אוכל וכו', הוא בחינת התורה שהיה מלמד לעמ"י, ולכן גם האוחז במידת יוסף יזכה לברכות שאף הוא קיבל, אשרי הזוכה.

ועוד מבואר בגמ', שמי שמלמד תורה לתלמיד זוכה ללמדה לעתי"ל.

ויבואר ע"פ מאי דאיתא במס' ע"ז (דף לה:): שמי שמלמד תורה לתלמיד, נוחל שני עולמות אחד העוה"ז ואחד העוה"ב, שנאמר (שיה"ש א) עלמות קרי ביה עולמות. והיינו שהזוכה ללמד בן חבירו בעוה"ז, גם זוכה לעתי"ל לעולם שכולו טוב, וזוכה ומלמדה לעולם הבא.

וע"פ סוד הענין מבואר כמין חומר, דהנה נודע (עיין קל"ח פתחי חכמה לרמח"ל פתח נב) דמה שהיה חסר אצל המ"ק זה בחינת המוחין שהם ג"ר דז"א, שלכך התגבר הדין והיה חסר מ' אי', דהיינו שתלבש נה"י שלה בז"א, ומחמת זה היה ריבוי הנפרדים, כי צריך לדעת שעיקר מה שיש הארה זה כשכולם מאוחדים ופונים באהבה כו', וצריך שכולם יפנו אל השכינה הקדושה בחינת מלכות דהיינו הנוקבא, שע"י שפונים עליה באהבה אז האורות מתלהטים ויש אור, משא"כ כשכל אחד רוצה להשפיע מעצמו אין השפעה, כי אין השפע אלא בקיבוץ ההשפעה, וזה ע"י מ' אי' שמחברת כל הה"ג שלה לכלי, וכולם פונים במטרה אחת אל השכינה, והשכינה נקראית דרך חיבה אילת אהבים (משלי ה), כי בהזדמנה יש אהבה ושמחה גדולה ופנים שוחקות, וזה בחינת התורה הקדושה שמקבצת כל ההשפעות (עיין עירובין דף נד:), והנה מושכלות הרב רבות הם, אמנם כשיחשוב על דבר אחד ואחר"ז על דבר אחר וכו', ולא יראה לקבץ המחשבות לדבר אחד, הרי שלא יצא מזה כלום, לכן צריך בחינת מלכות דהיינו בחינת תלמיד שמעביר לו כל המושכלות, ועי"ז מתחבר כל השכל אצל הכלי.

נמצא כי בחינת מ' אי' דהיינו קיבוץ הה"ג תוך הכלי ופניה אל הנוק' דהיינו מלכות, הרי שע"י נשפע השפע וז"א מתמתק, שע"י מקבל בחינת נה"י מאי', דהיינו בחינת מוחין שהם ג"ר דז"א. והבן.

וזה בחינת יסוד, כי היסוד מקבץ כל ההשפעות, וזה בחינת רה"י (יעוין ע"ח שער שביה"כ פרק ג), לכן מי שמלמד הלכה את התלמיד הרי שמשפיע שפע התפארת אל היסוד ומקיבוץ זה אל המלכות, ויוסף כנודע הוא בחינת יסוד, בחינת (משלי י) וצדיק יסוד עולם, שזה בחינת קיבוץ ההשפעה. הבן.

ולכן מי שמלמד בן חבירו תורה זוכה לברכות כיוסף, לבחינת זוכה לכילה כיוסף כנ"ל, שזה בחינת העטרות של האותיות, ומתקן שם ב"ן ע"פ שם מ"ה, ולכן זוכה ללמד אף לעתי"ל

שעושה התיקון הנזכר, כי המלמד בן חבריו הוא בחינת קיבוץ השכליות המופשטות אל המלכות, בחינת רב ותלמיד, בחינת יסוד.

והנה נודע (ליקוטי מוהר"ן ח"א סימן א) שבחינת הרב והתלמיד זה בחינת שמש ולבנה, כי השכל מאיר לאדם כמו השמש, וזה האור שבכל דבר והחיות הפנימית של כל הדברים, וזה בחינת אות ח"ת מלשון חיות ורמז לחכמה (שמתחילה באות ח"ת), וזה בחינת רב, בחינת אור שכל גדול מאוד, וא"א לזכות לאור השכל הנ"ל כי עם ע"י בחינת התלמיד שהוא בחינת לבנה, כי ללבנה אין אור מעצמה אלא רק מה שמקבלת מן השמש, כמבואר בזוה"ק (פר' ויחי דף רלח. ודף רמט:) וזה בחינת מלכות שאין לה מעצמה כלום, אלא מה שמקבלת מן בחינת השכל, בחינת חכמה, בחינת שמש, וזה גופא מעלת המלכות שאין לה מעצמה כלום, דאילו היה לה איזה משהו מעצמה, לא היתה יכולה לקבל ולהעביר בשלימות את מה שמקבלת.

וזהו מה שאמרו חז"ל במס' ב"ב (דף עה.) פני משה כפני חמה פני יהושע כפני לבנה, עיין שם, כי משה הוא רבי – בחינת שמש, ויהושע הוא התלמיד – בחינת לבנה, כמבואר בדברי רבינו ז"ל (ליקוטי מוהר"ן ח"א סימן ו).

וזה בחינת את נר"ן, כמש"כ (תהילים עב) לפני שמש ינון שמו, ופירש"י שהוא לשון מלכות, והיינו שבחינת מלכות זה בחינת אות נר"ן בחינת לבנה שנמצאת לפני השמש, ועי"ז נעשה בחינת מש"כ (ישעיה ל) והיה אור הלבנה כאור החמה, כי ע"י ההתבטלות אל האור אז מקבל הבחינה שלו, וזה בחינת התלמיד שמקבל מן הרב, וכשהרב מלמד התלמיד דבר ה' זו הלכה, אזי מקבל הנר"ן דהיינו בחינת מלכות בחינת התלמיד את החיות מן החי"ת, דהיינו בחינת שמש בחינת הרב, ואז והיה אור הלבנה כאור החמה. (וזהו ענין מלכות יוסף ומלכות יהודה, עיין בספר נצח ישראל למהר"ל פל"ז, הערת ידידי הרב הנדיר עובד ה' מחפש היראה ר' יעקב פרנקו נר"ו).

והמשכיל יבין, כי בחינת שמש הוא בחינת ז"א, ובחינת לבנה זה השכינה, וע"י בחינת רב ותלמיד, הז"א מתעלה עד שעולה פב"פ עם או"א וכו' עד א"ס ב"ה. הבן.

וזהו ממש בחינת התורה, כי התורה נקראית יעלת חן ומעלת חן על לומדיה (עירובין דף נד:), וזה בחינת ח"ת ונר"ן רב ותלמיד כמבואר.

והוא בחינת יוסף הצדיק שזכה לבחינת ח"ן, כי יעקב זכה לח"ן, כמש"כ (בראשית לג) כי חנני אלקים, ויוסף הוא השבט הכלול ביותר מבחינת יעקב אביו, וכמש"כ (שם לז) אלא תולדות יעקב יוסף, כיון שיוסף היה עיקר תולדותיו ועיקר הכוח לנצח הסט"א נמצא אצל יוסף, וכפי שהביא רש"י עה"ת (בראשית לו א) מה כתיב למטה, אלא תולדות יעקב יוסף, וכתיב (עובדיה א) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשיו לקש, ניצוץ יוצא מיוסף שמכלה ושוף את כולם, עיין שם, וכדאיתא במדרש (ב"ר פר' פד אות ו) הרבה ענינים שיעקב ויוסף היו דומים בכל מציאות חייהם, כי יעקב ויוסף כחדא חשיבי, וכמבואר בזוהר (פר' וישלח דף קעו:) דיעקב ויוסף כחדא אינון.

ואיתא עוד (שם דף קפב:) דתרוייהו כחדא אזלי, ודא הוא רזא דאות ו' דאזלייתו תרוייהו כחדא וכו', והיינו דיעקב כתיב ביה (מיכה ז) תתן אמת ליעקב אות ו' דדא איקרי אות אמת, כמו שאמרו בזוהר (פר' ויקרא דף יב:), ויוסף אות ו' זעירא ו' המילוי. ועל כן איתא בזוהר (פר' מקץ דף קצד.) דנהר דא יוסף הצדיק, ואיתא בתיקון"ז (תיקון כד דף סט:) דאיהו צדיק דנפיק מעדן כו'. עיין שם.

ובחינת יוסף הוא בחינת וצדיק יסוד עולם כנ"ל, ובחינת צדיק זהו בחינת תמר, כמש"כ (תהילים צב) צדיק כתמר יפרח, וזה בחינת שמש, כי תמ"ר בגימטריא שמ"ש, נמצא שיוסף זכה לבחינת ח"ן, דהיינו רב ותלמיד, וזהו מש"כ (דברים לג) בכור שורו הדר לו, ותירגם אונקלוס הדר לו – זיו ליה, והיינו בחינת זיו, שהוא בחינת שמ"ש, בחינת תמ"ר, בחינת צדיק, בחינת הרב והתלמיד, כמבואר בס"ד.

והיינו כשזוכין למידת שלום שיהיו כאיש אחד בלב אחד, שעיי"ז ממשיכין האור שהוא חכמה שיוקבע לעולמי עד בכנסת ישראל שהוא הגן שכינתא תתאה, והוא קדושת יעקב מידת אמת ליעקב ויוסף שמידתו שלום, וכתיב (זכריה ח) והאמת והשלום אהבו, דאמת ושלום קשיר דא בדא, כמו שאמרו בזוהר (פר' ויקרא דף יב:).

ולכן המלמד בן חברו תורה הרי שמקבץ ההשפעה בחינת יסוד, בחינת יוסף הצדיק, וע"י בחינת רב ותלמיד, זוכה לבחינת ח"ן שזה ג"כ בחינת יוסף, ולכן זוכה לברכות כיוסף. הבן.

♦ בריך רחמנא דסייען ♦

